

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Антониа Ж. Јутронић

ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ
ЈАВНОГ ПРАВА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ
НА ЕВРОПСКУ УНИЈУ И ЊЕН ОДНОС
ПРЕМА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

докторска дисертација

Београд, јул 2020

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW

Antonia Ž. Jutronic

THE FRAGMENTATION OF PUBLIC
INTERNATIONAL LAW WITH A SPECIFIC
REFERENCE TO THE EUROPEAN UNION AND
ITS POLICY TOWARDS THE WESTERN
BALKANS

Doctoral Dissertation

Belgrade, July 2020

Подаци о ментору и члановима комисије:

Ментор:

др Бранко Ракић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Чланови Комисије за одбрану докторске дисертације:

др Миленко Крећа, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, у пензији,

др Ивана Крстић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,

др Бојан Милисављевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,

др Родољуб Етински, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, у пензији,

др Душко Димитријевић, научни саветник Института за међународну политику и привреду.

Датум одбране:

*Посебну захвалност дугујем Ернесту
отелотвореном у породици и пријатељима,
као и свим борцима за слободу*

“Why we still need Ernesto? It is not about the call for revolution. It is about us. He took his bike and discovered the world. He was courageous to leave his comfort and to cross mountains and seas to discover other worlds. He dared to understand the social structures shaping those worlds and dared to disagree with his own world. He was joining the voiceless repeatedly. Nobody tells that he was fearless. Maybe his biggest fear was the state of unjust status quo. He overcame his fears. We need to step up and fight our fears. We still need Ernesto because he must continue inspiring our resistance to hypocrisy. Don't be fooled.”

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Наслов докторске дисертације:

ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЕВРОПСКУ УНИЈУ И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

РЕЗИМЕ

Овај рад, дефинишући прво међународно право и шта би чинила његова фрагментација као правног система, анализира ефекте материјалне фрагментације међународног права, ослањајући се у великој мери на закључке изнете у Извештају Комисије за међународно право. Осим фрагментације међународног права у материјалном смислу, рад обрађује и тему фрагментације међународног права у институционалном смислу, будући да је диверсификација грана, субјеката и извора међународног права уопштено посматрано допринела пролиферацији међународних органа који својим деловањем могу утицати и на фрагментацију у материјалном смислу. Како Европска унија као међународна организација са наднационалним надлежностима претендује да буде посебан режим права у смислу „самодовољног режима”, рад анализира утицај правног устројства Европске уније и њеног спољнополитичког деловања на фрагментацију међународног права, посебно кроз њен однос према западном Балкану током југословенске кризе, али и кроз однос Европске уније за државама западног Балкана посматран кроз призму политике проширења.

На основу постављених хипотеза, анализом релевантних института међународног права и права Европске уније, јуриспруденције међународних судских инстанци и релевантних доктринарних анализа, у овом раду се изводи закључак да је у циљу попуњавања правних празнина међународног јавног права, али и изналагања решења за новонастале ситуације, постоји тенденција фрагментације међународног права. Даље, због разноврсности међународних организација, као субјеката међународног права до фрагментације међународног права долази и због немогућности да се униформно установе надлежности и одговорности међународних организација, а тако и до неједнаке примене института међународног права, где илустративни пример представља анализирани случај Европске уније. На крају, Европска унија, као међународна организација и политички ентитет, кроз своје спољнополитичко деловање, нарочито према земљама западног Балкана, подстиче феномен фрагментације међународног јавног права.

Кључне речи: фрагментација међународног јавног права, Коскенијемиев извештај, фрагментација у материјалном смислу, самодовољни режими, фрагментација у институционалном смислу, Европска унија, правни поредак Европске уније, политика проширења, југословенска криза, западни Балкан

Научна област: право

Ужа научна област: међународно јавно право

INFORMATION REGARDING DOCTORAL DISSERTATION

Title of doctoral dissertation

THE FRAGMENTATION OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW WITH A SPECIFIC REFERENCE TO THE EUROPEAN UNION AND ITS POLICY TOWARDS THE WESTERN BALKANS

ABSTRACT

This study, after defining the notion of international law and what its fragmentation would be, analyzes the effects of material fragmentation of international law, by using in an important measure the conclusions of the International Law Commission's Report. Besides material fragmentation of international law, this work analyses as well the institutional fragmentation of international law, given the fact that diversification of branches, subjects and sources of international law provoked *inter alia* the proliferation of international organs whose work can contribute to the material fragmentation of international law. By taking into consideration that the European Union, being an international organization with supranational competences, tends to be a particular law regime in the sense of "Self-Contained Regimes", this work analyzes the influence of the *acquis* of the European Union and of its foreign policy's activities to the fragmentation of international law. A particular attention is given to the relation of the European Union towards the Western Balkans during the crisis in Yugoslavia, but also to the relationship of the European Union with the Western Balkans throughout the European Union Enlargement Policy.

Starting from established hypothesis of this doctoral dissertation, after the analysis of relevant institutes of international law and of the European Union's law, of the cases brought before international judicial instances and of relevant doctrine analyzes, this work asserts the following conclusions: With an objective to fill the legal gaps in the public international law, as well as to innovate the solutions for new situations, the tendency to the fragmentation of international law is being practiced; Furthermore, as consequence of the diversity of international organizations, which are recognized the international personality, the fragmentation is supported by the fact that there is no possibility to assert the rules on competences and responsibilities of international organizations uniformly and the fact that international organizations apply the rules of international law in an ununiformed manner; Finally, the European Union, in its capacity of international organization and political entity, throughout its external activities, particularly in respect of the Western Balkans, contributes significantly to the fragmentation of international law.

Keywords: Fragmentation of Public International Law, Koskenniemi's Report, Material Fragmentation, „Self-Contained Regimes”, Institutional Fragmentation, European Union, Acquis of the European Union, European Enlargement Policy, Crisis in Yugoslavia, Western Balkans

Scientific field: Law

Scientific subfield: Public International Law

САДРЖАЈ

ПОГЛАВЉЕ I – УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	10
ПОГЛАВЉЕ II – МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО КАО ПРАВНИ СИСТЕМ.....	16
1. Настанак и еволуција међународног јавног права.....	17
2. Дефинисање и школе међународног јавног права.....	23
i) Дефиниција међународног права.....	23
ii) Школе међународног права.....	25
3. Извори међународног јавног права.....	30
4. Субјекти међународног јавног права.....	35
5. Међународно јавно право и међународни односи у теорији.....	39
ПОГЛАВЉЕ III – ФЕНОМЕН ФРАГМЕНТАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА.....	44
1. Историјат и појмовно одређење фрагментације међународног јавног права.....	45
2. Ранија истраживања и разматрања о фрагментацији међународног јавног права....	49
3. Коскенијемиев извештај о фрагментацији међународног права, његов значај и домет.....	54
4. Узроци, домашај и последице феномена фрагментације.....	63
5. Фрагментација и конститутивни токови.....	67
ПОГЛАВЉЕ IV – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА У МАТЕРИЈАЛНОМ СМИСЛУ.....	72
1. Настанак нових грана међународног јавног права и њихово усложњавање.....	73
2. Регулисање истог питања различитим нормама међународног јавног права.....	77
3. Непостојање формалне хијерархије система норми и хијерархије извора међународног јавног права.....	85
4. Неједнака примена максиме <i>lex specialis derogat legi generali</i>	90
5. Појава релативно аутономних сфера активности које воде ка конфликту између правила и система правила.....	94

ПОГЛАВЉЕ V – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА У ИНСТИТУЦИОНАЛНОМ СМИСЛУ.....101

1. Значај међународних организација као субјеката међународног јавног права.....101
2. Однос субјеката међународног јавног права.....108
3. Пролиферација судских инстанци.....114
4. Појам „регионализма“ у оквиру међународног јавног права.....120
5. Искључива надлежност Суда правде Европске уније.....126

ПОГЛАВЉЕ VI – ПОЈАВА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА.....129

1. Историјат Европске уније.....130
2. Европска унија као међувладина регионална организација *sui generis*.....137
3. Право Европске уније и односи између држава чланица.....143
4. Значај Суда правде Европске уније по фрагментацију међународног јавног права.....147
5. Секторске политике Европске уније као резултат одлука њених држава чланица и заједничка спољна и безбедносна политика.....151
6. Европска унија као субјекат међународног права и политички ентитет у погледу фрагментације међународног јавног права.....158

ПОГЛАВЉЕ VII – ЕВРОПСКА УНИЈА И ЗАПАДНИ БАЛКАН.....163

1. Европска унија у настајању и криза у Југославији.....164
2. Комплементарне активности Европске уније, НАТО, ОЕБС и Уједињених нација током кризе у Југославији.....172
3. Политика проширења Европске уније - Правна и политичка природа давања тзв. европске перспективе западном Балкану.....178
4. Регионалне иницијативе у контексту придруживања западног Балкана Европској унији.....185

ПОГЛАВЉЕ VIII – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА КРОЗ АКТИВНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОДНОСУ НА ЗАПАДНИ БАЛКАН.....193

1. Основни принципи међународног јавног права, перемпторне норме, обавезе *erga omnes* и обавезе по основу Повеље Уједињених нација (члан 103 и члан 25).....193

2. Однос Европске уније према принципу територијалног интегритета и суверенитета држава.....	201
3. Однос Европске уније према принципу немешања у унутрашње и спољне послове држава.....	205
4. Однос Европске уније према праву на самоопредељење народа.....	208
5. Однос Европске уније према обавези уздржавања од претње или употребе силе и према обавези решавања спорова мирним путем.....	214
6. Однос Европске уније према обавези држава да сарађују у складу са Повељом Уједињених нација и према обавези испуњавања обавеза у складу са принципом добре вере.....	219
7. Вредности Европске уније и норме европског права у односу на фрагментацију међународног права: правна несигурност и девијација институционалне праксе.....	224
8. Примена вредности Европске уније и норми европског права у односу на западни Балкан: последице по фрагментацију међународног права ...	228
9. Фрагментација или кршење међународног права?.....	233
i) Фрагментација међународног права.....	233
ii) Кршење међународног права.....	235
iii) Прогресивна еволуција међународног права.....	238
ПОГЛАВЉЕ IX – ЗАКЉУЧАК.....	240
ПОГЛАВЉЕ X – ПРИЛОЗИ.....	246
ПОГЛАВЉЕ XI – ЛИТЕРАТУРА.....	249

ПОГЛАВЉЕ I - УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Савремено међународно јавно право, какво постоји од друге половине 20. века, предмет је сталних полемика међу правницима и теоретичарима по питању његове правне природе, јединства и домашаја. Једна од активних полемика јесте универзалност међународног јавног права, односно домашај фрагментације када је у питању његова примена, а под утицајем пролиферације нових политичких и економских односа у међународној заједници. Имајући у виду да је појава међународног јавног права резултат потребе да се регулишу односи између првобитно држава, а затим и других међународноправних субјеката, критичари међународног јавног права имају добар основ да у континуитету преиспитују ово питање.

Узевши у обзир сложеност односа између субјеката међународног права и оних ентитета чија су права и обавезе регулисани међународним правом, а нарочито динамику којом се, услед глобализације, ови односи усложњавају, важно је приметити да је савремено међународно право прилично „младо“ право у односу на класично међународно право, чија су се правила конституисала вековима. У том смислу, динамика односа диктира и динамику креирања нових правних правила, те све више друштвених односа бива регулисано општим међународним правом или, што је чешћи случај, једном од његових посебних грана као што су међународно право људских права, међународно хуманитарно право и др. Постепена пролиферација ових посебних грана међународног права је, такође, резултат процеса промене природе друштвених односа или разумевања природе друштвених односа од стране држава. Довољно је узети у разматрање питање и значај рата у међународним односима између држава. До Другог светског рата употреба силе у решавању међународних спорова била је легално и сасвим уобичајено средство.¹ Право на рат (лат. *jus ad bellum*) је шта више једна од карактеристика класичног међународног права. Сваки рат током историје је односио велике људске жртве, али било је неопходно да се преживе две светска рата како би се нормирала људска права и заштитиле жртве рата, што је учињено низом декларација и конвенција усвојених у оквиру Уједињених нација и на дипломатским конференцијама Међународног комитета Црвеног крста.² У том циљу, рат као легално средство решавања међународних спорова, је забрањен Повељом Уједињених нација и тиме је правно изопштен из међународних односа. Друго, неизбежно је да се савремено међународно право посматра кроз призму стварања једине међунационалне јавне универзалне и опште организације односно Уједињених нација и доношења њеног оснивачког уговора - Повеље Уједињених нација.

Значај Уједињених нација се може посматрати кроз више елемената. Први њен значај, који је горе поменуто, је управо забрана рата у међународним односима и успостављања система колективне безбедности кроз стављање у надлежност сталном

---

¹ За теоретичаре класичног међународног права, попут Хуга Гроцијуса, главни осврт на питање рата било је питање поделе на праведне и неправедне ратове и том смислу неправедни ратови, чија оцена није подлежала објективним критеријумима, би били нелегални ратови.

² Схватање и став аутора ове дисертације је да међународно хуманитарно право инхерентно повезано за међународним људским правима, имајући у виду да је циљ хуманитарног права да обезбеди поштовање основних људских права у посебним околностима односно у оружаним сукобима.

органу Уједињених нација - Савету безбедности да се брине о одржавању међународног мира и безбедности.³ Следећи елемент је право држава на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада на чланицу Уједињених нација, све док Савет безбедности не донесе потребне мере у циљу одржања и поновног успостављања међународног мира и безбедности.⁴ Затим следи склоп активности на тему процеса деколонизације: од самог оснивања Старатељског савета, као сталног органа Уједињених нација, до доношења Резолуције Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV) из 1960. године,⁵ којом је утрт пут принципу права на самоопредељење. Између осталог, захваљујући тој Декларацији дат је легитимитет таласу деколонизације из којег ће новонастале државе скоро по аутоматизму бити примљене за чланове Уједињених нација. На тим линијама, чланство Уједињених нација, од 1945. године у Сан Франциску када су представници педесет држава потписали Повељу,⁶ проширило се на 193 државе,⁷ што обухвата све државе света данас.⁸ Државе чланице имају обавезу да сарађују и развијају пријатељске односе ради остварења циљева Уједињених нација, да спорове решавају мирним средствима и да уложе заједничке напоре зарад унапређења људских права и економског и социјалног развоја свих народа. У том циљу, одмах по завршетку Другог светског рата, Уједињене нације су 1946. године основале Фонд Уједињених нација за хитну помоћ деци (*United Nations International Children's Emergency Fund – UNICEF*), а 1950. године Канцеларију високог комесара за избеглице (*United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*). На крају, афирмисан је принцип немешања у унутрашње послове држава, потврдом принципа суверенитета држава на којем је заснована организација.⁹

---

³ Глава VII Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> , 26/02/2020.

⁴ Члан 51 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, Charter of the United Nations, Article 51, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> , 26/02/2020.

⁵ Декларација о давању независности колонијалним државама и народима, Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, General Assembly resolution 1514 (XV), A/RES/1514(XV), 15th Session, adopted by the General Assembly at its 974th Plenary Meeting, 14 December 1960*, на <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml> , 26/02/2020.

⁶ Пољска је нешто касније потписала Повељу Уједињених нација, па се рачуна да Уједињене нације имају 51 државу оснивача.

⁷ Ole Spiermann, „Twentieth Century Internationalism in Law”, *The European Journal of International Law*, Vol. 18, n. 5, 2008, стр. 787.

⁸ Припадници антихитлеровске коалиције, што се може видети у низу усвојених докумената усвојених пре Конференције у Сан Франциску, имали су за циљ да казне нацистичке државе и да успоставе међувладину организацију која ће се на ефикасан начин старати о одржању међународног мира и безбедности. Данас нема таквих непријатељских држава, те је чланство у Уједињеним нацијама постало универзално.

⁹ Члан 2 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, Charter of the United Nations, Article 2, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> , 26/02/2020.

Примарни циљ оснивања Уједињених нација јесте остваривање међународног мира и изопштавање рата између држава, што и стоји у Преамбули Повеље Уједињених нација: „Ми, народи, Уједињених нација, решени да спасемо будућа поколења ужаса рата...“ . Осим успостављања мира, друга два стуба Уједињених нација јесу унапређење и заштита људских права, и унапређење економског и социјалног развоја. Кроз ова три стуба Уједињене нације су развиле области сарадње држава у многим сегментима, поготово што Генерална скупштина, као представничко тело и један од главних политичких органа организације, може, према члану 10 Повеље Уједињених нација, расправљати о свим питањима. Имајући у виду усложњавање и пролиферацију тема и области сарадње током времена, Уједињене нације су формирале читаву мрежу помоћних органа, програма и агенција којима су ставиле у задатак да се баве посебним питањима. У том својству су се образовале и специјализоване агенције Уједињених нација - тзв. систем УН. Кроз систем УН изнедрен је читав низ међународних докумената, од којих су неки правнообавезујући и поседују неспоран ауторитет у погледу примене, док неки документи садрже јаку моралну и политичку снагу, те у међународним односима представљају руководна начела и стандарде. Не смеју се никако изоставити ни напори Уједињених нација на кодификацији међународног права, пре свега путем њене Комисије за међународно право, који су изнедрили међународне уговоре попут Конвенције о праву уговора, Конвенције о праву мора, Конвенције о дипломатским односима, Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида и др.

Ако је међународно јавно право систем правних правила у смислу објективних, аутономних императива који имају за циљ да регулишу правни положај и односе субјеката међународног права, као и правни положај и односе других јединки од међународног интереса,¹⁰ онда такво право треба да се односи подједнако на све субјекте међународног права и ентитете од међународног интереса. Када су припадници антихитлеровске коалиције одлучивали на низу састанака о природи Уједињених нација постојала је двојба око тога да ли да организација буде универзална или да обједињује под истим „кровом“ више регионалних организација. Један од поборника скупа/система регионалних организација био је управо премијер Уједињеног Краљевства Винстон Черчил (*Winston Churchill*), који је своју идеју и спровео кроз оснивање Савета Европе пет година касније. Превагнула је универзалистичка идеја, а на тему решавања спорова остављена је могућност државама да на регионалном нивоу решавају спорове, као и могућност да на изричит захтев Савета безбедности Уједињених нација регионалне организације спроводе његове усвојене мере у оквиру главе VII које се тичу одржања међународног мира и безбедности.¹¹ Међутим, хладноратовска блоковска подела изнедрила је низ регионалних и партикуларних организација попут Савета Европе, Европских заједница, Организације североатлантског пакта (НАТО), Варшавског пакта и др, које су почеле да коегзистирају са организацијом Уједињених нација. Све оне су у властитом домену развијале сарадњу на различитим плановима попуте сарадње у области економије и индустрије, безбедности, људских права итд. Прво се организовао европски континент, да би се врло брзо такве организације

---

¹⁰ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012, стр 27.

¹¹ Глава VIII Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/> , 26/02/2020.

основале и на америчким континентима (Организација америчких држава, *MERCOSUR*, *SELAC* и др), у Африци (Организација афричког јединства данас - Афричка унија, *ECOWAS* и др), а *ASEAN* предњачи на азијском континенту као скоро једина организована међувладина организација. Све те организације изнедриле су и своје системе правних правила који би требало на комплементаран начин да учвршћују и продубљују опште принципе међународног јавног права.

Имајући у виду различитост међународних организација које су присутне у активностима међународне заједнице данас, од њиховог чланства, домашаја активности и обавезности њихових докумената, неопходно је уочити и одређене дисонанце тих правила њихових система у односу на опште међународно јавно право. Довољно је узети за пример међународно право људских права. У време када су Уједињене нације бројале педесетак чланица, уз велике напоре усвојена су два правнообавезујућа међународна пакта о људским правима (1966).¹² Имајући у виду универзално чланство у Уједињеним нацијама данас и велике регионалне диспаратете у погледу концепције људских права (пример права жена), све је теже продубити заштиту појединих људских права на општем нивоу, управо због тих различитости. Те чињенице су подстакле регионалне организације да преко сопствених механизма унапређују она права која нису довољно нормативно уобличена у оквиру општег међународног јавног права. Овај феномен је посебно видљив у погледу утуживости људских права и обавезности спровођења одлука међународних тела. Док су у оквиру Савета Европе пресуде Европског суда за људска права обавезне за државе чланице, мишљења експертских комитета Уједињених нација на представке имају само моралну снагу и то за оне државе које су ратификовале опционе протоколе којима се њиховим грађанима даје могућност да се обратe надлежним комитетима у случају кршења односних људских права. Овај случај регионализације људских права, колико год доприноси унапређењу и заштити на европском континенту, свакако својим посебним правилима доприноси фрагментацији општег међународног права. За неке критичаре међународног јавног права, овај феномен би могао да послужи и за аргументацију враћања на евроцентрично право, какво је било класично међународно право.

Сличан ефекат има и оснивање Међународног кривичног суда. Иако изван система Уједињених нација, његово оснивање је подржано од стране ове организације. У погледу међународног кривичног права, он не представља „светски суд”, као што то представља Међународни суд правде, као стални орган Уједињених нација. Прихватање надлежности Међународног кривичног суда од стране државе мора бити изричито,¹³ како би се судило појединцима за најтеже међународне злочине. Дакле, у питању је вољни моменат односно сагласност воља субјеката међународног права како би се они обавезали одређеном нормом, што управо међународно јавно право чини различитим, односно хетерономним у односу на национална права, и где субјекти међународног права сами одлучују којим нормама ће бити обавезани.

---

¹² Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима.

¹³ Било приступањем Статуту Међународног кривичног суда, било давањем посебне декларације о прихватању надлежности.

У низу међународних организација попут Уједињених нација и његових специјализованих агенција које одговарају духу времена да се мир оствари путем међународног организовања,¹⁴ јавља се самосталан регионални пројекат европских заједница односно пројекат уједињења Европе преко иницијалног облика сарадње, заједничке производње угља и челика, чинивши рат „у материјалном смислу немогућим“.¹⁵ Временом овај регионални пројекат прераста у међународну организацију посебног карактера са посебним надлежностима, међународним субјективитетом и односним правом.¹⁶

Посебну пажњу би требало обратити и на специфичну структуру Европске уније. Европска унија је почива на свим оним уговорима, анексима, споразумима који данас чине правни поредак Европске уније - *acquis européen*. Као динамична структура, Европска унија је деценијама продубљивала области сарадње и вршила ревизију надлежности држава чланица и Европске уније у конкретним областима сарадње. Са циљем да после економске уније створе јединствено тржиште, јединствену валуту, јединствен банкарски систем, па и једног дана јединствени политички ентитет, већ скоро седамдесет година европски политичари покушавају да на најбољи могући начин дефинишу стратешке смернице функционисања и рада Европске уније. Сваки уговор којим је Европска унија продубљивала сарадњу, као и свака декларација иза које стоје њени представници представљају политичку одлуку тј. вољу да се такав одређен ниво сарадње између држава чланица обезбеди. Дакле, као и када је реч о преношењу надлежности и подели надлежности између Европске уније и њених чланица, захваљујући принципима субвенционисаности и супремације, реч је о дефинисаној политичкој вољи демократски изабраних представника појединачних држава, иза којих постоји низ преговора националних представника и озбиљног технократског рада комитета и службеника у европским институцијама. У том смислу, Европска унија није продукт провизорне регионалне интеграције, већ договора и воље за унапређењем сарадње. Из тог угла, анализа институционалне и материјалне фрагментације када је реч о утврђивању надлежности Европске уније и њених институција, као и односима норми европског права са нормама међународног права је значајна за анализу фрагментације међународног права. Међутим, имајући у виду да Европска унија јесте или тежи да буде и политички ентитет у међународним односима, она је постепено развила и дефинисала своју заједничку спољну и безбедносну политику, као посебну политику екстерног општења Европске уније са трећим државама и другим међународним организацијама. Таква политика мотивисана је њеним циљевима, који укључују и промовисање вредности Европске уније. С обзиром на интерес Европске уније према југословенској кризи деведесетих година, као и, након тога, укључењу новонасталих држава у европске интеграције, Европска унија је кроз инструмент политике проширења тежила да врши директан утицај на поменутом простору. Стога, доношење одлука у Европској унији, нарочито у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике која се тиче западног

---

¹⁴ Види у: Бранко Ракић, *Остваривање мира преко међународног организовања и интегрисања држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009.

¹⁵ „Шуманова декларација“, *Declaration of 9th May 1950 Delivered by Robert Schuman, European Issue, No. 204, 10th May 2011*, на <https://www.robert-schuman.eu/en/doc/questions-d-europe/qe-204-en.pdf>, 26/02/2020.

¹⁶ *Acquis* Европске уније односно право/правне тековине Европске уније, некада називано комунитарно право (фр. *acquis communautaire*).

Балкана, као географске одреднице, може бити од релевантног значаја за анализу феномена фрагментације међународног јавног права кроз вршење „овог регионализма”, а које резултира институционалном девијацијом, правном несигурношћу и прилагођеном тумачењу норми и принципа међународног јавног права.

Чинећи више од збира појединачних воља држава чланица, којих је било 12 приликом усвајања Уговора о Европској унији 1992. године, Европска унија је успела да осим регионалне организације *sui generis* постане и важан регионални политички актер, како у међународним односима, тако и по питању међународног јавног права. Неспорно најважнији утицај Европска унија је имала на територији бивших држава Совјетског Савеза у Европи и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Од почетка кризе у Југославији, па све до данашњег дана, Европска унија је незаобилазан субјекат међународних односа на западном Балкану: од могућности утицаја на унутрашње законодавство земаља кроз процес придруживања до ауторитарног решавања територијалних питања и питања суверенитета, али и кроз подстицање развоја добросуседских (пријатељских) односа између држава и других територијалних ентитета на овом географском подручју.

Имајући у виду горе наведено, нарочито пример односа Европске уније према западном Балкану, истраживање о фрагментацији међународног права, као и давање једног свеобухватног прегледа њених одлика и последица дало би значајан допринос у разумевању даљег развијања међународног права као система правних правила и имплементације његових норми. Нарочито узимајући у обзир правне оквире и деловање Европске уније, као једне регионалне организације, специфичног унутрашњег уређења и надлежности, такав рад би на детаљан начин представио фрагментацију међународног јавног права кроз незаобилазну дихотомију међународно право-међународна политика. Потребно је, дакле, направити један општи преглед и анализу феномена фрагментације у међународном праву у материјалном и институционалном облику, са посебним освртом на специјални режим Европске уније и њен однос према западном Балкану, у светлу фрагментације међународног јавног права. Тиме се утврђује и утицај специјалних режима на суверене државе, које не припадају или теже да припадају тим режимима. Европска унија као посебна и регионална међународна организација јесте или претендује својим унутрашњим правом и надлежностима да буде третирана другачије од других међународних организација. Она то чини како у оквиру ње саме усвајањем европских правних прописа, који се спороводе у државама чланицама некад индиректно као међународни уговори, а некад директно као унутрашњи правни прописи. Међутим, када је реч о њеној спољној политици, што као вид институционализованог деловања нема друга ниједна међународна организација, она утиче на државе кандидате за чланство у Европској унији односно на државе на западном Балкану, индиректним мешањем у њихове унутрашње послове држава, што према међународном јавном праву није дозвољено. На тај начин се тежи својеврсној регионализацији односно партикуларизацији примене принципа међународног права, односно његовој фрагментацији, јер упућује на „девијацију институционалне праксе и конфликт између правила или система правила“ како је један од видова фрагментације међународног права дефинисан у Извештају Комисије Уједињених нација за међународно право из 2006. године („Коскенијемјев извештај”). То индиректно мешање у унутрашње послове држава западног Балкана, као што је претходно описано, посебно се осликава кроз „критеријуме за чланство у Европској унији“, али и признавању држава и влада и повредама принципа

суверености држава, њиховог територијалног интегритета и принципа неповредивости граница.

Користећи упоредни и историјски метод приликом описивања онога што предвиђа опште међународно јавно право и онога што би чиниле активности Европске уније (раније Европске заједнице) у односу на западни Балкан, неопходно је испитати феномен фрагментације међународног права кроз описивање и анализу института међународног јавног права користећи изворе међународног јавног права, званична документа релевантних међународних и институција Европске уније, јуриспруденцију међународних судова и Суда правде Европске уније и релевантне доктринарне анализе института међународног права. Рад, такође, у великој мери, посебно у делу који се односи на материјалну фрагментацију међународног права, прати анализу дату кроз Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право, као главног доктринарног дела о фрагментацији међународног права.

Прва хипотеза истраживачког рада је да је у циљу попуњавања правних празнина међународног јавног права, али и изналажења решења за новонастале, како правне, тако и политичке ситуације, постоји тенденција фрагментације међународног права.

Друга хипотеза јесте да због разноврсности међународних организација, као субјеката међународног права, за разлику од држава, до фрагментације међународног права долази и због немогућности да се униформно установе надлежности и одговорности међународних организација, а тако и до неједнаке примене института међународног права од стране тих организација.

Осврћући се посебно на Европску унију, као својеврсну организацију и политички ентитет, трећа хипотеза је да Европска унија кроз своје спољнополитичко деловање, а нарочито према земљама западног Балкана, иако доприноси тешњој сарадњи држава, подстиче феномен фрагментације међународног јавног права.

ПОГЛАВЉЕ II – МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО КАО ПРАВНИ СИСТЕМ

У циљу разматрања феномена фрагментације међународног јавног права и како би се на адекватан начин испитали њени видови, неопходно је прво описати његову природу, односно чини ли и на који начин међународно право посебан правни систем међународне заједнице. Констатујући његову историјску еволуцију кроз коју се савремено међународно право конституисало, закључак да међународно право чини систем правних правила која стварају његови субјекти, који имају за циљ да уреде међусобне односе, кључна је тачка за разматрање специфичности његовог система. Осим анализе природе субјеката међународног права који директно утичу на његово усложњавање, потреба је размотрити и формалне изворе међународног права односно оне инструменте у којима је међународно право садржано. Најзад, због специфичних околности деловања међународног права у међународној заједници и, као и његовог предмета регулисања - међународних односа, од значаја је испитати и различите теорије о међународним односима, односно узимања у обзир међународног права од стране дисциплине међународних односа и обратно.

1. Настанак и еволуција међународног јавног права

Пре самог дефинисања међународног јавног права (даље у тексту: међународно право) односно покушаја његовог дефинисања, због његове специфичне хетерономне природе, намеће се потреба за описивањем његовог настанка и еволуције. Иако су нека од правила међународног јавног права стара колико и најстарије цивилизације, не може се рећи да је међународно право постојало као систем пре почетка 20. века.¹⁷ Нека од тих правила, најчешће она из области дипломатско-конзуларног права и међународног хуманитарног права, постала су махом обичајна правила: попут правила о неповредивости изасланика, правила о поступању са ратним заробљеницима итд. Имајући у виду константне оружане сукобе између тадашњих држава, држава-градова и других облика људских заједница, није изненађујуће да управо правила из области ратовања и преговарања представљају најстарија правила међународног права, а неки аутори као Дејвид Бедерман (*David Bederman*) чак тврде да је међу народима Блиског истока и Медитерана постајао конхерентан смисао да односи између држава треба да буду вођени према установљеним нормама и вредностима.¹⁸ Он налази и да је то утврђено понашање између нација не само осигуравало стабилне односе моћи, већ и легитимитет у унутрашњој политици. Из фазе константног ратовања „свих против свих”, како Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) описује природно стање међународне заједнице свог времена,¹⁹ где је циљ сваке заједнице био да прошири своју територију (и с тим у вези увећа своје економске ресурсе и наметне своју веру новостеченом становништву), са окончањем верских ратова, Вестфалским миром 1648. године, у време већ формираних монархија као територијалних држава (Француска, Шведска, Холандија итд), успостављен је својеврсни међународни односно европски поредак.²⁰ Тај међународни поредак базиран је био на три принципа: принципи спољашњег и унутрашњег суверенитета држава и принцип равнотеже снага.²¹ Тадашње европске државе успоставиле су нова правила у њиховим међусобним односима на принципу немешања у унутрашње послове држава, што је са тежњом дотадашње претензије наслеђа Светог римског царства до тада умногоме дефинисало односе међу заједницама. Не само да је мешање у унутрашње послове држава било изопштено (унутрашњи суверенитет²²), већ је потврђено да ниједна држава не признаје власт изнад себе саме (спољашњи суверенитет²³). Та правила и данас представљају један од основних принципа међународног права, који су садржани у самој Повељи Уједињених нација. У то доба се по први пут и појављује израз

---

¹⁷ Иако је у Европи већ крајем 17. века постојао систем у смислу заједнице држава које опште на утврђен начин.

¹⁸ David J. Bederman, *International Law in the Ancient World*, Routledge Handbook of International Law, David Armstrong and Jutta Brunnée (Eds.), London 2009, стр. 115.

¹⁹ Thomas Hobbes, *Leviatan*, Sirey, Paris 1971, стр. 123.

²⁰ Alfred Verdross, „Règles générales du droit international de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 30, 1929, стр. 371.

²¹ Marie-Claude Smouths, Dario Battistella, Pascal Vennesson, *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris 2003, стр. 495.

²² Базиран на принципу: *Cujus regio, ejus religio*.

²³ Концепт Жана Бодена (*Jean Bodin*) „трајна и апсолутна снага Републике“.

међународно право односно *jus gentium*²⁴ за које је Емер де Вател (*Emmer de Vattel*) сматрао да је закон суверених: слободних и независних држава које могу успоставити права и обавезе.²⁵ Није погрешно рећи да појава суверенитета тако прати и историју међународног права, онаквог какво је потекло из европског права, јер су управо европски правници и филозофи у 16. и 17. веку утрли пут теорији међународног права, које ће тек много касније бити устоличено за нову грану права.²⁶ Међутим, принцип суверенитета односио се само на европске монархије, док мешање у унутрашње послове држава, укључујући поробљавање, није искључивало прекоморске колонизоване територије, али ни добар део централне и источне Европе које су биле у саставу великих империја.

Преузет термин *jus gentium* од Ватела (1758) је био широко коришћен у европској правној литератури, све док Џереми Бентам (*Jeremy Bentham*) у свом делу „Увод у принципе морала и законодавства“ из 1781. године није увео други придев - „међународно“.²⁷

Принцип равнотеже снага (енг. *balance of powers*), с друге стране, имао је за циљ да „цивилизује“ и ограничи ратовање и оружане сукобе између држава у Европи. Рат није био укинут, што је случај у модерном међународном праву, већ је био регулисан на тај начин да ниједна сила у Европи није могла да има претензију снага односно да поседује територијалну хегемонију, што би јој омогућило да потчини друге европске државе. Равнотежа снага представљала је максиму спољне политике тадашњих држава.

У том периоду изнедрени су и главни субјекти међународних односа: независне односно суверене државе.²⁸ Оне ће уједно представљати и једине субјекте међународног (класичног) права односно оне чијом се сагласношћу воља успоставља или укида одређено правно правило у њиховим међусобним односима. Док су европске државе биле субјекти међународног (класичног) права, сви остали ентитети представљали су објекте регулисања тог права: било када је у питању расподела територија или одлучивање о правима становника на тим територијама.

У Европи су настављена ратовања мањих размера. Међутим, све до Наполеонових ратова, принцип равнотеже снага био је на снази. Први пут је нарушен ширењем Наполеонове Француске. Поразом Наполеона, Велика Британија, Аустрија и Русија су на Бечком конгресу 1815. године, као силе победнице, поново успоставиле равнотежу снага, прекројивши границе у Европи, кажњавајући првенствено поражену Француску.²⁹ Успостављање нове равнотеже снага ишло је у корист силама победницама и није дошло до конституисања нових држава односно принцип самоопредељења народа, који ће бити формулисан касније у 20. веку, није постојао и многи народи остали су у оквиру територија европских царевина.

---

²⁴ Неадекватно употребљен термин римског права, за оно што је Виторија желео да опише – *jus inter gentes*.

²⁵ Види у: Horatia Muir-Watt, „Droit naturel et souveraineté de l’Etat dans la doctrine de Vattel“, *Archives de philosophie du droit*, vol. 32, 1987, стр. 71-85.

²⁶ Dominique Gaurier, *Histoire du droit international*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2004, стр. 14.

²⁷ Dario Batistella, Jérémie Cornout, Elie Baranets, *Théories des relations internationales*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 6ème édition, Paris 2019, стр. 6.

²⁸ Allain Pellet, „Histoire du droit international : Irréductible souveraineté ?“, *La vie internationale*, Gilbert Guillaume (Eds), Hermann, Paris 2017, стр. 8.

²⁹ Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Верзал прес, Београд 1999, стр. 61-62.

Што се тиче самих извора међународног права, осим писаних докумената у виду мировних уговора којима су се окончавали ратови, нису постојали легислативни међународни уговори који би могли да буду извор писаних правила. Извори права су били у том смислу углавном обичајни, формирани праксом држава односно субјеката међународног права. С друге стране, није постојала ни инстанца која би могла да утврди да ли је дошло до кршења каквог обичајног правила, већ су суд о томе доносиле државе. Најчешћи облик исправљања кршења односног обичајног правила, било би отпочињање ратова како би се стање вратило у пређашње (борба за територију) или кажњавање (у виду реторзија) државе преступнице.

Након „Европског концерта” 1815. године, у Европи је уследио дуг период условно речено мира: није било великих ратова на тлу Европе, већ изван ње (освајање колонија) и на њеним границама (са Отоманским царством).³⁰ Уједно, то је и период када су се европске државе унутрашње консолидовале: формирање држава-нација и конституисање нових држава (Немачка, Италија, Србија, Црна Гора и др). Долази до таласа демократизације у виду револуција крајем 17. и током 18. века (Француска, Сједињене Америчке Државе, Холандија, Велика Британија), када у западној Европи долази до укидања апсолутистичких монархија и формирања модерних држава заснованих на подели власти. Многе од тих револуција изнедриће и врло модерне уставне текстове који ће отворити пут афирмацији грађанских и политичких права (Декларација о независности Сједињених Америчких Држава, Декларација о правима човека и грађанина Француске). У то време долази и до индустријске револуције, те се јавља потреба и за већом прекограничном сарадњом ради стицања економског добитка. Формирају се и први облици грубо формиране међународне сарадње које представљају претече данашњих међународних организација (речне комисије, поштанска унија).

Међутим, без обзира на одсуство општег фронталног сучељавања европских држава, оне су и даље гајиле хегемонистичке претензије. Према виђењу теорије дугих циклуса, која заступа становиште да је европска историја била кроз векове подељена на циклусе хегемона, након окончања француско-немачког рата 1871. године, главни хегемони у Европи су били Немачка, Аустро-Угарска и Отоманско царство. С друге стране, супростављене су им биле Велика Британија, Француска, Русија и Сједињене Америчке Државе (као савезница ван Европе).³¹ Ти хегемонистички захтеви кулминираће 1914. године почетком Великог рата односно Првог светског рата, из којег ће хегемонистичка група земаља изаћи у виду губитника, са значајно умањеним територијама. Наиме, борба за национално ослобођење поробљених народа Европе и њихове тежње за стварањем националних држава битно су утицале на међународне односе тог времена.³² Мировним уговорима, почев од Версајског 1919. године, не само да ће нестати велике империје и настати нове државе, захваљујући принципу самоопредељења народа прокламованог у тзв. Четрнаест Вилсонових тачака, већ ће бити успостављено Друштво народа, прва међународна организација, која има за циљ институционално регулисање међународних односа држава.

---

³⁰ Коментар аутора: Иако се Отоманско царство простирало на европском континенту, у смислу европског права није чинило део Европе.

³¹ Чарлс В. Кегли, Јудин Р. Виткоф, *Светска политика, тренд и трансформација*, CSES/Дипломатска академија, Београд 2006, стр. 172-173.

³² Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд 1996, стр. 182.

Између два светска рата, односно боље речено до доласка Хитлера на власт у Немачкој 1933. године, у Европи је успостављен систем Друштва народа, са циљем да регулише међународне односе. Друштво народа је успостављено међународним уговором - Пактом Друштва народа који је у својих двадесет шест чланова има за циљ да успостави нови међународни поредак како би се избегли ратови размера Првог светског рата, из којег се Европа тешко опорављала како због људских тако и због материјалних губитака. Успоставивши централне органе организације: Скупштину, Савет и Секретаријат, Пакт је предвиђао и делимично разоружање и успостављање система колективне безбедности („система спречавања рата”).³³ Рат Пактом Друштва народа, наиме, није био забрањен, већ је требало да буде „строго контролисан”, јер су прерогативи Савета били да формулишу мере које би биле предузете у случају агресије на територијални интегритет и политичку независност сваке од чланица Друштва народа.³⁴ Пактом је, даље, институционализовано мирно решавање спорова, успостављањем арбитраже и судског решавања спорова, на захтев Савета. Успостављен је и први стални међународни суд - Стални суд међународне правде, који је могао решавати спорове и давати саветодавна мишљења.³⁵ Његово установљење има посебан значај нарочито за креирање међународне судске праксе, јер ће се касније основан Међународни суд правде, као један од шест главних органа Уједињених нација, у значајној мери ослањати на његове пресуде и саветодавна мишљења (пр. пресуде у случајевима „Лотус”, „Вимблдон” и др).³⁶

Са оснивањем Друштва народа међународно право престаје да буде ексклузивно евроцентрично, јер чланицама Друштва народа постају и неевропске државе: Јапан, Бразил, Еквадор, Колумбија, Ирак, Египат и др. Многе међу чланицама Друштва народа су биле тек формиране односно стекле су независност након Првог светског рата: Краљевина Југославија, Чехословачка и др. Дакле, број субјеката међународног права бива значајно проширен, а Пакт Друштва народа постаје писани извор међународног права. Међутим, иако су учествовале у преговорима о изради Нацрта пакта, Сједињене Америчке Државе никад нису постале чланицама Друштва народа и након окончања рата, напустиле су европско тло. Даље, показавши се неефикасним системом да спречи територијалну хегемонију ауторитарних држава (Немачка, Јапан, Италија и др) и да предузме било какве мере након агресија на територије суверених држава (анексија Чехословачке 1938. године и др), Друштво народа тридесетих година дведесетог века наставља да постоји само „на папиру”, а државе широм света ће сачекати почетак Другог светског рата 1939. године. У

---

³³ James C. Barros, *The League of Nations and Disarmament*, Encyclopedia of Arms Control and Disarmament, Richard D. Burns (Eds.), Charles Scribner's Sons, New York 1993, стр. 606-607.

³⁴ Члан 10 Пакта Друштва народа, *The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December 1924)*, Yale Law School, Lilian Goldman Law Library, The Avalon Project, Documents in law, History and Diplomacy, на http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp , 06/01/2019.

³⁵ Члан 14 Пакта Друштва народа, *The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December 1924)*, Yale Law School, Lilian Goldman Law Library, The Avalon Project, Documents in law, History and Diplomacy, на http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp , 06/01/2019.

³⁶ Збирке пресуда и саветодавних мишљења Сталног суда међународне правде, *Permanent Court of Justice, Series A: Collection of Judgements (1923-1930)*, на <https://www.icj-cij.org/en/pcij> , 06/01/2019.

међувремену, неке земље су, увидевши фактичку парализу система Друштва народа, и иступиле из те међународне организације.

Један од значајних миродопских уговора у периоду између два светска рата је Бријан-Келогов пакт такође познат као Париски мировни уговор из 1928. године. У светлу реконцилијације бивших зараћених држава, ово је била иницијатива да се државе одрекну рата као средства општења у међународним односима, што неки теоретичари називају „ексцесивним идеализмом”.³⁷ С друге стране, струја интернационалиста (*Daniel Drezner, Oona A. Hathaway, Scott J. Shapiro*) у теорији међународних односа сматра га врхунцем мировне политике коју су испред Сједињених Америчких Држава и Француске изнедрили државни секретар Френк Келог (*Frank Kellogg*) и министар иностраних послова Аристид Бријан (*Aristide Briand*). Међутим, испоставиће се да је овај Пакт био испред свог времена, јер ће његови принципи бити преточени у Повељу Уједињених нација.

По окончању Другог светског рата, силе победнице, како је то и до тог тренутка био случај, су на међународним конференцијама (Техеран-Јалта-Постдам) испреговарале будући међународни поредак. Свесне великог неуспеха Друштва народа, на другачијим темељима је сачињена Повеља Уједињених нација - конститутивни текст прве праве универзалне међународне организације данас - Уједињених нација (УН). У тексту Повеље Уједињених нација (Повеља УН), рат је изопштен као правно средство решавања спорова међу државама по први пут у историји и успостављен је другачији систем колективне безбедности, који се огледа у прерогативима једног од главних органа УН - Савета безбедности.

Повеља УН не само да правно посматрано изопштава рат из међународних односа, већ утврђује и друге принципе модерног међународног јавног права попут принципа немешања у унутрашње односе државе, принципа забране употребе силе, принципа суверенитета и једнакости држава, мирног решавања спорова, право на самоопредељење народа, принцип развијања пријатељских односа међу народима и принцип међународне сарадње у решавању проблема економског, социјалног, културног и хуманитарног карактера.³⁸

У оквиру рада УН и на другим међународним конференцијама, изнедерене су бројне конвенције и други међународни уговори који у духу афирмисаних принципа међународног права. Те конвенције чине данас формалне писане изворе права. Међу њима треба поменути Бечку конвенцију о уговорном праву из 1969. године, Бечку конвенцију од дипломатским односима из 1961. године, Конвенцију Уједињених нација о праву мора из 1982. године, Универзалну декларацију о правима човека из 1948. године итд. Упркос хладноратовској блоковској подели, УН представљају изврстан међународни форум где и „мале“ и „велике“ државе учествују у стварању међународног права, посебно након таласа деколонизације шездесетих и седамдесетих година 20. века, чему су опет допринеле УН усвајањем Декларације о давању независности колонијалним државама и народима, 1960. године.³⁹

---

³⁷ Види у: Oona A. Hathaway, Scott J. Shapiro, *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the World*, Simon&Schuster, New York 2017, стр. 12-13.

³⁸ Члан 1 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 1, UN Public Documentation, San Francisco 1945*, на <https://digitallibrary.un.org/record/815681?ln=en> , 06/01/2019.

³⁹ Декларација о давању независности колонијалним државама и народима, Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial*

Међутим, и у овом успостављању међународних односа, пет држава - победницама из Другог светског рата (Уједињеном Краљевству, Сједињеним Америчким Државама, Француској, Русији - тада СССР и Кини), остављено је једно ексклузивно право, а то је да буду сталне чланице Савета безбедности односно органа у чије прерогативе улази оцена да ли је дошло до нарушавања међународног мира и безбедности, као и предузимање адекватних мера у циљу њиховог поновног успостављања, према глави VII Повеље УН.

Осим што се шири листа извора међународног права, ауторитативним набрајањем извора у члану 38 став 1 Статута Међународног суда правде,⁴⁰ шири се и листа субјеката међународног права: осим држава, субјекти међународног права могу бити и други ентитети попут међународних организација.⁴¹ Међутим, са развојем међународног права људских права и међународног хуманитарног права, појединци постају такође његови субјекти у крњем смислу, имајући у виду да уживају права, као и својеврсне обавезе, али да и даље немају све особине субјекта међународног права о чему ће детаљно бити анализирано у потпоглављу *1.4 Субјекти међународног права*. На исти начин и други нетериторијални ентитети попут интернационалних компанија могу бити субјекти међународног права.

Прелазак са класичног (европског) међународног права на савремено међународно право чини један историјски процес, нераздвојив од међународних односа, као и њихових субјеката који су истоветни са субјектима међународног права, и разумевања истих, о чему ће касније бити детаљније речи у оквиру потпоглавља *1.6 Међународно јавно право и међународни односи у теорији*. Његова еволуција праћена је како историјским фактима тако и доминантним филозофским промишљањима почев од 15. века, о чему ће бити детаљније речи у наредном потпоглављу *1.2 Дефинисање и школе међународног јавног права*. Временом су еволуирали и субјекти међународног права и извори међународног права и оно је од половине 20. века претендовало да постане универзално право. Међутим, мултипликовањем регионалних организација и њиховим правних правила, његова универзалност и униформност се подводи под разматрање.

Countries and Peoples, General Assembly resolution 1514 (XV), A/RES/1514(XV), 15th Session, adopted by the General Assembly at its 974th Plenary Meeting, 14 December 1960., на <https://www.refworld.org/docid/3b00f0791c.html>, 06/01/2019.

⁴⁰ Члан 38 став 1 Статута Међународног суда правде, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, [ST/DPI/2587, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, <https://digitallibrary.un.org/record/815681?ln=en>, 06/01/2019.*

⁴¹ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација - *Reparation of Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory opinion of April 11th 1949, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1949, 174, на <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-FR.pdf>, 06/01/2019.*

2. Дефинисање и школе међународног јавног права

и) Дефиниција међународног права

Међународно право се састоји углавном из обичајних и правила међународних уговора, и општих принципа. За разлику од унутрашњег права, међународно право се ослања на принцип сагласности држава, које су уједно његови ствараоци и субјекти. Дефинисање међународног права представља само по себи изазов због његове природе која се разликује од националних права, те многи међународни правници нуде своје дефиниције које би на адекватан начин описале његову суштину, природу и домаћај.

Јурај Андраши нуди кратку дефиницију: међународно право је систем правила која уређују односе у међународној заједници признатих субјеката,⁴² подвлачећи признате субјекте међународног права. Смиља Аврамов и Миленко Крећа нуде формално-материјалну дефиницију међународног права: међународно право представља систем правних правила у смислу објективних, аутономних императива који имају за циљ да регулишу правни положај и односе субјеката међународног права као и правни положај и односе других јединки од међународног интереса.⁴³ За Родољуба Етинског међународно право је инструмент изражавања и усклађивања партикуларних интереса држава односно међународно право чине правила која су створена на начин како се стварају правила међународног права, дакле, по прописима тог права о стварању нових правних правила.⁴⁴ Серж Сир (*Serge Sur*) и Жан Комбако (*Jean Combacau*) наводе да међународно јавно право односно међународно право с једне стране обухвата правила која се односе на стварање и примену свих оних правила која су међудржавне природе, ма који био њихов предмет регулисања, а с друге стране правила међудржавне природе која регулишу међудржавне односе, трансдржавне јавне односе и чак неке односе који су материјално гледано унутрашње природе. Такође, правећи паралелу са унутрашњим правом, објашњавају да данашње међународно право има атрибут „међународно” због свог порекла, а не због свог предмета, јер оно настаје сагласношћу воља држава. Дакле, оно нема основни циљ да регулише међудржавне односе, јер се његов домет простире и на нека унутрашња питања.⁴⁵ За Бернара Оксмана (*Bernard Oxman*) савремени међународноправни систем одраз је природе савремених међународних односа и створен је делатношћу основних субјеката међународног правног поретка, који „са пуним правом, инсистирају на усклађивању својих важних интереса”,⁴⁶ те као и Андраши у једну руку инсистира на државама као основним субјектима међународног права. Стеван Ђорђевић такође уводи вредности и интересе субјеката приликом дефинисања међународног права: међународно право је својеврстан скуп правних начела и правила којима се уређује посебан вид друштвених односа између

⁴² Јурај Андраши, *Међународно право*, Школска књига, Загреб 1971, стр. 1.

⁴³ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012, стр. 32.

⁴⁴ Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2007, стр. 3-4.

⁴⁵ Jean Combacau, Serge Sur, *Droit international public*, Montchrestien, 9e édition, Paris 2010, стр. 17.

⁴⁶ Bernard Oxman, „The Rule of Law and the United Nations Convention on the Law of the Sea”, *European Journal of International Law*, Vol. 7, Issue 3, 1996, стр. 367.

субјеката међународног права у њиховим подударним и противречним вредностима и интересима у датој међународној заједници.⁴⁷ Антонио Касезе (*Antonio Cassese*) критикујући теорију Жоржа Села (*Georges Scelle*) о глобалном међународном друштву које се састоји из подсистема (варијетета правних система) који се преплићу, наводи да се Сел у својој доктрини није позабавио разграничењем националних интереса од интереса међународне заједнице.⁴⁸

Даље, Александар Магарашевић наводи да међународно право чини скуп правних правила која уређују: узајамне односе држава, односе међународних организација...и међународни положај, права и дужности појединаца, физичких и правних лица, уколико су регулисани правилима међународног права.⁴⁹ Дакле, он, као и Аврамов и Крећа, иде даље од примарних субјеката међународног права приликом дефинисања саме бити међународног права. Малколм Шо (*Malcolm Shaw*) каже да међународно право регулише мноштво односа између држава, од ратовања до сателита, и регулише радње међународних институција. Може бити универзално или опште, што би значило да обавезује све државе, или регионално где група држава, повезаних на географској или идеолошкој основи, може прихватити да буде обавезана правним правилима.⁵⁰ За разлику од претходно наведених аутора, Шо уводи поделу на опште и регионално међународно право, што значи да правила настала у оквиру регионалних организација попут Савета Европе могу осим што јесу правна правила Савета Европе, јесу и правна правила међународног права која се односе на одређене државе односно државе чланице Савета Европе. Тиме отвара пут испитивању је ли међународно право универзално и у којој мери појава регионалних организација утиче на фрагментацију међународног права, које претендује да буде универзално.

За неке правнике попут Јана Браунлија (*Ian Brownlie*), који има велико искуство у примени односно тумачењу норми међународног права, теоријска дефиниција међународног права није ни нужна јер теорија не даје користи, већ често доводи у конфузију најинтересантнија питања. За њега је теорија одговорна за оно што студенти права виде као „ниски морал” међународног права.⁵¹ С друге стране, теорија је високо политизована⁵², што је случај на пример са теоријом међународних односа, што ће бити анализирано у делу II.5.

Уколико међународно право представља систем принципа, обичаја и норми који су прихваћени као правнообавезујући за државе у њиховим међусобним доносима, оно што га разликује од других друштвених форми јесте припадност специфичним правилима легалности: општост, промулгација, не-ретроактивност, јасност, не-контрадикторност, незахтевање немогућег, константност, и подударност правила са званичним понашањем

---

⁴⁷ Стеван Ђорђевић, *Увод у међународно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2007, стр. 7.

⁴⁸ Види у: Antonio Cassese, „Remarks on Scelle’s Theory of “Role Splitting” (dédoulement fonctionnel) in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol.1, Issue.1, 1990, стр. 210-231.

⁴⁹ Александар Магарашевић, *Основи међународног права*, Завод за научноистраживачки рад Правног факултета, Београд 1965, стр. 1.

⁵⁰ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University press, 5th Edition, Cambridge 2003. стр. 2.

⁵¹ Ian Brownlie, *The Rule of Law in International Affairs: International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, Martinus Nijhoff, London 1998, стр. 11.

⁵² Види у: Shirley Scott, „International Law as Ideology: Theorizing the Relationship between International Law and International Politics”, *European Journal of International Law*, Vol. 5, Issue 3, 1994, стр. 313-325.

држава.⁵³ Иако међународно право представља систем правила која су обавезна за државе, постоје и правила међународног јавног права која ограничавају понашање индивидуа, а само државе, и у неким случајевима међународне организације, имају контрактуелну способност и могу да усвоје међународне уговоре. То их уједно разликује од међународних институција, које могу усвајати правно необавезујуће текстове за практичне потребе.⁵⁴

Мишел Коснар (*Michel Cosnard*) сматра да када је реч о дефинисању међународног права, међународни правници наилазе на таутологију, јер је међународно право дефинисано својим субјектима, а да би се одредили његови субјекти неопходно је ослонити се на међународно право. За њега они аутори који су за потребе одређивање дефиниције међународног права, увели државе као субјекте, налазе основ у пресуди „Лотус“: „...међународно право регулише односе између независних држава“.⁵⁵ Као што се може стећи увид на основу горе набројаних дефиниција, постоје две тенденције: да се дефиниције међународног права вежу за државе као његове субјекте или да се прошире и на друге субјекте, уважавајући фактичку ситуацију. На крају крајева међународно јавно право је јавно у својој дефиницији која се искристалисала у 19. веку,⁵⁶ у смислу да регулише понашање јавних власти држава. Међутим, ту се као главно питање поставља, може ли се извести догматска дефиниција међународног права или је дозвољено да се до ње дође индукцијом обсервације у пракси.⁵⁷ Уколико треба уважавати праксу, онда је готово немогуће *a priori* дати дефиниције међународног права и његових субјеката.

Која год била дефиниција међународног права, а горе побројане дефиниције ни у ком случају не представљају исцрпну листу покушаја различитих међународних правника да га са тачношћу дефинишу, оно је свакако везано за његове субјекте који регулишу односе међу њима, што га разликује од природе унутрашњег права, где постоји јасна подела између субјеката права, законодавне, извршне и судске власти. С тога је од његовог настанка међународно право било у средишту правне филозофије и питања да ли међународно право представља право право. Од посебне је важности у том смислу представити различите школе међународног права.

ii) Школе међународног права

Основна подела на школе међународног права врши се објективне и волунтаристичке теорије. У објективне теорије спадају природноправна теорија, нормативистичка теорија (чиста теорија права) и социолошке теорије. У волунтаристичке теорије спадају различите теорије позитивизма.

---

⁵³ Види у: Jutta Brunnée, Stephen J. Toope, *Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account*, Cambridge University Press, New York 2010.

⁵⁴ Beth Simmons, „International Law”, *Handbook of International Relations*, Sage Publication, 2nd Edition, London 2012, стр. 353.

⁵⁵ Пресуда „Лотус”, *Judgement Lotus, Court of Permanent International Justice, Série A, Collection of Judgements (1923-1930), No. 10, 1927*, стр. 18.

⁵⁶ Antonio Truyol y Serra, *Théorie du droit international public. Cours général*, Recueil des cours, Tome 173, Brill, Leiden 1981, стр. 36.

⁵⁷ Michel Cosnard, „Rapport introductif: Le sujet en droit international”, Société française pour le droit international, Colloque du Mans, *Le sujet en droit international*, Pedone, Paris, 2005, стр. 21.

Најстарија школа међународног права јесте природноправна школа. За њеног најјугицајнијег припадника, иако није припадао чистом натурализму, сматра се Хуго Гроцијус (*Hugo Grotius*) који у 17. веку, ослањајући се на тековине римског права, извршио поделу на *jus naturae* и *jus gentium*. Имајући у виду дух времена 17. и 18. века када су аутори попут Хуга Гроцијуса и његових наследника промишљали односе између држава, у доба апсолутистичких монархија на челу са монарсима којима је власт дата од самог Бога (лат. *Nulla est potestas nisi a Deo*),⁵⁸ није необично да је природно право схваћено као оно право које је нужно односно оно право које је у неку руку прожето моралом, те стога наилазимо на праведне и неправедне ратове у најранијим приручницима и кодексима понашања ратника.

Гроцијусову мисао о природном праву развили су како његови савременици попут Томаса Хобса и Самуела фон Пуфендорфа (*Samuel von Pufendorf*) тако је други правници који су живели у наредним временима као Кристијан Волф (*Christian Wolff*), Ричард Зуче (*Richard Zouche*), Емер де Вател и др. Све ове ауторе одликује мисао о нужном праву, којем сви морају да се повинују. Међународно право нису створиле државе, већ је у питању скуп објективних норми које природно постоје, а државе та правила окривају исправним резонем. Захваљујући овој школи, током времена су се искристалисала и основна права држава: право на самоодржање, право на независност, право на једнакост, право на међународну трговину. Тако је и распрострањена идеја да се држава мора повиновати праву, као и да је међународно право универзално.

Тако је током векова, све до негде 18. века, међународним односима односно европским⁵⁹ и руководило природно право. Међутим Хуго Гроцијус, иако припадник природноправне школе, утире пут позитивизму. За разлику од Франсиска де Виторије (*Francisco de Vitoria*) и Франсиска Суареца (*Francisco Suarez*), који су у својој докрини преузели мисао Томе Аквинског (*Thomas d'Aquin*) да све полази од бога (лат. *omnia sub ratione dei*), Гроцијус разликује два поља права: божанско право и вољно право.⁶⁰ Полазећи од обичаја и уговора, вољно право је аутономно и „има своју обавезујућу моћ због воље свих нација, или великог броја њих“.⁶¹ Тако државе остају господари конвенција, јер оне произилазе из њихове воље. Тек ће Вател успети да дефинитивно раздвоји државу од божанског права и тиме дефинитивно отворити пут волунтаристичким теоријама.⁶²

Каснији припадници природноправне школе у 20. веку Алфред Ведрос (*Alfred Verdoss*) и Луј Ле Фир (*Louis Le Fur*) закључују да обавезност овог права проистиче из друштвеног уређења за који се претпоставља да је у складу са правдом. Утврђујући близак однос права и морала, за Ле Фира постоје два основна принципа природног права: обавеза

---

⁵⁸ Olivier Camy, „Droit naturel ou droit positif?“, *Le Genre humain*, Le Seuil, 2005/n.44, стр. 271.

⁵⁹ Највећи део људског становништва је живело у областима где природно право није имало домашаја. Тек у 19. веку европско међународно право постоје универзално у географском смислу речи. Види у: Onuma Yasuaki, „When Was the Law of International Society Born - An Inquiry of the Instory of International Law from an Intercivilizational Perspective“, *Journal of the History of International Law*, Vol 2, No.1, 2000, стр. 1-66.

⁶⁰ Olivier de Frouville, „Une conception démocratique du droit international“, *Révue européenne des sciences sociales*, XXXIX-120, 2001, стр. 104-105.

⁶¹ Hugo Grotius, *Le droit de la guerre et de la paix*, Presses universitaires de France, Paris 1999, стр. 43.

⁶² Georges Scelle, *Manuel de droit international public*, Montchrestien, Collections: Domat, Paris 1948, стр. 44.

извршавања слободно склопљених договора (блиско *pacta sunt servanda* што ће касније разрадити позитивиста Дионисио Анцилоти)⁶³ и обавеза репарације неправедно изазване штете.⁶⁴

Међутим, имајући више суверена који су оправдање за спољнополитичко деловање налазили у природном праву и потребу да се јасније утврде правила понашања међу државама, позитивизам добија на снази. Са појавом Реформе, *republica christiana* нестаје, а формирају се и нове независне односно суверене државе, а Вестфалски мировни уговор је дефинитивно раскрстио са верским државама и успоставио својеврсни европски поредак суверених држава. Питање суверенитета уско је везано за појаву модерне државе, али и за теорију права. Позитивизам се везује за изражавање воље да држава буде обавезана да поштује одређена правила. Како би она поштовала та правила, истовремено очекује да и друга држава поштује иста. Различита су, даље, полазишта аутора у тумачењу воље (појединачна, колективна или међународне заједнице),⁶⁵ али оно што је важно јесте да вољни моменат представља основ за својеврсни ред у међународним односима односно успостављање правила, било да се државе обавезу писаним путем, или да се током времена искристалисало извесно правило које се може сматрати међународним обичајем. Припадници школе позитивизма своју теорију заснивају на Хегеловој мисли да је држава „бог на земаљи“ и да се њена правна личност разликује од оне коју имају припадници њеног становништва. Теорију самоограничавања представили су Георг Јелинек (*Georg Jellinek*) и Рудолф фон Ихеринг (*Rudolf von Ihering*). Самоограничење се преводи кроз уговоре у којима свака држава преузима на себе обавезе у односима са другим државама. Хајнрих Трипел (*Heinrich Triepel*) каже да међународно право настаје фузијом воља држава (нем. *Vereinbarung*), односно инсистира да се воље држава не могу посматрати појединачно. Позитивиста Анцилоти иде корак даље и каже да међународно право почива само на нормама које су резултат *pacta sunt servanda* и тиме је систем међународног права аутономан у односу на унутрашње право (теорија дуализма насупрот теорији монизма према којој норми међународног права чине део система унутрашњег права). Једна од највећих критика овог правца јесте да ако је свака норма резултат воље држава, принцип који јој претходи *pacta sunt servanda* није објашњен.

Међутим, немогуће је рећи да је позитивизам у потпуности превладао међународноправном доктрином. Позитивисти тврде да је међународно право направљено од стране држава и да је оно управо онакво каквим су га државе направиле.⁶⁶ Као и њихове колеге политиколози припадници школе реализма, сматрају да моралним судовима нема места у међународном праву. И сам позитивизам, подложен је критикама, посебно од стране

---

⁶³ За Анцилотија моћ обавезности међународног права лежи у основном принципу да државе морају извршавати уговоре које су закључиле и за њега представља апсолутну објективну вредност. Види у: Dionisio Anzilotti, *Corso di Diritto Internazionale*, Vol 1, CEDAM, Padova 1964, стр. 45.

⁶⁴ Види у: Louis-Erasmus le Fur, „La Théorie du Droit Naturel depuis le XVII siècle et la doctrine moderne“, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, Vol 18, Hachette, Paris 1927.

⁶⁵ Yusnier Romero Puentes, *Derecho internacional Público. Parte General*, Minrex, La Habana 2017, стр. 23.

⁶⁶ Shirley Scott, *International Law in World Politics: An Introduction*, Lynne Rienner Publishers, Third Edition, Boulder Colorado 2017, стр. 91.

оних правника који оспоравају правну природу међународног права у процесу непрестаног тражења паралеле са унутрашњим правом.⁶⁷

Као заступник теорије нормативизма, Ханс Келзен (*Hans Kelsen*) налази да је право чиста нормативна наука, независна од сваког социолошког и политичког разматрања.⁶⁸ За њега је држава ништа друго до чисто право. У духу монизма, он заговара идеју да је међународно право надређено унутрашњем праву и због јединства правног система држава чини орган међународног права, и том смислу раздвајање унутрашњег и спољашњег суверенитета је немогуће, имајући у виду да је правни систем јединствен и има облик пирамиде („Келзенова пирамида“). Келзенова пирамида је концепт према којем је јасно утврђена хијерархија норми, према којој супериорна норма одређује валидност инфериорних норми.⁶⁹ На дну те пирамиде се налази једна основна норма (нем. *Grundnorm*), што би могао бити међународни обичај као норма која је „раније постојала“. Међутим, оно што је највише замерено Келзену за његову „чисту теорију права“ јесте што је искључујући ван и не-правни елемент у тој мери абстраховао право да таква једна ситуација ни у ком смислу не одговара фактичком стању.

Такође, међу објективним теоријама се налазе и социолошке теорије (Жорж Сел). Односно, то је покушај да се социолошким приступом објасни, не само постојање међународног права, већ и његову исправност и нужност, имајући у виду да је било који извор међународног права и социолошка чињеница.⁷⁰ Обавезност међународног права извире, дакле, из нужности односа које уређује. Неки аутори као што је Леон Диги (*Léon Duguit*) чак говоре о осећају нужности односно осећају права.⁷¹ Социолошке теорије поткрепљују перцепцију о правном не-позитивизму.

Наиме, уколико се прихвати идеја да је људско достојанство најосновнија вредност, тиме и људска права добијају примат у односу на суверенитет држава, те се тако мењају и основни субјекти међународног права. Тако и Имануел Кант (*Immanuel Kant*) верује да је слобода индивидуе једино изворно право које припада сваком човеку.⁷² За њега право, које подразумева постојање моћи ограничавања, може бити легитимно уколико тежи да заштити слободу индивидуе. Јирген Хабермас (*Jürgen Habermas*), за разлику од њега, превазилази идеју да је право подређено моралу и покушава да пронађе легитимитет права у самом праву („парадоксално установљење легитимитета на основу легалности“),⁷³ уз помоћ социолошког концепта легитимитета какав постоји код Макса Вебера (*Max Weber*) – да се право не своди на установљену позитивну норму, већ указује постојање договора рационално заснованог између оних који су му подређени. Дакле, легитимитет права се

---

⁶⁷ Види у: Miodrag Jovanović, „Preispitivanje pojma međunarodnog prava - o metodološkim aspektima“, *Revija za ustavno teoriju in filozofijo prava*, 22|2014, стр. 121-144.

⁶⁸ Yusnier Romero Puentes, *Derecho internacional Público*. Parte General, Minrex, La Habana 2017, стр. 30.

⁶⁹ Olivier de Frouville, „Une conception démocratique du droit international“, *Revue européenne des sciences sociales*, XXXIX-120, 2001, стр. 113-114.

⁷⁰ Georges Scelle, *Précis de Droit des Gens*, Vol. I, Dalloz, Paris 1932. стр. 31.

⁷¹ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012, стр. 64.

⁷² Emmanuel Kant, *Doctrine du droit. Métaphysique des mœurs*. Editions Flammarion, Paris 2018, стр. 26.

⁷³ Jürgen Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, N.R.F. collections Essais, Gallimard, Paris 1997, стр. 98.

заснива на демократској процедури („демократизација права“) коју чини институционализација путем права, па је главна улога права да успостави једнака политичка права у комуникацији и учешћу.⁷⁴

Имајући у виду предмет међународног права - односе између његових субјеката, који чине међународну заједницу, неки аутори као што је Марти Коскенијемми (*Martti Koskenniemi*) узимају у обзир реалност те исте међународне заједнице, када говоре о домашају међународног права. За њих је универзални међународни правни поредак једна фикција односно диктат покушаја уређивања односа у међународној заједници. Као аргументи том приступу, користе се самодовољни режими односно мање правно уређене заједнице које у мањој или већој мери успевају да измакну домашају општег међународног права, стварајући мање заједнице чији су односи уређени према сопственим правилима.

Треба поменути и струју конституционализма у међународном праву. Као што сам назив каже, претпоставља се постојање некаквог устава који је највиши правни акт међународне заједнице као такве. Један међународни устав био би „скуп основних норми које уређују активности и политичке односе у једној политичкој заједници”.⁷⁵ Уставни поредак, уједно, успоставља и односе ауторитета односно супремације норми међународног права. Међународни правници су идентификовали крајеве великих ратова као моменте када је тежња за успостављањем својеврсног светског устава била најизраженија (1815, 1914. и 1945. године). Тада су силе победнице успостављале нове институционалне поретке према својим интересима и најчешће спречавале друге државе да приступе тим институцијама.⁷⁶

Највећу дилему међу међународним правницима представља питање да ли такав поредак данас постоји или га треба тек успоставити. С тим полазиштем најбољег кандидата за тај устав међународне заједнице представља Повеља УН према чијем тексту су подељене надлежности и функције између органа УН и њених држава чланица.⁷⁷ Универзална декларација о људским правима, заједно са међународним пактовима, с друге стране, претендује да заузме улогу „Повеље о правима”. Међутим, то полазиште се опет враћа на државе чланице и прави се паралела са националним правом, изузимајући из вида питање да ли једна међународна заједница коју одликује анархијско уређење може да се повинује једном врховном правном инструменту. Иако се одговор чини као очигледан, да све државе јесу чланице Уједињених нација, односно да су пре ступања у чланство морале да прихвате и изразе намеру да поштују принципе Повеље УН, у пракси се показало да и грубо кршење Повеље не доводи тако лако до санкција од стране међународне заједнице а камоли до искључења из чланства. Процене о подобности државе да буде примљена у чланство у Уједињене нације су и даље политичке природе, а умногоме и зависе од појединачних

---

⁷⁴ Jürgen Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, N.R.F. collections Essais, Gallimard, Paris 1997, стр. 146.

⁷⁵ Anne Peters, „Reconstruction constitutionnaliste du droit international: argument pour et contre”, *Select Proceedings of the European Society of International Law*, Hélène Ruiz Fabri, Emmanuelle Jouannet, Vincent Tomkiewicz (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2008, Vol. 1, стр. 361.

⁷⁶ Једна од значајнији дебата у оквиру Генералне скупштине Уједињених нација се односи на промену формата Савета безбедности, јер пет држава чланица поседују ексклузивно право да буду сталне чланице, док десет других се бирају на период од 2 године.

⁷⁷ Види у: Bardo Fassbender, „The United Nations Charter as Constitution of the International Community”, *Columbia Journal of International Law*, Vol. 36, No. 3, 1998, стр. 529-619.

партикуларних интереса држава чланица које о пријему у чланство одлучују. На крају, неки аутори упозоравају о мањку легитимитета за доношење односно успостављање једног таквог међународног устава, јер би светско становништво о томе ипак морало да се изјасни.⁷⁸

Струја конституционализма се свакако намеће као противтежа теорији о фрагментацији међународног права. Под утицајем глобализације, међународно право се значајно усложњава: све више се универзалне надлежности делегирају на регионалне организације, али и кроз само међународно право се кристалишу његови подсистеми: међународно трговинско право, међународно право заштите животне средине, међународно хуманитарно право и др. Иако државно-центрично, у међународном праву најчешћи проблеми се јављају због активности недржавних ентитета, јер оне најчешће нису регулисане нормама међународног права.

3. Извори међународног јавног права

Члан 38 став 1 Статута Међународног суда даје еnumerацију извора међународног права, о чему постоји општа сагласност да је реч о ауторитативном навођењу формалних извора права: а) међународне конвенције, било опште или посебне, којима се установљавају правила изричито призната од држава у спору; б) међународни обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право; в) општа правна начела призната од стране просвећених народа; г) под условом одредаба члана 59, судске одлуке и доктрине најпозванијих стручњака јавног права разних народа, као помоћно средство за утврђивање правних принципа.⁷⁹

Међународни уговори, као извори објективног међународног права, садрже норме права права у писаном облику, јер према дефиницији коју даје Бечка конвенција о праву уговора из 1969. године (VCLT), међународни уговор је „споразум закључен писано између држава и који је регулисан међународним правом, било да је садржан у два или више инструмената међусобно повезаних, без обзира на њихов посебан назив”.⁸⁰ Имајући у виду писани облик овог формалног извора међународног права, међународни уговор важи за најпоузданији извор објективног права, имајући у виду да је обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право углавном неписани извор права, односно може бити писани извор уколико дође до његове кодификације. Како су обичајна права старија, Пол де Висшер (*Paul de Visscher*) чак каже да је притисак нових држава да се настави са кодификацијом „подмладио обичаје”.⁸¹

---

⁷⁸ Allen Buchmann, Russell Powell, „Survey Article: Constitutional Democracy and the Rule of International Law: Are They Compatible?”, *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 16, Issue 3, 2008, стр. 326-349.

⁷⁹ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012, стр. 85.

⁸⁰ Члан 2 (а) Бечке конвенције о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 2 (a), United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980, стр. 336-337*, на <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>, 21/09/2019.

⁸¹ Paul de Visscher, *Cours général du droit international public*, Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye, Bruylant, Bruxelles 1972, стр. 63.

Што се тиче међународних уговора, њихови облици и називи могу бити разнолики, те стога VCLT и наводи у његовој дефиницији „без обзира на посебан назив”. Оснивачки акти међународних организација на пример могу бити повеља (пр. Повеља УН), статут (пр. Статут Савета Европе) и уговор (пр. Уговор о Европској унији). Међутим, то није лимитативно набрајање, имајући у виду да су неке данашње организације произашле из другачијих облика сарадње (пр. Општи споразум о таксама и трговини „ГАТТ” као основ за успостављање Светске трговинске организације). Иако су пактови највише везани за војне делатности, треба указати да једни од најважнијих уговора из области људских права носе управо ове називе - Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о социјалним, економским и културним правима из 1966. године.

Даље, постоје и друге врсте подела међународних уговора: билатерални (између две стране уговорнице) и мултилатерални (између више од две стране уговорнице), легислативни (општи уговори) и контрактуелни (они који се односе на специфична права и обавезе страна уговорница), отворени и затворени (којима могу или не могу/уз одређене услове могу приступити државе или други субјекти који нису учествовали у иницијалним преговорима о одређеном међународном уговору).

Оно што је битно поменути јесте домашај и тумачење уговора. Када је реч о домашају уговора, првенствено државе имају право на „право на резерву”. Уколико је то дозвољено уговором,⁸² стране уговорнице поседују ексклузивно право да ограниче примену уговора у свом националном законодавству.⁸³ Закључак је да норме неких правних инструмента међународних организација, попут конвенција Савета Европе, на неједнак начин имају примену у својим државама потписницама.

Када је реч о најстаријем формалном извору међународног права - међународном обичају, ситуација је мало другачија. Пошто је међународни обичај „доказ опште праксе прихваћене као право”, питање резерви долази на другачији начин. Обичај, у принципу, важи за све државе уколико нека од њих изричито није упутила приговор у поступку формирања истог обичаја. Дакле, тиме би оба кулмулативна услова за настанак међународног обичаја била одбачена - порицање *opiume праксе* и свести о обавезности одређеног понашања (лат. *opinio juris sive necessitatis*). Водећи се мишљу Ханса Келзена међународни обичај произилази из праксе/понашања држава, која од стране извесног ауторитативног органа треба да буде идентификована.⁸⁴ Ако је *pacta sunt servanda* (уговори

---

⁸² Резерва је допуштена уколико није изричито забрањена уговором; уколико је резерва неспојива са предметом и циљом уговора; када уговор предвиђа ситуације у којима је резерва допуштена; све државе треба да прихвате резерву и у случају да је уговор уставни акт међународне организације, резерва треба да буде прихваћена од надлежног органа организација.

⁸³ Види више у: Бојан Милисављевић, *Rezerve na višestranе normative ugovore u međunarodnom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010; Antonia Jutronić, Harold Bertot Triana, „Reservations to multilateral treaties in the field of human rights in the perspective of the fragmentation of international public law“, *the Review of International Affairs*, Belgrade Vol. LXIX, No. 1172, October-December 2018, стр. 54-74.

⁸⁴ Види у: Hans Kelsen, „Théorie du droit international coutumier”, *Ecrits français de Droit international*, Charles Leben (Eds.), Presses universitaires de France, Collections: Doctrine juridique, Paris 2001, стр. 61-84; Rudolf H. Geiger „Customary International Law in the Jurisprudence of the International Court of Justice: A Critical Appraisal”, Ulrich Fastenrath, Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Andreas Paulus, Sabine Schorlemer; Christoph Vedder (Eds.), *From Bilateralism to Community Interest: Essays in Honour of Judge Bruno Simma*, Oxford University Press, Oxford 2011; Бојан Милисављевић, Бојана Чучковић,

се морају извршавати) основ за обавезност извршења уговора, основ за извршење обавеза које проистичу обичаја био би прећутни пристанак држава (лат. *tacitus consensus populi*). Доказ обичаја се налази прво у понављању материјалне чињенице односно извесног облика понашања држава и такво стање је лако утврдити од стране надлежних органа. Међутим, субјективни елемент обичаја односно свести о његовој обавезности је много теже утврдити.

Тако, питање тумачења како међународних уговора тако и међународних обичаја остаје у рукама извесних органа који за то имају мандат попут Међународног суда правде, Европског суда за људска права, Међународног кривичног суда, или самих држава. У том смислу, уколико није дозвољено да једна држава или појединац покрену поступак пред једни судом, интерпретације норми ова два извора међународног права остају у рукама држава и подлежу евентуално тумачењу у светлу партикуларних интереса држава.

Познато је да између извора права не постоји *de jure* хијерархија, али својеврсна фактичка градација међу њима је успостављена након Другог светског рата. Међународни уговор представља уједно вољу уговорница и постојеће правило у колективној свести те групе држава. Обичај је израз заједничког међународног права који чува свој основни карактер у контакту са новим реалностима.⁸⁵ Легитимизација обичаја настаје *a posteriori*, док се воља уговорница међународног споразума конституише *a priori*. Воља изражена на конвенционалан и суверен начин стиче предност над онима шта нуди историја.⁸⁶ Због ових разлога уговори добијају на већем значају. Међутим, није ово једина хијерархија норми да јаснија писана норма може превагнути пред у смислу тумачења нејаснијим обичајем.⁸⁷ Нису два основна извора права у комплетном односу коегзистенције, јер постоје и додатни хијерархијски приципи. Неке норме имају супериорнију вредност у односу на друге као што су на пример императивне норме (*jus cogens*) или обавезе *erga omnes*. Такође у оквиру исте категорије норми, у примени међународног права се користе и принципи који регулишу конфликте између норми попут оног да примена посебног закона има предност над применом општег закона (*Lex specialis derogat legi generali*) или да накнадни пропис има предност над претходним прописом (*Lex posterior derogat legi priori*).

Општа правна начела призната од стране просвећених народа, изузимајући део синтагме који представља део колонијалног наслеђа,⁸⁸ врло су контроверзан извор међународног права. Уколико су, у светлу градације, међународни уговор и међународни обичај формални извори међународног права у смислу инструменталних облика изражавања воље међународне заједнице у форми правних норми, а у односу на постојеће норме, општа правна начела се изводе односно нису утврђена у посебној форми. Даље, ако не постоје извори објективног права, било да је у питању уговор или обичај, Међународни суд правде, због свог мандата да протумачи међународно право и донесе пресуду, може прибећи дедукцији односно утврдити да у већини унутрашњих поредака држава међународне заједнице постоји једно заједничко начело. Дакле, овај извор права,

---

„Identification of Custom of International Law“, *Annals of the Faculty of Law of Belgrade - Belgrade Law Review*, Year LXII, 2014, No. 3, стр. 41-45.

⁸⁵ Charles de Visscher, „Coutume et traité en droit international public“, *Revue générale de droit international public*, Troisième série - Tome XXVI, Tome LVIII, Pedone, Paris 1955, стр. 355.

⁸⁶ Проблем „наметања обичаја“ државама које у доба његовог настанка нису биле независне државе.

⁸⁷ Jean-Pierre Beurier, „L'influence de l'évolution du droit international sur les sources“. *Revue québécoise de droit international*, Vol. 8, No. 2, 1993, стр. 220.

⁸⁸ Коментар аутора.

дефинитивно фигурира у члану 38 став 1 Статута Међународног суда правде како би попунио правне празнине и омогућио изрицање права, али и порекнуо простор правног вакуума у међународном праву (а можда и надоместио несавршеност ове гране права у том смислу).⁸⁹

Што се тиче судска праксе у члану 38 став 1 Статута, када је реч о јуриспруденцији судова најпре Међународног суда правде, а затим и осталих. Што се тиче ауторитета самог Међународног суда правде, он лежи управо у самој Повељи УН, имајући у виду да чини једна од шест главних органа УН, али у у самом Статуту Суда, с обзиром да приликом избора његових судија треба водити рачуна о географској заступљености, односно да судије долазе из различитих правних система држава. Сам Међународни суд правде, приликом доношења првих пресуда и саветодавних мишљења, успоставио је континуитет са пресудама Сталног суда међународне правде, што је сасвим природно имајући у виду да је пролиферација међународних судова уследила тек у крајем 20. века, а Међународни суд правде је 1945. године требало да обезбеди себи основ за рад и оправдање за своје установљење (*raison d'être*).

Иако пресуде судова уопштено везују стране у спору и односе се на предмет уговора, коришћење судске праксе је умногоме допринело попуњавању правних празнина и установљењу ауторитета и Међународног суда правде, и осталих међународних судова. Данас, приликом усвајања правних инструмената нпр. у Савету Европе, у значајној мери постоји референца на пресуде Европског суда за људска права, иако у основи та пресуда везује искључиво стране у спору. С друге стране, саме пресуде Европског суда за људска права указују и на недостатке односно правне празнине простора који обухвата систем Савета Европе, те тиме иницирају основу за преговоре ка усвајању новог правног инструмента.

Доктрина односно учења најпозванијих стручњака служе, такође уз општа правна начела и јуриспруденцију, служи као помоћно средство за утврђивање правних правила садржаних у главним формалним изворима међународног права. Иако помоћно средство, доктрина је прилично инфилтрирана и у сам систем Уједињених нација, имајући у виду да Комисију Уједињених нација за међународно право чине истакнути стручњаци из области међународног права. Током година рада⁹⁰ ово тело је значајно доприносило конструкцији нових правних правила. У најбољем случају, предлози/нацрти међународних уговора које је доставила Комисија УН за међународно право, бивали су усвојени резолуцијама Генералне скупштине Уједињених нација попут Бечке конвенције о уговорном праву (1969), Конвенција о праву мора (1982), Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948) и др.⁹¹ Међутим, чак и они текстови које је елаборирала Комисија УН за међународно право који нису усвојени као правнообавезујући текстови од стране пленарног политичког органа УН - Генералне скупштине,⁹² попут Нацрта Конвенције о одговорности државе за противправне акте у међународном праву (2001) имају велики правни допринос за разматрање института међународног права, јер Комисија у смислу кодификације има ауторитет на универзалном нивоу какав нема ниједан други орган. Даље, не само да могу да допринесу развоју доктрине, већ резолуције Генералне скупштине Уједињених нација

---

⁸⁹ Коментар аутора.

⁹⁰ Комисија Уједињених нација за међународно право успостављена је 1947. године.

⁹¹ Постају норме *de lege ferenda*.

⁹² У статусу *de lege lata* или норма *in status nascendi*.

могу да послуже и у идентификацији међународних обичаја.⁹³ Међутим, одређивање *opinio juris* из ових резолуција се чини као врло захтеван подухват за међународне превнике.⁹⁴ У погледу поменутог ауторитета, иста ситуација се јавља у процесима кодификације међународног хуманитарног права када је реч о Међународном комитету Црвеног крста. Не у тој мери, али свакако значајну улогу имају и општи коментари уговорних тела УН, јер имајући експертизу у одређеном домену, дају тумачење одређених норми и тиме подстрек даљем развоју међународног права.

Оно што Статут Међународног суда правде не наводи јесу једностранни акти државе/држава. Иако не у заједничкој експресији воље са другом државом/државама, изјаве државе да преузимају одређену обавезу нису без правних последица по друге државе.⁹⁵ Овај правни феномен је посебно релевантан у погледу признања држава, јер признањем државе се успостављају односи између државе признавача и признате државе (билатерални односи), али и према остатку међународне заједнице у смислу важења норми општег међународног права, првенствено садржаним у принципима Повеље УН.

С обзиром, да и међународне организације представљају субјекте међународног права и њихови једностранни акти имају правне последице. Да питање буде компликованије, у неким случајевима се поставља питање где је граница између међународне организације и њених држава чланица које путем усвојених одлука одражавају колективну вољу. Такви случајеви су најевидентнији у испитивању утврђивања међународне одговорности, као друге стране медаље права и обавеза.⁹⁶

Члан 38 став 2 Статута Међународног суда правде нуди могућност да Суд донесе пресуду ослањајући се на расуђивање *ex aequo et bono*, уколико се стране у спору са тиме сагласе.⁹⁷ Међутим, у пракси се томе није прибегавало из разлога што даје простора за слободну процену судија, а тиме се „изиграва“ слободно изажена воља субјеката међународног права, посебно ако би се прибегло тумачењу *contra legem* (супротно праву). Такође, принцип *ex aequo et bono* не служи за попуњавање правних празнина, тако да не представља помоћни извор права.

---

⁹³ Joseph Kunz, „Revolutionary creation of norms in International Law”, *American Journal of International Law*, Vol. XLI, No. 1, 1947, стр. 119-120.

⁹⁴ Rosalyn Higgins, *The development of International Law through the Political Organs of the United Nations*, Oxford University Press, Oxford 1963, стр. 2.

⁹⁵ Уколико је та изјава у писаној или усменој форми изражена од стране државних агената који су ту по природи професије или пуномоћјем овлашћени да дају такве изјаве према дипломатском праву.

⁹⁶ Види у: Antonia Jutronić, „Utvrdjivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi”, *Strani pravni život*, 63(3), 2018, стр. 213-231; Benjamin E. Brockman-Hawe, „Questioning the UN’s Immunity in the Dutch Courts: Unresolved Issues in the Mothers of Srebrenica Litigations”, *Washington University Review*, Vol. 10, Issue 4, 2011, стр. 727-748.

⁹⁷ Члан 38 став 2 Статута Међународног суда правде, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/]DPI/2587, *Statute of the International Court of Justice, Article 38(2)*, *UN Public Documentation*, San Francisco 1945, на <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/>, 25/09/2019.

4. Субјекти међународног јавног права

Ако је међународно право систем правила која уређују односе у међународној заједници признатих субјеката, треба проникнути у његове субјекте, како би била доступна јасна представа међународног права као система. Субјекти међународног права су, наиме, у самом срцу интереса и проблематике међународног права.⁹⁸ Узимајући у обзир наведене дефиниције међународног права у делу П.2.А, субјекти чине неизоставни део дефинисања међународног права.⁹⁹ Врло значајна пресуда Сталног суда међународне правде „Лотус” наводи чак да је „међународно право правни систем који регулише односе између независних држава”.¹⁰⁰ Јасно је да су вековима међународну заједницу чиниле искључиво државе. Међутим, нови међународни односи су већ почетком 20. века превазишли међудржавне односе.¹⁰¹

Државе, као примарни субјекти међународног права, имају три конститутивна елемента: територију, становништво и владу (политички организована власт која контролише територију и уређује односе међу становништвом).¹⁰² Можда најбитнији конститутивни елемент државе је влада, јер та влада мора бити суверена односно да не подлеже било ком ауторитету изнад ње. С унутрашње стране гледишта, тој истој влади треба да подлежу утврђена територија и постојано становништво.¹⁰³ Дакле, не постоји власт изнад *suprema potestas* државе, као ни од стране друге државе, што чини њен састојак независности. У сваком правном систему држава је једини титулар моћи и њена права и обавезе се разликују од њених субјеката. У међународном праву, све државе света имају исти правни статус, једна у односу на другу, ма какве биле њихове разлике.¹⁰⁴

Независност једне државе односно њен суверенитет¹⁰⁵ огледа се и у томе што може да склапа међународне уговоре. Њена уговорна способност којом изражава своју вољу да ограничи свој суверенитет подлежући нормама међународног права, чини је сувереном да тако поступа. Склапањем међународних уговора, државе утврђују своја права и обавезе, али и одговорности, јер инхерентна карактеристика субјеката је да они представљају титуларе

---

⁹⁸ Michel Cosnard, „Rapport introductif: Le sujet en droit international”, Société française pour le droit international, Colloque du Mans, *Le sujet en droit international*, Pedone, Paris, 2005, стр. 13-54.

⁹⁹ Коментар аутора: Већ је указано да није лако дефинисати међународно право, а *ipso facto* и његове субјекте.

¹⁰⁰ Пресуда „Лотус”, *Judgement Lotus, Court of Permanent International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1930), No. 10, 1927*, стр. 18.

¹⁰¹ Antonio Carillo-Salcedo, *Droit international et souveraineté des Etats. Cours général de droit public*. Recueil des cours, Tome 257, The Hague Academy of International Law, The Hague 1996, стр. 213.

¹⁰² Allain Pellet, „Histoire du droit international : Irréductible souveraineté ?”, *La vie internationale*, Gilbert Guillaume (Eds), Hermann, Paris 2017, стр. 7-8.

¹⁰³ Види у: Stéphane Rials, „La puissance étatique et le Droit dans l’ordre international: éléments d’une critique de la notion de la souveraineté externe”, *Archives de philosophie de droit*, Tome 37, Dalloz, Paris 1987, стр. 189-208.

¹⁰⁴ Jacques Dehaussy, *Propos sur les sources du droit international. L’exercice de la fonction normatrice dans un ordre juridique singulier*, Editions Pedone, Paris 2017, стр. 3-4.

¹⁰⁵ Allain Pellet, „Histoire du droit international : Irréductible souveraineté ?”, *La vie internationale*, Gilbert Guillaume (Eds), Hermann, Paris 2017, стр. 49-52.

права и/или обавеза.¹⁰⁶ Тако и Ханс Келзен (*Hans Kelsen*) сматра да „субјекат...одговара потреби да се замисли један носилац права и обавеза”.¹⁰⁷ За кршење своје обавезе, државе су одговорне пред међународном заједницом, односно према утврђеним процедурама и механизмима носе последице за међународне противправне акте.

Појава институционалног међународног организовања, посебно са УН, није могла бити игнорисана у светлу међународног права. Државе се ујединују и кроз међувладину сарадњу постижу зацртане циљеве у различитим сферама било да је у питању економска, безбедносна сарадња или неки други облик сарадње. Кроз своје заједничке политике оне предузимају одређене радње које су, такође, подложне процени испуњавања обавеза и одговорности. Један инцидентни случај, када је дошло до губитка живота припадника мировне мисије УН, био је „окидач” за доношење саветодавног мишљења Међународног суда правде, који је установио, између осталог, да постоји међународноправни субјективитет Уједињених нација.¹⁰⁸ Суд је за УН, наиме, констатовао да педесет држава представља велику већину међународне заједнице, које су по међународном праву имале овлашћење да оснују ентитет који поседује објективни међународни субјективитет, а не само субјективитет признат од њих самих.¹⁰⁹ Признат од њих самих значи да државе чланице директно или индиректно основачким уговором утврђују субјективитет међународне организације (делегирани субјективитет),¹¹⁰ што представља другачију правну ситуацију од објективног субјективитета. Наводећи да је субјективитет међународних организација различит од субјективитета држава чланица, својим мишљењем Суд је оставио пут за утврђивање објективног субјективитета за сваку међународну организацију понаособ. Тако су изведени услови за испуњавање објективног субјективитета међународних организација: прво, да је реч о удружењу држава или међународних организација које имају један или више органа који не подлежу власти неке друге организоване заједнице осим учесника у тим органима који заједнички одлучују и друго, да постоји разлика између организације и њених чланова у погледу права, обавеза, овлашћења и одговорности на међународном плану.¹¹¹

Иако је субјективитет међународних организација другачији од субјективитета држава, међународне организације чине деривативне субјекте међународног права. У самом саветодавном мишљењу Међународног суда правде „О накнади штете претрпљене у служби УН” из 1949. године стоји да субјекти права, у правном систему, нису нужно идентични у погледу њихове природе и домашаја њихових права; а њихова природа зависи

---

¹⁰⁶ *Dictionnaire du droit international*, Jean Salmon (Eds.), Bruylant/AUF, Bruxelles 2001, стр. 1062.

¹⁰⁷ Ханс Келзен, *Општа теорија права и државе*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010, стр. 177.

¹⁰⁸ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација - *Reparation of Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory opinion of April 11th 1949, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1949*, на <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, 22/09/2019.

¹⁰⁹ Manuel Diez de Velasco Vallejo, *Les organisations internationales*, Economica, Paris 2002, стр. 36-37.

¹¹⁰ О слободној вољи и намери држава да створе међународну организацију са међународноправних субјективитетом види у: Jan Klabbers, „The Concept of Legal Personality”, *Jus Gentium*, Vol. 11, University of Baltimore, 2005, стр. 47.

¹¹¹ Antonia Jutronić, „Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi“, *Strani pravni život*, 63(3), 2018, стр. 217.

од потреба заједнице.¹¹² Међутим, сложеност међународних односа изнедрио је и друге актере у међународним односима који нису традиционални и чији положај у погледу норми међународног права није задовољавајуће дефинисан.

Са устоличењем међународног права људских права, валидно се поставља питање субјективитета појединца у међународном праву. Идеја да субјекте права чине чланови међународне заједнице припада наслеђу природноправне школе. Тако Вател сматра да ако је *jus gentium* право држава, оно није намењено само регулисању односа између држава већ њега чине *jus gentium* и *jus inter gentes*.¹¹³

Наиме, индивидуа је носилац својих личних права, и у томе су успостављени минимални међународни стандарди. За разлику од других материја које регулише међународно право, у области међународних људских права, не постоји принцип примене реципроцитета. Тако, уколико једна држава крши своју обавезу из међународног уговора, друга држава може да обустави дејство уговора или да га оконча.¹¹⁴ Међутим, у случају горепомнутих уговора, принцип реципроцитета не важи, из разлога његовог noblesse циља и карактера - заштита људског достојанства.¹¹⁵ Даље, индивидуе имају право представљања пред судом (*locus standi*), али само пред оним судовима где је то дозвољено попут Европског суда за људска права.¹¹⁶ Тиме, из категорије пасивних субјеката међународног права прелазе у категорију активних субјеката.¹¹⁷ Такође, људско достојанство је штићено и у време оружаних сукоба. Читав низ конвенција и других инструмената из области ратног и међународног хуманитарног права настоји да заштити појединца, било да је у питању ратник, бродоломник, ратни затвореник или припадник цивилног становништва.¹¹⁸ Најзад, за неке правнике (Жорж Сел и Рудолф фон Ихеринг), као што је већ поменуто, индивидуе су једини прави субјекти како националних правних система, тако и међународног права.¹¹⁹ Осим њих, међу најистакнутијим правницима који су спорили ексклузивитет државе као субјекта међународног права су и Луј Ле Фир и Херш Лаутерпахт (*Hersch Lauterpacht*), чије су анализе међународног права прилично идеолошки засноване узимајући у обзир да је држава заснована на индивидуалистичкој и либералној

---

¹¹² Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација - *Reparation of Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory opinion of April 11th 1949, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1949*, стр. 178, на <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, 22/09/2019.

¹¹³ Emmanuelle Jouanet, „L'idée de communauté humaine à la croisée de la communauté des Etats et de la communauté mondialisée“, *Archives de philosophie du droit*, Tome 47, 2003, стр. 200.

¹¹⁴ Види у: Shabtai Rosenne, *Breach of a Treaty*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

¹¹⁵ Trindade. A. Cançado, *International Law for Humankind Towards a New Jus Gentium*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2013, стр. 429.

¹¹⁶ Уколико су исцрпљени сви национални правни лекови и други услови које предвиђа Европска конвенција о људским правима.

¹¹⁷ Benjamin Akzin, „Les sujets du droit international“, *Revue de droit international*, Pedone, Paris 1929, стр. 489.

¹¹⁸ О комплементарности међународног права људских права и међународног хуманитарног права види у: Антониа Јутронић, „Однос међународног права људских права и међународног хуманитарног права“, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 66, Бр. 33, 2018, стр. 348-367.

¹¹⁹ Georges Scelle, „Règles générales du Droit de la paix“, *Recueil du Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Vol. 46, 1933, стр. 339.

филозофији.¹²⁰ Неки аутори попут Пола Ројтера (*Paul Reuter*) говоре о супростављеним правима држава правима индивидуа.¹²¹

Не само појединци, већ и колективитети могу бити носиоци права и обавеза. Један од најемблематичних примера су националне мањине, које су у неким државама признате, а у неким нису, те не постоји међународни правнообавезујући инструмент који на универзалан начин штити права националних мањина. Иако је томе утрт пут мировним уговорима након Првог светског рата, његова даља елаборација на универзалном нивоу није уследила.

И други нетериторијални ентитети представљају важне актере у међународним односима попут мултинационалних компанија или међувладиних компанија. Можда најконтроверзнији облик оваких актера су приватне војне компаније, јер делују на основу приватног уговора са једном државом, али према својим сопственим унутрашњим правилима. Формално посматране, те компаније нису дужне да поштују ни најосновније принципе међународног права, а за оно што би се могло импутирати држави за кршење међународних обавеза, компанија не може бити одговорна, јер не представља субјект међународног права који је могао приступити одређеном међународном уговору или на коју би се неки од међународних обичаја односио. Највећи потенцијални проблем се јавља у смислу кршења међународног кривичног права. За таква кршења било да су у питању ратни злочини, злочини против човечности, могу одговарати само појединци,¹²²¹²³ али не и саме компаније, јер се на њих не примењују правила која се примењују на команданте оружаних снага држава.

Иако је међународно хуманитарно право још 1977. године приликом израде Другог додатног протокола уз Женевске конвенције из 1949. године препознало улогу и значај недржавних учесника у сукобу¹²⁴ статус учесника у недржавним сукобима није до краја регулисан, односно њихова права нису израђена кроз детаљну елаборацију правила, заштићена као што је случај за учеснике у међудржавном оружаном сукобу. Најзад, ни појава терористичких организација, са све покушајем оснивања „Исламске државе”, чије су активности потресле читаво човечанство и цивилизацијско наслеђе, није убрзало овај процес. У сличну групу улазе и пирати, а пошто свака држава и на отвореном мору може уаптити пирате, Ханс Келзен ситуацију види као такву да држава делује испред друштва држава.¹²⁵

На крају, треба кратко поменути и својеврсне ентитете који немају конститутивне елементе државе у правом смислу (Света столица и Малтешки витешки ред), а опет врло

---

¹²⁰ О превазилажењу „презрене теорије” апсолутног суверенитета држава види у: Louis-Erasmе Le Fur, „Le développement historique du droit international. De l'anarchie internationale à une communauté organisée”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 41, 1931, стр. 501-602.

¹²¹ Paul Reuter, „La situation juridique des particuliers”, *Le développement de l'ordre juridique international*, Economica, Paris 1995, стр. 52.

¹²² Уколико су испуњени услови предвиђени Статутом Међународног кривичног суда.

¹²³ Sir Humphrey Waldock, „General Course on Public International Law”, *General Courses of the Hague Academy of International Law*, Tome 106, 1962, стр. 229.

¹²⁴ Народноослободилачким покретима и устаницима су атрибути субјективитета, односно права и обавеза, признати под утицајем борби против колонијализма.

¹²⁵ Hans Kelsen, „Théorie générale du droit international public. Problèmes choisis”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 42, 1932, стр. 150.

активно у сферама сопственог интереса се појављују као актери у међународној заједници. Њихово конституисање у међународне субјекте током 20. века помогло је управо виђење њих као таквих од стране других субјеката међународног права односно ти други субјекти су сматрали да ова два ентитета поседују правну личност.¹²⁶ Тако на пример Света столица је посматрач у међународним организацијама и уговорница неких међународних конвенција, и има право активног и пасивног представљања, као и Малтешки витешки ред. Њихов статус у погледу међународног права је најчешће регулисан на *ad hoc* начин односно *a posteriori* признавањем међународног субјективитета.

Међутим, нису Света столица и Малтешки витешки ред једини ентитети којима је међународноправни субјективитет био признат *a posteriori* односно након *de facto* постојања тих ентитета, већ признати субјекти међународног права, признали су и Светој столици и Малтешком витешком реду међународни субјективитет. Иста ситуација се догађа и међународним организацијама и са настанком нових држава. Да свака међународна организација представља ситуацију *per se* у смислу признавања субјективитета, већ је приказано горепомнутим саветодавним мишљењем Међународног суда. Када је реч о новим државама, неки међународни правници попут Дионисија Анцилотија (*Dionisio Anzilotti*) и Цезарија Березовског (*Cezary Berezowsky*) налазе да било да је признавање нових држава деклараторног или конститутивног карактера, и у једном и у другом случају такав један ентитет већ постоји, а на већ постојећим субјектима је да га признају или не. За Березовског деклараторно признање се односи на суверене субјекте у граматичком смислу речи, а конститутивно признање се односи на несуверене субјекте, јер несуверени субјекти дугују своје постојање праву, а не фактичком стању.¹²⁷ Тако да само већ постојећи субјект међународног права може доделити односно признати субјективитет новонасталим ентитетима. Међутим, то признање држава остаје релативно јер креира правне односе између државе признавача и признате државе (*inter partes*), тиме не установљава правну личност односно субјективитет признат од међународне заједнице,¹²⁸ насупротив онемо што тврди Карл Струп (*Karl Strupp*), превише инсистирајући на позитивизму, да је воља држава довољна за стварање међународноправне личности,¹²⁹ а у тој мисли он остаје прилично изолован.

5. Међународно јавно право и међународни односи у теорији

Говорећи о односима субјеката међународних односа и међународног права Стефен Краснер (*Stephen Krasner*) каже да је „Задатак политиколога је да објасни шта је и тиме наговести шта би могло бити. Задатак правника је најчешће да разјасни не шта је, већ шта

---

¹²⁶ Manfredi Siotto-Pintor, „Les sujets de droit international autres que les Etats”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 41, 1932, стр. 258.

¹²⁷ Cezary Berezowsky, „Les sujets non souverains du droit international”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 65, 1938, стр. 24.

¹²⁸ Alfred Verdross, „Règles générales du droit international de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 30, 1929, стр. 444-445.

¹²⁹ Alfred Verdross, „Règles générales du droit international de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 30, 1929, стр. 281.

би могло бити.”¹³⁰ За разлику од међународног права, међународни односи као научна дисциплина су установљени тек у 20. веку. Управо су међународни правници попут Ханса Моргентауа (*Hans Morgenthau*) били они који су „склизнули” у домен теорије међународних односа и из чисто правне перспективе тумачења односа између држава су препознали шеме понашања тих истих субјеката у односу на друге варијабле попут „потраге за моћи”, „стицање економског богатства” и др. Већ педесетих година прошлог века Моргентау је био водећи представник теорије реализма у међународним односима, а 1948. године издаје своје најзначајније дело „Политика између нација: Борба за моћ и мир”.¹³¹ Моргентау идентификује разлику између спора (енг. *dispute*) као правно дефинисаног конфликта и тензија као правно неформулисаног конфликта моћи, инсистирајући да је равнотежа моћи основ за међународну сарадњу.¹³² Дакле, он излази из онога што је дефинисано правом и идентификује појаве које одређују односе између држава, а које се налазе ван домена регулисања међународног права. За мисао Кенета Волца (*Kenneth Waltz*), припадника струје неореализма у међународним односима, с друге стране, међународно право није играло значајну улогу.¹³³ За Волца је међународни систем био анархичан, јер није било ауторитативних структура које доносе одлуке, као ни механизма за решавање конфликта. Уколико и постоје правна правила за решавање конфликта, она су успостављена од стране моћних држава, тако да би се и та правила мењала уколико би дошло до прерасподеле моћи између држава.¹³⁴

Струја реализма, као најдоминантнија струја у теорији међународних односа после Другог светског рата, однос између држава перципирала је кроз призму константне потраге за моћи. Државе, као једини субјекти међународних односа, су рационални ентитети у анархистичкој арени, спремни на улазак у конфликт у било ком тренутку („рат свих против свих”), уколико то њихови партикуларни интереси захтевају.¹³⁵ Најзад, за Моргентауа међународно право које се не поштује и није право.

Чист облик класичног реализма у међународним односима бива напуштен осамдесетих година прошлог века, јер припадници реализма престају да игноришу „стање на терену” и у извесној мери уважавају постојање норми међународног права и међународно организовање држава, иако су њихове идеје и даље прожете скептицизмом. На пример, структурални реалиста Краснер каже да понашање држава и онога што произилази из њихове међународне интеракције може изгледати да је устројено међународним правом, али то је зато што међународно право рефлектује интересе моћних држава.¹³⁶ Краснер, такође, закључује да међународно право може објаснити детаље

---

¹³⁰ Stephen D. Krasner, „International Law and International Relations: Together, Apart, Together?”, *Chicago Journal of International Law*, Volume 1, Number 1, Article 10, 3-1-2000, стр. 99.

¹³¹ Oliver Jütersonke, „Realist Approaches to International Law”, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*, June 2016, стр. 9-10.

¹³² Види у: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York 1948.

¹³³ Види у: Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, London 1979.

¹³⁴ Stephen D. Krasner, „International Law and International Relations: Together, Apart, Together?”, *Chicago Journal of International Law*, Volume 1, Number 1, Article 10, 3-1-2000, стр. 94.

¹³⁵ David Cox, Andrew O’neil, „The unhappy marriage between international relations theory and international law”, *Global Change Peace & Security*, Vol. 20, Issue 2, June 2008, стр. 207-208.

¹³⁶ Samuel J. Cook, „The Crimean Crisis and International Law: A Realist Perspective”, *University of St. Thomas Journal of Law & Public Policy*, Vol. 10, No.1, 2015, стр. 67-68.

процеса, али нема аутономну моћ да објасни резултате понашања држава у међународној арени. За Волца исто тако међународни односи не могу бити објашњени само кроз призму интереса моћних држава, на чему су припадници класичне реалистичке школе инсистирали. Он налази да међународна политика не може зависити од интереса држава који су редуковани на основу анализе унутрашње политике држава. Неки основни интереси држава попут преживљавања могу бити виђени као доминантни и карактеристични за државе. У систему анархије где делују државе, безбедност зависи од релативне моћи државе, што значи да међународном ареном доминирају релативни добици, а не *zero-sum game* (када једна држава добија, друга нужно губи),¹³⁷ што чини један од елемената класичног реализма. Даље, за неке ауторе попут Џека Голдсмита (*Jack Goldsmith*) и Ерика Поснера (*Eric Posner*) међународно право може олакшати сарадњу између држава, али тешко да може рефлектовати истинску жељу за сарадњом између њих. Понекад је само реч о случајевима када су интереси држава исти са релевантним нормама међународног права.¹³⁸

И школа институционалног реализма, такође, не види интеракцију држава кроз концепт *zero-sum game*. Тај концепт може постојати, али није доминантан у одређивању константи понашања држава, већ релативни добици држава уоквирују норме међународног права. Тако на пример, моћне државе могу сарађивати са другим државама и успоставити међувладине механизме чији би рад и резултати тог рада ишли у корист моћним државама, а у исто време намећу промену унутрашњих политика тих других држава, што јесте жељени циљ моћних држава.¹³⁹ Међутим, иако реализам и његове изведенице не дају превише простора за афирмацију међународног права, јер за њих међународно право представља инструмент за реализацију циљева моћних држава, његово кршење може бити проблематично и за моћне државе, јер у једну руку угрожавају њихов кредибилитет у међународним односима (пример војне интервенције у Ираку 2003. и бомбардовање СР Југославије 1999. године као илустративни примери). Имајући у виду оспоравање ових интервенција с аспекта међународног права, државе настоје да елаборирају нова правила која би пружила и легалност и легитимитет оваквим акцијама (неуспело усвајање концепта „одговорности за заштиту” (енг. *responsibility to protect*) с обзиром да није правнообавезујући међународни инструмент), или бар да изнађу и протумаче неку од норми међународног права, на један универзално неприхваћен начин, како би оправдале своје спољнополитичке активности.

Друге теорије међународних односа више уважавају улогу међународног права. Либерализам и неолиберализам, представљају прву линију оних теорија које су готово у супротности са реализмом. Према становиштву либерализма, међународно право има функцију да преведе оно што државе желе. У тој новој формули, моћ држава је замењена вољом држава, онаквом каквом је препознаје и међународно право. Либералне теорије служе и као основ за објашњење настанка међународног права. Даље, струја институционализма, као врло блиска струји либерализма, има другачији основ за уважавање међународног права. Један од најважнијих припадника струји неолибералног

---

¹³⁷ Richard H. Steinberg, Jonathan M. Zasloff, „Power and International Law”, *UCLA School of Law, Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, Research Paper No. 6-29, стр. 74.

¹³⁸ Jack L. Goldsmith, Eric A. Posner, *The Limits of International Law*, Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 36-37.

¹³⁹ Richard H. Steinberg, „The Transformation of European Trading States”, *State After Statism*, Jonah Levy (Eds.), Harvard University Press, London 2006, стр. 347-349.

институционализма, Роберт Кеохан (*Robert Keohane*), развија теорију о међународним режимима и сматра да међународне организације, бивши креације међународног права, могу пружити писту за понављање међународне сарадње. Даље, међународне организације умањују трошкове сарадње и трошкове размене информација. Таква сарадња кроз међународне институције умањује неизвесност о будућим намерама других држава¹⁴⁰ и доприноси међународној стабилности.¹⁴¹ Кенет Абот (*Kenneth Abbot*) је ову аргументацију искористио за разматрање улоге међународног права.¹⁴² Право и правне институције, дакле, чине да противправни поступци буду транспарентни, служе за утврђивање активности моћних држава и успостављају механизме за координацију политика. Та рационалистичка логика, као подструја институционализма, објашњавајући и правне феномене, претендује да објасни и услове у којима настаје „меко право” (оно које није правнообавезујуће), као и могућност улагања резерви на одређене норме међународних уговора.¹⁴³

У циљу постизања друштвеног мира, Дејвид Митрани (*David Mitrany*) развија теорију функционализма у међународним односима, нудећи међународни поредак заснован на транснационалној сарадњи. Уколико класични институционализам полази од премисе да анархија у којој делују државе може бити устројена путем међународних организација и развојем међународног права, функционализам подржава теорију да путем функције остваривања мира, може доћи до међународне сарадње.¹⁴⁴

За разлику од нужности одсуства моралних судова у међународним односима из угла посматрања реализма - да циљ оправдава средства као наслеђе напредног макијавелизма, конструктивизам, као продужена рука нео-функционализма,¹⁴⁵ полази од премисе да су нормативни судови централни за разумевање међународних односа. За њих су нормативна, идејна и културна димензија важније од материјале димензије у светлу тумачења међународних односа. Управо конструктивизам у највећој мери уважава сарадњу између дисциплина међународног права и међународних односа. За припаднике те школе мишљења, попут Хедлија Була (*Hedley Bull*), државе немају објективне интересе, већ је фокус пребачен на подељена веровања између различитих држава односно подељеној перцепцији идентитета. Као доказ томе, често се наводи настанак Европске уније. Државе су желеле да сарађују јер су делиле тај колективни идентитет у оквиру једне шире социјалне структуре, утичући једна на другу и учећи једна од друге.¹⁴⁶ За њих су идентитет државе и формирање интереса повезани. Уколико је сарадња између држава успешна и доноси користи и предности за њене грађане, државе су спремне да продубе ту сарадњу и на друге области, на чему инсистирају Ернст и Петер Хаас (*Ernst Haas, Peter Haas*), припадници

---

¹⁴⁰ Коментар аутора: Посебно за државе које имају квалитетну дипломатију.

¹⁴¹ Види у: Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Washington 1984.

¹⁴² Види у: Kenneth Abbot, „Modern International Relations Theory: A Prospectus for International Lawyers”, *Yale Journal of International Law*, Volume 14, Issue 2, Article 3, 1989, стр. 335-411.

¹⁴³ Richard H. Steinberg, Jonathan M. Zasloff, „Power and International Law”, *UCLA School of Law, Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, Research Paper No. 6-29, стр. 80.

¹⁴⁴ Види у: Thomas Gehring, „Integrating integration theory: Neofunctionalism and International Regimes”, *Global Society*, Vol. 10, No. 3, 1996, стр. 225-253.

¹⁴⁵ Коментар аутора.

¹⁴⁶ Claire R. Kelly, „Realist Theory and Real Constraints”, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 2, 2004, стр. 560.

школе нео-функционализма.¹⁴⁷ Појава Европске уније односно европских заједница пре ње, имала је значајан утицај на нео-функционалистичку мисао, јер је сама пракса показала да, упркос реалистичким тврдњама о себичним интересима држава, државе желе да сарађују. Уколико је та сарадња довољно продубљена у смислу регулисања што ширих друштвених аспеката (процес интеграције), он води ка формирању посебног „међународног режима“, којег чине процес комуникације о нормама и скуп већ успостављених норми.¹⁴⁸

Ово свакако није ни исцрпна ни детаљна листа школа/теорија међународних односа, али поменуте школе представљају најзаступљеније школе у међународним односима у односу на теоретизације међународног права где су државе схваћене као примарни субјекти међународних односа. С друге стране, оне не игноришу постојање међународних организација, односно у мањој или већој мери признају њихов значај.

Неке друге пост-модерне теорије истичу улогу појединаца у међународним односима, што није случај са класичним теоријама међународних односа или усвајају концепте о глобалном управљању (енг. *Global governance*) тако да су процеси на пример европских интеграција нераздвојни од процеса глобализације. Неке од тих школа уводе и феминистичку призму, указујући да класичне теорије међународних односе не уважавају у довољној мери улогу жена¹⁴⁹, чиме су се неки аутори посебно бавили, као на пример улогом жена у решавању конфликта. Марти Конскенијем (*Martti Koskenniemi*) сматра да улога међународног права лежи у легитимизацији „цивилизованог света“ наспрам „нецивилизованог“, а у исто време стреми да заштити „нецивилизовани свет“ од експлоатације од стране цивилизованог.¹⁵⁰

Оно што је битно подвући, јесте да, иако иницијално имају исти предмет интересовања - традиционално изучавање међудржавних односа и дипломатије, у ширем смислу, улога међународног права је врло дискутована у круговима међународних политиколога.¹⁵¹ Не само да је деведесетих година прошлог века дошло до теоретизације и документовања онога што се може назвати последицама међународног права, већ је дошло и до тога да међународни политиколози схватају да не могу напросто заобићи те последице.

Током година практично коегзистенције две научне дисциплине због нормативног приступа међународном праву и социолошког приступа међународним односима, треба закључити да међународни правници признају да не-правни аспекти светске политике - димензија моћи - играју важну улогу у одређивању домена и ефикасности међународног права. С друге стране, већина политиколога препознаје примену међународног права као важну у смислу установљивања глобалних норми, међудржавних односа и активности

---

¹⁴⁷ Види у: Ernst B. Haas, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford 1964.

¹⁴⁸ Види у: Thomas Gehring, „Integrating integration theory: Neofunctionalism and International Regimes“, *Global Society*, Vol. 10, No. 3, 1996, стр. 240.

¹⁴⁹ Види у: Doris Buss, Manji S. Ambreena, *International Law: Modern Feminist Approaches*, Hart, Oxford 2005.

¹⁵⁰ Види у: Marti Koskenniemi, *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law, 1870-1960*, Cambridge University Press, New York 2002.

¹⁵¹ Beth Simmons, „International Law“, *Handbook of International Relations*, Sage Publications, 2nd Edition, London 2012, стр. 352.

недржавних ентитета у међународном систему.¹⁵² За неке ауторе као што је Кларенс Дијас (*Clarence Dias*) без међународног права, теорија и пракса у међународним односима би се свела на константну реafirмацију онога што би могло да буде истинито. Без међународних односа било би теже стратешки приступити изради нових норми међународног права.¹⁵³ Међутим, пракса је показала да мешање две дисциплине није превише развијено, највише због легалног формализма код међународних правника и фокусираност на државе као принципијалне актере код већег дела међународних политиколога.

ПОГЛАВЉЕ III – ФЕНОМЕН ФРАГМЕНТАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Након испитивања шта чини међународно јавно право као систем, могуће је направити анализу феномена фрагментације међународног права. Иако чини актуелну тему међу правницима почев од осамдесетих година прошлог века, међу којима су најзначајнија писања Бруна Симе о „самодовољним режима“, теми фрагментације међународног права велики значај су придавале и судије Међународног суда правде, у тренутку када су се у међународној заједници појавиле различите судске инстанце које су потенцијално угрожавале надлежност и ауторитет Међународног суда правде, односно „светског суда“ како се он често наводи у литератури. Међутим, овој теми се највећи значај придаје давањем у задатак Комисији Уједињених нација за међународно право да сачини извештај о последицама које фрагментација може имати по међународно право. Тиме се индиректно потврђује да фрагментација међународног права постоји, а Комисија Уједињених нација за међународно право дефинише фрагментацију као појаву специјализованих и релативно аутономних сфера активности и структура које воде ка конфликту између правила или система правила, девијације институционалне праксе, уз могућност губљења свеукупне правне перспективе. Осим дефинисања фрагментације, Извештај Комисије Уједињених нација, који је финализован 2006. године, даје свеобухватну анализу материјалне фрагментације међународног права која ће у великом делу бити коришћена у овом раду. Даље, анализа узрока и домашаја фрагментације међународног права указује на различитост ставова аутора о томе због чега до ње долази (појава нових субјеката међународног права у виду међународних организација, различитих интереса и фактичких моћи држава и др) и у којој мери то утиче на јединство, кохерентност и хармоничност међународног права. Најзад, незаобилазно је представити и виђење конституционалних токова у међународном праву односно виђење оних аутора који сматрају да Повеља Уједињених нација чини „устав међународне заједнице“, као и њихово разматарње фрагментације међународног права.

---

¹⁵² David Cox, Andrew O’neil, „The unhappy marriage between international relations theory and international law”, *Global Change Peace & Security*, Vol. 20, Issue 2, June 2008, стр. 202.

¹⁵³ Clarence Dias, „International Relations and International Law: From Competition to Complementarity”, *International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice*, Thomas Biersteker, Peter Spiro, Chandra Lekha Sriram, and Veronica Raffo (Eds.), Routledge, London 2007, стр. 278.

1. Историјат и појмовно одређење фрагментације међународног јавног права

Уколико је глобализација виђена као процес циркулисања и дифузије униформних правних концепата у различитим нормативним просторима, она треба да се посматра и кроз призму хоризонталне циркулације односно као поставка између различитих правних система који коегзистирају на међународном нивоу, а не само кроз вертикалну призму односно кроз трансфер међународних норми у националне поретке држава.¹⁵⁴ Питање коегзистенције различитих правних система међународног права, који се називају још и „самодовољни режими”, „специјализовани режими”, „подсистеми”, већ неко време у правној литератури представљају предмет изучавања првенствено у односу на евентуалне последице у виду фрагментације међународног права, односно претње по његову целовитост као система. Ти подсистеми су у ствари „скуп специјализованих норми” које нису садржане у општем међународном праву или бар не детаљно разрађене. Један такав скуп норми је на пример, међународно хуманитарно право или дипломатско-конзуларно право. Основно полазишно питање је да ли у случају конфликта норми општег и специјализованог међународног права, долази до фрагментације права.

Промишљање међународног јавног права као система, према речима Жан-Луја Халперена (*Jean-Louis Halpérin*) сеже у 19. век: „у циљу потврђивања правног карактера односа између држава...и надређености међународних норми (над нормама унутрашњег права)”.¹⁵⁵ Интернационалистичка визија међународног права у 19. веку је одредила оно што данас представља доктрина међународног права, јер ниједна од општеприхваћених дефиниција међународног права не заобилази постулат да је међународно право један систем.¹⁵⁶ А управо ти исти интернационалисти увиђају проблем фрагментације међународног права. Даље, неки правници попут Анрија Бонфиса (*Henri Bonfils*) у циљу постизања универзалности међународног права, шта више, охрабрују стварање партикуларних норми, јер то захтева цивилизација.¹⁵⁷ Насупрот таквим тенденцијама, оправданим евроцентричном призмом међународног права у 19. веку, прву бојазан од фрагментације међународног права, условно речено, изразили су Ле Фир и Луј Дибуа (*Louis Dubouis*). Ле Фир се 1933. године пита уколико свака од континенталних групација има различито међународно постојање које подразумева сопствена правила, не утиче ли то на урушавање јединства међународног права односно ствара ли то коегзистенцију различитих (под)система међународног права,¹⁵⁸ док Дибуа 1977. године поставља питање да ли

---

¹⁵⁴ Hélène Ruiz Fabri, Lorenzo Gradoni, „Emergence et circulation de concepts juridiques en droit international de l’environnement: entre mondialisation et fragmentation. Synthèse”, *Mission de recherche Droit Et Justice*, décembre 2008, стр. 2.

¹⁵⁵ Jean-Louis Halpérin, „L’apparition et la portée de la notion d’ordre juridique dans la doctrine internationaliste du XIXsi  cle”, *Droits*, Vol. 33, 2001, стр. 48.

¹⁵⁶ Херберт Харт, на пример, тврди да није у питању систем него скуп. Види у: Herbert L.A. Hart, „The Concept of Law”, Oxford University Press, 3rd Edition, Oxford 1994, стр. 234.

¹⁵⁷ Henri Bonfils, *Manuel de droit international (droit des gens)*, Rousseau, Paris 1984, стр. 880-883.

¹⁵⁸ Louis Le Fur, *Précis de droit international public*, Dalloz, 2  me édition, Paris 1933, стр. 303.

фракција јединства међународног система светског друштва коју доносе регионалне норме и сваки систем регионалних норми угрожава сваки даљи развој међународног права.¹⁵⁹

Британски међународни адвокат Вилфред Џенкс (*Wilfred Jenks*) је још 1951. године уочио да легислативни међународни уговори имају тенденцију да развију одређен број историјских, функционалних и регионалних група које су одвојене једна од друге и чији су међусобни односи у неким аспектима аналогним оним односима одвојених система у оквиру националног права. Увидевши конфликте између норми које произилазе из различитих легислативних уговора, Џенкс сматра и да је најозбиљнији извор конфликта између легислативних уговора значајан развој права које регулише ревизију мултилатералних инструмената и дефинише правне ефекте те ревизије.¹⁶⁰ Међутим, незванични утемељитељ тезе о фрагментацији међународног права је немачки социолог, припадник школе контруктивизма, Никлас Лухман (*Niklas Luhmann*). Наиме, у свом делу „Светско друштво” (нем. *Die Weltgesellschaft*) из 1971. године, које се односи на теоретизацију концепта „друштво-свет”, Лухман предвиђа да ће светско право доживети радикалну фрагментацију, не само по територијалним линијама, већ и по секторским и друштвеним линијама. Он наводи да „на нивоу светског друштва, то значи да норме (у форми вредности, прескрипција понашања, циљева) неће више унапред одређивати препознатљиве моделе”, што објашњава данашњу трансформацију нормативних аспирација у когнитивне - економија, наука, технологија, а што води трансформацији друштва организованог по националној основи у глобализовано односно светско друштво.¹⁶¹ Није изненађујуће да припадник струје конструктивизма користи категорију социјалних вредности како би објаснио глобалне појаве. Оно што је значајно јесте да је кроз своју социолошку призму обухватио и међународно право, јер социологија у својим тезама узима у обзир значај правних норми, што у *vice-versa* случају у правној литератури није нужно. Без обзира на чињеницу да је ово предвиђање извео социолог, а не правник, значај теме фрагментације права ће постати све присутније у правној литератури већ осамдесетих година.

Увидом у литературу о фрагментацији међународног права, испоставило се да је она у својим почацима везана за термин „самодовољног режима” (енг. *self-contained regime*), како је Бруно Сима (*Bruno Simma*) и назвао свој чланак издат 1985. године: „Самодовољни режими” (“*Self-Contained Regimes*”). Појам „режим”, иначе, доспева у правну литературу из литературе политичких наука.¹⁶² Термин „режим” је искористио и Стефан Краснер 1983.

---

¹⁵⁹ Louis Dubouis, „Les rapports du droit régional et du droit universel”, *Régionalisme et universalisme dans le droit international contemporain*, Colloque Bordeaux, Société française pour le droit international, Pedone, Bordeaux 1977, стр. 358.

¹⁶⁰ Wilfred Jenks, „The Conflict of Law Making Treaties”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 30, 1953, стр. 403.

¹⁶¹ Andreas Fischer-Lescano, Gunther Teubner, „Collisions de régimes: La recherche vaine de l’unité juridique face à la fragmentation du droit mondial”, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, стр. 999-1000.

¹⁶² Sandrine Maljean-Dubois, Denis Pesche, „Circulation des normes et réseaux d’acteurs. La gouvernance internationale de l’environnement entre fragmentation et défragmentation. Introduction générale”, *Circulation de normes et réseaux d’acteurs dans la gouvernance internationale de l’environnement*,

године, када је покушао да дефинише релативно аутономне правне и институционалне просторе у својој књизи „Међународни режими”.¹⁶³ Не само у правној науци, овај термин наставља да се употребљава и у социологији, економији и др. У правној литератури Бруно Сима је, дакле, први који је кроз концепт „режима” продубио проблематику о односу између општих и посебних норми. Он је анализирао три примера: дипломатски имунитет у светлу пресуде Међународног суда правде о дипломатском и конзуларном особљу Сједињених Америчких Држава у Техерану, право Европске заједнице и материју људских права.¹⁶⁴ Наиме, испитујући могућност постојања самодовољних режима, Сима, полазећи од разматрања подсистема и „самодовољних режима” који нису конкретно дефинисани у Рипхагеновим радовима (*Willem Riphagen*),¹⁶⁵ разматра да ли норме једног таквог система могу бити затворене у односу на последице које су предвиђене у оквиру права о одговорности држава за незаконите поступке у међународном праву.¹⁶⁶ Рипхаген наводи да се уговором могу створити подсистеми међународног права који могу имати секундарне норме, имплицитне или експлицитне, адаптиране примарним нормама. Даље, Сима анализирајући наведене случајеве, са своје стране, долази до закључка да специјални режими могу бити мање или више комплетни, али да се не сме искључити могућност да се прибегне нормама општег режима (општег међународног права), уколико постоје случајеви које специјални режим није предвидео или у случају да специјални режим не функционише.¹⁶⁷

Фрагментација међународног права као таква изазива пуно полемике између међународних правника било да тврде да је међународни правни систем дубоко фрагментисан и у томе виде озбиљну претњу по његово јединство нарочито у светлу правне неизвесности, било да у томе не виде никакву претњу већ особину међународног права да буде витално ширећи опсег својих норми кроз норме специјализованих режима, било да сматрају да је фрагментација ирелевантна тема, јер се томе придаје велики значај. Опште посматрано, јако је мало оних који не сматрају да феномен фрагментације међународног

Sandrine Maljean-Dubois (Eds.), UMR Droits International, Comparé et Européen, Aix-en-Provence 2017, стр. 9.

¹⁶³ Види у: Stephan Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, New York 1983.

¹⁶⁴ Benedetto Conforti, „Unité et fragmentation du droit international: Glissez, mortels, n'appuyez pas!”, *Revue générale de droit international public*, Pedone, Paris 2007, стр. 5-18.

¹⁶⁵ „Рипхаген у својим другом и трећем извештају о садржају и облику међународној одговорности држава користи појам „самодовољних режима” реферишући се конкретно на правила дипломатског права објашњавајући да су правила дипломатског права довољна за себе, јер с једне стране подразумевају обавезе државе пријема у погледу имунитета, привилегија и олакшица које додељује дипломатским мисијама, а с друге стране располаже средствима у случају злоупотребе истих.” Види у: Isabelle Buffard, „Une relecture de la théorie de sous-systèmes en droit international”, *International Law Between Universalism and Fragmentation. Festschrift in Honour of Gerhard Hafner*, Isabelle Buffard, James Crawford, Alain Pellet, Stephan Wittich (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2008, стр. 16-17.

¹⁶⁶ Isabelle Buffard, „Une relecture de la théorie de sous-systèmes en droit international”, *International Law Between Universalism and Fragmentation. Festschrift in Honour of Gerhard Hafner*, Isabelle Buffard, James Crawford, Alain Pellet, Stephan Wittich (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2008, стр. 18-19.

¹⁶⁷ Види у: Bruno Simma, „Self-Contained Regimes”, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol.16, 1985, стр. 112-136.

права није присутан, те је општеприхваћено да фрагментација постоји. Чињеница која иде у прилог тези да је у питању важна тема јесте што одлука Комисија УН за међународно право (у даљем тексту Комисија УН) из 2000. године да у свој рад укључи тематику ризика фрагментације међународног права. Стављање у надлежност Комисији УН да, након пола века постојања савременог међународног права, анализира и прати ову тему је довољно индикативно да је неопходно обезбедити дубље разумевање овог питања. Након више извештаја, коначни извештај Комисија УН доставља на разматрање Генералној скупштини УН 2006. године на разматрање. Коначни извештај носи назив „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права” (у даљем тексту: Извештај Комисије УН). У питању је дугачак извештај садржан на 256 страна.¹⁶⁸ Генерална скупштина УН је примила к знању Извештај Комисије УН без предвиђања да се он преиначи у формалан правни текст. Међутим, упркос бројним критикама Извештаја, нарочито приступа Мартија Коскенијемја који је председавао Студијском групом од 2002. године, Извештај Комисије УН представља полазиште за даља истраживања фрагментације међународног јавног права, односно као такав чини дело из међународноправне доктрине, као помоћног извора међународног права. У том светлу треба поменути како се у Извештају дефинише фрагментација међународног права. Фрагментација међународног права је „појава специјализованих и релативно аутономних сфера социјалних активности и структура” које воде ка „конфлику између правила или система правила, девијације институционалне праксе, уз могућност губљења свеукупне правне перспективе”.¹⁶⁹ У смислу међународног права, овај феномен доприноси његовој ерозији, конфликтној јуриспруденцији и губитку правне сигурности. Овако дефинисана фрагментација међународног јавног права не носи сама по себи суд о томе да ли је она добра по међународно право или не. Шта више, упркос констатацији да фрагментација доприноси конфлику између различитих врста правних норми, посматрано са становишта функционализма, појаве таквих специјализованих сфера социјалних активности и структура јесу одговор на социјалне потребе које опште међународно право не може да реши или не решава на погодан начин по његове субјекте.¹⁷⁰ Међутим, утицај овог Извештаја осликава се у томе што је фрагментацију подвео по природно или нормално стање, а не егзистенцијалну претњу по међународно право као систем.¹⁷¹ Крајња замерка је

---

¹⁶⁸ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi).

¹⁶⁹ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 11.

¹⁷⁰ Sean D. Murphy, „Deconstructing Fragmentation: Koskenniemi’s 2006 ILC Project”, *Temple International & Comparative Law Journal*, George Washington University Law School, 2013, стр. 2.

¹⁷¹ Tomer Broude, „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, стр. 280.

и да Извештај Комисије УН даје погодан терен и за даљу фрагментацију међународног права, правећи ове аналогije и оправдавајући функционалним приступом овај феномен. Садржају самог Извештаја биће посвећена анализа у потпоглављу III.3 *Коскенијемиев извештај о фрагментацији међународног права, његов значај и домет*.

2. Ранија истраживања и разматрања о фрагментацији међународног јавног права

С обзиром на умножавање међународних правних инструмената и међународних организација током друге половине 20. века, тема фрагментације међународног права је привукла пажњу извесног броја правника и адвоката (судија). Ова тема је нарочито била доминантна у међународноправној литератури током осамдесетих година двадесетог века. Горепоменуто истраживање Бруна Симе које се бавило односом норми општег међународног права и посебних норми у значајној мери је утицало на друге ауторе који су питање фрагментације узели за озбиљно, јер су у појави посебних режима односно појави секундарних норми које произилазе из правних режима специјализованих грана међународног права видели претњу по његово јединство и кохерентност, било да је у питању настанак или примена норми под утицајем мултипликације међународних уговора и међународних институција како легислативних форума тако и надлежних судских инстанци којима је додељена улога тумачења и примене правних правила. Сви ти аутори, посматрали су како се широм света јављају специјални правни режими за сарадњу држава које сарађују на основу новоформираних секундарних норми које не припадају општем међународном праву. Године 1995. „Холандски годишњак међународног права“ истражује поједине случајеве попут дипломатског права, права рата, европског комунитарног права и др. Студија је фокусирана на настајање, измену и тумачење тзв. секундарних норми. У тој анализи аутори су нагласили да развој специјалних режима не треба никад да воде изолацији од трендова и развоја у општем међународном праву. Даље, прави се и разлика између самодовољних режима (*self-contained regimes*) од полуаутономних режима (*semi-autonomous regimes*) који су опаснији по јединство међународног права јер примењују концепте међународног права из специјалне перспективе.¹⁷² Јединство међународног права, односно његово претпостављено јединство, је оно што највише забрињава многе ауторе, те указују на фрагментацију или на опасност од фрагментације, која најчешће чини последицу утицаја политичких процеса.

Пре него што је именован за известиоца за Извештај Комисије, Марти Коскенијемие је посветио низ чланака овој тематици. Једно од његових значајнијих дела у којем делимично задире у тему фрагментације је „Суптилни цивилизатор нација: Успон и пад међународног права 1870-1960“ где заступа, између осталог, тезу да је међународно право доживело „пораз“ појавом међународног права људских права. Такође, у истом делу указује и на незграпну појаву међународног трговинског права шездесетих година прошлог века преко формирања Општег споразума о царинама и трговини (ГАТТ), а затим Светске трговинске организације (СТО). Даље, Коскенијемие спада, заједно са својим ментором Дејвидом Кенедијем (*David Kennedy*), у оне критички настројене правнике који

---

¹⁷² Martti Koskeniemi, Päivi Leino, „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties“, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, стр. 561.

међународно право не посматрају безусловно као систем правних правила, већ сматрају да су његова садржана правна правила неодређена, јер практични смисао добијају кроз њихову примену, која је подложна безбројним семантичким тумачењима. У свом делу „Од извињења то утопије“ објављеном 1989. године Коскенијем пише да Кенеди сматра да међународно право није сноп правила која регулишу односе између држава. Међународно право је професија, дисциплина... У којој људи следе пројекте, пројекте припадања или неприпадања, залагања или отклона, власти или потчињавања – следе их у заједничком вокабулару, кроз апаратус заједничке професионалне праксе и институција.¹⁷³ Тај један реторички систем који постаје режимом у којем неодређеност правних правила, за Коскенијем, јесте резултат недостатка контроле над начином на који представници држава бирају режиме кроз које ће заступати интересе. Дакле, он указује на повезаност режима са политичким одлукама, које као инцидентне стварају нове режиме који су у основи фрагментације међународног права.¹⁷⁴ Он тврди и да је слабост лежи у чињеници да оно не може да дâ кохерентно и убедљиво оправдање за решавање правних проблема, јер избор решења зависи од једне арбитрарне одлуке.¹⁷⁵ Чињеница да Коскенијем указује на некохерентност система међународног права указује да он одбацује међународно право као систем у којем постоји устројена хијерархија норми.

Коскенијем, заједно са својим колегом Паивијем Леином (*Päivi Leino*) у чланку „Фрагментација међународног права: Постмодерне анксиозности“ разматра и питање паралелног процеса ерозије унутрашњег суверенитета са ерозијом међународне заједнице као јединствене, хијерархијски устројене структуре са Уједињеним нацијама на челу, која управља светом суверена кроз јавно право и дипломатију. Улога државе је сведена на улогу законодавца, односно на фасилитатора функционисања само-регулишућих система.¹⁷⁶

Други истакнути правник који се тематизи фрагментације посветио велику односно затражио планетарну пажњу је Стефен Швобел (*Stephen Schwebel*). Под утиском пролиферације међународних судова и трибунала (тада установљења Међународног кривичног суда), у време када је био председник Међународног суда правде, Швобел у свом обраћању Генералној скупштини Уједињених нација, 27. октобра 1998. године, указује на ризик преклапања надлежности судова, односно фрагментације међународног права у институционалном смислу, али и различитог тумачења норми међународног права од стране различитих судских органа.¹⁷⁷ За њега пролиферација међународних судова има сама по себи негативно значење и подразумева фрагментацију међународног права, али и

---

¹⁷³ Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. стр. 111; Jean d'Aspremont, „Uniting Pragmatism and Theory in International Legal Scholarship: Koskenniemi's From Apology to Utopia Revisited”, *Revue québécoise de droit international*, Volume 19-1, 2006, стр. 353-359.

¹⁷⁴ Tai-Heng Cheng, *When International Law Work: Realistic Idealism After 11/9 and the Global Recession*, Oxford University Press, Oxford 2012, стр. 46-47.

¹⁷⁵ David Kennedy, „The Last Treatise: Project And Person. (Reflections on Martti Koskenniemi's *Apology to Utopia*)”, *German Law Journal*, Vol. 7, No. 12, стр. 987.

¹⁷⁶ Martti Koskenniemi, Päivi Leino, „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties”, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, стр. 557.

¹⁷⁷ Anja Eikermann, *Forests in International Law: Is there Really Need for An International Forest Convention*, Springer International Publishing, New York 2015, стр. 159.

ерозију ауторитета и угледа Међународног суда правде и наредне године судија Швобел формулише свој предлог да се другим трибуналима и судовима омогући да Међународном суду правде формулишу захтев за саветодавно мишљење у циљу јачања кохерентности примене норми међународног права, што је у ствари стара идеја Дионисија Анцилотија када је предлагао да домаћи судови суспендују активности када је у питању примена норми међународног права и обратe се међународном трибуналу.¹⁷⁸

И Швобелов наследник на месту председника међународног суда правде Жилбер Гијом (*Gilbert Guillaume*), 20. октобра 2000. године, у много оштријем тону се на исту тему обратио Шестом (правном) комитету Генералне скупштине Уједињених нација, указујући на „извесне несрећне последице“ пролиферације судова кроз илустровање случаја „Лоизиду против Турске“ пред Европским судом за људска права и случаја „Тужилац против Душка Тадића“ пред Међународним кривичним судом за Југославију који одступају од тумачења ефективне контроле над територијом изнетом у случају „Војних и паравојних активности у и против Никарагве“ пред Међународним судом правде. За Гијома такви случајеви представљају „потпуни губитак свеукупне контроле“.¹⁷⁹

Сер Роберт Џенингс (*Sir Robert Jennings*), свестан нужности појаве међународног права људских права и међународног права животне средине, за 50. годишњицу рада Међународног суда правде, у сличном маниру одбране супериорности и ауторитета Међународног суда правде над осталим међународним судским инстанцама, излаже да је неопходно да случајеви из надлежности ових грана права односно они који се директно тичу појединача буду третирани пред Међународним судом правде.

На сличним линијама, као и Коскенијем, и Јан Браунли посматра појаву међународног права људских права у оквиру међународног права. Обрађујући питање права народа у модерном међународном праву, он, оспоравајући „право на развој“, као пост-модерни феномен, указује на опасност од фрагментације међународног права и подела права на извесне делове, док уједно може доћи до тензија између различитих принципа и програма.¹⁸⁰ Он, такође, увиђа и да због недостатка централних институција надлежних за контролу настајања и примене норми међународног права долази до специјализације у међународном праву, а да у једном таквом децентрализованом систему, где су чланови заједнице одговорни за спровођење међународног права, није могуће гарантовати хомогену примену међународних правних норми. Најзад због самог децентрализованог начина настанка норми односно специјализације међународног права, Браунли указује на опасност

---

¹⁷⁸ Tullio Treves, „Advisory Opinions of the International Court of Justice on Questions Raised by Other International Tribunals”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 4, Issue 1, 2000, стр. 215-216.

¹⁷⁹ Martti Koskenniemi, Paivi Leino, „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties”, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, стр. 555.

¹⁸⁰ Ian Brownlie, „The Rights of Peoples in Modern International Law”, *The Rights of Peoples*, Clarendon Press, Oxford 1998, стр. 116-117.

од конфликта међу нормама, односно конфликта између примарних и секундарних норми које произилазе из специјализованих грана права.¹⁸¹

Кемпбел Меклакхлан (*Campbell McLachlan*) идентификује четири процеса у оквиру развоја међународног права: мултилатерализам, институционализацију, појаву различитих судова и трибунала, („јудицизацију“) и плурализам (умножавање субјеката и других ентитета од значаја за међународно право). У тим процесима који доприносе усложњавању међународног права види подлогу за фрагментацију међународног права односно за специјализацију одређених поддисциплина попут међународног права заштите животне средине и међународног права људских права.¹⁸² Он, даље, указује на могућност недостатка кохерентности између „саставних делова међународног права“ на теоријском нивоу, али и на опасност конфликта између норми на оперативном нивоу: у текстовима конвенција и у одлукама међународних трибунала, на шта је указивао раније и Браунли. Меклакхлан у истом чланку даје илустративне примере постојећих или потенцијалних конфликта између норми у областима експропријације страних инвестиција и унутрашњих прописа држава, заштите животне средине и унапређења светске трговине, јуриспруденције и надлежности различитих трибунала, имунитета за међународне злочине, и тероризма и људских права. У потрази за решењем о успостављању кохерентности система међународног права, он се не слаже са Браунлијем да је међународно право одраз реалполитике, већ сматра да су у њега уткане и вредности човечанства.¹⁸³

Док је Комисија УН радила на изради Извештаја, два правника који су допринели изради њеног Извештаја - Андреас Фишер-Лескано (*Andreas Fischer-Lescano*) и Гунтер Тојбнер (*Gunther Teubner*) - објављују 2004. године чланак под називом „Колизација режима: Узалудна потрага за правним јединством у фрагментацији глобалног права“. У чланку, констатујући непостојање хијерархијске устројености међународних судова, износе да се јединство међународног права проверава, између осталог, у односу на „идеално хијерархијски устројен судски систем у правним системима држава-нација“, а да промишљање фрагментације због таквог правног редукционизма спречава правнике да дају конкретне одговоре на изазов фрагментације међународног права. Нарочито уваживши закључке неких ранијих истраживања да проблем фрагментације није искључиво правне природе, они сматрају да не треба посезати ни за само правним решењима, подвлачећи да је колизација правних норми огледало стратегија које доносе колективни учесници у међународним односима, следећи „специјалне интересе“. Стога, ако проблем фрагментације није искључиво правне природе, већ представља феномен правно-политичке природе немогуће је тражити решење које је само правно или само политичко, јер глобални правни плурализам није у основи резултат политичког плурализма, већ одраза дубоких

---

¹⁸¹ Ian Brownlie, „Problems Concerning the Unity of International Law“, *Le droit international à l'heure de sa codification: Etudes en honneur de Roberto Ago*, Pierluigi Lamberti Zanardi (Eds.), *Giuffrè, Milano* 1987, стр. 151.

¹⁸² Campbell McLachlan, „After Baghdad: Conflict or Coherence in International Law“, *New Zealand Journal of Public and International Law*, New Zealand Centre for Public Law and contributors, Wellington 2003, стр. 33.

¹⁸³ Campbell McLachlan, „After Baghdad: Conflict or Coherence in International Law“, *New Zealand Journal of Public and International Law*, New Zealand Centre for Public Law and contributors, Wellington 2003, стр. 46-47.

контрадикција између „лухмановских сектора” глобалног друштва. Порекло фрагментације међународног права, стога, лежи у контрадикцијама између институционализованих рационалности поменутих сектора, а тај конфликт право као такво не може решити, већ је потребно изнаћи нови правни приступ у решавању колизије између норми. Тако Фишер-Лескано и Тојбнер заговарају тезу да је фрагментација глобалног права радикалнија него што се представља у једноставном редукционистичком правном приступу, односно да је правна фрагментација глобалног друштва само одраз много фундаменталније и мултидимензионалније фрагментације.¹⁸⁴

И француска интелигенција је деведесетих година активно почела да промишља феномен фрагментације међународног права. Пјер-Мари Дипи (*Pierre Marie Dupuy*) 1996. године, под утицајем писања Јана Браунлија који осуђује тенденцију фрагментације међународног права, у свом раду посвећеном јединству међународног права испитује одржавање или нестанак јединства међународног правног уређења. Дипи изражава „страх од распарчавања/парцелизације или фрагментације међународног права у различитим доменима који имају изгледа да потврде своју аутономију”.¹⁸⁵ Дипи каже да међународни правни систем пролази кроз константну експанзију у погледу проширења поља примене међународног права и у погледу умножавања техника примењивања норми. Када говори о јединству међународног права, као његовој особини, он мисли и на јединство у материјалном и формалном смислу. У материјалном смислу, он препознаје да је седамдесетих година 20. века у околностима „мирољубиве коегзистенције” између земаља два супростављена блока, дошло и до усвајања Декларације о пријатељским односима између држава 1970. године, што је дало основ за даљи развој сарадње између субјеката међународног права. Долази и до нових кодификација правила међународног права попут Конвенције о праву мора. У формалном смислу, јединство подразумева идентификацију држава као примарних субјеката међународног права, али и корисника секундарних норми, њиховог признавања и др. Фрагментација тог јединства, с друге стране, доводи у питање сам значај међународног права.¹⁸⁶ Дипијева колегиница из Француске Емануел Жуане (*Emmanuelle Jouannet*) даље преиспитује и реалност међународног права као правног система, узимајући у обзир субјективне односно менталне представе о међународном праву као правном систему.¹⁸⁷ Жуане посебан интерес показује и за однос општих принципа међународног права и фрагментације међународног права, и у једном од илустративних примера даје принцип ефективне контроле који у случају „Тужилац против Душка Тадића”

---

¹⁸⁴ Види у: Andreas Fischer-Lescano, Gunther Teubner, „Collisions de régimes: La recherche vaine de l'unité juridique face à la fragmentation du droit mondial”, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, стр. 999-1046.

¹⁸⁵ Pierre-Marie Dupuy, „Sur le maintien ou la disparition de l'unité de l'ordre juridique international”, *Harmonie et contradictions en droit international*, Raffa Ben Achour, Slim Laghmani (Eds.), Pedone, Paris 1996, стр. 19.

¹⁸⁶ Pierre-Marie Dupuy, „L'unité de l'ordre juridique international: cours général de droit international public”, *Recueil de cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 297, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2003, стр. 39-42.

¹⁸⁷ Pierre-Marie Dupuy, „Fragmentation du droit international ou des perceptions qu'on en a?”, *European University Institute Law Working Papers*, Working Paper No. 14, 2016, стр. 4.

пред Међународним кривичним трибуналом за Југославију није примењен на такав начин како се примењивао општи принцип ефективне контроле.¹⁸⁸

Герхард Хафнеров (*Gerhard Hafner*) извештај Комисији за међународно право претходио је формирању студијске групе за израду Извештаја Комисије УН. Он у свом извештају под називом „Ризици који произилазе од фрагментације међународног права” потврђује постојање фрагментације и њене феномене приказује кроз илустративне примере, увиђајући и феномен политичке фрагментације, услед феномена набујалог формирања регионалних форума и са њима повезаних секундарних правних правила. Међутим, као ни његов наследник Коскенијем, у свом извештају 2000. године не дефинише да ли је фрагментација нужно добра или лоша појава, иако сам наслов говори о њеној лошој страни. Касније у свом раду „Добре и лоше стране фрагментације међународног права” из 2004. године, он на линијама поставке да међународно право није хомогеног карактера, указује, шта више, и да фрагментација може имати и позитивне последице у виду стварања секундарних норми у складу са примарним нормама међународног права, чиме међународно право не губи на јединству.¹⁸⁹

Бруно Сима, заједно са Дирком Пулковским (*Dirk Pulkowski*) продубљује свој рад о „самодовољним режимима” и закључује да се међународно право из пирамидалног облика устројства преорганизовало у „мрежу.” Они закључују да су специјализовани режими одговор на недостатке односно мањке флексибилности општег међународног права. Даље, ти исти режими достигли су извесни степен еманципације у односу на опште међународно право. Међутим, они са својим секундарним нормама остају зависни од примарних норми које произилазе из општег међународног права, што је у једну руку јачање примарних норми. У тој призми, опште међународно право пружа систем из којег специјални режими не могу бити изоловани.¹⁹⁰

3. Коскенијемиев извештај о фрагментацији међународног права, његов значај и домет

Већ поменутом Извештају Комисије УН треба посветити мало више пажње због његовог општег доприноса докрини међународног права. Са аспекта појаве конфликта између норми, у Извештају се анализирају четири врсте могућих конфликта: између посебног и општег прописа, између претходног и накнадног прописа, између правних правила различитих хијерархијских нивоа и између норми које делују у оквиру ширег

---

¹⁸⁸ Emmanuele Jouannet, „L'influence des principes généraux face aux phénomènes de fragmentation du droit international contemporain ou l'ambivalence des principes généraux face au caractère étrange et complexe de l'ordre juridique international”, article rédigé dans le cadre de la conférence de la SEDI en 2005, стр. 7, доступна на <https://www.sedi.fr>, 18/01/2020. г.одине

¹⁸⁹ Види у: Gerhard Hafner, „Pros and Cons Ensuing from Fragmentation of International Law”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 25, Issue 4, 2004, стр. 850-851.

¹⁹⁰ Види у: Bruno Simma, Dirk Pulkowski, „Of Planets and the Universe: Self-Contained Regimes in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 17, No. 3, 2006, стр. 483-529.

система међународног права у смислу члана 31 став 3 (ц) VCLT да „приликом тумачења било ког међународног уговора треба узети у обзир сва релевантна правила међународног права која су примењива у односу на стране уговорнице”.¹⁹¹

Ова последња врста конфликта може бити знатно под утицајем политичких преференција и циљева, што је од посебног значаја за ову дисертацију. У Извештају Комисије УН се решавање и разумевање ових конфликта решава кроз дух слова Конвенције о праву уговора, поготово имајући у виду непостојање формалне хијерархије система норми, као што то постоји у унутрашњем праву, или хијерархије извора међународног права.

Од посебног значаја је анализа ових конфликта, поготово узевши у обзир различито тумачење норми и принципа међународног јавног права од стране међународних судова, што је илустровано кроз интерпретацију „ефективне контроле“ над територијом/делом територије (случај „Војних и паравојних активности у и против Никарагве” испред Међународног суда правде и случај „Тужилац против Душка Тадића” испред Међународног кривичног трибунала за Југославију).¹⁹²

Аутори Извештаја, анализирајући конфликт опште и посебне норме међународног јавног права, указали су на неједнако тумачење примене максиме *lex generali derogat specialis* од стране стручњака међународног јавног права, али и од стране међународних судова, чиме је указано да максима нема аутоматску примену.¹⁹³

Раније мишљење Комисије УН изражено у коментару на члан 55 Нацрта чланова о одговорности држава је да државе могу да развијају, примењују и дерогирају општа правила о одговорности држава закључивањем посебних споразума међу њима, али да та посебна правила треба да буду истог ранга са правилима међународног јавног права што не може бити случај када је реч о повредама перемпторних норми међународног јавног права.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ Члан 31 став 3 (ц) Бечке конвенције о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 31 (3), United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980*, стр. 336-337, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201155/volume-1155-i-18232-english.pdf>, 28/09/2019.

¹⁹² Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 31; Види у: Antonio Cassese, „The Nicaragua and Tadić Test Revisited in Light of ICJ Judgement on Genocide in Bosnia”, *the European Journal of International Law*, Vol. 18, No.4, 2007, стр. 649-668.

¹⁹³ За Анцилотија посебна норма има првенство над општом, док за Села ретко кад посебна норма може да превагне над општим међународним правом.

¹⁹⁴ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN

Посебан пропис може представљати и елаборацију и изузетак општег прописа у оквиру међународног јавног права. У првом случају такав посебан пропис представља операционализацију општег прописа или једно правило може представљати општије правило у односу на друго правило истог међународног уговора. То је демонстрирала и јуриспруденција Европског суда за људска права смештајући члан 11 Европске конвенције о људским правима, којим се гарантује слобода окупљања и удруживања, у операционализацију члана 10 којим се гарантује слобода изражавања (случај *Ezelin v. France* 1991).¹⁹⁵ Слична је ситуација и са случајем *Neumeister v. Austria* (1974) где је Европски суд за људска права донео пресуду такву да према његовом тумачењу члан 5 став 4¹⁹⁶ представља посебан пропис у односу на општи пропис садржан у члану 13,¹⁹⁷ те да није потребно да Суд посебно разматра повреду члана 13 Европске конвенције о људским правима.

У другом случају, посебни прописи као што су правила међународног хуманитарног права представљају изузетак у односу на општа правила међународног јавног права, што је условљено тиме да су околности у којима се примењује право нешто другачије. У зависности од тога да ли се човек налази у ситуацији мира или рата, примењиваће се људска права или правила хуманитарног права (саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја 1996).¹⁹⁸ То не образлаже да су људска права укинута током ратног стања, што даље значи да примена специјалног прописа, што је у овом случају хуманитарно право, зависи од специјалне природе чињеница које оправдавају овакву дерогацију. Проблем настаје када се узме у обзир да и у доба мира нека људска права трпе дерогацију према прописаним условима из разлога наступања ванредног стања, а да чак и за време оружаних сукоба нека људска права никако не могу бити ограничена (право мисли, савести, вероисповести и др).¹⁹⁹

Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 38.

¹⁹⁵ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 41.

¹⁹⁶ Члан 5 став 4 Европске конвенције о људским правима предвиђа да свакоме ко је лишен слободе треба да буде омогућено да суду уложи жалбу о законитости његовог лишавања слободе о чему суд треба да се изјасни у кратком року.

¹⁹⁷ Члан 13 Европске конвенције о људским правима гарантује право на правни лек.

¹⁹⁸ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 56.

¹⁹⁹ Члан 75 Додатног протокола I на Женевске конвенције, *Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*,

Додатни протокол II на Женевске конвенције изричито помиње заштиту људских права која не трпе дерогацију односно пружа гаранције поштовања личности, части, верских убеђења и вршења обреда.²⁰⁰ Стога се долази до закључка да су људска права примењива и у доба мира и у доба рата, те да у складу са различитим околностима и потребама могу бити ограничена. Даље, неки међународни инструменти који имају за предмет људска права (члан 15 Европске конвенције о људским правима и члан 2 Конвенције УН против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни или поступака) изричито помињу стање рата као ситуацију када је могуће ограничити одређена права.²⁰¹ Јасно је да у случају ратног стања није неопходно да власти испуне задате услове за ограничавање људских права као у доба мира. Постоји тумачење да се ситуација избијања рата у Међународном пакту о грађанским и политичким правима не помиње изричито, већ ванредно стање (енг. *public emergency*), због духа времена, јер се након усвајања Повеље УН и успостављања система колективне безбедности није веровало у могућност избијања рата.²⁰² Међутим, то не значи да се члан 4 Пакта неће применити у случају избијања рата. Даље, неки датумски новији инструменти попут Конвенције о правима детета (1989), Римски статут (1998), Конвенције о правима особа са инвалидитетом (2006) и Опционог протокола на Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаном сукобу (2000) укључују одредбе које садрже правила обе гране права. Даље, треба поменути да постоје и недозвољене дерогације, као у случају перемпторних норми. Осим тога, остављено је отворено питање да ли постоје и неке друге норме или ситуације када је примена посебних норми искључена односно недозвољена. Најемблематичнији пример у погледу одступања од заштите људских права у доба оружаних сукоба је право на живот, које представља најфундаменталније право свих људских права, јер без његовог уживања није могуће уживати сва друга права. У том смислу, правила међународног хуманитарног права која се односе на право на живот представљају посебан пропис који у доба оружаног сукоба има предност примене у односу на правила међународног права људских права (општи пропис).²⁰³

У Извештају се разматра и питање значења општих и посебних норми у односу на стране уговорнице и на предмет уговора. Док је прва дилема једноставно решива, друга дилема упућује на питања: Посебан/општи у ком смислу и односу на шта?²⁰⁴ За Цералда

---

of June 1977, *International Committee of Red Cross*, на <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other.pdf>, 28/9/2019.

²⁰⁰ Члан 4 став 1 Додатног протокола II на Женевске конвенције, *Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, of 8 June 1977, *International Committee of Red Cross*, на https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, 28/9/2019.

²⁰¹ Cordula Droeger, „The Interplay Between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict”, *Israeli Law Review*, Vol. 40, No.2, 2007, стр. 318-319.

²⁰² Cordula Droeger, „The Interplay Between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict”, *Israeli Law Review*, Vol. 40, No. 2, 2007, стр. 319.

²⁰³ Види у: Louise Doswald-Beck, „The Right to Life in Armed Conflict: Does International Humanitarian Law Provide All the Answers?”, *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, Number 864, Geneva December 2006, стр. 881-903.

²⁰⁴ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law*

Фицмориса (*Gerald Fitzmaurice*) посебно правило би се примењивало у односу на исти предмет уговора. Међутим, ту се појављују сложени предмети уговора где су питања људских права, безбедности, животне средине врло испреплетани, што је и демонстрирано у саветодавном мишљењу Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја из 1996. године.

Општи закључак о примени посебних прописа (*lex specialis*) је да њихова примена условљена контекстом околности у којима се примењује, могућности да се идентификује воља државе, и јасношћу прописа, што се односи и на резонување међународних судова, чак и када су у питању принципи међународног јавног права попут суверенитета, самоопредељења, суверене једнакости, коришћење силе.²⁰⁵ Поготово треба имати у виду да примена посебних правила и техника представља и попуњавање рупа у општем међународном праву, како се оно не би показало непотпуним за новонастале ситуације.

Разликујући слабије и јаче облике посебних прописа, Извештај анализира и постојање тзв. самодовољних (специјалних) режима (енг. *self-contained regimes*) као поткатеорије *lex specialis*, као што су правила дипломатског права и др.²⁰⁶

Од посебног значаја је дефинисање самодовољних режима у контексту специјалних правила и њихових техника тумачења и спровођења. Један такав режим је и право Европске уније, као резултат функционалне специјализације. Такви режими уводе и посебне принципе, који су повезани са поменутиим вредносним оквиром. Осврћући се на рад Виљема Рипхагена (*Willem Riphagen*), специјалног известиоца за одговорност државе, који наводи да је међународно право један систем моделиран тако да укључује разне међународне подсистеме чија су примарна и секундарна правила повезана и нераздвојива, Комисија УН је ипак у свој Извештај уврстила појам система и подсистема, иако је акценат и даље остављен на државама као субјектима и носиоцима међународноправних обавеза.

У погледу фрагментације међународног права, битно је утврдити однос самодовољних режима и општег међународног права. Што се тиче стварања таквих режима, не само да је неопходно да не буду у супротности са неким од когентних правила међународног права, већ и да не укидају повластице трећим странама, што укључује појединце и недржавне ентитете, да не дерогирају обавезе држава *erga omnes* и да не мењају споразуме који су јавноправне природе односно који су оснивачки уговори међународних организација. У погледу установљавања специјалног режима о одговорности држава, оно је

Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 62.

²⁰⁵ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 64.

²⁰⁶ Коментар аутора: Термин преузет из радова Бруна Симе, на чије се радове аутори јасно осврћу у Уводу Извештаја Комисије УН.

могуће, али само посредством споразума који идентификује примарна правила на која их примењује, као и природу, садржај и форму специјалне одговорности и институције које ће их примењивати.²⁰⁷ Упркос покушајима Комисије УН да у свом Нацрту чланова о одговорности међународних организација из 2011. године изведе основе за приписивост одговорности међународних организација која се не поклапа са одговорношћу њихових држава чланица, закључак многих аутора је да управо због различитости правне природе организација, а самим тим и њихових субјективитета, није могуће извести примарна правила. С друге стране, неки аутори су највише замерили члановима Комисије да нису узели претерано у обзир принцип специјалности код међународних организација приликом израде Нацрта чланова.²⁰⁸ Циљ формирања специјалних режима је исти као и за доношење специјалних прописа, а то је јачање одређених правила општег међународног права и ефикаснија заштита одређених интереса. Међутим, наводи се да такви режими могу и да не успеју у тој намери да осигурају права и интересе релевантних субјеката, што није само опасност по *raison d'être* таквог једног режима, већ доприноси разводњавању оних полазних општих норми међународног јавног права, што говори о томе да самодовољни режими не могу бити посматрани одвојено од међународног права односно да они у суштини нису самодовољни.²⁰⁹

У Извештају се наводи случај формирања специјалних режима које не прати свесно опредељење држава, што може бити прилично контрадикторно у погледу тога да је воља држава свесно изражена како у међународним обичајима тако и у међународним уговорима, који представљају према ауторитативној енумерацији у члану 38 став 1 (а) Статута Међународног суда правде главне формалне изворе међународног права. Као илустративни пример се наводи Европска економска заједница (ЕЕЗ). Наиме, закључујући уговоре који продубљују сарадњу током година, ЕЕЗ је, према мишљењу израженом у пресуди Европског суда правде (*Van Gend & Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration* из 1963. године), нови правни поредак међународног права. На тим линијама је Европска комисија, са своје стране, редовно упућивала коментаре на извештаје Комисије о Нацрту чланова о одговорности међународних организација, инсистирајући да Европска унија не

---

²⁰⁷ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 83.

²⁰⁸ Види у: Alain Pellet, „International Organizations Are Definitely Not States. Cursory Remarks On The ILC Articles On The Responsibility of International Organizations”, *Responsibility of International Organizations*, Maurizio Ragazzi (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2013, стр. 41-54; Pierre Klein, „Les articles sur la responsabilité des organisations internationales : quel bilan tirer des travaux de la CDI?”, *Annuaire français de droit international* Volume 58, 2012, стр.1-26.

²⁰⁹ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 100.

представља класичну међународну организацију и да треба узети у обзир њене специфичности, због тога што у одређеним сегментима функционисања Европске уније, државе чланице јесу органи организације када ЕУ има искључиву надлежност.²¹⁰ Једини уступак Комисије УН према овим захтевима Европске уније је осликан у одредби која се тиче примене *lex specialis*, који уједно омогућава међународним организацијама да створе сопствена правила о одговорности за противправне акте по међународном праву за чињење или пропуштање радњи њихових органа или агената. Када је реч о Европској унији, посебне компликације настају у тумачењу кршења међународне обавезе те организације, јер постоје и тзв. мешовити мултилатерални уговори чије су стране уговорнице како Европска унија тако и њене државе чланице, а обавезе из уговора извршавају, према унутрашњем устројству Европске уније, државе.²¹¹ Што се тиче саме приписивости противправних аката, у оквиру Европске уније Суд правде Европске уније има врло значајну улогу у одређивању надлежности између Европске уније и њених држава чланица. Међутим, члан 64 Нацрта који се односи на примену посебног прописа не помиње изричито јуриспруденцију, већ унутрашња правила организације, која према члану 2 (б) подразумевају и устаљену праксу организације. Друго, и приватне организације у оквиру држава чланица могу вршити одређене надлежности Европске уније, што може закомпликовати примену критеријума приписивости.

До данас, европско право је у још већој мери постало самодовољни режим, имајући у виду принцип директне примене норми Европске уније у државама чланицама, супрематију и доктрину о основним правима – који се одражавају кроз активности пресуде и мишљења Европског суда правде, које не наилазе увек на подршку држава чланица.²¹²

Извештај посебно обрађује и појам „регионализма“, за који се каже да је део политичке реторике или приступа, а не правног оквира у виду *lex specialis*. Отуда и уравнотежене географске поделе у телима УН, имајући у виду другачије регионалне традиције и културолошке концепте у односу на међународно право.²¹³ У том смислу

---

²¹⁰ Нацрт чланова о одговорности међународних организација, *Responsibility of international organizations: Comments and observations received from international organizations (25 June 2004)*, Doc.A/CN.4/545, http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_545.pdf, 29/9/2019.

²¹¹ Stefan Talmon, „Responsibility of International Organizations: Does the European Community Require Special Treatment?”, *International Responsibility Today*, Chapter 34, Maurizio Ragazzi (Edc.), Koninklijke Brill, 2005, стр. 407-409.

²¹² Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 84.

²¹³ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 104.

регионализми остају историјски или културолошки извори политичких утицаја у позадини међународног права. Ту се према неким ауторима јавља опасност од менаџерског анти-формализма, који су уједно и процеси које покрећу државе тако да се формирају политизовано-прагматични приступи међународном праву.²¹⁴ Према мишљењу Коскенијемаја, ако нека институција специјалног режима интерпретира VCLT на начин који не представља стандардну интерпретацију, она то чини како би ојачала посебне интересе тог режима, улажећи у хегемонијску борбу општих и посебних интереса.²¹⁵ То институције, чија је пролиферација праћена фрагментацијом међународног права, чине како би успоставиле њихов ауторитет и утицај, користећи VCLT као средство у остваривању тог циља.²¹⁶ У том смислу, забринутост судија Међународног суда правде и јесте изражена у више наврата због потенцијалног утицаја пролиферације међународних судских инстанци по ауторитет Међународног суда правде.²¹⁷

Постоји и проблем регионализма када он представља изузетак у односу на опште међународно право, а посебно када се некој држави намеће идентификовање са одређеном регијом. У том смислу треба разликовати нормативни регионализам од уобичајеног случаја склапања мултилатералног споразума између држава које припадају одређеној регији или скупа конвергентних пракси којима се ствара регионални обичај, што је резултат изражавања воље држава, где припадност истој регији није ништа више до фактичког састојка њихове везе. У том смислу ова последња два случаја илуструју *lex specialis*.

Проблем се јавља у првом случају где је наводно регионално правило обавезујуће за државу која га није нити усвојила нити прихватила. Пример је илустрован у пресуди Међународног суда правде у „Случају азила” између Колумбије и Перуа, где је право дипломатског азила примењиво на све државе, јер су део америчког међународног права, иако га Перу није изричито прихватио. Мишљење Суда је било да све државе морају да прихвате одређено правило обичајног права (да *opinio juris* буде изражено), да би биле обавезане њиме, иако се није изјаснио о могућности постојања специфичних регионалних правила међународног јавног права односно да су та правила аутоматски примењива на све државе одређене регије.²¹⁸

---

²¹⁴ Tomer Broude, „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, стр. 288.

²¹⁵ Marti Koskenniemi, Päivi Leino, „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties”, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, стр. 562.

²¹⁶ Tomer Broude, „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, стр. 289.

²¹⁷ Marti Koskenniemi, Päivi Leino, „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties”, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, стр. 553.

²¹⁸ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 111.

Поставља се, затим, и питање односа универзализма и регионализма у домену колективне безбедности УН односно односа главе VII и главе VIII Повеље УН. Остаје отворено питање шта се подразумева под регионалним аранжманима и агенцијама и према којим критеријумима се оне могу оценити подобним за регионалне акцију у циљу одржања међународног мира и безбедности, сагласно циљевима и принципима УН, што је предвиђено чланом 52 став 1 Повеље УН. Наводи се и да се акција регионалне агенције или регионалних аранжмана не може сматрати изузетком од надлежности Савета безбедности УН, јер он у било ком тренутку може поново да се укључи из разлога што акција регионалних ентитета није била подобна или ефикасна. Реч је пре о начелу субсидијарности.²¹⁹

На крају дела о односу општег и специјалног прописа, у Извештају се наводи пример европских интеграција, које су дубоко трансформисале природу правних односа између њених чланица. Осим тога фрагментацији се доприноси и начин на који је Европска унија као међународни актер присутна у бројним различитим улогама на међународном плану. Као економска заједница, Европска унија представља субјект међународног права попут међународне организације. Што се тиче спољне политике и сарадње у судским и полицијским стварима, Европска унија поступа паралелно са својим државама чланицама. Потешкоће у разумевању правне природе Европске уније проистичу из тога што негде она има искључиву, а негде на различитим нивоима подељену надлежност са својим државама чланицама, али и из „мешовитих уговора” где су уговорнице и Европска унија и њене чланице.²²⁰ Са становишта критичара Извештаја Комисије УН овај пример представља најизраженији пример интерпретативног формализма, те у светлу конституционализма у међународном праву, нарушава се аутономија и објективност међународног јавног права.

Енумерацијом различитих проблема који произилазе из фрагментације међународног права по више основа: сукоби норми у материјалном, институционалном и процедуралном смислу, Извештај Комисије УН указује на проблеме и на некакав „благ” начин даје евентуална решења и наводи на даља истраживања. Иако у принципу критикован, његов доктринарни значај се не може занемарити.

---

²¹⁹ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 112.

²²⁰ Извештај Комисије Уједињених нација „Фрагментација међународног права: Проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, 2006. година, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 113.

4. Узроци, домашај и последице феномена фрагментације

За неке правнике попут Сер Роберта Џенингса међународно право мора бити и остати универзално, једнако и примењиво у свим државама, али не оспорава могућност постојања другачијих регионалних интереса, вредности и циљева.²²¹ С друге стране, за Жоржа Села регионализми су инцидентни случајеви федералног феномена. Кроз његов социолошки приступ каже да су природни афинитети држава да сарађују са суседним државама, због сличних вредности, језика, историје, религије, наслеђа итд. што им омогућава да преко осећаја солидарности развију дубљу сарадњу. Овај феномен је посебно изражен у области економске сарадње и људских права. И у самом систему УН, које су универзална међународна организација, постоје одвојене регионалне економске комисије, управо јер се сматра да „слични“ могу да се заједно развијају, што поново упућује на функционалну перспективу. Чак је и током Уругвајске рунде преговора у оквиру Светске трговинске организације (СТО), у периоду 1990-1994. године, нотификован највећи број регионалних трговинских споразума. Међутим, аналогија која ја направљена у Извештају између позиције држава и позиције специјализованих режима заобилази питање легитимитета, основа организованости и јурисдикције.²²²

Које год доктринарно становиште заузели, од значаја је изложити домашај установљеног процеса фрагментације, имајући у виду да је општеприсутан став да фрагментација постоји, као и њене последице, али и њени узроци, који према различитим виђењима могу бити различити.

Увидом у постојећу литературу о фрагментацији међународног права, треба закључити да је појам фрагментације повезан како са самим процесом и последицама фрагментације, као и са питањима јединства, кохерентности и хармоничности међународног права. У принципу врло широк круг аутора је сагласан да фрагментација међународног права постоји, а различита су тумачења због чега до ње долази и да ли су последице односно ефекти (као неутралнији термин) позитивни или негативни. И сама два извештаја о фрагментацији међународног права (Хафнеров и Коскенијемиев) носе са собом различиту оцену да ли је фрагментација добар ли лош феномен међународног права. Наслов Хафнерововог извештаја, за разлику од Коскенијемиевог, је много критичније настројен према предмету истраживања, а као што је горе изложено Коскенијемиев извештај садржи неутралнији приступ и не доноси суд да ли је она лоша или добра, већ пружа размишљање о начинима како да буде избегнута или превазиђена.

Најзаступљеније мишљење је да узроци фрагментације међународног права леже у појави специјализованих и самодовољних режима, који се не повинују принципима и нормама универзалног међународног права или пролиферацији институција и субјеката од значаја за међународно право. Државе се јављају као главни „кривци“ у том процесу, јер управо оне одлучују да учествују у другим режимима било да је у питању одговор на

---

²²¹ Sir Robert Jennings, „The Proliferation of Adjudicatory Bodies: Dangers and Possible Answers”, *Implications of the Proliferation of International Adjudicatory Bodies for Dispute Resolution*, ASIL Publications Number 9, 1995, стр. 6.

²²² Tomer Broude, „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, стр. 290.

изазове глобализације, па државе креирају сопствене форуме за уско специјализовану сарадњу, било да желе да избегну поштовање обавеза или кроз мање групе остваре политички већи утицај. За неке ауторе попут Фишера-Лескана, Тојбнера и Жоела Трахтмана (*Joel Trachtman*) фрагментација је један природан процес који произилази нужно из децентрализоване природе међународног права, као и да сваку идеју о његовом нормативном јединству у идеалистичком промишљању треба одбацити. Она не може бити побеђена, већ у најбољем случају може се постићи некаква недовољно развијена правна компатибилност његових фрагмената.²²³ Јост Паувелин (*Joost Pauwelyn*) у свом раду где даје могућност да јединство и фрагментација међународног права нису два међусобно искључујућа процеса, наводи да фрагментација међународног права није нова појава и да је она одувек постојала.²²⁴ С друге стране, Коскенијем и Леино тврде да је до фрагментације међународног права дошло тек након 1989. године. Томер Бруде (*Tomer Broude*) каже да се фрагментација укотвила у међународно јавно право, те чак тврди да велика питања о фрагментацији нестају из правне литературе.²²⁵

Даље, говорећи о узроцима фрагментације, Ан Петерс (*Anne Peters*) тврди да они не леже у активностима држава, већ је рађе реч о томе да различите сфере односно предмете међународног права преговарају и примењују различите и међусобно некоординисане домаће институције у свакој држави понаособ. Дакле, она налази да су узроци садржани у ономе за шта је надлежно унутрашње право односно домаће институције држава. А Ендрју Ланг (*Andrew Lang*) иде и корак даље, те мисли да је узрок фрагментације у унутрашњим борбама за власт у државама, које се пројектују и на међународном нивоу.²²⁶

Паувелин сматра да доношење нових правних правила у оквиру специјализованих режима може ојачати домет међународног права тиме што ће већи број материје бити покривен, а не остављен евентуалним правним празнинама општег међународног права. Што се тиче регионалне партикуларизације права, и она је сасвим уобичајена појава, јер све државе на свету не морају нужно имати исте интересе. Једино што је важно у том тренутно фрагментисаном међународноправном систему, под условом да је правни систем оно што се сматра системом обавезујућих норми над дефинисаним субјектима, јесте да се избегне могућност да специјализовани режими у потпуности занемаре међународно право, те да само коегзистирају у њему попут „острваца”. У том смислу треба изложити шта предлажу интеграционистичке теорије, према којима улогу реконцилијације правила различитих

---

²²³ Види у: Andreas Fischer-Lescano, Gunther Teubner, „Collisions de régimes: La recherche vaine de l'unité juridique face à la fragmentation du droit mondial”, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, стр. 999-1046; Joel Trachtman, „Fragmentation and Coherence in International Law”, SSRN на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1908862, 25/01/20120; Tamar Megiddo, „Beyond Fragmentation: On International Law's Integrationist Forces”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 1. Article 4, стр. 124.

²²⁴ Joost Pauwelyn, „ Bridging Fragmentation and Unity: International Law as a Universe of Inter-Connected Islands”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 25, Issue 4, 2004, стр. 903-904.

²²⁵ Види у: Tomer Broude., „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, стр. 279-292.

²²⁶ Tamar Megiddo, „Beyond Fragmentation: On International Law's Integrationist Forces”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 1. Article 4, стр. 120-121.

режима имају управо државе, јер су оне првенствено субјекти међународног права, па затим и субјекти специјализованих права или различитих уговорних режима.

Дакле, ако је једна држава истовремено чланица Светске здравствене организације (СЗО), СТО и потписница Париског споразума о климатским променама, на први поглед то не представља проблем, јер три режима регулишу три различита домена односно имају различите предмете правног регулисања. На други поглед, постоје сегменти у којима се преклапају, што би на пример била трговина лековима или трговина производима који врше емисију штетних гасова. Од поменута три режима, само један има судску инстанцу - СТО. Математички посматрано 143 државе припадају сва три режима, а Тамар Мегидо (*Tamar Megiddo*) за такво представљање као решење нуди Венов дијаграм. Те државе у оквиру ова три режима морају на исти начин да поступају, односно извршавајући обавезе које произилазе из СТО, морају свесно извршавати обавезе које произилазе и правне регулативе СЗО. С друге стране, постићи ће и кохерентност унутрашњих политика и органа за које су они надлежни, на чије одсуство координације је Петерс већ указивала. Дакле, примарни субјекти међународног права - државе би у теорији могле бити носиоци интегративних процеса како фрагментација међународног права не би имала за последицу оно на шта је указивано чак и у Коскенијамијевом извештају - одсуство правне сигурности. Не само државе, већ и међународне организације које немају судске органе за контролу примене важећих правила, могле би увести својеврсне мониторинг механизме којима би се контролисала усклађеност између извршавања обавеза које произилазе из различитих режима. Овакав пример указује да до конфликта норми не долази само када су у питању односи између норми међународног права и норми специјализованих режима, већ специјализоване гране права, могу искључивати једна другу због њиховог предмета регулисања. Ту принцип примене опште и посебне норме не важи, као ни првенство норми „једнаких снага”.

Међутим, гореописани напори које би државе требало да уложе у помирење правила различитих сектора у пракси умногоме зависе од воље држава и од њихових интереса. Ејал Бенвенисти (*Eyal Benvenisti*) примећује да иако међународно право важи за све његове субјекте и подједнако за сваку суверену државу, и даље се долази до изражаја разликовање између моћних и других држава. На првом месту Бенвенисти види да фрагментација међународног права онемогућује развој светског демократског и егалитаристичког поретка због тога што ограничава слабије државе да на ефективан начин учествују у преговорима са јаким државама. Треба узети за пример дугогодишње преговоре о разоружању. Уколико би државе које немају нуклеарно оружје и желеле да „натерају” оне државе са нуклеарним арсеналом да га се, у циљу постизања светског мира, одрекну, путем усвајања резолуције у Генералној скупштини УН или да усвоје један такав обавезујући правни инструмент у оквиру Конференције УН о разоружању, то би било фактички немогуће из разлога различитих политичких коалиција, условљавања економске сарадње или уопштено посматрано: претње по изопштавање слабијих држава из постојећих глобалних токова који омогућавају лакшу робну размену или експертизу из различитих домена. Постизање консензуса у таквој материји бива готово немогуће. Моћне државе, шта више, настоје да

одрже један фрагментисан систем међународног права, јер у тим фракцијама налазе простор за промоцију сопствених интереса.²²⁷

Даље, горепоменуто преклапање надлежности и предмета регулисања различитих међународних организација даје, такође, простор моћним државама да самовољно одлучују о нормама које ће применити, а које не. Чак, у пракси се показало да остатак држава „уцењују” претњама о изласку из неких међународних организација. Најзад, Бенвенисти тврди да је и постојећи светски поредак уобличен према интересима моћних држава, те да на исти начин оне одлучују о његовој фрагментацији. Стога, он песимистички закључује да је немогуће постигнути кохерентност и хијерархију у међународном јавном праву, чему тежи сваки правни систем. Овакво резонување одвраћа од чисто правничког резона о фрагментацији односно упућује поново на Никласа Лухмана који фрагментацију види као „резултат интеракције правног и квази-правног међународног развоја”.²²⁸ Дакле, међународно право се понаша и општи са својим окружењем. Поставља се поново питање, треба ли одвратити правнике од разумевања међународног права као система ког карактерише јединство, кохерентност и хијерархија, јер међународну заједницу пре свега чине политичке јединке - државе.

Други аутори нуде и другачије разматрање јединства међународног права. Кроз једну социолошку призму, јединство се изводи из постојања јединствене међународне заједнице у којој постоји правни поредак - *ubi societas ibi jus*. Његова универзалност и општост упућује да сви чланови међународне заједнице имају обавезу да поштују опште обичајне норме на пример, као што то тврди и Међународни суд правде.²²⁹ Питања јединства система међународног права неки критичари управо виде кроз призму процеса универзализације. У материјалном смислу, примарне норме - *jus cogens* и обавезе *erga omnes* осигуравају његову универзалност,²³⁰ а оне су попут неписаног устава својственом англосаксонском систему - супериорна норма односно *Grundnorm* према Келзеновом речнику. Најзад, Мануел Дијез де Валаско (*Manuel Diez de Velasco*) налази да универзалност, а тиме и јединство, међународног јавног права у материјалном смислу обезбеђују принципи међународног права, независно од њиховог конкретног налажења у неким формалним изворима права.²³¹ У том контексту уместо негативних последица фрагментације међународног права, без обзира на секундарне норме које припадају посебним системима и подсистемима међународног права, јединство међународног права, као ни његова кохерентност нису угрожени, већ те појаве указују на правни плурализам, на шта је указивао и Бруно Сима у својим радовима након 2000. године. Као и у другим

---

²²⁷ Eyal Benvenisti, George W. Downs „The Empire’s New Clothes: Political Economy and the Fragmentation of International Law”, *Stanford Law Review*, Vol. 60, Issue 2, March 2007, стр. 596.

²²⁸ Anthony J. Colangelo, „A Systems Theory of Fragmentation and Harmonization”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 49, Issue 1, 2016, стр. 31.

²²⁹ Пресуда Међународног суда правде у спору између Федеративне Републике Немачке и Данске „Епиконтинентални појас у Северном мору „*The North Sea Continental Shelf Cases*” (*Federal republic of Germany/Denmark*), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 20 February 1969*, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/51/051-19690220-JUD-01-00-EN.pdf>, 25/01/2020.

²³⁰ Wilhelm Wengler, „La crise de l’unité de l’ordre juridique international”; *La communauté internationale. Mélanges offerts à Charles Rousseau*, Pedone, Paris 1974, стр. 329-340.

²³¹ Manuel Diaz de Velasco Vallejo, *Les organisations internationales*, Economica, Paris 2002, стр. 101.

радовима, коришћење појма правног плурализма уместо фрагментације, чини да укаже да диверсификација међународног права не производи нужно негативне последице по његово јединство.

5. Фрагментација и конститутивни токови

Већ је наведено да теорије о фрагментацији међународног права и теорије о конституционализму у међународном праву стоје у извесној јукстапозицији. Конституционализам међународног права односно интернационализација конституционализма суочена је са бројним изазовима, међу којима је главни изазов фрагментација међународног права. Процес конституционализације подразумева јединство међународног права, што је у значајној мери у супротности са процесима мултипликације специјализованих режима. Уколико конституционализам тежи да обједини правни плурализам онда би основ тог правног система у најмању руку било установљење централног ауторитета међународне заједнице: централног ауторитета који производи норме и централног ауторитета који тумачи односно примењује исте. Опште посматрано, реч је о старању и надзору над владавином права на светском нивоу, што осигурава стабилност у функционисању међународне заједнице и предвидљивост у међународним односима.

Конституционализам, који је сам по себи продукт либералног разумевања међународног јавног права, нужно је повезан са питањем демократичности међународног права, јер међународно право треба да представља сигурност и стабилност у односима између држава. У међународном конституционализму, појединац и његова права би требало да су крајњи циљ постојања права, било у унутрашњем праву било у међународном праву: у циљу његове заштите од стране јавних власти односно ограничење власти тиче се појединаца било да су то грађани државе или грађани међународне заједнице. У постулату међународног конституционализма, дакле, међународно право је светско јавно право. Таква размишљања о међународној заједници нису зачуђујућа нити страна уколико се окренемо стварањима светских поредака од којих је најновији систем Уједињених нација. У преамбули Повеље УН стоји да су народи уједињени да спрече ужасе рата. Из тога произилази да је успостављање новог светског поретка имао за крајњи циљ заштиту становништва/припадника становништва које је претпрело велике људске губитке током 20. века односно у два светска рата.

Конституционализам међународног права вуче своје корене из периода између два светска рата. Управо то је време Ханса Келзена који заступа тезу да је држава ентитет који постоји пре права, који доминира правом и који је ништа више од важећег правног система у датом тренутку.²³² Када је реч о држави на међународној сцени, Келзен као заступник дуализма даје примат међународном праву, у циљу светског политичког јединства које има централизован правни систем. Алфред Вердрос на сличним линијама тврди да међународно право није агрегат фрагмената, већ универзални систем који се заснива на правном

---

²³² Hans Kelsen, „Théorie générale du droit international public. Problèmes choisis”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 42, 1932, стр. 171.

уређењу.²³³ Херш Лојтерпахт иде толико далеко да тврди да је међународно право комплетан правни систем, сличан правним системима у унутрашњем праву држава.²³⁴

У пракси, Друштво народа је било неопходно како би се ојачао постулат о светској уређеној заједници. У идеалном постављању ствари, оно представља централну власт са све Скупштином као законодавним органом, Саветом као извршним органом и Сталним судом међународне правде као судским органом. Данас, конституционалисти Повељу УН виде као устав међународне заједнице. Међутим, оно што бива спорно јесте тумачење тог „устава”. За конституционалисте, насупрот већ представљеном виђењу представника реализма у међународним односима, сарадња држава није могла бити достигнута под окриљем УН све до пада Берлинског зида. Са нестанком „гвоздене завесе” Савет безбедности УН бива одблокиран, те прописно реагује на инвазију Кувајта од стране Ирака 1990. године, констатујући напад на територијални интегритет суверене државе.²³⁵ Штавише, конституционалисти иду у тој мери далеко да сматрају да је формирање кривичних трибунала за Руанду и Југославију одраз истинске жеље за коначним одблокирањем рада Савета безбедности УН. Општи оптимизам влада међународноправном литературом, као и литературом међународних односа, јер је крај Хладног рата повезан само и искључиво са победом западног блока односно либералне демократије. На снази добијају Кант и Хабермас, они који нису у пракси реалполитике у другој половини 20. века тј. хладноратовске поделе могли имати утицаја на промишљање међународне заједнице. Уместо дуализма међународног права и унутрашњег права, кантовски монистични вечити мир узима маха у институционализацији јавног међународног права. Светски поредак бива потчињен демократском управљању и тако, чак и заобилазећи одлуке Савета безбедности УН, долази до бомбардовања Савезне Републике Југославије и рађа се нови политички концепт „одговорност за заштиту” (енг. *responsibility to protect*) односно доктрина „хуманитарне интервенције”. Оживљава се и концепт праведног рата, јер чини се да нема препрека заштити појединаца од прекомерене употребе силе, упркос слову Повеље УН која утврђује опште принципе међународног права: да су државе међу собом правно једнаке, да свака држава ужива она права која произилазе из њеног суверенитета, да је поштована правна личност државе у погледу територијалног интегритета и политичке независности и да свака држава мора у доброј вери да извршава своје међународне обавезе.²³⁶

Екстрем конституционалистичке струје заступа Рене-Жан Дипи (*René-Jean Dupuy*) који сматра да је међународно друштво рационалан процес који се заснива на једном статуту који подразумева институције и који уређује односе институција и чланова друштва, што је спонтан процес који одговара захтевима солидарности. За њега, пројекат међународног организовања претпоставља постојање заједнице тј. међународне друштвене заједнице. Међутим, она, иако подстиче креирање међународних организација, зависи у

---

²³³ Alfred Verdross, „Règles générales du droit international de la paix”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Томе 30, 1929, стр. 283.

²³⁴ Hersch Lauterpacht, *The Function of Law in the International Community*, Clarendon, Oxford 1933, стр. 470.

²³⁵ Yann Kerbrat, *La référence au Chapitre VII de la Charte des Nations Unies dans les résolutions à caractère humanitaire du Conseil de sécurité*, LGDJ, Paris 1998, стр. 120.

²³⁶ Olivier de Frouville, „Une conception démocratique du droit international”, *Revue européenne des sciences sociales*, XXXIX-120, 2001, стр. 140.

свему од воље држава, а Друштво народа и Уједињене нације у томе чине транзиторни процес с обзиром на задужења да успоставе нови светски поредак који би омогућио вечни мир односно одсуство употребе оружане силе путем система контроле отелотворене кроз органе поменутих организација.²³⁷

У циљу постављања Повеље УН као устава међународне заједнице, треба се осврнути на сам концепт устава. За Келзена, у његовом чисто позитивистичком духу, устав представља највиши документ у хијерархији националног права. То је скуп правних норми које могу бити мењане под посебним условима у циљу онемогућавања промена истих на лак начин, чиме се гарантује извесна правна сигурност. У материјалном смислу, устав садржи она правна правила која уређују стварање норми.²³⁸ Под утицајем реалистичких идеја, неки аутори износе и друга виђења устава који не представља чисто правни документ. Тако на пример Филип Алот (*Philip Allott*) разликује три наличја устава: 1) правни устав, као структуру и систем садржајног изражавања воље, који за предмет има дистрибуцију социјалне моћи, који дефинише у чијим рукама се налази власт, као и ограничење исте; 2) реални устав, као устав актуелизован у садашњим социјалним процесима и 3) идеални устав, онај који представља друштво и како би оно могло изгледати. Да се устав не може посматрати само као правни документ тврди и Улрих Шојнер (*Ulrich Scheuner*) који каже да је сваки устав одраз политичког уређења којим друштво жели да се обавезе у будућности.²³⁹

Значајан утицај на промишљање о Повељи УН као уставу међународне заједнице управо имају међународне организације и њихови оснивачки документи. У енглеском језику *constituent document* се односи на оснивачки документ неке међународне организације, а он у пракси узима назив „повеље” (УН), „статута” (УНЕСКО), „уговора” (Европска унија), па чак и „устава” као што је то у случају Међународне организације рада. У питању јесу својеврсни „устави” међународних организација, јер представљају како оснивачки тако и највиши документ који уређује функционисање релевантних међународних организација, укључујући и поделе надлежности и њихове циљеве оснивања и рада, што се може наћи и у писаним уставима савремених демократских држава. Чак у свом извештају приликом рада на Конвенцији о праву уговора, сер Хамфри Валдок (*Sir Humphrey Waldock*) 1962. године наводи да способност организација да закључују уговоре зависи од устава (*constitutions*) међународних организација.²⁴⁰

Како УН представља универзалну међународну организацију, негде је природно да су конституционалисти узели баш овај документ за устав међународне заједнице, јер је њена садржина у значајној мери „уставна”: успоставља један нов политички светски поредак, установљава главне органе и даје поделу надлежности између истих, као и њихова

---

²³⁷ Olivier de Frouville, „Une conception démocratique du droit international”, *Revue européenne des sciences sociales*, XXXIX-120, 2001, стр. 143.

²³⁸ Hans Kelsen, „Théorie générale du droit international public. Problèmes choisis”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 42, 1932, стр. 124.

²³⁹ Bardo Fassbender, „The United Nations Charter as Constitution of the International Community”, *Columbia Journal of International Law*, Vol. 36, No. 3, 1998, стр. 531-538.

²⁴⁰ Bardo Fassbender, „The United Nations Charter as Constitution of the International Community”, *Columbia Journal of International Law*, Vol. 36, No. 3, 1998, стр. 539.

ограничења. Даље, и приликом доношења пресуда и саветодавних мишљења сам Међународни суд правде се реферише на Повељу УН и тумачење принципа Повеље, те се закључује да је Суд један од главних чувара Повеље УН и њеног устоличења у устав међународне заједнице. Он најзад у својом саветодавном мишљењу о легалности претње и употребе нуклеарног оружја каже да је Повеља УН успоставила основе једног система који настоји да уреди међународну сарадњу на један кохерентан начин и повезан са Уједињеним нацијама, које имају опште надлежности, и различите комплементарне и аутономне организације посебних надлежности.²⁴¹

Питање разматрања Повеље УН као устава међународне заједнице не заобилази ни питање односа међународног права и унутрашњег права. Алфред Вердрос као поборник умереног монизма који претпоставља јединство међународног права и унутрашњег права, уз примат међународног права, још 1926. године испитује могућност постојања устава међународноправне заједнице. За њега један такав устав обухвата основне принципе међународног права, који одређују његове субјекте, изворе, али и надлежности држава.²⁴² За њега су ти принципи основна норма (нем. *Grundnorm*) у келзенијском духу. Заједно Бруно Сима и Алфред Вердрос објављују 1976. године рад у којем заступају тезу да је Повеља УН досегла ранг устава универзалне заједнице држава, јер је велики број држава чланица УН прихватио Повељу УН, а оне које то нису, прихватиле су њене основне принципе.²⁴³ Два аутора подразумевају употребу термина устав у формалном смислу, као скупа правила међународног права која су супериорнија у односу на остале норме и које одређују валидност новонасталих норми.

Постоје и припадници Њу Хевен школе међународног права, попут Мајра Мекдагла (*Myres McDougal*) који сматрају да је Повеља УН тек део тренутног светског конститутивног процеса, те је она одраз конститутивних одлука. Дакле, они у потпуности одбацују идеју о Повељи као уставу међународне заједнице у формалном смислу. Такође, Мекдагл указује да, као и сваки устав, уколико би један такав устав постојао у међународној заједници, он мора узимати у обзир и аспирације становништва, што у случају склапања уговора између држава није случај.²⁴⁴ Даље, за друге ауторе као што је Кристијан Томушат (*Christian Tomuschat*) Повеља УН је тек један од докумената које чине део светског конститутивног процеса, уз све оне документе прихваћене на светском нивоу: међународне пактове из 1966. године, Конвенције о геноциду, Бечке конвенције о дипломатским односима и Конвенције о праву мора.²⁴⁵

---

²⁴¹ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја - *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, *International Court of Justice, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders*, 1996, стр. 260, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, 19/01/2020.

²⁴² Bruno Simma, „The Contribution of Alfred Verdross to the Theory of International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 6, 1995, стр. 43-47.

²⁴³ Alfred Verdross, Bruno Simma, *Universal International Law (Theory and Practice)*, Duncker & Humblot, Berlin 1976, стр. 600.

²⁴⁴ Види у: William Michael Reisman, „The Constitutional Crisis in the United Nations”, *American Society of International Law*, Vol. 87, Issue 1, 1993, стр. 82-100.

²⁴⁵ Christian Tomuschat, „Obligations Arising for States Without and Against Their Will”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Tome 241, 1993, стр. 299.

Осим конституционализма у формалном смислу, требало би поменути и конституционализам у материјалном смислу. Уколико устав у националном праву представља највиши правни документ, тако конституционалисти тврде да у међународном праву постоје супериорне норме и принципи надређени осталим нормама и принципима, те у том смислу пажњу треба посветити двома темама: хијерархији норми међународног права и светском судском устројству, односно правној хијерархији коју следи и институционална хијерархија.

Та струја конституционалиста тежи, превентивно да премести тежиште са држава као основних субјеката међународног права на појединце, јер сваки прогресивни развој међународног права, након седамдесетих година 20. века, има за крајњи циљ благостање појединца: међународно право људских права, међународно право животне средине, међународно хуманитарно право и др. Полазиште и даље представља Повеља УН, али не нужно као устав у формалном смислу. Ан Петерс (*Anne Peters*) каже да Повеља садржи уставне вредности међународне заједнице, али да не поседује монопол над њима односно да су оне садржане и у другим документима.²⁴⁶ Друга документа би била она која се односе на заштиту људских права. Антонио Канкадо Тринидаде (*Antônio Cançado Trindade*) у томе види обнову концепта *jus gentium* - права људи, јер су она садржана у свим дисциплинама односно гранама међународног права чији је основни циљ хуманост.²⁴⁷

Императивне норме и обавезе *erga omnes* свакако заузимају централно место у промишљању светског устава у материјалном смислу. Оне својом примарношћу и обавезношћу указују да постоји својеврсно хијерархијско устројство норми у међународном праву, а као подршка тези да је крајњи циљ међународног права добробит појединца јесте да се међу императивним нормама налазе и забрана тортуре, расне дискриминације, геноцида и др. Роберт Колб (*Robert Kolb*) за императивне норме каже да су оне готово уставне норме, јер су у правном смислу надређене различитим нормама које могу припадати различитим правним режимима. Оне, а нарочито норме хуманитарног и солидарног карактера, представљају основне норме међународне заједнице.²⁴⁸ Императивне норме су управо оне надређене норме које дозвољавају и условљавају даљи развој норми међународног права, а за конституционалисте - оног међународног права које више није државоцентрично, а намећу се свима, од држава и појединаца до субјеката специјализованих режима. Иако *jus cogens* вуче своје натуралистичке корене, Пјер-Мари Дипи даје и позитивистички приступ императивним нормама тако што налази да су се државе у датом тренутку сложиле (вољни моменат) да нека правила не трпе одступања.²⁴⁹

---

²⁴⁶ Ronald Macdonald, „The Charter of United Nations in Constitutional Perspective”, *Australian Yearbook of International Law*, Vol. 20, 1999, стр. 128.

²⁴⁷ Види у: Antônio Cançado Trindade, *International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium*, Martinus Nijhoff Publisher, Boston 2010.

²⁴⁸ Robert Kolb, „Observation sur l'évolution de jus cogens”, *Revue générale de droit internationale public*, Vol. 113, 2009, стр. 838.

²⁴⁹ Dupuy P.-M., „L'unité de l'ordre juridique international: cours général de droit international public”, *Recueil de cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 297, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2003, стр. 271.

Што се тиче институционалне хијерархије, конституционалисти налазе да су главни органи Уједињених нација највише инстанце управљања у међународној заједници, а пре свега Генерална скупштина која према Повељи УН може расправља о свим питањима, Савет безбедности УН надлежан да осигура светски мир односно одрживо стање колективне безбедности и Међународни суд правде, надлежан да на захтев страна у спору доноси пресуде и да на захтев било које страна Статута Суда донесе саветодавно мишљење. Међутим, можда највећи недостатак наспрам парализованости Савета безбедности УН да заиста осигура међународни мир, нарочито када су у питању озбиљна кршења људских права, као и Генералне скупштине УН да од извештаја Комисије УН учине правнообавезујућа правна документа, конституционалисти констатују недостатак постојања једног међународног суда за људска права којем могу да се обратe појединци.²⁵⁰

Насупрот тенденцији да се констатује да конституционализам у погледу УН није савршен односно адекватан да обезбеди јединство и хармонију међународног права, јављају се примери партикуларних конституционализама попут Светске трговинске организације и Европске уније. Међутим, виђења конституционалиста о овима појавама могу бити врло различита. За неке ауторе попут Ан Петерс и Пјер-Марија Дипија они не могу реметити светски процес конституционализма. Штавише, процеси микроконституционализама могу инспирисати и унапредити процес макроконституционализма.²⁵¹ У истом духу, рад специјализованих судова својим радом доприноси богаћењу међународног права, али и чини материјалну грађу за рад Међународног суда правде.

Из свега изложеног, конституционалисти у појави специјализованих режима са њиховим скуповима норми и надлежних институција не виде нужно претњу по јединство међународног права, већ изналазе интегративне процесе специјализованих режима у опште међународно право. С тим у вези треба закључити да фрагментација међународног права и конституционални процеси нису нужно самоискључиви.

ПОГЛАВЉЕ IV – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА У МАТЕРИЈАЛНОМ СМISЛУ

Фрагментација међународног права у материјалном смислу представља основни вид фрагментације међународног права, будући да фрагментација у институционалном смислу представља најчешће њен узрок. Фрагментација у материјалном смислу првенствено се отелотворује настанком нових грана међународног права, јер једно питање потенцијално може бити регулисано нормама које припадају различитим корпусима правних правила. Такав сукоб норми могуће је решити кроз пар правних техника које се примењују у праву, будући да не постоји формално устројена хијерархија норми и извора међународног јавног права. У питању су максиме да посебан пропис дерогира примену општег прописа и да

---

²⁵⁰ Види у: Geir Ulfstein, „Do We Need a World Court for Human Rights”, *Law at War - the Law as it was and the Law as it Should Be*, Ola Engdahl and Pål Wrange (Eds.), Leiden/Boston 2008, стр. 261-272.

²⁵¹ Dupuy P.-M., „L'unité de l'ordre juridique international: cours général de droit international public”, *Recueil de cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 297, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2003, стр. 227.

накнадни пропис дерогира примену претходног прописа, под условима дефинисаним у Бечкој конвенцији о праву уговора. Међутим, што се тиче прве максиме, она у међународном праву не може бити примењена на начин на који се примењују у унутрашњим правима држава, из разлога што постоје ситуације када посебни прописи чине изузетак од општег правила, као и ситуације када посебни прописи чине елаборацију општег правила. Такође неке норме и принципи међународног права имају вишу хијерархијску вредност него друге норме, попут когентних норми и обавеза *erga omnes*. Међутим, појава релативно аутономних сфера активности у оквиру међународног права односно појава „самодовољних режима” који поседују своја правна правила, може утицати директно као узрок конфликта норми.

1. Настанак нових грана међународног јавног права и њихово усложњавање

У литератури постоји сагласност да међународно јавно право чине и посебне гране права: дипломатско-конзуларно право, право међународних организација, међународно право људских права, међународно хуманитарно право, међународно право заштите животне средине, право међународних организација и др. За сваки посебан/специфичан предмет регулисања иза којег стоји низ међународноправних инструмената који садрже правна правила, а односе се на све државе, може се констатовати постојање посебне гране међународног права. У томе је умногоме припада и заслуга појаве специјализованих агенција УН попут СЗО, Међународне телекомуникационе уније, Светске метеоролошке организације и сл, јер су током свог рада изнедриле низ обавезујућих докумената који регулишу различите аспекте одржања јавног здравља, регулисања телекомуникација и метеоролошких истраживања и регулисања и сл. Даље, неке значајне инструменте изнедриле су саме УН или су усвојени на конференцијама у организацији или у оквиру УН попут Париског споразума о климатским променама који услеђује након низа инструмената који се баве заштитом животне средине. У принципу, постоји сагласност да те гране права чине део међународног права, што није случај са правом регионалних или партикуларних организација, јер оне регулишу односе између одређеног броја држава. Иако и сама Повеља УН препознаје могућност постојања ових организација,²⁵² често аутори у њима виде претњу по јединство међународног права.

Јуснијер Ромеро Пуентес (*Yusnier Romero Puentes*) разликује опште међународно право (заједничко право) од партикуларног или регионалног међународног права. Тако опште међународно право садржи норме које се односе на све државе међународне заједнице. То су на пример оне норме садржане у Повељи УН, као и норме обичајног права. Насупрот тим нормама постоје норме којима је обавезан ограничен број држава. Уско посматрано, опште међународно право чине она правна правила садржана у међународним обичајима и општим принципима права. Међутим, у ширем смислу, постоје и оне норме садржане у међународним уговорима које су прихватиле и/или којима су приступиле све државе међународне заједнице попут Повеље УН и конвенција о дипломатским и

---

²⁵² На пример глава VIII Повеље Уједињених нација „Регионални аранжмани” предвиђа могућност делегирања неких надлежности од стране Савета безбедности УН у области одржања међународног мира и безбедности.

конзуларним односима из 1961. и 1963. године. Ромеро указује на процесе стварања регионалних корпуса правних правила, било да је у питању обичајно било да је у питању уговорно право: право дипломатског азила, које је карактеристично за латиноамерички континент, или све оне норме права Европске уније настале у оквиру те регионалне организације.²⁵³

Комбако и Сир у свом уџбенику „Међународно јавно право” посвећују читаво последње поглавље „праву међународних организација” (фр. *droit des organisations internationales*), указујући тиме да признато право државама на удруживање може произвести читав корпус правила које чини право међународних организација. Они, наиме препознају динамику међународног организовања, констатујући да број међународних организација превазилази број држава у међународној заједници, сходно препознавању нужности регулисања одређених питања на транснационалном нивоу. С квалитативне тачке гледишта, међународне организације су институционализована техника сарадње између држава, с тим да аутори сугеришу да су неке међународне организације значајније, а неке мање значајне. Даље, за ова два аутора, УН, као организација универзалног домета, представљају најјачи израз екуменског међународног друштва, посебно јер штите принципе попут заштите суверене једнакости постојећих држава и пружају гаранције колективној безбедности. Комбако и Сир излажу да међународне организације теже хомогенизацији и унификацији међународног друштва, што се може чинити на два начина: статично - као код класичних међународних организација где државе једнако учествују у процесима одлучивања кроз заједничке органа и динамично - што подразумева дубљу интеграцију и делегирање процеса одлучивања на наднационалне институције као у Европској унији.²⁵⁴ Међутим, упркос различитим виђењима о бити и активностима међународних организација, они налазе да постоје елементи који чине право међународних организација. На крају, они препознају да је то право подређено општем међународном праву, као што му је подређена и свака држава у међународној заједници.²⁵⁵

Постоји, такође, и општа сагласност да су најранија правила међународног права управо она која су регулисала дипломатске односе. Дипломатија као метод комуникације између различитих страна и њихових представника резултат је вековне праксе држава. Развој привилегија и имунитета уско је везан за принципе независности и једнакости држава. Даље, у циљу заокруживања онога шта чине привилегије и имунитети, изнедрена је и Бечка конвенција о дипломатским односима, која дефинише различите институте дипломатског права и тежи да регулише основе у вођењу дипломатских односа. Из истих побуда кодификована је две године касније и Бечка конвенција о конзуларним односима, а из разлога мултипликације међународних организација донета је и Конвенција о праву уговора између држава и међународних организација или између међународних организација 1986. године, како би држава на чијој се територији налази седиште или представништво неке међународне организације имала утврђено поступање и опхођење, али и *vice-versa*. Већ

---

²⁵³ Yusnier Romero Puentes, *Derecho internacional Público. Parte General*, Minrex, La Habana 2017, стр. 15-16.

²⁵⁴ Jean Combacau, Serge Sur, *Droit international public*, Montchrestien, 9e édition, Paris 2010, стр. 705-707.

²⁵⁵ Jean Combacau, Serge Sur, *Droit international public*, Montchrestien, 9e édition, Paris 2010, стр. 708-709.

је поменуто да се Бруно Сима, истражујући „самодовољне режиме” и евентуалне конфликти између норми међународног права и дипломатског права, бавио пресудом Међународног суда правде о дипломатском и конзуларном особљу Сједињених Америчких Држава у Техерану. Још 1980. године Међународни суд правде наводи да „правила дипломатског права, укратко, чине самодовољни режим, који с једне стране обавезује државу пријема у погледу олакшица, привилегија и имунитета који се признају дипломатским мисијама, и с друге стране, предвиђа њихову могућу злоупотребу од стране дипломатских представника, те спецификује начине којима држава пријема може да одговори на такве злоупотребе”. Суд налази да је Иран био у обавези да реагује како би заштитио дипломатско-конзуларно представништво Сједињених Америчких Држава и др.²⁵⁶ Дакле, препознаје се да је дипломатско-конзуларно право, због специфичности предмета регулисања, посебан систем правила, те да у случају да држава одашиљач на било који начин изигра поверење државе пријема, држава пријема је дужна да заштити дипломатске представнике од насиља, а не да га подржи, а уколико налази да је дошло до кршења привилегија и имунитета или до мешања у унутрашњу политику државе пријема, да искористи могућности које предвиђа Бечка конвенција о дипломатским односима. Иако посебан корпус правила, дипломатско-конзуларно право није у супротности са правилима општег међународног права, јер у суштини штити једнакост и сувереност држава: државе својом вољом одлучују о успостављању дипломатских односа и на основу узајамног договора успостављају дипломатско-конзуларна представништва. Због ограничења деловања дипломатских агената и заштите државних интереса правила дипломатског права су компатибилна са правилима општег међународног права.²⁵⁷ Међутим, друго питање се поставља када је реч о међународном кривичном праву, о чему ће касније бити речи.

Када је у питању појединац као субјекат међународног права, треба истаћи развој међународног права људских права, међународног хуманитарног права и међународног кривичног права. Софистикација доктрине правног позитивизма довела је до тога да међународно право престаје да буде „државоцентрично” односно да за субјекте узима искључиво државе, већ свој опсег шири и на друге нетериторијалне ентитете. У погледу уважавања појединца и принципа хуманости, треба обратити пажњу на развој међународног ратног права односно његову позицију у односу на међународно хуманитарно право. Традиционално ратно право, такође посебна грана права чија правила важе у време оружаних сукоба, регулисало је непријатељства односно примену начина и метода ратовања, док међународно хуманитарно право представља скуп правила, која с једне стране представљају оптимално регулисање захтева ратног циља и начела, и с друге стране, начела и принципа хуманости.²⁵⁸ Главни циљ је, дакле, да се током ратних дејстава у оружаним сукобима заштити појединац или група појединаца. На сличан начин, у циљу

---

²⁵⁶ Види у: Bruno Simma, „Self-Contained Regimes”, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol.16, 1985, стр. 112-136.

²⁵⁷ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University press, 5th Edition, Cambridge 2003, стр. 672.

²⁵⁸ Види у: Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, стр. 18-19.

заштите појединаца, кажњавају се починиоци међународних кривичних дела: геноцида, злочина против мира, ратног злочина и злочина против човечности.²⁵⁹

Занимљиво је констатовати да је међународно хуманитарно право своје значајно уобличавање доживело 1949. године усвајањем Женевских конвенција, односно годину дана након усвајања Универзалне декларације о правима човека (1948). У том периоду дефинитивно долази до, правно посматрано, унапређења положаја појединца, било да је циљ да му се пружи заштита током мира било да му се пружа заштита током рата. Године 1966. усвојени су и међународни пактови о заштити грађанских и политичких права и заштити социјалних, економских и културних права. Током година, различите групе људских права бивају заштићена (права детета, забрана дискриминације, расне дискриминације, ропства, мучења и других нечовечних поступака и др) и она су данас универзално заштићена. Чак и међународно право заштите животне средине у суштини штити сваког појединца односно стара се о јавном здрављу што би значило здрављу светског становништва.

Државе, тако, развијају и међународно трговинско право. Врло мали број држава није члан СТО, а ова организација је током свог рада још из времена ГАТТ усвојила читав низ инструмената којима се регулише трговина производа, царинске и нецаринске баријере и др. Штавише, за регулисање насталих спорова између држава, СТО има и посебне инстанце првог и другог степена (панели и Апелационо тело). Малколм Шо тврди да међународно право еволуира у складу са својим окружењем, односно да еволуцију међународног права треба пратити у односу на развој међународних односа, јер ако међународни односи генеришу читав низ политичких, економских и социјалних вредности, за очекивати је да ту еволуцију прати и међународно право. Он, даље, закључује да је највећи проблем инкорпорисати нова правила у стара. Као емблематичан пример наводи потребу за међународноправним регулисањем борбе против тероризма за поштовањем суверенитета држава и људских права.²⁶⁰

Без тенденције набрајања свих евентуалних грана међународног јавног права, међу којима су и међународно право мора и др, констатује се да међународно право с годинама повећава предмете регулисања, јер интеракцијом држава, а нарочито путем активности држава кроз међународне организације, увиђа се потреба правног регулисања, а у циљу избегавања међународних спорова. Међутим, због различитих интереса у целој међународној заједници, државе се организују и на другачије начине: у виду регионалних организација или партикуларних организација, јер исте интересе за нека питања не могу имати све државе у међународној заједници. На тај начин државе регионално организоване продубљују сарадњу у одређеним областима: трговина, пољопривреда, одбрана, интелектуална својина и др. Ту се као главно питање поставља да ли и како норме и активности настале у оквиру тих организација могу бити контролисане тако да буду у

---

²⁵⁹ Члан 5 Статута Међународног кривичног суда, *Rome Statute of the International Criminal Court, A/CONF.183/9 of 17 July 1998, Adopted by the United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court on 17 July 1998, Rome, Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, No. 38544, на <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, 24/02/2020.*

²⁶⁰ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University press, 5th Edition, Cambridge 2003, стр. 42-43.

складу са нормама и принципима општег међународног права, о чему ће бити више речи у потпоглављу IV.5 *Појава релативно аутономних сфера активности које воде ка конфликту између правила и система правила*.

Неспорно је рећи да су специјализоване гране права бројне. Неке од њих имају врло развијен институционални систем, што укључује и судске инстанце пред којима се решавају евентуални спорови. Оно што забрињава правнике јесте ситуација што су те институције међусобно раздвојене, а државе немају координисану унутрашњу политику и имају бројне ресурсе који могу водити и међусобно некоординисане политике, те доводе потенцијално до ситуације да не воде рачуна да ли су норме једног мултилатералног легислативног уговора у складу са већ закљученим уговорима из различитих сфера активности (Петерс). Вилфред Џенкс у томе види ревизионизам, а у томе највећу опасност која доприноси озбиљном конфликту између норми.²⁶¹ Стога, конфликт између норми које припадају различитим системима права је оно што представља претњу по његово јединство у материјалном смислу, јер доприноси правној несигурности. Као један од значајнијих примера који илуструје фрагментацију међународног права у материјалном смислу је управо регулисање истог питања нормама које припадају различитим гранама међународног права.

2. Регулисање истог питања различитим нормама међународног јавног права

Материјална фрагментација међународног права је оно што по значају претходи институционалној фрагментацији, иако у већини случајева из институционалне фрагментације, не нужно, али руку под руку, долази и материјална фрагментација. Дакле, мноштво институција са различитим или преклапајућим надлежностима не носе под обавезно са собом материјалну фрагментацију. Уколико се материјална фрагментација односи на конфликт између норми у супстанцијалном смислу и оно што доводи до правне несигурности или до одсуства владавине права у оквиру међународног права, прво треба дефинисати шта је „конфликт”.

Према Кембрицовом речнику „конфликт” (енг. *conflict*) је активно неслагање између људи различитих мишљења или принципа.²⁶² Према Ларусовом речнику, „конфликт” (фр. *conflit*) је израз непомирљивих захтевања или антагонистичких снага. У истом речнику даје се и дефиниција „конфликта између закона” (фр. *conflit des lois*): проблем који поставља постојање две правне регулативе које се односе на исту правну ситуацију.²⁶³ Користећи израз „конфликт” у Извештају Комисије УН његови аутори настоје да укажу на две ситуације: када је реч о предмету регулисања правних правила и када је реч о субјектима који су обавезани правним правилима. Наиме, у ситуацији тумачења поступања са истим предметом два различита правна инструмента (из различитих сфера регулисања

---

²⁶¹ Wilfred Jenks, „The Conflict of Law Making Treaties”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 30, 1953, стр. 401-453.

²⁶² *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, 7th Edition, Oxford 2012.

²⁶³ Ларусов речник, Dictionnaire Larousse на <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>, 04/03/2020.

међународног права) могу бити евоцирана односно позвана за примену. Проблем настаје уколико решења која пружају два различита правила нису компатибилна односно доводе субјекте међународног права да применом једног правила крше друго правило односно не испуњавају обавезу која проистиче из нпр. другог међународног уговора.²⁶⁴ Даље, Комисија УН је покушала да понуди некаква решења којима би се овај проблем превазишао, тражећи „везе” између норми које регулишу исто питање, полазећи од претпоставке да правна правила ретко кад левитирају независно од других норми односно да свака примарна норма која утврђује засебна права и обавезе мора бити праћена и постојањем секундарних норми које у најмању руку предвиђају начин модификације примарних норми или упућују на примену истих. Посебно, Комисија УН указује и на разлику између принципа и правних правила међународног права, јер потоњи често бивају секундарним нормама у односу на принципе, јер их разрађују и омогућавају њихову лакшу примену. Међутим, некада принципи могу бити повезани са неким правним правилима у смислу њиховог адекватнијег тумачења, а тиме принципи заузимају место секундарне норме. О томе сведочи и међународна јуриспруденција. Карактеристичан је случај арбитраже „Јужна плаворепа туна” између Јапана с једне стране, и Аустралије и Новог Зеланда с друге, из 2000. године пред Арбитражним судом, конституисаним Анексом VII уз Конвенцију Уједињених нација о праву мора (1982) (UNCLOS). У спору, Јапан се позвао на то да Конвенција о очувању јужне плаворепе туне (1993) (CCSBT) треба да се примењује као специјални (*lex specialis*) и потоњи пропис (*lex posterior*) у односу на UNCLOS. С друге стране, Арбитражни суд је другачије резонувао подвлачећи да оба инструмента могу бити једнако примењива, те да често долази до ситуација „паралелизма међународних уговора” и у материјалном смислу и у погледу начина решавања спорова. Закључење конвенције која предвиђа имплементацију одређених норми не подразумева нужно изузеће обавеза прописаних оквирном конвенцијом, те наводи пример неизузећа чланова 1, 55 и 56 Повеље УН закључивањем међународних пактова о људским правима (1966) и других уговора из области међународног права људских права. С тим у вези, Суд закључује да у неким аспектима UNCLOS треба посматрати и кроз примену CCSBT односно и изван њеног формално-правног домашаја.²⁶⁵ Дакле, поменути два случаја различитог тумачења специјалне и потоње норме указују на значај улоге оних лица и инстанци које тумаче норме, јер најчешће је потребно да дође до спора како би дошло до тумачења норми, јер се у апстрактном проматрању оне не доводе у везу.

Комисија УН такође полази од премисе да у међународном праву постоји претпоставка да са постојећим правилима међународног права не може доћи до конфликта норми, јер је тумачење уговора дипломатија, а дипломатија тежи избегавању и ублажавању конфликта, а та тежња се простире и на домен права, са чиме се слаже и Шарл Русо (*Charles*

---

²⁶⁴ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 18-19.

²⁶⁵ Види у: Арбитражна пресуда „Јужна плаворепа туна”, *Southern Bluefin Tuna Case (New Zealand/Japan, Australia/Japan)*, *Decision of 4 August 2000, Reports on International Arbitral Awards, Volume XXIII, 1-57, United Nations, 2006.*

Rousseau).²⁶⁶ Аутори Извештаја УН, међутим, увиђају да разлози за уочавањем конфликта норми произилазе из других разлога односно политички мотивисаних приступа интерпретирању норми од стране држава. Као пример наводе „контроверзно” разматрање Сталног суда међународне правде о аустријско-немачкој царинској унији за шта је судија Анцилоти рекао да је Суд позван да размотри чисто политичко питање, јер не постоје међународна правна правила према којим би се одлучивало да ли царинска унија угрожава независност Аустрије.

Иако се констатује мали број случајева пред међународним судовима и арбитражама који се односе на конфликт норми, јер у пракси државе као субјекти међународног права, али и међународних односа теже да потенцијални конфликт реше на ниву дипломатских преговора, аутори Извештаја нуде решење које се огледа у хармонизацији норми коју предвиђа Члан 31 VCLT.

Конкретно се базирајући на регулисање истог питања различитим нормама међународног права, када је у питању конфликт између норми општег и специјалног права (или између норми које припадају два грана специјалног права), постоје конфликти између норми општег међународног права и норми специјалног права и конфликти између сукцесивних норми. У првом случају до фрагментације долази уколико једна норма специјалног режима изузима примену норми општег међународног права. Такав је случај са резервама на међународне уговоре из домена заштите људских права. Члан 19 VCLT предвиђа три случаја у којима резерва може бити допуштена: када није забрањена уговором, када уговор набраја случајеве у којима се може искористити „право на резерву” и када резерва није компатибилна са предметом и циљем уговора.²⁶⁷ Насупрот томе, члан 64 Европске конвенције о људским правима (ЕКЉП) предвиђа могућност резерви на тај начин да „свака држава приликом потписивања или ратификовања Конвенције може ставити резерву на било који члан Конвенције уколико неки од националних правних прописа државе није у сагласности са предметним члановима Конвенције. Резерве генералног карактера нису допуштене”.²⁶⁸ Наиме, ЕКЉП разрађује на другачији начин питање резерви него што је то случај у општем међународном праву. Међутим, ситуација се усложњава и у пракси. Тако, Европски суд за људска права (ЕСЉП) одлучујући у случају „Белилос против Швајцарске” протумачио је декларацију Швајцарске, којом је стављала резерву на неке одредбе, као некомпатибилну са предметом и циљем ЕКЉП, подвукавши притом да уобичајена правила о резервама (мислећи на члан 19 VCLT) се не примењују на

---

²⁶⁶ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr. 13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 25. Види у: Charles Rousseau, „De la compatibilité des normes juridiques contradictoires dans l’ordre international”, *Revue Générale de Droit International Public*, Vol. 39, 1932, стр. 133-192.

²⁶⁷ Члан 19 Бечке конвенција о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19, United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980.*

²⁶⁸ Konstantin Korkelia, „New Challenges to the Regime of Reservations under the International Covenant on Civil and Political Rights”, *The European Journal of International Law*, Vol. 13, 2002, стр. 442.

међународно право људских права: „... основна је разлика у улози и сврси постојања ЕСЉП и Међународног суда правде... што доводи до разлике у њиховој јуриспруденцији”.²⁶⁹ Други случај се односи на ситуацију преклапања регулисања истог питања различитим нормама различитих грана међународног права. За ауторе Извештаја УН, типични конфликт се јавља када су у питању правила регулисања међународне трговине и заштите животне средине. У случају „Хормона у телетини” Апелационо тело СТО је разматрало тзв. принцип предострожности који је садржан у различитим споразумима закљученим у оквиру ове организације, а нарочито у тексту Споразума о санитарним и фитосанитарним супстанцама. Апелационо тело је дошло до закључка да статус тзв. принципа предострожности какво постоји у међународним споразумима који регулишу питање заштите животне средине није обавезујуће за СТО, што сугерише да су међународно право заштите животне средине и међународно трговинско право покривени и руковођени различитим принципима, а да одлука о примени зависи од угла гледања. Чак иако се јавља проблем делимитације домена регулисања посебних грана права, овај проблем води фрагментацији међународног јавног права јер узрокује правну несигурност.

Међутим, као што је то већ речено, постојање различитих грана и подгрانا међународног права, не носи нужно са собом фрагментацију. О томе сведоче како прописи, тако и судске одлуке надлежних тела за решавање спорова и надлежних за тумачење важећих прописа. Тамар Мегидо излаже следећи илустративни пример. Када је избила тзв. Зика епидемија вируса коју преносе египатски комарци активирала се свест о проблему одпада гума. Наиме, када су гуме за возила на неадекватан начин бачене на отпад, што је био случај у Бразилу, вода која се налази у гумама производи идеалну влагу за станиште комараца који преносе вирусе. Не само што нарушавају човеково здравље, неадекватно бачене на отпад гуме за возила су такође доведене у блиску корелацију са ризицима по животну средину због токсичних и мутагених емисија када се спаљују, или испирају. У циљу сузбијања денге, жуте грознице и маларије, Бразил је усвојио план за унапређење одлагања гума за возила, а у циљу смањења целокупног броја гума у држави. План је подразумевао мере попут забране увоза коришћених и обрађених гума и увоз само нових гума. Додатно, мере су охрабривале и домаћу обраду гума, као и делотворну обраду отпада. Међутим, два међународна режима (MERCOSUR и СТО) су на различите начине условљавали програм Владе Бразила, те је годинама проналазио различите начине да „помири” обавезе које произилазе из СТО и MERCOSUR.²⁷⁰ MERCOSUR је захтевао од Бразила да усвоји пропис којим се забрањује увоз лиценци за коришћене и обрађене гуме, а правни прописи Бразила су то омогућавали за гуме произведене између 1991. и 2000. године. Даље, MERCOSUR²⁷¹ је налазио да је таква одлука Бразила у супротности са Споразумом из Асунсиона (1991) и Одлуком Савета за заједничко тржиште MERCOSUR 22/2000, која забрањује свим чланицама MERCOSUR да успостављају нова растриктивна

---

²⁶⁹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 33.

²⁷⁰ Tamar Megiddo, „Beyond Fragmentation: On International Law’s Integrationist Forces”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 1, Article 4, стр. 132.

²⁷¹ Уругвај као чланица MERCOSUR.

правила у трговини. Суд MERCOSUR донео је одлуку против Бразила оценивши да су обрађене гуме исто тако коришћене гуме, а да Бразил није предузео мере да забрани увоз истих. Након те одлуке, Бразил је усвојио нове прописе којима је практично дозволио изузетак на увоз обрађених гума из држава чланица MERCOSUR, које су у ствари ремоделиране гуме.

Након тога, 2005. године Европске заједнице су питање забране увоза гума донеле на дневни ред испред СТО. Европске заједнице су инсистирале на томе да се нови прописи које је Бразил увео не могу подводити под изузетак од правила јер је Бразил на недозвољен начин дозволио увоз моделираних гума из држава чланица MERCOSUR и јер је Бразил, иако уз судско допуштење, прибављао коришћене гуме. Уз аргументе да није ствар само нужно у области заштите људског живота и здравља, већ и заштите производње нових гума у Бразилу, Европске заједнице су тврдиле да Бразил није успео да редукује акумулацију гума за возила бачених на отпад како је захтевано у Општем споразуму о царинама и трговини из 1994. године. С друге стране, Бразил је заступао становиште да је у питању изузетак од правила у циљу заштите људског живота и здравља, али и у складу са прописима СТО које је квалификовало MERCOSUR као царинску унију у оквиру члана 24 Општег споразума о царинама и трговини. Напослетку, Панел СТО је закључио да је забрана Бразила оправдана по Члану 22.б Општег споразума о тарифама и трговини у циљу заштите људског животињског и биљног живота или здравља. У даљем разматрању, закључио је да одлука Суда MERCOSUR није ни арбитражна ни неоправдана. Узевши у обзир да је Бразил увезао веома велики број гума захваљујући судским допуштењима, Панел СТО је закључио да је Бразил у ствари на „маскиран” начин увео забрану увоза, што је прекршај обавеза под СТО прописима. Даље, Апелационо тело СТО је имало још радикалнији приступ наведеном случају - да је Бразил поступио противно правилима СТО.²⁷² Иако Апелационо тело није децидно закључило да прописи СТО и MERCOSUR не предвиђају различита права и обавезе држава чланица, што иде руку под руку са хармонизацијом правила међународног права, чињеница је да под оба режима Бразил није испунио своје међународне обавезе, а о томе су се изјасниле обе инстанце за регулисање насталих спорова. Иако у неким сегментима помирљиве, одлуке „судских инстанци” надлежних институција два режима имају конфликтне норме у погледу опсега допушта изузећа на нека правна правила. С друге стране, у питању су и територијално посматрано различити режими - СТО који је скоро универзалан у погледу својих субјеката, односно држава чланица, и MERCOSUR који представља организацију регионалне природе. С друге стране, исти субјекти међународног права, у пракси, као што се то може видети у случају Бразила, покушавају да на два „различита фронта” усагласе и испуне своје међународне обавезе.

Други илустративни пример се, такође, односи на правне прописе СТО и на оно што се назива „клиничком изолацијом међународног јавног права”. Иако окупља 164 државе, његова правила наизглед не теже успостављању секундарних правила која би била у складу са примарним правилима (принципима и нормама) међународног јавног права. У више наврата, Панел СТО, као и Апелационо тело, тежили су проналажењу додатних руководећих принципа не би ли указали на различитост система СТО у односу на све друге

---

²⁷² Tamar Megiddo, „Beyond Fragmentation: On International Law’s Integrationist Forces”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 1, Article 4, стр. 135-136.

норме покривене међународним правом. У тим тежњама истакнуто је да је однос правила споразума закљученим у оквиру СТО са обичајних правилима шири од предвиђеног, јер се обичајна правила примењују на све чланице СТО, у мери у којој их обавезе СТО не ограничавају, позивајући се на чланове 30 и 41 VCLT²⁷³ да треба узети у обзир сва правила и обавезе примењиве на односе између страна у питању.²⁷⁴ Оваква констатација у великој мери подрива ауторитет који имају обичајна правила међународног права и даје допринос стварању управо оних девијација о којима Извештај Комисије УН разлаже. Даље, СТО (Панел и Апелационо тело) се у својим одлукама реферисао и на друге међународне стандарде. Ту је управо и питање животне средине. Панел је разматрајући случај „Шкампи-Корњаче” дефинисао појам „исцрпних природних извора” како би члан 20 Општег споразума о царинама и трговини уврстио у том смислу у „ограничене изворе попут минерала, пре него биолошких и обновљивих извора”. Апелационо тело је заузело другачији став сматрајући да Општи споразум треба да прати еволутивне токове који се тичу поља међународног права, узимајући у обзир друге међународне инструменте попут Декларације из Рија, Конвенције о биодиверзитету, UNCLOS и др. које су пружиле у ранијим приликама тумачење свих природних извора, укључујући живе и неживе изворе.

Два основна проблема настају у погледу фрагментације међународног права у материјалном смислу: то да СТО, иако у оквиру међународног права, одступа у погледу конзистентног тумачења његових норми и то да тежи специјализацији режима, изолацијом од основних норми и принципа међународног права. Попут међународног права људских права, ствара свој посебни „етос”, без обзира на њихово стално позивање, било у смислу примене или изузећа од примене.²⁷⁵

Тема конфликта између сукцесивних норми је врло сложена када је у питању примена правила у односу на исти предмет уговора. Ово питање је покривено члановима 30 и 41 VCLT. Тако члан 30 VCLT предвиђа да:

1. Уз резерву одредби члана 103 Повеље УН, права и обавезе држава страна сукцесивних уговора о истом предмету се утврђују са следећим ставовима.
2. Ако неки уговор одређује да је подређен претходном или каснијем уговору или да га не треба сматрати некомаптибилним са тим другим уговором, одредбе тог уговора имају предност.

---

²⁷³ Правила о тумачењу међународних уговора садржана у члановима 30 и 41 Бечке конвенције о уговорима сматрају се обичајним правилима.

²⁷⁴ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 88-89.

²⁷⁵ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 90.

3. Ако све стране претходног уговора такође стране каснијег уговора, под условом да претходни уговор није престао нити је његова примена суспендована на основу члана 59, претходни уговор се примењује само у оној мери у којој су његове одредбе компатибилне са одредбама каснијег уговора.
4. Ако све стране претходног уговора носу стране каснијег уговора:
  - а) у односима између држава страна оба уговора примењује се правило изложено у ставу 3;
  - б) у односима између држава страна оба уговора и државе стране само једног уговора, уговор којег су обе стране обе државе уређује њихова узајамна права и обавезе.
5. Став 4. не ограничава члан 41, у било које питање престанка или суспензије примене уговора на основу члана 60, нити у било које питање одговорности које би за државу проишло из склапања уговора чије су одредбе некомпатибилне са обавезама што их је преузела према некој другој држави на основу неког другог уговора.²⁷⁶

Члан 41 даље уређује питање споразума о измени вишестраних уговора у односима између само неких од страна уговора:

1. Две или више страна вишестраног уговора могу склопити споразум ради примене уговора само у погледу њиховим међусобних односа:
  - а) ако уговор предвиђа могућност такве измене; или
  - б) ако таква измена није уговором забрањена и;
    - i) није на штету уживања права што их остале стране изводе из уговора, нити извршавања њихових обавеза; и
    - ii) Не односи се на одредбу од које би одступање довело до некомпатибилности са ефективним остварењем предмета и циља уговора у својој целини.
2. Ако у случају предвиђеном у тачки (а) став 1 уговор не одређује другачије, предметне стране морају осталим странама нотификовати своју намеру да склопе споразум и измене уговор што тај споразум предвиђа.²⁷⁷

Међутим, VCLT оставља многа питања отвореним. У ситуацији када су две државе заључиле два вишестрана уговора са истим предметом, а нису ништа рекле о односу два уговора, тумачење иде у правцу хармонизације. Уколико намера о хармонизацији не може бити издвојена из намера уговорница изражене кроз текстове уговора, настоји се превази да је потоњи уговор онај чије норме треба применити. Међутим, иако су уговорнице исте у оба вишестрана уговора, питање претходног и потоњег уговора се често разматра. Валдок сматра да, уколико нема других временских одредби, временско питање се огледа у датуму

---

²⁷⁶ Члан 30 Бечке конвенције о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 30, United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980.*

²⁷⁷ Члан 41 Бечке конвенције о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 41, United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980.*

закључења уговора, а не у датуму ступања на снагу, док мањи број аутора сматра да се временско питање утврђује кроз датум ступања на снагу уговора или из намере држава страна.²⁷⁸ Проблем се јавља уколико је држава А закључила први уговор пре другог уговора, а држава Б други па први уговор. Уколико се у принцип *lex posterior derogat legi priori* умеша и принцип специјалности (*lex specialis derogat legi generali*), они који тумаче уговоре свакако морају да се одлуче за један од два принципа или да примене оба, као што је то учинио Стални суд међународне правде у случају *Mavrommatis Palestine Concessions*.²⁷⁹

Напоследку, до конфликта може доћи и када стране уговора нису исте, што је од значаја за ово потпоглавље. Ово питање је старо колико и војно-политички савези: у случају савеза који чине три државе, уколико једна нападне другу, коју страну треба да подржи трећа држава. Данас због пролиферације уговора из различитих уговора у оквиру различитих режима, ово питање би требало решавати из угла релативног приоритета, како сугеришу аутори Извештаја Комисије УН. Најчешће је у питању посебна природа одређених међународних уговора као што су они који регулишу питања из области заштите људских права. Тако се пред ЕСЈП нашао случај који се тицао примене Руско-летонског споразума из 1994. године који за предмет има регулисање депортовања неких бивших припадника Совјетске армије и њихових породица из Летоније. Како је Летонија приступила ЕКЈП касније, ЕСЈП је закључио да Руско-летонски споразум не може бити валидна основа за онемогућавање ЕСЈП да размотри да ли су права подносиоца представке угрожена или не. У претходном изјашњавању о допуствости представке ЕСЈП је нашао да читањем чланова 1 и 57 ЕКЈП ратификација ЕКЈП подразумева да су национални прописи стране уговорнице у сагласности са одредбама ЕКЈП.²⁸⁰ Иако је у већини случајева максима да потоњи пропис дерогира примену претходног прописа примењена, у неким случајевима није тако. Иста инстанца, ЕСЈП, у својој пресуди „Ал-Адсани против Уједињеног Краљевства” из 2001. године даје приоритет претходном пропису односно старијем обичајном правилу о имунитету држава.²⁸¹ Увидом у јуриспруденцију, закључује се да механичка примена максиме није могућа.

---

²⁷⁸ Max Sorensen, „Le problème dit du droit inter temporel dans l'ordre international”, *Annuaire* Vol. 55, 1973, стр. 54.

²⁷⁹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 121.

²⁸⁰ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 126. Види у: Пресуда Европског суда за људска права „Сливенко против Летоније”, *Slivenko v. Latvia, Judgement of 9 October 2003, European Court of Human Rights 2003-X*, para 120.

²⁸¹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International*

Безбројни су покушаји о детерминисању правила интертемпоралног међународног права. Јуриспруденција с тим у вези даје различита решења. Међутим, изузев покушаја примене различитих максима, треба обратити пажњу и на субстантивни значај норми, имајући у виду да уважен приоритет императивних норми и обавеза *erga omnes*.

3. Непостојање формалне хијерархије система норми и хијерархије извора међународног јавног права

Разматрајући конститутивне токове у претходном поглављу, већ је констатовано да у међународном праву не постоји формална хијерархија норми, као ни хијерархија извора међународног права. Извори налазе свој формални облик у уговорима и обичајима, а у складу са ауторитативним набрајањем извора међународног права у члану 38 став 1 Статута Међународног суда правде, а у одсуству уговора и обичаја, ауторитет надлежан за тумачење и примену права може прибећи и другим тзв. помоћним изворима (општи принципи, судска пракса, правна наука) не би ли попунио правне празнине.

Децентрализована појава нових извора права је један од најзначајнијих фактора одсуства формалне хијерархије система норми. А пролиферација субјеката међународног права је на извору препрека да се досегне консензус око универзалних норми које би биле примарне норме. Међутим, постоји својеврсна „хијерархија вредности” како то дефинише Алберто До Амарал (*Alberto do Amaral*) уврштавајући императивне норме, признате VCLT, у норме које су надређене другим нормама, било да су уговорне или обичајне природе.²⁸² За њега, до конфликта норми долази у три случаја: између норми која преписује једно понашање и норме која забрањује исто понашање, између норми која преписује чињење једне радње и норми која не дозвољава чињење исте радње, и између норми која забрањује чињење радње и норми која дозвољава чињење исте радње. У свим поменутих ситуацијама конфликта норми треба да превагне императивна норма, уколико се за неку од њих утврди да то јесте, јер она одражава кључне вредности неопходне за суживот у међународној заједници. Он сугерише „дијалог извора међународног права” који би омогућио њихову флексибилну координацију на истом хијерархијском нивоу, признајући да је такав дијалог потребан и са оним нормама које су им надређене попут норми *jus cogens*, јер би оне одређујући главне оквире успоставиле хармонизацију примарних и секундарних правила у материјалноправном смислу. Своју тезу подржава и кроз тумачење Међународног суда правде када је у случају „Права пролаза преко индијске територије”, из 1957. године, који је оценио да је правило за тумачење уговора да текст који је издала Влада мора у принципу бити тумачен тако да производи ефекте у складу са постојећим правом, а не у циљу кршења истог. Као и аутори Извештаја Комисије УН, он заступа становиште да захваљујући

Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 126.

²⁸² Alberto do Amaral, „El „Dialogo” de las Fuentes: Fragmentación y Coherencia en el Derecho Internacional Contemporáneo”, *Revista Española de Derecho Internacional*, Vol LXII, I, 2010, стр. 65.

постојећим правилима међународног права, могуће је извршити приликом њиховог тумачења хармонизацију, а не нужно налазити конфликт између истих.

Још је и Пакт Друштва народа превидео да су неке његове одредбе важније од других међународних обавеза. Члан 20 каже да се чланице Друштва народа слажу да овај Пакт анулира све обавезе настале између њих, уколико су некомпатибилне са његовим одредбама. Уколико је нека од чланица Друштва народа, пре него што је то постала, преузела било које обавезе које су несаслагасне са одредбама овог Пакта, њена је дужност да предузме моменталне мере како би обуставила примену тих преузетих обавеза.²⁸³ Управо одредбе овог члана послужиле су за основ креаторима Повеље УН, посебно њеног члана 103. Још на Конференцији у Сан Франциску, постојало је разумевање да ће обавезе из Повеље УН имати надређену снагу у односу на све друге обавезе, а након некаквих измена у формулацијама члана 103, његов данашњи облик изгледа овако: „У случају конфликта између обавеза чланица Уједињених нација по овој Повељи и њихових обавеза по неком другом међународном споразуму, превагу ће имати њихове обавезе по овој Повељи”.²⁸⁴ За разлику од Пакта који уређује искључиво односе између чланица Друштва народа, Повеља УН је проширила свој домашај, јер се члан 103 односи и на споразуме закључене између чланица УН и држава које то нису. Те обавезе су у принципу обавезе држава које произилазе из правнообавезујућих резолуција Савета безбедности УН што приписује члан 25 Повеље УН односно када усваја резолуције у оквиру надлежности предвиђених главом VII Повеље УН.²⁸⁵ Међутим, члан 103 Повеље не предвиђа решење у случају сукоба норми које регулишу међународне обавезе држава чланица УН. Друго, не зна се тачно да ли обавезе из Повеље УН имају превагу над нормама само случају сукоба норми или се овим чланом једноставно успоставља њихов приоритет. Мало је изгледно да обавезе по Повељи УН могу имати превагу над императивним нормама. Најзад, члан 103 не предвиђа решење у случају сукоба обавеза које може наметнути друга организација која није чланица УН, попут Европске уније, што је донекле и логично јер у доба писања Повеље УН државе су биле једини субјекти међународног права.²⁸⁶ Иако на несавршен начин успоставља некакву хијерархију норми међународног права, члан 103 нема до краја дефинисане правне ефекте. За Валдока он успоставља приоритет између међународних обавеза, а не анулира уговоре који су у супротности с њим (што се и десило у случају „Локерби” јер Конвенција из Монреала није анулирана). Постоје и друга мишљења као код Рудолфа Бернхарта (*Rudolf Bernhart*), најчешће заснована у прихватању Повеље УН као својеврсног устава међународне заједнице, да су уговори у супротности са чланом 103 Повеље УН неважећи. Што се тиче обичајних норми међународног права и њиховог евентуалног конфликта са обавезама према

---

²⁸³ Hersch Lauterbach, „The Covenant as the Higher Law”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 17, 1936, стр. 54.

²⁸⁴ Повеља Уједињених нација, глава XV, члан 103, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Chapter XV, Article 103, UN Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvi/index.html>, 01/02/2020.

²⁸⁵ Susan Lamb, „Legal Limits to United Nations Security Council Powers”, *The Reality of International Law: Essays in Honor of Ian Brownlie*, Guy S. Goodwin-Gill, Stefan Talmon (Eds.), Oxford University Press, Oxford 1999, стр. 361-362.

²⁸⁶ Valentin Jentner, *Irresolvable Norm Conflicts in International Law: The Concept of a Legal Dilemma*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press, Oxford 2017, стр. 50.

Повељи УН, постоје два становишта: да Повеља УН има приоритет у односу на њих и да нема. Аутори Извештаја УН одредбе члана 103 тумаче на тај начин да сматрају да обавезе по Повељи УН имају превагу и у односу на међународна обичајна правила.²⁸⁷

Међутим, када је реч о перемпторним нормама, постоји сагласност да оне имају не само већу важност у односу на обавезе по Повељи УН, већ у случају конфликта их анулирају.²⁸⁸ Наспрам когентних норми, Повеља УН се не понаша као устав међународне заједнице, већ као било који међународни уговор. Питање које услеђује јесте могу ли резолуције Савета безбедности УН бити супротне когентним нормама међународног права, и у том случају какви правни ефекти настају. У литератури као најчешћи илустративни пример се наводи пресуда Суда правде Европских заједница у случајевима „Кади“ и „Ал Баркат“ из 2008. године. У својој пресуди Суд је усвојио захтев странака за поништењем Уредбе Савета 881/2002 која је предвиђала замрзавање финансијских фондова физичким и правним лицима и друге рестриктивне мере због њихове повезаности са Ал Каидом, бин Ладеном и талибанима. Та Уредба је 2002. године усвојена на основу резолуција Савета безбедности УН донетих у складу са овлашћењима из главе VII Повеље УН, а њихов циљ је предузимање мера у борби против тероризма. Оно што је занимљиво јесте да је Првостепени суд одбацио тужбу Кадија и предузећа Ал Баркат, оценивши да Суд мора у највећој могућој мери да тумачи и примењује закон на начин компатибилан са обавезама држава чланица по Повељи УН. Шта више, у својој пресуди он наводи и да постоји само једно ограничење у примени резолуција Савета безбедности УН - перемпторне норме. Тиме је оценио да рестриктивне мере не чине повреду перемпторних норми. Међутим, како је Велико веће Суда преиначило пресуду Првостепеног суда, те наложио поништење спорне Уредбе, остало је нејасно да ли су релевантне резолуције Савета безбедности УН биле супротне каквим перемпторним нормама, или изузеће Европских заједница из међународног права, односно њиховој аутономној правној природи, на чему је инсистирао правобранилац Пуареш Мадуро (*Poiarés Maduro*)?²⁸⁹

Дакле, перемпторне норме у међународном праву представљају оне норме које не трпе изузетке од примене и као такве у хијерархијском смислу оне су надређене свим осталим нормама. Њихов концепт гаранта „јавног реда у међународној заједници” препознат је у како у правној доктрини, тако и у јуриспруденцији међународних и националних судова.²⁹⁰ Њихов значај је уткан и кроз кодификацију правила о праву уговора,

---

²⁸⁷ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 176.

²⁸⁸ Bardo Fassbender, „The United Nations Charter as Constitution of the International Community”, *Columbia Journal of International Law*, Vol. 36, No. 3, 1998, стр. 590.

²⁸⁹ Бранко Ракић, „Фрагментација међународног права и европско право - на Западу нешто ново”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LVII, 1/2009, стр. 122-147.

²⁹⁰ Коментари Комисије УН за међународно право о Нацрту чланова о одговорности држава за противправне акте у међународном праву, *ILC, Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of*

те чланови 53 и 64 VCLT наводе да је међународни уговор ништаван уколико је у супротности са неком нормом *jus cogens*, као и да у случају појављивања нове перемпторне норме, сваки уговор који је у супротности са њом бива ништаван. Њен значај је интертемпоралан, јер у случају конфликта поништава и пређашње и будуће уговоре, односно време њеног појављивања није од значаја, већ свој ауторитет вуче из моралних вредности које треба да заштити у међународној заједници.

Даље, ситуација је иста када су у питању конфликт перемпторне норме са обичајном нормом међународног права. Међутим, у случају конфликта две перемпторне норме, врло је тешко утврдити која ће однети превагу, јер не постоји хијерархија унутар категорије перемпторних норми. Аутори Извештаја Комисије УН за примере дају употребу силе зарад остварења права на самоопредељење, вршење аката мучења од страна шефова држава који током обављања функције уживају имунитет.²⁹¹ Оно што јесте компликовано јесте метод утврђивања које правило међународног права чини перемпторну норму, а које не, због чега је и сама Комисија УН приликом израде VCLT избегла да да нумерацију когентних норми. Годинама након, иста Комисија је приликом израде Нацрта чланова о одговорности држава за противправне акте у међународном праву навела следеће примере: забрана агресије, ропства и трговине робљем, геноцида, расне дискриминације и апартхејда, мучења, поштовање основних правила хуманитарног права у оружаним конфликтима и право на самоопредељење.²⁹² У недостатку критеријума за одређивање перемпторних норми у апстрактном смислу, не постоји њихова лимитативна листа, те се њихово утврђивање често спроводи кроз јуриспруденцију међународних судова и правну доктрину. Тако Браунли у перемпторне норме убраја и забрану употребе силе, забрану расне дискриминације, злочине против човечности и пиратерију.²⁹³ Што се тиче јуриспруденције судова, сам Међународни суд правде није често помињао у својим пресудама перемпторне норме, а није ни улазио у квалификацију истих.²⁹⁴

States for Internationally Wrongful Acts, Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, стр. 85.

²⁹¹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 186.

²⁹² Коментари Комисије УН за међународно право о Нацрту чланова о одговорности држава за противправне акте у међународном праву, *ILC, Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, стр. 83-84.*

²⁹³ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford 2003, стр. 515.

²⁹⁴ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 191-192.

Најзад, треба поменути и обавезе према међународној заједници као целини (обавезе *erga omnes*), које се разликују од обавеза по Повељи УН и когентних норми, а по својој снази могу да реше конфликт норми због њихове хијерархијске супериорности. Бруно Сима њихов настанак преводи кроз разматрања преласка из чисто билатералних односа између држава (обавезе *inter se*) у односе које одликује интерес међународне заједнице.²⁹⁵ Фицморис је још у доба израде VCLT указивао да постоје оне обавезе које су значајније од обавеза између држава, јер спадају у апсолутне обавезе односно имају интегралан и независан карактер, попут разорувања и конвенција међународног хуманитарног права.²⁹⁶

Међународни суд правде је још у чувеној пресуди *Barcelona Traction*, из 1964. године, нашао да постоји основна разлика између обавеза држава према међународној заједници као целини и обавеза држава према другим држава у њиховим међусобним односима, јер у случају првих свака држава има интерес у њиховој заштити. Исту логику су имали и чланови Комисије УН приликом израде Нацрте чланова о одговорности држава. У члану 48 (б) стоји да свака држава може да позове на одговорност другу државу уколико је у питању прекршај оне обавезе која припада међународној заједници у целини.²⁹⁷ У случају обавеза према међународној заједници као целини не важи правило реципроцитета у смислу извршавања обавеза, да уколико једна држава не испуњава своје обавезе, друге државе такође могу да обуставе извршење својих обавеза према неком међународном уговору, нити том уговору у тим случајевима може бити обустављено дејство, што их у формалном смислу чини хијерархијски вишим него друге међународне обавезе. На крају треба поменути да може доћи и до преклапања перемпторних норми и обавеза према међународној заједници као целини, што је Међународни кривични суд за Југославију нашао у случају „Тужилац против Анте Фурунџије”, констатујући да забрана мучења није само перемпторна норма, већ и обавеза *erga omnes*.²⁹⁸ Важно је, међутим, подвући да су све перемпторне норме обавезе *erga omnes*, док све обавезе *erga omnes* нису нужно перемпторне

---

²⁹⁵ Види у: Bruno Simma, „From Bilateralism to Community Interest in International Law”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 250, 1994, стр. 217-384; Hans-Peter Kaul, Eleni Chaitidou, „Balancing Individual and Community Interests: Reflections on the International Criminal Court”, *From Bilateralism to Community Interest. Essays in Honor of Judge Bruno Simma*, Ulrich Fastenrath, Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Andreas Paulus, Sabine von Schorlemer, Christoph Vedder (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2011, стр. 975-1003.

²⁹⁶ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr. 13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 195.

²⁹⁷ Види у: Jochen Frowein, „Obligations Ergo Omnes”, *Encyclopaedia of International Law*, Rudolf Bernhardt (Eds.), Amsterdam 1997, стр. 757.

²⁹⁸ Пресуда Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Тужилац против Анте Фурунџије”, *Prosecutor v. Anto Furundžija, Judgement of 10 December 1998, Case No. IT-95-17/1 Trial Chamber II*, 121 ILR (2002), para. 151. стр. 260, на <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf>, 02/02/2020.

норме и отуд у случају евентуалног сукоба норми, перемпторне норме би однеле превагу по свом како супстантивном значају, тако и процедуралном.²⁹⁹

4. Неједнака примена максиме *lex specialis derogat legi generali*

Иако једно од решења Извештаја Комисије УН у циљу избегавања конфликта норми јесте примена максиме *lex specialis derogat legi generali*, њена примена није аутоматска и у пракси се јављају различити изузеци од њене примене. У ствари, максима да посебна норма дерогира општу норму треба да служи као техника за решавање конфликта између норми. У националном праву, она у том смислу врши функцију, међутим њена транспозиција у међународно право није једноставна јер има двојаку функцију: да да предност специјалној норми наспрам опште норми било да детаљније елаборира општу норму било да њене одредбе дају некомпатибилна решења за поступање о истом питању. С тим у вези, њена примена не може бити аутоматска, али и због природе самог међународног права чија је продукција извора децентрализована.

У националном праву устав је највиши правни документ који у неким од својих одредби може изричито признати право на рад. Закон о раду би на један детаљнији начин елаборирао право на рад, подразумевајући одређивање права радника, послодаваца и других ентитета од значаја, начин заснивања и престанка радног односа итд. Препознајући специфичан положај државне управе, а самим тим и положај државних службеника, у једној држави се може наћи закон који регулише њихов положај укључујући и одредбе о њиховом радном односу. Тај закон би на пример дефинисао на један детаљнији начин права и обавезе државних службеника који би, због специфичности функционисања државне управе, ближе одредио начин заснивања радног односа који не мора бити идентичан општем начину заснивања радног односа. Дакле, у случају повреде права државног службеника, правни основ би требало прво потражити у закону о државним службеницима или сличном документу пре него у закону о раду. У случају да у закону о државним службеницима не постоји посебна одредба/одредбе које регулишу питање повреде одређеног права државног службеника, правни основ треба потражити у општем пропису који би био закон о раду. У овом случају максима *lex specialis derogat legi generali* има аутоматску примену. С друге стране, у међународном праву прво се јавља тешкоћа утврђивања која правна норма чини општи, а која посебни пропис, јер их прво треба довести у везу по предмету регулисања, нарочито имајући у виду да су различити међународни документи донети од стране различитих органа, док у државама постоји једно законодавно тело. Напослетку, они који тумаче и примењују правна правила, никако не могу само уз помоћ ове технике одлучивати која норма има предност. Већ је поменут случај нејасне интерференције максиме *lex posterior derogat legi priori* у потпоглављу IV.2 као и хијерархијски „важнијих” норми међународног права попут *jus cogens*, обавеза *erga omnes* и обавеза по члану 103 Повеље УН у потпоглављу IV.3.

Комисија УН у свој Извештају препознаје значај максиме да посебан пропис дерогира општи, указујући да би без њене примене међународно право изгубило једно од

---

²⁹⁹ Види у: Michael Byers, „Conceptualising the Relationship between *Jus Cogens* and *Erga Omnes* Rules”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 66, 1997, стр. 211-239.

основних техника решавања конфликта норми. Анализирајући јуриспруденцију, издвојила је четири поткатегорије за примену ове максиме у решавању конфликта норми: 1) у оквиру истог инструмента, 2) између различитих инструмената, 3) између уговорне норме и неуговорне норме и 4) између две неуговорне норме.³⁰⁰

Већ је поменуто да је Европски суд за људска права прибегавао примени *lex specialis derogat legi generali* успостављајући везу између одредби ЕКЈП.³⁰¹ Одредбе истог документа нису у стриктном конфликту, и њиховим тумачењем се може доћи до закључка да се могу применити на конкурентан начин.

У другом случају максима се примењује на одредбе које припадају различитим инструментима. У већ поменутом случају *Mavrommatis Palestine Concessions* Стални суд међународне правде определио се за примену посебног и накнадног прописа (уплив примене и максиме *lex posterior derogat legi priori*). Панели и Апелационо тело СТО су у више наврата имали прилику да прибегну примени максиме *lex specialis derogat legi generali*. У једном случају „Турска - Рестрикције на увоз текстила и одевних предмета” Панел је оцењенио да посебан пропис може превагнути само уколико је немогуће да се примене оба прописа симултано, док је у случају „Индонезија - Извесне мере које утичу на аутомобилску индустрију” нашао да до конфликта норми може доћи само уколико уколико се питање односи на исте субјекте, исти предмет, а да су те норме међусобно искључиве. С друге стране, Првостепени Суд ЕУ, одлучујући о односу уредбе из 1981. године којом су информације прикупљене у царинским прегледима означене поверљиве и одлуке Европске комисије из 1994. године да своја документа учини јавним, нашао је да, иако се Уредба примењује као посебан пропис, не може бити тумачена противно основном циљу да се грађанима омогући ефективан увид у рад јавних институција. Резоновање Суда није у потпуности јасно, јер довођење у везу два прописа не укључује ни аутоматску примену хијерархијског устројства докумената ЕУ, нити произилази из примене технике *lex specialis*.³⁰²

Комисија УН даље анализира и трећу врсту случајева где примена *lex specialis* тежи фаворизовању стандарда садржаном у уговорима наспрам стандарда који то нису. У случају „ИНА корпорација против Исламске Републике Иран”, Арбитражни суд је, не покушавајући да утврди шта је обичајна норма у случају компензација у случају правоснажних национализација страних компанија, изрекао да норме садржане у Уговору о пријатељству између Ирана и Сједињених Америчких Држава представљају посебне

---

³⁰⁰ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 40.

³⁰¹ *Supra note* 195, 196.

³⁰² Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 43-44.

норме које имају првенство над осталим генералним правилима. Чак је и Међународни суд правде у случају „Војних и паравојних активности у и против Никарагве” нашао да није прикладно да државе налазе упориште у обичајном праву, уколико већ постоји неки посебан уговор који регулише релевантно питање, а који је у том случају посебан пропис.

Најзад, у четвртом случају, у пресуди „Право пролаза преко индијске територије” Међународни суд правде, након што је утврдио праксу прихваћену од стране заинтересованих држава која се тичала права на транзитни пролаз преко индијске територије, није даље улазио у испитивање шта је општа пракса о транзитном пролазу, те је и у овом случају примењен посебан пропис.

Након анализе сва четири случаја, треба констатовати да судови дају предност посебном пропису. Такође, општи пропис не губи на значају, јер представља резидуални део који усмерава тумачење посебног прописа. Међутим, двојака функција примене технике *lex specialis* захтева даљу анализу, управо јер некад није ни једноставно утврдити да ли посебан пропис елаборира односно допуњава генерални пропис или представља изузетак у односу на генерални пропис што би значило да обуставља његову примену. Најједноставнији пример је однос забране употребе силе и права на самоодбрану, јер се односи на државе као субјекте међународног права, и оба прописа важе у циљу очувања територијалног интегритета држава, односно циљеви њиховог доношења нису контрадикторни, и садржани су у истом међународноправном инструменту - Повељи УН. Забрана употребе силе, прописана чланом 2 став 4 Повеље УН представља општи пропис, док би право на самоодбрану из члана 51 Повеље УН могао да буде изузетак којим се обуставља примена члана 2 став 4, али и његова допуна, јер ближе одређује свеукупно значење члана 2 став 4.³⁰³ Најзад, као што аутори Извештаја Комисије УН сугеришу, питање општости и посебности прописа је врло релативно у односу на предмет регулисања прописа. Тако на пример Конвенција о забрани употребе, складиштења, производње и преноса противпешадијских мина и њиховом уништавању (Отавска конвенција) представља општи пропис у погледу регулисања употребе противпешадијских мина, а може бити и посебан пропис у односу на општа правила хуманитарног права. Тако је право на живот основно људско право без којег друга људска права не могу бити уживана. Међутим, у време оружаних сукоба, право на живот је другачије регулисано. Иако две различите гране права, за однос међународног права људских права и међународног хуманитарног права у доктрини постоје три становишта: да су два корпуса правила у потпуности различита због различитих ситуација активирања и предмета регулисања, да је међународно хуманитарно право део међународног права људских права и да су ова два корпуса правних правила у комплементарној позицији.³⁰⁴ До сада пракса међународних судова и институција показала је да ова два правна система нису међусобно искључујућа, већ да су у комплементарном односу, те да у случају оружаних сукоба заштита људских права остаје на снази у виду *lex*

---

³⁰³ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 52-53.

³⁰⁴ Види у: Антонија Јутронић, „Однос међународног права људских права и међународног хуманитарног права”, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 66, Бр. 33, 2018, стр. 348-367.

generalis пошто норме међународног хуманитарног права у смислу посебног контекста ратног стања чине норме *lex specialis*. С друге стране, када је у питању право на живот, због посебног контекста оружаних сукоба, не може бити гарантовано као у доба мира, те оно опет представља *lex specialis* у међународном хуманитарном праву, јер у суштини мења начин заштите људског живота.

Како је специјалност релативна, од значаја је размотрити понашање принципа специјалности у погледу субјеката на које се специјалност односи, али и у погледу предмета регулисања специјалног прописа. Што се тиче принципа специјалности у погледу субјеката постоје ситуације где различите обавезе важе за исте субјекте (државе) и ситуације испуњење обавезе у односу две државе онемогућује испуњење обавезе у односу на другу државу. У првом случају исти субјекти ће применити специјалан пропис или ће се договорити да примене накнадно закључен генералан пропис (баланс између примене техника *lex specialis* и *lex posterior*). У том смислу специјалан пропис је вредност изражене воље држава у питању.³⁰⁵ Питање сукцесивних уговора решено је путем члана 30 VCLT, те је примена *lex specialis* јасна.³⁰⁶ Далеко компликованија ситуација наступа када је једна држава преузела обавезе према две или више држава које су међусобно искључујуће или су у одређеној мери у конфликтној позицији.³⁰⁷ У пракси, држава треба да одлучи које ће обавезе испунити, а које неће, те у складу с тим и сносити због тога одговорност за противправне акте у међународном праву. За такве ситуације, одговорне су искључиво државе јер преузимају на себе међусобно искључујуће међународне обавезе, о чему је Ан Петерс писала увиђајући у томе узроке фрагментације међународног права.³⁰⁸

Што се тиче специјалности у погледу предмета регулисања, разматрања треба поткрепити Фицморисовим закључком да се техника решавања конфликта између посебног и општег прописа може применити само у оним ситуацијама где се оба прописа односе на исти предмет регулисања.³⁰⁹ Није изненађујуће да су се истом претпоставком водили и креатори Нацрта чланова о одговорности држава, што стоји у коментарима на члан 55 који гласи: „Ови чланови се неће примењивати тамо и у мери у којој су услови за утврђивање постојања противправних аката у међународном праву или садржаја или примене међународне одговорности држава одређени посебним прописом међународног права”.³¹⁰

---

³⁰⁵ Види у: Jan B. Mus, „Conflicts Between Treaties in International Law”, *Netherlands International Law Review*, Vol. XLV, 1998, стр. 214-217; Seyed Ali Sadat-Akhavi, *Methods of Resolving Conflicts between Treaties*, Nijhoff, Leiden 2003, стр. 5-7.

³⁰⁶ Richard D. Kearney, Robert E. Dalton, „Treaty on the Treaties”, *American Journal of International Law*, Vol. 64, Issue 3, 1970, стр. 515.

³⁰⁷ Christopher Borgen, „Resolving Treaty Conflicts”, *George Washington International Law Review*, Vol. 37, 2005, стр. 575.

³⁰⁸ *Supra note 226*.

³⁰⁹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 62-63.

³¹⁰ Коментари Комисије УН за међународно право о Нацрту чланова о одговорности држава за противправне акте у међународном праву, *International Law Commission, Commentaries to the Draft*

Међутим, у потпоглављу IV.2 је констатовано да један предмет може бити регулисан различитим инструментима који припадају различитим гранама међународног права, те је утврђивање истог предмета врло проблематично односно долази тек у случајевима када судске инстанце треба да утврде у неком спору да ли је дошло до повреде неког конкретног међународног правног правила. Тако је у саветодавном мишљењу о легалности претње или употребе нуклеарног оружја Међународни суд правде на више места евоцирао различита правила из области права заштите животне средине, хуманитарног права, права о употреби силе, представљајући их као посебне прописе.³¹¹

Свакако постоје лакши и тежи случајеви примене технике *lex specialis* шта је увидела и Комисија УН. Тежи би били они који се односе на специјалне односно „самодовољне режиме” који теже свом издвајању, што је негде и уочљиво у претходно наведеним примерима када су судске инстанце СТО и ЕУ примењивале технику *lex specialis*.

5. Појава релативно аутономних сфера активности које воде ка конфликту између правила и система правила

У доктрини међународног права термин „међународни јавни ред“ или „јавни ред међународне заједнице“ служи да опише оне принципе и правила међународног права који могу бити посматрани као фундаментална основа међународног правног система. Упркос горе истакнутом значају перемпторних норми, они не могу бити сведени на њих, јер постоје принципи и правила која, било да су императивне природе или не, служе заједничким интересима међународне заједнице, попут забране употребе оружане силе у међународним односима, развијања пријатељских односа између земаља, суверене једнакости држава, права на самоопредељење, немешања у унутрашња питања држава, мирно решавање спорова и у доброј вери извршавање обавеза која проистичу из уговора или општег међународног права.³¹² Из овога је јасно да је међународно јавно право одликовано нормативном комплексношћу, те да постоје норме примарног и норме секундарног карактера.³¹³

Комисија УН је још седамдесетих година елаборирала примарне и секундарне норме у оквиру коменатара на Нацрт чланова о одговорности држава. Тако у другом по реду извештају, чији је специјални извештај био Роберт Аго (*Robert Ago*) стоји да су примарне норме оне које у једном или другом делу/сектору односа између држава намећу посебне

Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, стр. 282.

³¹¹ Види у саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја - *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, International Court of Justice, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, 1996.*

³¹² *Encyclopaedia of International Law, Rudolf Bernhardt (Eds.), Amsterdam 1997, стр. 314-315.*

³¹³ Види у: Anastasios Gourgourinis, „General/Particular International Law and Primary/Secondary Rules: Unitary Terminology of a Fragmented System”, *European Journal of International Law, Vol. 22, No. 4, 2011, стр. 993-1026.*

односе државама, док су секундарне норме оне које се баве последицама испуњавања обавеза установљеним у примарним правилима.³¹⁴ Диференцијацију између примарних и секундарних норми и њихов међусобни однос Херберт Харт је разрадио кроз своју тезу о формалном правном јединству, одбијајући да међународно право разматра као систем примарних норми.³¹⁵ Тако, у погледу супстантивне фрагментације међународног права, важна је и њихова диференцијација. Још су Бруно Сима и Дирк Пулковски указали да су „самодовољни режими” скупови секундарних правила.³¹⁶ Из тог разлога, као што се може и видети у претходном потпоглављу, аутори Извештаја Комисије УН су значајну пажњу у Извештају посветили *lex specialis*. Међутим, проблем настаје уколико секундарна правила изгубе стварни контакт са својим резидуалним делом који почива у примарним правилима.

Аутономске сфере активности, можда баш онакве на које се указивао Лухман, своју такозвану аутономију дугују специфичности питања које покривају односно основе за то проналазе у специфичности социјалних активности и структура. Та аутономија уколико издваја сопствена правила од међународног права, ризикује да угрози јединство међународног права. Што се тиче стварања таквих режима, не само да је неопходно да не буду у супротности са неким од когентних правила међународног права, већ и да не укидају повластице трећим странама, што укључује индивидуе и недржавне ентитете, да не дерогирају обавезе држава *erga omnes* и да не мењају споразуме који су јавноправне природе односно који су оснивачки уговори међународних организација.³¹⁷

Уколико су самодовољни режими скупови секундарних правила, та правила не би требало да буду у супротности са секундарним правилима општег међународног права. Комисија УН као илустративни пример издваја пресуду Сталног суда међународне правде у случају „Вимблдон” у којем је одлучивала о статусу Килског канала, у односу на општа правила о унутрашњим пловним путевима и специјалних правила примењива на канал по Версајском споразуму:

„Иако је Килски канал, које је изградила Немачка на немачкој територији, док 1919. године био унутрашњи пловни пут државе којој припадају обе обале, по Версајском споразуму канал не спада више у унутрашње пловне путеве Немачког царства. Написан је специјални одељак на крају Дела XII...а у том одељку су уврштена правила која се ексклузивно односе на Килски канал; та правила се разликују у више од једне тачке од оних правила која регулишу пловне путеве царства...Специфична разлика лежи у томе што је Килски канал отворен за ратна пловила и транзит свих нација која нису у оружаном сукобу

---

³¹⁴ Други Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право о одговорности држава (Специјални извештај Роберт Аго), ILC, ”Second report on State responsibility, by Roberto Ago, Special Rapporteur – the origin international responsibility”, 1970, II Yearbook of International Law Commission, стр. 179.

³¹⁵ Godefridus J. H. Hoof, *Rethinking the Sources of International Law*, Kluwer, Deventer 1983, стр. 46.

³¹⁶ Bruno Simma, Dirk Pulkowski D., „Of Planets and the Universe: Self-Contained Regimes in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 17, No. 3, 2006, стр. 493.

³¹⁷ *Supra note 207*.

са Немачком, док је слободан приступ другим немачким пловним путевима ограничен на савезничке и придружене силе...Одредбе о Килском каналу су дакле самодовољне”.³¹⁸

Стални суд међународне правде тежи да специјалну природу Килског канала припише релевантним примарним правилима - обавезама Немачке, а не секундарним правилима која би се тицала кршења тих обавеза. Међутим, ЕСЉП специјалност ЕКЉП истиче на следећи начин: ...за разлику од других међународних уговора, Европска конвенција подразумева више од пуких реципрочних обавеза које државе преузимају међу собом. Она успоставља осим мреже узајамних и билатералних односа и објективне обавезе.³¹⁹ Тиме је ЕСЉП поставио секундарна правила аутономног режима изнад секундарних правила општег међународног права. А такве тенденције издвајања имају и други судови и тела надлежна за људска права. Међутим, и СТО је неретко имала такав приступ. У духу члана 23 Разумевања решавања спорова (*Dispute Settlement Understanding* - DSU) повреде обавеза и предузимање противмера не могу бити реализоване на унилатералној основи у оквиру режима СТО. Постоје и аргументи који иду чак у прилог томе да опште међународно право не може бити примењиво у извршавању споразума закљученим у оквиру СТО, јер се њихов циљ разликује од циљева општег међународног права које је засновано на суверености држава. Насупрот томе, право СТО је засновано на проналажењу компаративних добитака. У пракси, било је случајева када би се панели или Апелационо тело СТО изјашњавали о решавању спорова, често би принципи и обичајна правила међународног права били тумачени на нестандардан начин, не би ли били адаптирани духу споразума СТО.³²⁰ Такво нестандардно тумачење принципа и правила међународног права, под изговором специфичности каквог подсистема правила, који год био основ за то, води институционалној девијацији и нарушава јединство међународног права. Међутим, постоје и мишљења попут оног какво износи Џејмс Крафорд (*James Crawford*) да нпр. секундарна правила каква су дефинисана у Нацрту чланова о одговорности држава не морају нужно да буду униформна односно да се „уклапају у свим случајевима”, остављајући тиме простор специјалним режимима да примене „мекше” тумачење истих, као што је то често случај приликом тумачења одговорности држава за кршење неких од обавеза у оквиру међународног права заштите животне средине.³²¹ Такви разлози за различитом интерпретацијом леже најчешће у политичкој основи, јер су и сами разлози специфичног организовања држава политичке природе у ширем смислу, било да пружају само секундарна правила, било да пружају једнако примарна и секундарна правила. Главни проблем стога лежи у интерпретацији, јер уколико постоји евидентно конфликт

---

³¹⁸ Случај „Вимблдон”, *Case Wimbledon, Permanent Court of International Justice, Series A, No, 1, 1923*, стр. 23-24.

³¹⁹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 69.

³²⁰ Види у: Eric Canal-Forgues, „Sur l’interprétation dans le droit de l’OMC”, *Revue générale du droit international public*, Vol.105, 2001, стр. 1-24.

³²¹ James Crawford, „The ILC’s Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect”, *American Journal of International Law*, Vol. 96, 2002, стр. 880.

норми којима је обавезана једна држава: норме општег међународног права и специјалне норме која потиче од споразума закључених у оквиру једног специјалног режима, држава ће у процесу решавања спорова заступати оне аргументе који иду више у прилог њеним личним интересима. У случају спора, органи за решавање спорова: судови и др. тела позвани су да се изјасне о томе која норма има предност. Илустративни су примери тумачења норми у оквиру пресуда судова надлежних за људска права. ЕСЉП је, тако, разрешавајући конфликт између одредби ЕКЉП и правила о имунитетима држава нашао да имунитет држава не може бити посматран тако да намеће непропорционалну рестрикцију на право на приступ суду (случај „Фогарти против Уједињеног Краљевства”).³²² Иако не намеће *a priori* предност ЕКЉП у односу на опште правило о имунитету држава, Суд је на неки начин допустио превагу права на приступ суду према одредби ЕКЉП. Иако је јуриспруденција ЕСЉП у значајној мери конзистентна, те је за очекивати да се овакво резонување ЕСЉП репродуковало и у наредним пресудама, неизвесно је да ли би неке друге судске инстанце попут Међународног суда правде, у случају да треба да се изјасни о односу поменутих правила, на исти начин резоновало. Ова тема материјалне фрагментације међународног права уско је повезана са институционалном фрагментацијом међународног права кроз пролиферацију судова, о чему ће бити више речи у потпоглављу V.2 *Пролиферација организација, институција и органа надлежних и од интереса за међународно јавно право*. Дакле, насупротив тврдњи Пјер-Марија Дипија да аутономни режими „говоре језик чија је заједничка граматика међународно право,³²³ правна неизвесност која постоји између субјеката међународног права, није од занемарљивог значаја, иако *stricto sensu* посматрано специјални режими не искључују у потпуности међународно право односно не теже његовој клиничкој изолацији, на шта је указивао још Бруно Сима у својим раним радовима о самодовољним режимима.³²⁴ Да таква изолација постоји онда би однос међународног права и специјалних режима могао бити преликан на оно што су поборници дуализма међународног права и националног права заступали у 19. веку.

Неконзистентност норми међународног права и специјалних режима односно фрагментацију која прети јединству међународног права не треба само посматрати на међународном нивоу. Већ и између норми међународног права и норми које важе у националним правима, иако се односе на исти предмет регулисања. Питање тумачења и једних и других спада најпре у надлежност држава које доносе одлуку о томе да ли су норме компатибилне о чему говори и доктрина наводећи извесну маржу процене³²⁵. Најзад, у том

---

³²² Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 86.

³²³ Pierre-Marie Dupuy, „A Doctrinal Debate in the Globalisation Era: On the “Fragmentation” of International Law”, *European Journal of Legal Studies*, Issue 1, 2007, стр. 4.

³²⁴ Bruno Simma, „Self-Contained Regimes”, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol. 16, 1985, стр. 118.

³²⁵ Види у: Yuval Shany, „Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 16, No.5, стр. 907-940.

контексту, и судије међународних судских инстанци у принципу, у ранијој каријери вршили су судске функције у својим државама порекла, те њихово правничко резонување може бити у складу са претходно стеченим искуством. Немогуће је отклонити таква искуства, али би требало изузетно водити рачуна о томе да тумачење међународног права не добије структурни проблем који се осликава у његовој инструментализацији ради реализације посебних вредности, интереса и преференција (менаџерски приступ).³²⁶

Иако је пресуда *Mox Plant* значајна за више сегмената, односно чини један од школских примера фрагментације у институционалном смислу, треба је поменути у овом делу који се односи на фрагментацију међународног права у материјалном смислу. Наиме, у спору који је избио између Уједињеног Краљевства и Републике Ирске око тачности коју је фабрика за прераду горива за нуклеарне електране испуштала у море, Ирска је поднела захтев за арбитражни поступак испред више инстанци позивајући се на различите одредбе међународних инструмената који регулишу ово питање: Конвенција о заштити морске средине североисточног Атлантика (Конвенција OSPAR) и UNCLOS. Након тога, Европска комисија је тужила Ирску због кршења обавеза из оснивачких уговора ЕУ (тадашње ЕЗ).³²⁷ Прво, одлуке арбитража пред којима је Ирска иницирала спор су различите: OSPAR арбитража је нашла да Уједињено Краљевство није повредило своје обавезе из Конвенције, а поступак пред Међународним трибуналом за право мора (ITLOS), након одбијања аргумената Уједињеног Краљевства да он није надлежан за питање наведеног спора и након тужбе Европске комисије о кршењу обавеза из оснивачких уговора Европске уније од стране Ирске, завршен је повлачењем тужбе Ирске. Што се тиче тужбе Европске комисије она је у принципу тужила Ирску што је прекршила обавезе према Европској унији испред арбитража и тиме повредила искључиву надлежност Суда правде Европске уније за решавање спорова у вези са тумачењем и применом комунитарног права.³²⁸ Полазећи од аргументације да је UNCLOS „мешовит споразум”, а да они спадају под надлежност спољних послова Европске уније, као и да је Европска унија (тадашња Европска заједница) приступила UNCLOS, дајући притом изјаву о својим надлежностима, такође и да је питање спора регулисано комунитарним правом, Европски суд правде је утврдио да је Ирска повредила обавезе из домена права Европске уније. Ова пресуда је од значаја јер је кроз дуг процес утврђивања одговорности Ирске, Суд истакао своју искључиву надлежност у међусобним односима држава чланица у материји која је регулисана правом Европске уније. Шта више, Велико веће је у другостепеном поступку истакло да међународне обавезе држава чланица не могу мењати обавезе које државе чланице имају на основу оснивачких уговора.³²⁹ Овакво самопозиционирање Суда и тумачење обавеза које припадају секундарним нормама у међународном праву, свакако тежи извесној изолацији Европске уније и њених чланица у односу на друге правне режиме у оквиру међународног права.

---

³²⁶ Marti Koskenniemi, „The Politics of International Law - 20 Years Later”, *European Journal of International Law*, Vol. 20, Issue 1, 2009, стр. 10.

³²⁷ Види у: Robin Churchill, Joanne Scott, „The MOX Plant Litigation: The First Half-Life“, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 53, Issue 3, 2004, стр. 643–676.

³²⁸ Маја Лукић „Ауторитет Суда ЕУ испред правне сигурности - пресуда Мох”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LXI, 1/2013, стр. 228.

³²⁹ Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Погон Мокс”, *Mox Plant, Commission of the European Communities v. Ireland (Mox Plant)*, C-459/03, Grand Chamber, 2006, ECR I-4635, пара. 84–129.

Наиме, држава уколико сматра да су њена права угрожена, прво треба да потражи правне аргументе у оквиру права Европске уније, а не у нормама међународног права, што је свакако недовољно јасно решење и непотпуно уобличавање секундарних норми из режима права Европске уније, посебно у односу на друге специјалне режиме. Да Европска унија тежи таквој аутоспецифичности, већ је илустровано кроз пример да је насупрот резолуцијама Савета безбедности УН, Суд утврдио кршења права Кадија и предузећа Ал Баркат.³³⁰ Европска унија инсистира на својој специјалности. Чак је приликом припремних радова о изради Нацрта чланова о одговорности међународних организација, Европска комисија упућивала коментаре Комисији УН како би она приликом израде текста узела посебно у обзир специфичност Европске уније као међународне организације наднационалног карактера. Оправданост налази у томе да Европска унија има конституционализован карактер (самоконституционализација у циљу функционалне ефикасности), који садржи своје примарне и секундарне норме, као и устројену хијерархију норми права Европске уније. Неки аутори иду и корак даље, разматрајући и постојање принципа и обичајних правила европског права.³³¹ Таква специјализација праћена конституционализацијом активности води „дубљој фрагментацији, јер различити конкурентни режими и организације се затварају у оквиру својих правила”.³³² Најзад, и да се покрене нешто попут устројавања формалне хијерархије норми међународног права, специјални режими би ради, остварења своје функционалне ефикасности, избегли такву хијерархизацију, јер она не би одговарала партикуларним интересима аутономних режима. Насупрот томе, можда би решење требало потражити у стварању норми нове подгране права која би решавала конфликт норми између различитих правних система - својеврсног светског правног есперанта.³³³ Међутим, ни у томе не лежи решење јер појава аутономних сфера активности превазилази искључиво правно питање, јер су као прво у питању читаве секторске активности с циљем функционалне ефикасности, а као друго њихов покретач лежи управо у примарним субјектима међународног права који у те процесе улажу своје партикуларне интересе, који не морају бити нужно подударни са интересима међународне заједнице. Следећи речник Марија Коскенијемија, није ли реч о хегемонистичким/империјалистичким режимима, који свет посматрају кроз призму своје специјалности, јер кроз, на пример, остваривање економских интереса, они тумаче испуњавање других обавеза које могу бити везане за јавно здравље и др. Зато Коскенијеми даје свој револуционарни предлог посматрања међународног јавног права не као система правила, већ кроз хегемонистичке тежње као технике артикулација интереса кроз право. Од туда и произилазе контроверзна тумачења примене силе, нарушавања мира и безбедности, људских права и међународне трговине.³³⁴

---

³³⁰ *Supra note 289.*

³³¹ Види у: Samantha Besson, „General Principles and Customary Law in the EU Legal Order”, 2017, стр. 105-129, на <https://doc.rero.ch/record/289125>, 05/02/2020.

³³² Jan Klabbers, „The Constitutionalism Lite”, *International Organizations Law Review*, Vol. 1, Issue 1, 2004, стр. 53.

³³³ Andreas Fischer-Lescano, Gunther Teubner, „Collisions de régimes: La recherche vaine de l’unité juridique face à la fragmentation du droit mondial”, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, стр. 110.

³³⁴ Види у: Martti Koskeniemi, „International Law and Hegemony: A Reconfiguration”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 17, Issue 2, стр. 197-218.

На почетку су излистани критеријуми стварања специјалних режима. Један од критеријума јесте да не штети трећој страни, односно држави која не припада том режиму. Такви феномени се остварују како проз правна, тако и кроз политичка питања. Треба узети на пример случај кандидата за чланство у Европској унији. Својим чланством, држава кандидат је условљена изменом законодавства, али и политичких пракси. Чист пример су преференцијални споразуми о трговини, јер чланством у Европској унији, држава припада заједничком тржишту које је регулисано правилима Европске уније. У том тренутку њени билатерални споразуми који су били на снази пре пријема у чланство, а фаворизовали су размену капитала са неком државом ван ЕУ, бивају или суспендовани или измењени. То мења односе између две државе, а евидентно иду на уштрб државе изван Европске уније јер тиме губи преференцијалног економског партнера. Слично је и са системом санкција који постоји у пракси Европске уније, али ће о томе бити више речи у оквиру поглавља VIII. *Фрагментација међународног јавног права кроз активности Европске уније у односу на западни Балкан.*

Најзад, у погледу појава аутономних сфера активности које доприносе сукобу између норми чему ни системска интеграција по члану 31 (ц) VCLT ни примена техника *lex specialis* и *lex posterior* не може послужити као решење за конфликт норми између правила општег међународног права и посебних правила међународног права, треба размотрити да ли опште међународно право пружа извесност у погледу садржаја својих норми посебно имајући у виду да група аутора тврди да већина норми међународног права припада категорији *jus dispositivum*.³³⁵ За разлику од аутора који у тумачењу „ефективне контроле” у случају „Тужилац против Душка Тадића” од стране Међународног кривичног трибунала за Југославију, виде одступање од стандардног тумачења које је дао Међународни суд правде у случају „Војних и паравојних активности у и против Никарагве”, Емануел Жуане у томе види примену случаја у складу са датим околностима, јер га је суд прилагодио питањима хуманитарног права.³³⁶ С друге стране, Међународни суд правде је у случају „Нафтне плафторме” између Ирана и Сједињених Америчких Држава, када је требало да одреди да ли су напади које је извела америчка морнарица против иранских нафтних постројења били оправдани, у погледу одредби члана 21 став 1 (д) Споразума о пријатељству, нашао да је ту одредбу треба тумачити у светлу правила међународног права. Тако је утврдио да Сједињене Америчке Државе нису имале оправдане акције самоодбране ради заштите сопствених виталних интереса, на шта су се Сједињене Америчке Државе позивале. Дакле, садржај норми општег међународног права врло зависи од тога ко их тумачи. У том светлу, већина аутора не улази у испитивање резоновања у пресудама Међународног суда правде, имајући у виду да је он стални орган Уједињених нација, установљен Повељом УН, а проблематика постаје видљивија у случају да нека друга судска

³³⁵ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 79.

³³⁶ Emmanuelle Jouanet, „*L'influence des principes généraux face aux phénomènes de fragmentation du droit international contemporain ou l'ambivalence des principes généraux face au caractère étrange et complexe de l'ordre juridique international*”, article rédigé dans le cadre de la conférence de la SEDI en 2005, стр. 16.

инстанца тумачи норму међународног права, нарочито у светлу питања надлежности и универзалности тих органа о чему ће више бити речи у наредном поглављу посвећеном институционалној фрагментацији међународног права.

ПОГЛАВЉЕ V – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА У ИНСТИТУЦИОНАЛНОМ СМISЛУ

Фрагментација међународног права у институционалном смислу је пропратни облик фрагментације међународног права у материјалном смислу, јер појава различитих субјеката и институција у међународној заједници утиче и на расподелу надлежности за примену и тумачење различитих норми међународног права. Најпре, на односе између држава у великој мери је утицала појава међународних организација, као субјеката међународног права. Затим, због њихове међусобне различитости у смислу циљева оснивања и надлежности, врло је тешко применити униформно правила на све међународне организације, а каткад и јасно начинити границу између надлежности међународних организација и њихових држава чланица, што је посебно опасно у случају повреда норми међународног права и утврђивања одговорности за повреду истих. Од посебног је значаја испитати и пролиферацију судских инстанци, надлежних за тумачење међународног права, јер у раду специјалних судова установљено је и неконвенционално тумачење норми, односно тумачење какво се не поклапа са тумачењем Међународног суда правде. Даље, одређену анализу захтева и феномен појаве регионализма односно регионалног самодовољног режима попут Европске уније, чији судски орган – Суд правде Европске уније, не само да има искључиву надлежност за решавање спорова између држава чланица Европске уније за међународне споразуме, чији је потписник и Европска унија („мешовити споразуми“), већ својом јуриспруденцијом утиче на стварање права, односно креира ситуације у којима правни прописи Европске уније имају предност над нормама и принципима међународног права.

1. Значај међународних организација као субјеката међународног јавног права

Међународно право је нераздвајиво од његових субјеката. Не може постојати мимо њих, јер његови субјекти у исто време креирају правила међународног права, а та правила се примењују на те исте субјекте. Међутим, постоје и они субјекти који не учествују у креирању тих правила на директан начин, као што су то појединци, те се због тога називају и „крњим” субјектима међународног права. Опште је прихваћено у литератури да су државе примарни и „потпуни” субјекти међународног права, а да су сви остали субјекти деривативне односно секундарне природе. Такве су и међународне организације које настају вољом држава.

Када се говори о фрагментацији у формалном смислу, најчешће се чини референца на пролиферацију међународних судова и трибунала. Такве инстанце у суштини припадају системима међународног организовања, било да су у питању сталне судске инстанце са

установљеним надлежностима у оквиру оснивачких докумената организација, или тела настала на *ad hoc* начин. Из тог разлога треба испитати значај међународних организација као субјеката међународног права. Тема свакако није нова нити оригинална, јер су се субјективитетом међународних организација бавили разни аутори, као и Међународни суд правде и Комисија УН, о чему ће у даљем тексту бити више речи. Суштина овог потпоглавља јесте да се покаже да иза институционалне фрагментације осликаној у пролиферацији институција од значаја за међународно право, првенствено стоји пролиферација субјеката међународног права, јер у формалном смислу они чине његов неизоставни састојак.

Ханс Келзен наводи да је правни субјект носилац права и обавеза.³³⁷ Међутим, субјективитет треба да буде и признат у оквиру међународне заједнице, што је чак примењиво и на државе, не само на нетериторијалне ентитете попут међународних организација. У свом саветодавном мишљењу о накнади штете претрпљене у служби УН, Међународни суд правде је образложио да субјекти права не морају бити нужно исти у погледу права и обавеза, признајући да је развој међународног права условљен активностима у међународној заједници, као и растућим колективним активностима држава. Суд констатује да педесет држава, у датом моменту када је поднет захтев за саветодавно мишљење 1949. године, представља велику већину међународне заједнице, које су по међународном праву имале овлашћење да оснују ентитет који поседује објективни међународни субјективитет, а не само субјективитет признат од њих сами. Он такође увиђа и да су УН политичка организација које имају врло значајне задатке политичке природе (одржање међународног мира и безбедности, развијање пријатељских односа између држава, постизање међународне сарадње у циљу решавања проблема економског, социјалног и хуманитарног карактера) односно да УН не представљају „центар за хармонизацију активности нација”. Такође УН, због свог капацитета да склапају међународне споразуме у извесном смислу се разликују од њених држава чланица, јер у оквиру тих споразума саме носе права и одговорности.³³⁸ Ово мишљење Међународног суда правде је од великог значаја, јер не само да је утврдио међународни субјективитет УН, већ је дао својеврсну писту за признавање субјективитета међународних организација односно одређени су основи за утврђивање објективног субјективитета, а не делегираног (што би значило да тај субјективитет државе чланице међународној организацији признају директно или индиректно у оснивачком уговору).³³⁹ Неки аутори у тој писти виде издвојене критеријуме за утврђивање субјективитета сваке међународне организације понаособ, док други виде само некакве индикаторе о постојању међународног субјективитета.³⁴⁰

Због суштинске неједнакости субјективитета држава и субјективитета међународних организација, и сама Комисија УН, након што је направила Нацрт чланова о одговорности

---

³³⁷ *Supra note 207.*

³³⁸ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о „Накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација”, *Advisory Opinion of ICJ, Reparation of Injuries Suffered in the Service of the United Nations, April 11th 1949, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice Reports, 1949*, стр. 178-179, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, 08/02/2020.

³³⁹ Jan Klabbers, „The Concept of Legal Personality”, *Jus Gentium*, Vol. 11, University of Baltimore, 2005, стр. 47.

³⁴⁰ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford 2003, стр. 57.

држава за противправне акте по међународном праву (2001), увидела је потребу да изradi и други нацрт који би се односио на одговорност међународних организација (2004), посебно узимајући у обзир њихово умножавање, и са тиме раст активности међународних организација у међународној заједници. С обзиром на теоријски изазов дефинисања међународног субјективитета, да права и обавезе субјекта повлаче и њихове одговорности, у Нацрту чланова о одговорности међународних организација Комисија УН је међународну организацију дефинисала као „организацију, основану уговором или другим инструментом регулисаним међународним правом, и која има сопствени међународноправни субјективитет. Међународна организација за чланове може, осим држава, имати и друге ентитете”.³⁴¹ Таква дефиниција не обухвата организацију попут Организације са безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС), јер она није основана уговором, што је у извесној мери недостатак, јер ОЕБС има велики број активности на међународном плану: од посматрачких мисија до формирања контакт група за решавање такозваних замрзнутих сукоба (пример сукоба Јерменије и Азербeјџана око области Нагорно-Карабах), а присуство службеника односно агената ОЕБС реализује се у значајном броју држава учесница ОЕБС.³⁴² Даље, као и Међународни суд правде, Комисија УН оставља простор да се за сваку међународну организацију понаособ утврди постојање њеног међународног субјективитета. Главна замерка Нацрту о одговорности међународних организација јесте да се у великој мери ослања на Нацрт о одговорности држава, посебно у делу који предвиђа право на самоодбрану у члану 21, јер само неке од организација поседују војне капацитете. С тим у вези, државе јесу једноличне као субјекти међународног права и то им допушта њихова суверена једнакост. За разлику од њих, међународне организације су према циљевима, активностима и пољима деловања међу собом врло различите, те је разумљиво да на пример Светска метеоролошка организација нема војне капацитете.³⁴³ Већ је поменуто да је Европска комисија упутила Комисији УН више захтева да се њена специфична природа узме у обзир, нарочито имајући у виду поделу надлежности, као и специфичан случај „мешовитих уговора” где стране уговорнице могу бити и Европска унија и њене чланице.³⁴⁴ Међутим, приговори Европске комисије узети су у обзир само у делу који се односи на

---

³⁴¹ Члан 2 Нацрта чланова о одговорности међународних организација, *Responsibility of international organizations: Comments and observations received from international organizations (25 June 2004)*”, Doc.A/CN.4/545 на http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf, 08/02/2020.

³⁴² У тренутку писања ове дисертације, осим седишта у Бечу и Варшави (ODIHR), ОЕБС има успостављене мисије у Албанији, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Србији (Београд), Скопљу, Молдавији, на Косову и Метохији у Приштини, специјалну мониторинг мисију у Украјини, посматрачку мисију у Гукову и Доњецу, центар у Ашгабату, програмске канцеларије у Бишкеку, Нур-Султану, Душанбеу и пројектног координатора у Узбекистану. Види на: <http://www.osce.org/where-we-are>, 11/03/2020.

³⁴³ Alain Pellet, „International Organizations Are Definitely Not States. Cursory Remarks On The ILC Articles On The Responsibility of International Organizations”, *Responsibility of International Organizations*, Maurizio Ragazzi (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2013, стр. 47-46.

³⁴⁴ Stefan Talmon, „Responsibility of International Organizations: Does the European Community Require Special Treatment?”, *International Responsibility Today*, Chapter 34, Maurizio Ragazzi (Eds.), Koninklijke Brill, 2005, стр. 407-409.

примену посебног прописа када је у питању стварање секундарних правила о одговорности међународних организација.

Међународни субјективитет је признат кроз јуриспруденцију Међународног суда правде, као што је то претходно приказано. Међутим, поставља се питање шта се дешава са признањем и значајем других међународних организација било да су универзалног или регионалног карактера. Значај регионалних међународних организација признаје и сама Повеља УН. У оквиру главе VIII Повеље УН посвећеној регионалним аранжманима, државама се допушта да формирају регионалне аранжмане или агенције и да у оквиру њих предузимају активности у погледу одржања међународног мира и безбедности у складу са циљевима и принципима УН.³⁴⁵ Чланице УН које улазе у такве аранжмане или формирају такве агенције треба да учине сваки напор да кроз њих на миран начин решавају локалне спорове, пре него што они доспеју пред разматрање Савета безбедности УН у случају нарушавања међународног мира и безбедности, а Савет безбедности УН треба да охрабри решавање спорова мирним путем кроз регионалне аранжмане и агенције (члан 52). Даље, члан 53 наводи да ће Савет безбедности УН, кад год је целисходно, користити такве регионалне споразуме или агенције за принудну акцију под својим руководством. Али, без одобрења Савета безбедности УН, неће по регионалним споразумима нити преко регионалних агенција бити предузета ниједна принудна акција, изузев мере против сваке непријатељске државе, као што су оне дефинисане у ставу 2 овог члана, предвиђених у складу са чланом 107 или у регионалним споразумима усмереним против обнављања агресивне политике било које такве државе, све док Организација не буде могла, на тражење заинтересованих влада, да преузме на себе одговорност за сузбијање нове агресије такве државе. Најзад у члану 54 наводи се да Савет безбедности УН мора бити у свако доба потпуно обавештен о предузетим активностима или оним активностима које се имају у виду на основу регионалних споразума или од стране регионалних агенција у циљу одржања међународног мира и безбедности.³⁴⁶ У питању су свакако регионални аранжмани, што није изненађујуће када су у питању УН, јер од свог оснивања УН препознају регионалне групе: група афричких држава (данас 53 државе чланице УН), група азијских држава (данас 53 државе чланице УН), група источноевропских држава (данас 23 државе чланице УН), група латиноамеричких и карипских држава (данас 33 државе чланице УН) и група западноевропских држава и других држава (данас 29 држава чланица УН).³⁴⁷ Због многобројности чланица, иницијална идеја била је да се државе договарају и координирају о различитим питањима на нивоу регионалних група, пре него што званичне ставове изнесу у Генералној скупштини УН или другим телима попут Савета УН за људска права. Када су у питању регионални аранжмани, Савет безбедности УН је у више наврата прибегавао делегирању надлежности тим ентитетима у домену одржања међународног мира и безбедности. У случају НАТО, па чак и Европске уније, такво делегирање због војних и

---

³⁴⁵ У тренутку усвајања Повеље Уједињених нација не постоје формално устројене регионалне организације.

³⁴⁶ Чланови 52, 53 и 54 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-viii/index.html>], 08/02/2020.

³⁴⁷ О саставу регионалних група које чине државе чланице Уједињених нација види на <https://outreach.un.org/mun/content/groups-member-states>, 08/02/2020.

других капацитета не представља проблем. Међутим, када су у питању друге регионалне организације попут Афричке уније, ASEAN, ECOWAS, MERCOSUR и др, проблематика није једноставна што због недостатка капацитета тих организација, што због њиховог генералног недостатка институционалне устројености.³⁴⁸

Што се тиче организација које нису регионалног карактера, Повеља не предвиђа њихово конкретно њихово постојање нити делегирање надлежности. Међутим, управо су у оквиру УН изнедерене специјализоване агенције које третирају посебна питања попут телекомуникација, метеоролошких уређења и предвиђања итд. Даље, неке од организација настале су нерегионалном и неуниверзалном идентификацијом попут ОЕБС, која често у литератури стоји као европска организација, иако се њене чланице попут Сједињених Америчких Држава налазе ван европског континента.³⁴⁹

Превазилазећи поимање међународних организација као форума за размену мишљења држава, оне су важне јер представљају место где се преговарају међународни уговори односно где се усаглашавају национални интереси држава чланица у циљу постизања заједничких циљева. Политиколози често говоре о глобалном управљању (енг. *Global Governance*). Излазећи из домена регулисања теорија међународних односа, државе чланице на основу правничких нацрта регулисања одређених питања, преговарају међународноправне инструменте. И у томе лежи њихов велики значај. С друге стране, организација попут УН пружају извесну хармонију, јер генерални секретар УН је, између осталих функција, и депозитар међународних уговора, што данас чини преко 560 мултилатералних уговора.³⁵⁰ Међутим, генерални секретар УН није једини депозитар међународних уговора. У зависности од правног решења, депозитар може бити држава у којој је окончана конференција у којој су се водили преговори о одређеном међународном уговору или држава у којој се налази седиште неке организације или генерални секретар посебне организације. Тако је, на пример, Швајцарска депозитар конвенција и протокола које су изнедрене кроз рад Међународног комитета Црвеног крста или генерални секретар Савета Европе за конвенције склопљене у оквиру система Савета Европе. Дакле, у складу са хетерономном природом међународне заједнице и међународног права, не постоји један депозитар међународних уговора. Увођењем генералног секретара односно уопште посматрано сталног секретаријата међународне организације, као органа који би одржавао континуитет рада међународних организација, евидентно се уочава воља држава да њихов субјективитет не буде поистовећен са субјективитетом међународних организација.³⁵¹ Међународно право са појавом међународних организација, које могу имати сопствену вољу, изражену кроз на пример склапање међународних уговора (које потписује у име

---

³⁴⁸ Björn Hettne, Fredrik Söderbaum, „The UN and Regional Organizations in Global Security: Competing or Complementary Logics?“, *Global Governance*, Vol. 12, Issue 3, 2006, стр. 231.

³⁴⁹ Мишљење аутора је да, иако већина учесница ОЕБС чине европске државе, ова организација има партикуларни, а не регионални карактер јер окупља државе око три стуба сарадње: безбедности, економско-еколошког напретка и људских права.

³⁵⁰ Званична страница Уједињених нација, Међународни уговори, на <https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=1&subid=A&clang=en>, 08/02/2020.

³⁵¹ Mario Prost, Paul Kingsley Clark, „Unity, Diversity and the Fragmentation of International Law: How Much Does the Multiplication of International Organisations Really Matter?“, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 5, No. 2, 2006, стр. 349.

организације генерални секретар, генерални директор и др), није више „право координације” односно није више „релативно право” каквим га назива Рене-Жан Дипи.³⁵²

Превазилазећи шири појам суштине дипломатског преговарања, који чини вековима праксу држава, међународне организације које су сталне осигуравају институционални континуитет и активности, које су формално посматрано одвојене од националних администрација. Таква врста сарадње држава кроз међународне организације се разликује од приватно организоване сарадње између држава (на пример склапање војно-политичких савеза свеприсутно у 19. и 20. веку). У оквиру међународних организација, државе су интегрисане у један систем у којем је равнотежа *inter partes* замењена системом суодржавања са осталим чланицама.³⁵³ Отуд и логично питање: Доприносе ли развоју норми међународног права међународне организације као такве? Уколико се пође од претпоставке да су међународне организације дефинисане својом функцијом, а не дефиницијом коју је пружила Комисија УН у Нацрту чланова о одговорности међународних организација, треба истаћи прво да ниједна међународна организација није дефинисана својом нормативном сврхом, већ оперативним вредностима. Логично, своје оперативне вредности оне на највиши начин материализују кроз нормативни рад.³⁵⁴ У случају СТО, која је често дефинисана као управљачка организација за светску трговину, јер у Споразумима из Маракеша стоји да је организација посвећена *само* олакшању преговора о трговини отелотворених кроз правила о трговини кроз ревидирање националних трговинских политика и, уколико је потребно, решавању спорова из области трговине. Непотребно је и поменути да то није суштина СТО, јер она у свом раду ради остваривања циљева има низ уговора којим регулише питања из области трговине.³⁵⁵ Потребно је, дакле, испитати да ли међународне организације аутономно производе инструменте од значаја и правних ефеката по међународно право.

Међународне организације имају нормативну функцију, али већина донетих инструмената од стране међународних организација немају никакав правни ефекат ни значај у међународном праву, јер се већина тих одлука тиче искључиво самог рада организације. Међутим, њихова количина није занемарива, јер је процена да се половина резолуција Генералне скупштине УН односи на регулисање унутрашњег рада организације, те стога не могу бити узрок фрагментације међународног права.³⁵⁶ Међутим, не треба сметнути с ума да и такве одлуке могу бити врло политичке. Све те одлуке које се тичу

---

³⁵² René-Jean Dupuy, *Le droit international*, Presses Universitaires de France, Paris 2001, стр. 25.

³⁵³ Robert Kolb, *Réflexions de philosophie du droit international. Problèmes fondamentaux du droit international public: Théorie et Philosophie du droit international*, Editions Bruylant, Bruxelles 2003, стр. 329.

³⁵⁴ Claude-Albert Colliard, Louis Dubois, *Institutions Internationales*, Dalloz, 10ème Edition, Paris 1995, стр. 716.

³⁵⁵ Mario Prost, Paul Kingsley Clark, „Unity, Diversity and the Fragmentation of International Law: How Much Does the Multiplication of International Organisations Really Matter?”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 5, No. 2, 2006, стр. 355-356.

³⁵⁶ Philippe Cahier, „L’ordre juridique interne des organisations internationales”, *Manuel sur les organisations internationales*, Rene-Jean Dupuy (Eds.), 2ème Edition, Paris 1998, стр. 237.

унутрашње организације међународних организације чине део корпуса правила које Сир и Комбако сврставају у право међународних организација, о чему је раније било речи.³⁵⁷

Најзад оно што предствља опасност по јединство и кохерентност међународног права јесте када су одлуке које усвајају различите међународне организације контрадикторне, односно да њихов садржај пружа увид у конфликт норми. Иако се међународне организације у свом доношењу одлука најчешће служе одлукама, препорукама, декларацијама и резолуцијама, које су необавезујућег карактера, чак и такав облик „меког” права би требало да буде у складу са „тврдим” правом односно обавезујућим нормама међународног права. Из разлога одсуства контроле њиховог доношења, не само да могу створити конфликт, већ и њихов необавезујући карактер умногоме подрива ауторитет међународних организација, јер се често тумачи да такви инструменти имају само морални ауторитет, у недостатку правног, о чему се изјасниле и судије Међународни суд правде.³⁵⁸ Међутим, треба додати да постоје мишљења да такве резолуције могу допринети стабилизацији, кристализацији, унапређењу, а у неким случајевима и тренутном развоју обичајног права као доказ за утврђивање *opinio juris*, што је прогресивно увидео и Међународни суд правде у свом саветодавном мишљењу о легалности претње и употребе нуклеарног оружја.³⁵⁹ Аутори попут Алана Пелеа иду чак толико далеко да заступају тезу да резолуције међународних организација преузеле домен за утврђивање „инстант” обичајних правила међународног права.³⁶⁰ Међутим, такве резолуције које помажу идентификовање „инстант” обичаја, нити могу бити аутономни извори међународног права, нити су ти обичаји права обичајна правила каква препознаје међународно право. Њихово идентификовање више одражава потребу за „налажењем права” када је потребно попунити какве правне празнине. Такво изражавање воље међународне заједнице кроз резолуције може бити проблематично уколико нека држава, на пример, у првој резолуцији у којој се осуђује кршење људских права у држави, подржи текст те резолуције, док у консекутивној резолуцији то не уради, из различитих разлога. Опасно је, дакле, у правно необавезујућим инструментима међународних организација, утврђивати правна правила, јер често не пружају правну сигурност и тиме се увећава ризик по фрагментацију међународног права.

Међународне организације и признавање њиховог субјективитета у међународном праву представља значајан искорак, јер се тежиште са држава као примарних субјаката помера и на друге ентитете, који су врло активни чиниоци међународних односа. Међутим, њихова природа и активности нису савршено регулисани међународним правом и због преклапања надлежности њихових институција може доћи до институционалне фрагментације међународног права.

---

³⁵⁷ *Supra note 255.*

³⁵⁸ Michel Virally, „La valeur juridique des recommandations des organisations internationales”, *Annuaire Français du Droit International*, Vol. 2, 1956, стр. 66-68.

³⁵⁹ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја - *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, *International Court of Justice, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders*, 1996, стр. 254.

³⁶⁰ Alain Pellet, „La formation du droit international dans le cadre des Nations Unies”, *European Journal of International Law*, Vol. 6, 1995, стр. 401.

2. Однос субјеката међународног јавног права

Без обзира на различитости субјективитета држава и међународних организација и условно речено „посебног живота” међународних организација у односу на живот држава, и на ауторитет који организације и њени органи имају у свакодневном животу међународне заједнице (путем нпр. резолуција Савета безбедности УН, изјава генералног секретара УН и др), не треба сметнути с ума чињеницу да покретачку снагу тих организација чине државе. Довољно је узети за пример преговоре о изласку Уједињеног Краљевства из Европске уније. Без обзира на делегиране надлежности органа ЕУ, преговори су се водили како са Европском комисијом, тако и са преосталим чланицама ЕУ у различитим форматима. Антонио Касезе (*Antonio Cassese*), с тим у вези, закључује да је утицај других субјеката на развој међународног права маргиналан у односу на државе.³⁶¹ Не само да је маргиналан, већ и за поборнике „Лаутерпахтових идеализама” преточених у идеју да се појединац налази у срцу међународног права, односно да је појединац његов крајњи циљ, већ треба напоменути две ствари. Прва је да међународне организације нису стране уговорнице конвенција и других споразума о људским правима. Државе остају те које унапређују и штите људска права односно оне су њихови њихови гаранتي. Државе су, даље, и једини субјекти који могу бити одговорни за кршење истих. С друге стране, када је реч о међународним организацијама, познато је да се Европска унија налази у дугогодишњем процесу приступа ЕКЈП.³⁶² Укратко, Суд правде Европске уније не налази да би приступање ЕКЈП било у складу са одредбама Лисабонског споразума. Формиране су чак и неформалне комисије које чине чланови ЕУ (Европски парламент) и агенти Савета Европе, у циљу превазилажења овог проблема. Иако су све чланице Европске уније појединачно чланице Савета Европе, што значи да су ратификовале ЕСЈП, Европска унија као међународноправно лице то није учинила, што значи да у случају повреда основних права и обавеза не може сносити последице. Друго, иако се сматра да је формирање Међународног кривичног суда победа интереса међународне заједнице, наспрам себичних интереса држава и унапређење заштите когентних норми, надлежност суда је секундарне природе, јер тек у случају да држава не успе да гони и казни починиоце међународних злочина, ту одговорност преузима међународна заједница односно могу бити активирани механизми предвиђени Римским статутом Међународног кривичног суда за гоњење осумњичених лица. Стога, легитимно је поставити питање имају ли државе и међународне организације комплементарне улоге. Из примера Међународног кривичног суда, јасно је присуство принципа комплементарности у једном од могућих сегмената. Међутим, принцип комплементарности може лако бити замењен принципом компетитивности. У случају одсуства реакције односно преузимања активности међународне организације, у пракси се дешавало да скуп држава, вођен различитим партикуларним интересима, нелегално предузме низ активности на међународном плану. Такав је био случај са такозваним коалицијама воље тј. вођења „хуманитарног рата” приликом бомбардовања Савезне Републике Југославије 1999. године и Ирака 2003. године. Савет безбедности УН, *не увидевши* нарушавање међународног мира и безбедности, није усвојио резолуције којима се предвиђа бомбардовање поменутих

³⁶¹ Antonio Cassese, *Civil War and International Law*, Oxford University Press, Oxford 2012, стр. 110.

³⁶² Види у: Martin Kuijer, „The challenging relationship between the European Convention on Human Rights and the EU legal order”, *The International Journal of Human Rights*, Nov 2018, стр. 1-33.

држава односно предузимање војних мера ради поновног успостављања мира. С друге стране, у случају Савезне Републике Југославије, група од деветнаест држава чланица НАТО³⁶³ је употребила оружану силу и започела акте агресије по међународном праву.³⁶⁴ Два дана по почетку бомбардовања, Руска Федерација, као стална чланица Савета безбедности УН, поднела је Нацрт резолуције који је предвиђао моменталан прекид бомбардовања. Само три чланице Савета безбедности УН (Русија, Кина и Намибија) гласале су за резолуцију, док је остатак чланица Савета безбедности УН гласао против. Даље, стални представник Словеније, коментаришући гласање, рекао је да Савет безбедности УН има примарну, али не и ексклузивну улогу у одржању међународног мира и безбедности, што представља врло неконвенционално тумачење главе VII Повеље УН.³⁶⁵ На сличним линијама иступање је имао и амерички државни секретар за политичке прилике у Пентагону, додавши и да тумачење члана 51 Повеље УН, према којем се употреба силе може користити у случају самоодбране, независно од УН. Не само да је дошло до непоштовања Повеље УН, али и члана 103 Повеље УН према којем обавезе из Повеље УН имати надређену снагу у односу на све друге обавезе, већ је приликом бомбардовања дошло до значајних кршења правила хуманитарног права приликом напада на цивилне објекте, возове, аутобусе, стамбене зграде, болнице и др. Даље, с окончањем једанаестонедељног бомбардовања, Савет безбедности УН 10. јуна 1999. године усваја Резолуцију 1244 (1999) којом се успоставља међународно присуство на територији јужне покрајине Савезне Републике Југославије Косову и Метохији, али у којој пише и да је Покрајина Косово и Метохија саставни део Савезне Републике Југославије.³⁶⁶ Упркос гаранцијама територијалног интегритета Савезне Републике Југославије, а од 2006. године Републике Србије, када су политичке снаге албанске мањине једнострано прогласиле независност „Косова”, двадесетак држава је већ првих дана признало ту независност и у кратком времену успоставило билатералне дипломатске односе са привременим институцијама самоуправе у Приштини.³⁶⁷ Слична ситуација предузимања аката агресије без одобрења Савета безбедности УН догодила се 2003. године приликом бомбардовања Ирака. Такође, треба поменути да је бомбардовање Ирака предузето у току инспекцијске мисије УН која у

---

³⁶³ Белгија, Холандија, Данска, Исланд, Чешка, Француска, Немачка, Мађарска, Италија, Шпанија, Грчка, Турска, Канада, Уједињено Краљевство, Норвешка, Пољска, Португал, Луксембург и Сједињене Америчке Државе.

³⁶⁴ Дефиниција акта агресије у Члану 1 Резолуције Генералне скупштине УН 3314 (XXIX), *Definition of Aggression, General Assembly Resolution 3314 (XXIX), United Nations Audiovisual Library of International Law*: „Употреба оружане силе од стране државе против суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности друге државе, на начин неспојив са Повељом УН” на https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_ph_e.pdf, 08/02/2020.

³⁶⁵ Adam Roberts, „NATO” “Humanitarian War” Over Kosovo”, *Survival*, Vol. 41, No. 3, Autumn 1999, стр. 105.

³⁶⁶ Резолуција 1244 (1999) Савета безбедности Уједињених нација, *Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], S/RES/1244(1999), Resolution 1244 (1999) / adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999*, на https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf, 08/02/2020.

³⁶⁷ Списак држава које су признале једнострано проглашену независност Косова који воде привремене институције самоуправе у Приштини на <https://www.kosovothankyou.com>.

том тренутку није била окончана, што нарушава и ауторитет генералног секретара УН, који је покренуо ту мисију³⁶⁸

Компетитивност субјеката међународног права осликава се и у оквиру феномена иступања из међународних споразума. Такви случајеви су уочени током претходних година када је реч о Сједињеним Америчким Државама. У протеклом периоду Сједињене Америчке Државе су напустиле Заједнички свеобухватни акциони план за Иран и Париски климатски споразум. Такође, својевремено су постојале најаве да би Сједињене Америчке Државе иступиле из Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO).

Најзад, треба анализирати и однос држава и међународних организација када су у питању њихове одговорности. Опште је становиште да за чињење противправних аката од стране међународних организација државе не могу бити одговорне на првом месту.³⁶⁹ Могућност као таква је одбачена приликом израде Нацрта о одговорности држава, али је уткана кроз чланове 58-63 Нацрта о одговорности међународних организација. Такође, исти документ предвиђа и да међународне организације могу сносити одговорност за чињење или пропуштање да спрече противправне акте држава или међународних организација, у којима су помагале или учествовале знајући да оне чине противправни акт по међународном праву.³⁷⁰ Таквих примера је било и у пракси.

Иако је показано да се субјективитет држава и међународних организација не поклапају, државе чланице организација, на секундаран или конкурентан начин, могу бити одговорне за чињење противправних аката међународних организација.³⁷¹ У јуриспруденцији судова се може наћи први случај пред арбитражним судом из 1984. године. Предмет спора између компаније *Westland* и Арапске организације за индустријализацију, која је у међувремену престала да постоји, су била заостала потраживања фирме *Westland* према угашеној организацији. Наиме, *Westland* је, како је Арапска организација за индустријализацију престала да постоји, захтевала од држава које су некад биле њене чланице да исплате заостала финансијска потраживања, истичући као аргумент пред арбитражом да оснивачки уговор организације није предвидео искључивање одговорности држава чланица организације. Даље, спор је пресуђен у корист компаније. Међутим, Суд правде кантона Женеве је поништио ту пресуду, уз образложење да је позвани арбитражни суд имао јурisdикцију над организацијом, али не и над њеним државама чланицама

---

³⁶⁸ Види у: Kenneth Roth, „Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?“, *Journal of Military Ethics*, Vol. 7, No. 2, 2006, стр. 84-92.

³⁶⁹ Andrew Stumer, „Liability of Member States for Acts of International Organizations: Reconsidering the Policy Objections“, *Harvard International Law Journal*, Vol. 48, No. 2, 2007, стр. 555; Pierre Klein, „Les articles sur la responsabilité des organisations internationales : quel bilan tirer des travaux de la CDI?“, *Annuaire français de droit international*, Volume 58, 2012, стр. 19.

³⁷⁰ Чланови 14-16 Нацрта чланова о одговорности међународних организација, *Responsibility of international organizations: Comments and observations received from international organizations (25 June 2004)*, Doc.A/CN.4/545.

³⁷¹ Holly Buchanan, Cedric Ryngaert, „Member State responsibility for the acts of international organizations“, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, Issue 1, January 2011, стр. 131-146.

појединачно. Дакле, резонавање суда је јасно у мери да одговорност једне организације није једнака сумарној одговорности њених држава чланица појединачно.³⁷²

Значајна је пресуда ЕСЈП у случају „Бехрами против Француске”, која се тичала смрти детета и повреде другог детета што је проузроковала бомба на Косову и Метохији која није уклоњена од стране Мисије Уједињених нација на Косову (UNMIK). Суд је нашао да се пропуштање уклањања бомби на Косову и Метохији приписује UNMIK, као помоћном органу УН, а не Француској која је имала своје војнике у оквиру UNMIK. Такоређи, кривица је приписана УН. ЕСЈП је тужбу размотрио у светлу члана 6 став 2 Нацрта чланова о одговорности међународних организација који наводи да ће се понашање агената или органа у извршавању функција међународних организација сматрати актима међународних организација по међународном праву, коју год позицију имали тај орган или агент у оквиру међународне организације.³⁷³

Јуриспруденција није једнолика када су у питању мировне операције УН. Приликом доношења одлуке о приписивости противправних аката држави или међународној организацији, треба извршити интелектуалну операцију приликом тумачења правила обичајног права која се односе на приписивост, као што је то учинио Међународни суд правде приликом разматрања случаја „Војних и паравојних активности у и против Никарагве”, тумачећи критеријуме ефективне контроле и управљања.³⁷⁴ Тако конкретно у случају УН, као међународне организације, у зависности од тога ко има контролу над понашањем и контролом понашања припадника „плавих шлемова”, противправни акт се приписује држави или међународној организацији („тест ефективитета”). Тако се и Апелационо веће Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Нухановић”, приликом одређивања односно импутирања одговорности, послужило комбиновањем правних и фактичких елемената. Суд је утврдио да је критеријум за одређивање одговорности за понашање холандских трупа UNPROFOR везан за ефективну контролу односно за поседовање надлежности према којој се дају специфичне инструкције за чињење или спречавање чињења односних аката. Без обзира што државе стављају на располагање своје војне трупе УН у сврху мировних операција, државе званично задржавају овлашћење за контролисање понашања својих трупа, те су акти „плавих шлемова” Холандије приписани Холандији, а не UNPROFOR-у.³⁷⁵ Мало компликованији случај би био када Савет безбедности УН својим резолуцијама одобри делегирање свих надлежности регионалним аранжманима попут мисије НАТО - КФОР на Косову и Метохији у складу са резолуцијом 1244 (1999). Став ЕСЈП у случају „Сарамати против Норвешке, Немачке и

---

³⁷² Ljubo Runjić, „Međunarodnopravna odgovornost država članica za čine međunarodnih organizacija”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 64, No. 4, 2014, стр. 669. 667-685, 669.

³⁷³ Antonia Jutronić, „Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi”, *Strani pravni život*, Vol. 63, No. 3, 2018, стр. 226; Paolo Palchetti, „La répartition de la responsabilité pour faits internationalement illicites commis au cours d’opérations multinationales”, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, Vol. 95, Sélection française 2013 / 3 et 4, стр. 202.

³⁷⁴ François Finck, „L’imputabilité dans le droit de la responsabilité internationale. Essai sur la commission d’un fait illicite par un Etat ou une organisation internationale”, Thèse de doctorat, Université de Strasbourg, 2011, стр. 155.

³⁷⁵ Antonia Jutronić, „Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi”, *Strani pravni život*, Vol. 63, No. 3, 2018, стр. 228.

Француске“ због наводног бесправног лишавања слободе, био је да УН задржавају ауторитет и последњи степен контроле над активностима припадника KFOR односно да су противправни акти припадника KFOR приписиви УН из разлога што је Савет безбедности УН дефинисао њихов мандат својом резолуцијом.³⁷⁶ Горе су наведени само неки од примера преклапања одговорности држава и међународних организација, а имајући у виду недореченост принципа о одговорности међународних организација, треба констатовати да су они већином *de lege ferenda* пре него *de lege lata*. Најзад треба истаћи и да се одговорност држава примењује на униформан начин, док међународне организације подлежу различитим режимима одговорности која се пресликава у енглеском језику на три начина: *responsibility, liability u accountability*, од којих је само један искључиво правне природе - *liability*.

Посебну пажњу у погледу конкурентности међународних организација и држава треба посветити односу Европске уније (ЕУ) и њених држава чланица. Кроз Лисабонски уговор (2007) утврђена је и кодификована подела надлежности које искључиво припадају Европској унији, надлежности које су подељене између ЕУ и њених држава чланица и надлежности где ЕУ може само да подржи активности држава чланица. До тада подела надлежности била је присутна у пракси Суда правде ЕУ и код извесних теоретичара. Члан 3 Уговора о функционисању Европске уније одређује области које су у искључивој надлежности ЕУ: царинска унија, норме о конкуренцији које су неопходне за обезбеђивање доброг функционисања унутрашњег тржишта, монетарна политика држава чланица чија је валута евро, очување биолошких ресурса мора у оквиру заједничке политике риболова и заједничка комерцијална политика. У оквиру тих области ЕУ доноси правне акте, а државе их примењују, а када желе саме да предузму решавање неких питања из ових области, оне траже дозволу од ЕУ. Даље, члан 4 Уговора о функционисању ЕУ набраја подељене надлежности ЕУ и њених чланица, али не лимитативно: унутрашње тржиште, социјална политика, политика економског, социјалног и територијалног усклађивања, пољопривреда и риболов, животна средина, заштита потрошача, превоз, трансевропске мреже, енергија, подручје слободе, безбедности и правде и заједничка безбедност у здравству.³⁷⁷ Таква подељена надлежност подразумева да државе могу да доносе прописе у овим областима, све док ЕУ не одлучи да уреди ту област новим правним прописима. У случају да су норме ЕУ и норме у националним законодавствима конфликтне, државе чланице морају да усвоје нове прописе и тако избегну конфликт норми. Најзад, што се тиче надлежности држава где ЕУ има само потпорну улогу, реч је о следећим областима: заштита и побољшање људског здравља, индустрија, култура, туризам, образовање, стручно усавршавање, спорт, омладина, цивилна заштита и управна сарадња.³⁷⁸ Дакле, Уговором из Лисабона омогућено је јединствено утврђивање надлежности ЕУ и њених држава чланица, у циљу избегавања преклапања надлежности и евентуалног конфликта норми (што не искуљчује конфликт са нормама насталим у раду других међународних организација или са нормама општег

---

³⁷⁶ Antonia Jutronić, „Utvrdjivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi“, *Strani pravni život*, Vol. 63, No. 3, 2018, стр. 228.

³⁷⁷ Слободан Зечевић, „Проблематика одређивања надлежности Европске уније“, *Европско законодавство*, Година XIII, бр. 47-48, јануар-јун 2014, стр. 22.

³⁷⁸ Слободан Зечевић, „Проблематика одређивања надлежности Европске уније“, *Европско законодавство*, Година XIII, бр. 47-48, јануар-јун 2014, стр. 23.

међународног права). Већ је поменуто да у такозваним мешовитим уговорима ЕУ, на једнак начин, као њене државе чланице могу бити стране уговора.³⁷⁹ Такође, и сам начин доношења одлука и усвајања правних прописа у оквиру ЕУ је уређен на посебан начин што умногоме осликава поделу надлежности, али ће о томе бити више речи у наредном поглављу посвећеном ЕУ као организацији *sui generis*.

Проблематика конкурентности или ривалитета субјеката међународног права од великог је значаја за разматрање фрагментације међународног права у формалном смислу, а с друге стране, мали број аутора је овој теми посветио дужну пажњу. У принципу, пролиферација међународноправних инструмената међусобно конфликтног садржаја потиче из институционалне фрагментације која је резултат пролиферације међународних организација. Међународне организације, као систем организовања држава и као секундарни субјекти међународног права, могу бити конкурентни државама у погледу продукције правних норми, одговорности за противправне акте, односима са трећим субјектима међународног права попут појединаца, иако је иницијална замисао да међународне организације буду стожери интереса како међународне заједнице, тако и ужих заједница држава. Отуд и потреба за писањем оснивачког акта, правила процедуре и сличних докумената које уређују њихов рад. Њихова правила уређују, тако, и односе према трећим државама и ентитетима. На пример спољна политика ЕУ се води на консензуалан начин односно за спровођење било које спољнополитичке активности потребна је сагласност свих држава чланица. У случају признања једнострано проглашене независности Косова, иако је двадесет две од двадесет седам држава чланица признало независност и државност „Косова”, овде се не примењује велика већина, јер одражава вољу одређене заједнице, као што је то случај са међународном заједницом у УН, те ЕУ није у процедуралној могућности да призна „Косово”, уколико се томеprotиве Грчка, Кипар, Словачка, Шпанија и Румунија, као чланице ЕУ. Практично, то би значило да на билатералном нивоу, двадесет две државе које имају успостављене дипломатске односе са „Косовом” спроводе политички дијалог, док је то на нивоу ЕУ на другачији начин регулисано, о чему ће више бити анализирано у поглављу VII које обрађује тему односа Европске уније са западним Балканом.³⁸⁰

Однос субјеката међународног права кроз призму пролиферације међународних организација тек је увод у оно што се сматра најилустративнијим примером формалне односно институционалне и процедуралне фрагментације међународног права, на шта утиче пролиферација међународних судских инстанци, у одсуству такозваног врховног суда међународне заједнице, те таква пролиферација води и преклапању надлежности различитих међународних судских инстанци.

---

³⁷⁹ *Supra note 328.*

³⁸⁰ „западни Балкан”, а не „Западни Балкан”, јер аутор инсистира на географској, а не политичкој одредници.

3. Пролиферација судских инстанци

Извештај Комисије УН у свом аналитичком делу не разматра фрагментацију међународног права у институционалном смислу, већ само у материјалном. Такав приступ феномену фрагментације чини једну од највећих замерки Извештају Комисије УН, што је врло занимљиво будући да је највећа бојазан крајем деведесетих година изражена од стране судија Међународног суда правде поводом појаве других међународних судова и тиме насталог страха за ауторитет Међународног суда правде.³⁸¹

Пораст броја судских и квазисудских тела која доносе обавезујуће одлуке је велики. Незванично је идентификовано преко сто двадесет међународних судова, трибунала и квазисудских инстанци.³⁸² Иако децентрализована структура међународне заједнице одговара идеји мреже, а не хијерархијски устројеног судског система међународне заједнице, то не значи да таква међународна тела не могу имати преклапајуће надлежности и јурисдикције, као и различита тумачења норми међународног права. Већ је приказан пример случаја „Погона *Мох*“ који се у исто време нашао испред три различита судска тела, која су на различите начине третирали жалбу Ирске против Уједињеног Краљевства. Треба имати у виду да је држава Ирска била та која је покренула спор, односно да је иза тумачења важећих норми међународног права од стране Ирске у том тренутку стајао државни апарат са стручњацима за међународно право, који су према уставновљеним унутрашњим процедурама разматрали на који начин да добију спор у циљу обуставе рада погона *Мох*. Упркос припремљености Ирске, развој ситуације је показао да је Ирска повредила своје обавезе према Суду ЕУ (тадашњем Европском суду правде), који је у међувремену покренуо жалбу против ње. Из овога следи да државе као субјекти међународног права са правима и обавезама у мрежи судова имају велике недоумице око питања надлежности судова.

Ауторитет Међународног суда правде је неспоран, имајући у виду да чини један од шест главних органа УН (члан 7 Повеље УН) и да према члану 92 Повеље УН Статут Међународног суда правде чини интегрални део Повеље УН. Са материјалне стране, Међународни суд правде је тело у чију надлежност спада решавање спорова између држава и давање саветодавних мишљења о правним питањима. Он не спроводи политику УН, већ је главни судски орган УН, будући да делује у оквиру универзалног правног поретка установљеног Повељом УН.³⁸³ Његове пресуде су обавезујуће по стране у спору, док саветодавна мишљења нису, али је њихов значај велики када је реч о кристализацији правила међународног права.

Институционална фрагментација или децентрализација међународног права огледа се кроз децентрализацију судских тела која нису део затвореног (јединственог) судског система и која функционишу независно једно од другог. Само Међународни суд правде чини суд који има универзалну надлежност да одлучује о свим питањима из међународног

---

³⁸¹ *Supra note 117, 118.*

³⁸² Fischer-Lescano A., Teubner G., „Collisions de régimes: La recherche vaine de l'unité juridique face à la fragmentation du droit mondial”, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, стр. 111.

³⁸³ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012, стр. 756-757.

права и њему се могу обратити све државе на јасно утврђен начин. Сви други судови и трибунали створени на билатералној или мултилатералној основи, настали су у посебном контексту не само у односу на материјалну надлежност, већ и у погледу *ratione personae*, јер често имају регионалну надлежност у оквиру регионалних међународних организација или се тичу одређене групе држава које су прихватиле његову надлежност кроз прописани инструмент.³⁸⁴ Таква тела су аутономне институције које међу собом немају правно регулисане односе, јер не постоји правило према којем би пракса једног суда била обавезујућа за друге судове и трибунале или би такав суд могао да поништава и преиначује пресуде других судова и трибунала.³⁸⁵ Такви аутономни судови за једини заједнички именилац имају обавезу примене међународног права, од чега изузеће није допуштено ни судовима „самодовољних” режима, без обзира на њихову наводну или ненаводну специфичност.³⁸⁶

Случај погона *Мох* важан је и у погледу одсуства примене принципа *lis pendens* (литиспенденције) од стране међународних судова. Док је у националном праву забрањено подносити случај другом суду у време када први суд није донео коначну одлуку, то није случај код међународних судова. Упитно је да ли принципи о литиспенденцији који важе у националним правима могу бити преузети у међународном праву. Иако треба избегавати литиспенденцију и на међународном плану врло мали број аутора се бави том проблематиком, већ рађе разматрају друге технике ради постизања истог циља. У пракси, мали је број примера судова који за услов прихватљивости представке наводе да исти предмет није поднет на разматрање пред неким другим међународним судским телом, што је на пример случај са Европским судом за људска права.³⁸⁷

Иако је у доба писања Повеље УН било тешко убедити државе да прихвате „судију” који би решавао спорове међу њима, данас чињенично стање указује да државе имају више таквих „судија”. Такво стање уместо да изазове опште задовољство што се мирно решавање спорова дефинитивно укоренило у међународном праву, што судске инстанце имају умножене прилике да тумаче норме међународног права и што и недржавни ентитети могу бити странке пред судским телима, пролиферација међународних судова и трибунала ствара бојазан од правне несигурности.³⁸⁸ Претходно је у тексту представљено различито тумачење принципа „ефективне контроле” од стране Међународног суда правде и Међународног кривичног трибунала за Југославију (МКТЈ), као и подељеност правне литературе око питања да ли такво тумачење од стране МКТЈ чини или не чини

---

³⁸⁴ Karin Oellers-Frahm, „Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 5, 2001, стр. 75.

³⁸⁵ Александар Гајић, „О фрагментацији међународног права и пролиферацији међународних судова и трибунала”, *Зборник радова - Идентитетски преображај Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 251.

³⁸⁶ У пракси међународних судова чест је случај реферисања на пресуде и саветодавна мишљења Међународног суда правде, без обзира што то није обавезујуће правило.

³⁸⁷ Karin Oellers-Frahm, „Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 5, 2001, стр. 77.

³⁸⁸ Karin Oellers-Frahm, „Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 5, 2001, стр. 69.

фрагментацију међународног права. Стога треба представити различита виђења о ефектима пролиферације међународних судова и трибунала.

Један број аутора сматра да велики број међународних судова и трибунала не представља сам по себи опасност за јединство међународног права. Главни аргумент томе је да они који увиђају такву опасност не узимају у обзир на адекватан начин развој савременог међународног права. Међународно право је у сталном развоју и адаптира се новонасталим околностима у међународној заједници.³⁸⁹ Како је настајање нових правила спор процес који не припада једном легислативном телу, задатак судија је да адаптирају постојећа правила међународног права на новонастале ситуације (да не стварају правна правила, већ постојећа правила тумаче у складу са фактичким приликама). Узимајући у обзир да члан 33 Повеље УН охрабрује државе да спорове решавају на који год начин, само да су у питању мирољубива средства, бивши судија Међународног суда правде Мохамед Шахабудин (*Mohamed Shahabuddeen*) каже да одлуке које доносе различити судови у међународној заједници могу да утичу на развој међународног права, а да уколико дође до ситуације да се ствара право у свакој од њихових одлука, долази и до конфликта норми.³⁹⁰ Розалин Хигинс (*Rosalyn Higgins*), такође бивши судија Међународног суда правде, налази да су сви судови у међународној заједници под окриљем општег међународног права, као и да остварују међусобну сарадњу коју је окарактерисала као *добру*. Штавише она сматра и да саветодавна мишљења Међународног суда правде, како су необавезујућа, не доприносе значајно развоју међународног права.³⁹¹ Сматра, такође, да евентуално различита тумачења норми од различитих судских инстанци нису од великог значаја за академско испитивање.³⁹² Џонатан Чарни (*Jonathan Charney*) у неколико својих истраживања заступа идеју „што више то боље”, јер сви ти судови и квазисудови морају примењивати правила међународног права и тиме они доприносе његовом развоју.³⁹³ Пјер-Мари Дипи у мултипликацији судских и квазисудских институција види помак међународног права у смеру реализације комплексног система контроле активности његових субјеката. Даље, он је становишта да такво стање редукује и елиминише оне сегменте у међународним односима ван правне контроле.³⁹⁴ Мултипликацијом судских инстанци, наине, међународно право развија праву судску функцију.³⁹⁵

---

³⁸⁹ Georges Abi-Saab, „Fragmentation or Unification: Some Concluding Remarks”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, стр. 919.

³⁹⁰ Mohamed Shahabuddeen, *Precedent in the World Court*, Cambridge, 1996, стр. 67.

³⁹¹ Rosalyn Higgins, „Respecting Sovereign States and Running a Tight Courtroom”, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 50, Issue 1, 2001, стр.122.

³⁹² Обраћање судије Розалин Хигинс Генералној скупштини УН 26. октобра 2006. године, *Speech by Rosalyn Higgins, President of the International Court of Justice to the General Assembly of the United Nations of 26 October 2006*, на <https://www.icj-cij.org/files/press-releases/9/13149.pdf>, 09/02/2020.

³⁹³ Види у: Jonathan I. Charney, „The Impact on the International Legal System of the Growth of International Courts and Tribunals”, *New York University Journal of International Law & Politics*, Vol. 31, 1999, стр. 697-708.

³⁹⁴ Pierre-Marie Dupuy, „International Control and State Responsibility”, *Völkerrecht zwischen normativem Anspruch und politischer Realität*, Festschrift für Karl Zemanek, Berlin 1994, стр. 307.

³⁹⁵ Pierre-Marie Dupuy, „International Court of Justice”, *International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, стр. 796.

Други аутори, увиђајући узроке фрагментације међународног права кроз пролиферацију међународних судова, инсистирају на централној улози Међународног суда правде. О идејама за унапређење централне улоге Међународног суда правде детаљно су изложили Франсиско Орего Викуња (*Francisco Orrego Vicuña*) и Кристофер Пинто (*Christofer Pinto*) у свом извештају о мирном решавању спорова („Мирно решавање спорова: Изгледи за 21. век“). Они у свом извештају имају интеграционистички приступ, јер увидевши да је међународна заједница све више децентрализована, намеће се потреба да се основни руководећи принципи међународног права учине евидентнијим, што би допринело интеграцији и кохерентности међународног права. Даље, они сматрају да Повеља УН није довољна да осигура надређеност права, те би тако нешто могао да осигура Међународни суд правде, који до сад то није чинио односно није развио водећу улогу у погледу поштовања принципа међународног права.³⁹⁶ Свеукупна идеја је јачање улоге Међународног суда правде као централног судског тела међународне заједнице. То би се учинило ширењем могућности за упућивање захтева Међународном суду правде за саветодавна мишљења и на генералног секретара УН, друге органе УН, специјализоване агенције, па чак и државе. Они предлажу да се *locus standi* пред Међународним судом правде прошири и на међународне организације, невладине организације, корпорације и појединце.³⁹⁷ Већина ових предлога наравно захтева ревизију Статута Међународног суда правде, а његова ревизија је могућа само у јасно дефинисаним условима у члановима 108-109 Повеље УН, односно са ревизијом би морало да се сагласи две трећине држава чланица УН и све чланице Савета безбедности УН, што није изгледно у блиској будућности. У таквом позиционирању Међународног суда правде јавља се ризик од превелике акумулације политичке моћи у његовим рукама, што не одговара природи децентрализоване међународне заједнице.³⁹⁸ Пјер-Мари Дипи види опасност од давања могућности генералном секретару УН да затражи саветодавно мишљење од Међународног суда правде, због ризика да створи контроверзне односе са неким од држава чланица, имајући у прошлости пример да су Сједињене Америчке Државе упорно тежиле да контролишу активности генералног секретара УН, у периоду када су ту функцију вршили Кофи Анан (*Kofi Annan*) и Бутрос Бутрос-Гали (*Boutros Boutros-Ghali*), нарочито у периодичним кризним ситуацијама између Сједињених Америчких Држава и Ирака.³⁹⁹ Осим тога, Сједињене Америчке Државе су се дуго супротстављале идеји да Међународни суд правде има надлежност да решава спорове које Сједињене Америчке Државе могу имати са другом државом, све до случаја са Никарагвом 1986. године.⁴⁰⁰ Дипи изражава и

---

³⁹⁶ Francisco Orrego Vicuña, Christofer Pinto, „The Peaceful Settlement of Disputes: Prospects for the Twenty-First Century”. *Preliminary Report Prepared for the 1999 Centennial of the First Peace Conference, C.E.Doc. CAHDI (98), 15*, пара 108.

³⁹⁷ Francisco Orrego Vicuña, Christofer Pinto, „The Peaceful Settlement of Disputes: Prospects for the Twenty-First Century”. *Preliminary Report Prepared for the 1999 Centennial of the First Peace Conference, C.E.Doc. CAHDI (98), 15*, пара 134-137.

³⁹⁸ Александар Гајић, „О фрагментацији међународног права и пролиферацији међународних судова и трибунала”, *Зборник радова - Идентитетски преображај Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 251.

³⁹⁹ Pierre-Marie Dupuy, „International Court of Justice”, *International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, стр. 800-801.

⁴⁰⁰ О резерви на Статут Међународног суда правде коју су ставиле Сједињене Америчке Државе и њена одбијање важења од стране Суда за случај „Војних и паравојних активности у и против

друге резерве у односу на предлоге које су изнели Викуња и Пинто, сматрајући да није потребно да се техничким путем осигура централна улога Међународног суда правде, већ да основна одговорност за то лежи управо у рукама судија Међународног суда правде. Такође, члан 59 Статута Међународног суда правде јасно каже да је пресуда Суда обавезна само за стране у спору и за случај који решава.⁴⁰¹ Са тиме се многи на слажу, а међу њима и Роберт Џенингс који каже да би стриктно читање тог члана могло довести и до погрешних закључака попут тога да су одлуке других судских инстанци битније од одлука Међународног суда правде, јер их не ограничава одредба која је садржана у Члану 59 Статута.⁴⁰²

Друго, не треба сметнути с ума ни чињеницу да су многе судске инстанце настале у оквиру система УН и да они чине део „породице УН”, или су настале као помоћни органи Генералне скупштине УН и Савета безбедности УН. Уколико би се омогућило да и други органи УН траже саветодавно мишљење од Међународног суда правде, то у формалном смислу не би био проблем за *ad hoc* кривичне трибунале за Југославију и Руанду, јер су они створени резолуцијама Савета безбедности УН (Резолуција 827(1993) и 955(1994)). Што се тиче судских органа који су настали под окриљем УН, попут Међународног трибунала за право мора или Међународног кривичног суда, процедуралан проблем постоји. Што се тиче судова устројених ван система УН, као у случају Америчког и Европског суда за људска права, они инститирају на њиховој аутономији, јер су настали у контексту регионалних режима, а и имају свој оснивачки акт направљен баш из разлога недостатака Међународног суда правде. Конкретно у ова два случаја реч је о могућности појединачно да буду странке пред судом.⁴⁰³ Што је врло мало вероватно да би се ова два суда са тиме сложила.

Идеја унапређења Међународног суда правде у гаранта јединства међународног права значајна је из најмање три разлога. Први је очување његовог ауторитета у погледу тумачења обичајних норми, јер остављање те могућности различитим судовима није најпоузданије решење, што се могло види кроз конфликтне случајеве у јуриспруденцији међународних судова. У ситуацији поређења резоновања судова у случајевима „Војне и паравојне активности у и против Никарагве” и „Тужилац против Душка Тадића”, МКТЈ иде толико далеко да критикује резоновање Међународног суда правде које „не прати увек прави смер” и „које је на први поглед нејасно”.⁴⁰⁴ Други разлог је што у случајевима одсуства надлежности суда за питања од интереса међународног права, долази до примене политичких критеријума за спровођење правде, а не права. Наиме, стварање Међународног кривичног трибунала за Југославију од стране Савета безбедности УН је у смислу важећег међународног права проблематично, упркос намери да се спроведе борба против

Никарагве” види у: Joseph. I. Daly, „Is the International Court of Justice Worth the Effort?”, *Akron Law Review*, Vol. 20, Issue 3, 1987, стр. 391-407.

⁴⁰¹ Члан 59 Статута Међународног суда правде, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DP/2587, UN Public Documentation, San Francisco, 1945, на <https://www.icj-cij.org/en/statute> , 09/02/2020.

⁴⁰² Sir Robert Jennings, „The Judiciary, International and National, and the Development of International Law”, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 45, Issue.1, 1996, стр. 11.

⁴⁰³ Karin Oellers-Frahm, „Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 5, 2001, стр. 94.

⁴⁰⁴ *Supra note* 192.

некажњивости за међународне злочине.⁴⁰⁵ Наиме, користећи политичку опортуност, Савет безбедности УН је 1993. године усвојио Резолуцију 827 (1993) којом је установљен суд за гоњење особа одговорних за озбиљна кршења међународног хуманитарног права почињеним на територији бивше Југославије од 1991. године.⁴⁰⁶ Екстензивно тумачећи прерогативе из главе VIII повеље УН, дакле значајно одступајући од својих надлежности у које не спада образовање судова, Савет безбедности УН је створио Међународни кривични трибунал за Југославију, на исти начин као што образује своја помоћна тела. Није изненађујуће што установљење једног суда ван правила међународног права и од стране једног од два главна политичка органа УН је током целокупног рада суда изазивало контроверзе и неслагања како међу државама, тако и у правној литератури.⁴⁰⁷ Да ствар буде деликатнија, уместо да Међународни кривични трибунал за Југославију доследно следи резонување Међународног суда правде, што је пропустио да уради у случају „Тужилац против Душка Тадића”, Међународни суд правде је уважио резонување Међународног кривичног суда за Југославију приликом доношења пресуде у случају „Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида” између Босне и Херцеговине, на једној страни, и Србије и Црне Горе, на другој.⁴⁰⁸ Трећи разлог је што су све државе прихватиле надлежност Међународног суда правде. Упитно је да ли би нови судови окупуљали око себе толики број држава. Илустративан је пример стварања Међународног кривичног суда којем нису приступиле државе које су одобриле стварање Међународног кривичног суда за Југославију, јер не желе да њиховим грађанима и за злочине почињене на њиховој територији суди какав међународни кривични трибунал. Наиме, пошто је Римски статут којим је основан Међународни кривични суд усвојен 1998. године, односно у току оружаних дејстава на територији бивше Југославије, евидентно је да државе често имају двострука правила, имајући у виду да су Сједињене Америчке Државе биле међу најгласнијим заговорницима кажњавања међународних злочина почињених на територији бивше Југославије, а с друге стране нису до тренутка писања ове дисертације прихватиле надлежност Међународног кривичног суда, који не представља *ad hoc* трибунал, већ стални суд.

Најзад, питање принудних мера за извршавање пресуда донетих од стране Међународног суда правде, али и осталих судова нису савршена, посебно када се утврди да

---

⁴⁰⁵ Теодор Мерон, иначе председник Међународног кривичног суда у два мандата између 2011. и 2015. године, у више радова излаже о неопходности креирања Суда за злочине почињене на територији бивше Југославије, као одговор међународне заједнице на кршење правила међународног хуманитарног права.

⁴⁰⁶ James C. O'Brien, „The International Tribunal for Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia”, *American Journal of International Law*, Vol. 87, Issue 4, 1993, стр. 639.

⁴⁰⁷ Jeffrey W. Davis, „The Two Wrongs Do Make a Right: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia was Established Illegally - But it Was the Right Thing to Do...So Who Cares”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, Vol. 28, Number 2, Article 3, 2020, стр. 396.

⁴⁰⁸ Пресуда Међународног суда правде у случају „Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида”, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgement of February 2007*, *International Court of Justice Reports 2007*, пара. 403.

су држава или међународна организација одговорне за чињење противправних аката по међународном праву.

4. Појам „регионализма“ у оквиру међународног јавног права

Повеља УН на специфичан начин уводи у међународни живот регионалне организације, што је илутровано кроз чланове 52, 53 и 54 Повеље УН. Такво решење у Повељи УН своје разлоге вуче из преговора о тексту Повеље у Сан Франциску када се одлучивало да ли ће уједињени народи антихитлеровске коалиције створити организацију универзалног карактера, или ће УН бити кровна организација више регионалних организација.⁴⁰⁹ Превагнула је прва идеја, а члановима 52, 53 и 54 дат је значај регионалним организацијама.⁴¹⁰

Међутим, када се говори о фрагментацији међународног права, „регионализми” представљају посебан режим. Њихово поимање се често доводи у везу са „самодовољним режимима”, међутим, иако сродни, ова два појма се не поклапају. „Регионализми” се као такви не налазе у међународним инструментима и ретко имају свој нормативан облик у виду правила или принципа, нити чине посебну грану права попут дипломатског права, права заштите животне средине и др. У правној литератури се „регионализми” најчешће наводе у јукстапозицији са универзалношћу међународног права.⁴¹¹ „Регионализми” се значајно чешће помињу у литератури о међународним односима, односно кроз промишљање регионалне интеграције држава. Најшира дефиниција регионалне интеграције у том смислу била би да је то политички, економски и социјални процес - комплексан, широк, дубок и мултисекторијалан - путем којег владе две или више држава, у сарадњи са другим социјалним учесницима невладиног карактера, постепено увећавају међусобну економску и политичку сарадњу, која подстиче размену између њихових заједница и, у адекватном тренутку, теже ка постепеном и вољном уступању својих суверених атрибута и аутономних активности на један наднационалан ниво управљања и социјалне активности, у циљу постизања кохезије и, најзад сједињавања њихових економских, социјалних, културних система и механизма заштите безбедности, без губитка сопственог националног идентитета.⁴¹² Дакле, у питању је политички процес уколико се узму у обзир његове методе

---

⁴⁰⁹ Винстон Черчил је био поборник прве идеје предлажући да на пример Савет Европе и Савет Африке буду под „кровом” светске организације.

⁴¹⁰ Ruth Russell, Jeannette E. Muther, *A History of the United Nations Charter. The Role of the United States 1940-1945*, Bookings, Washington 1958, стр. 175-192.

⁴¹¹ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 102.

⁴¹² Zoila Gonzàles Maica, *Curso: Modelos de Integración. Maestría en Relaciones Políticas Internacionales*, Mención Política. Edición 2009, La Habana 2009.

и садржај. Чак и Оксфордски речник нуди дефиницију „регионализма” - „регионална теорија или пракса пре него централни систем администрације или економске, кулурне и политичке припадности.”⁴¹³ У литератури је могуће наићи и на поделе на стари и нови регионализам. Стари регионализам је онај који је постојао до краја Хладног рата, а стварање регионалних организација било је под утицајем супротстављених блокова биполарног света, те је најчешће био концентрисан на област безбедности. С друге стране, нови регионализам се простире и на друге домене сарадње, пре свега економске и трговинске, укључује и недржавне ентитете и убраја и оне регионалне формате који нису успостављени међународним уговором.⁴¹⁴ С тим у вези, преокупација политиколога је да ли регионализми коче мултилатерализам и преговоре у оквиру мултилатералних организација нерационалне природе, најчешће у сфери економских и трговинских тема, на међународном нивоу. Имајући то у виду и правници испитују да ли норме настале у регионалним системима утичу на јединство међународног права.

Постоје различите школе међународног права о којима је било укратко речи у Поглављу II. Наведене школе су намерно изабране за овај рад, јер дају концептуални приступ и сагледавање међународног права. Међутим, постоје и оне школе међународног права које указују на одређену географску регију попут такозване англоамеричке школе или континенталне школе међународног права. У новије време све чешће се помињу и „приступи међународном праву трећег света”. Такви концепти најплодоносније тле налазе у концептуализацији људских права и често током дебата у Генералној скупштини УН и Савету УН за људска права представници различитих земаља инсистирају да регионалне концепције људских права морају бити узете у обзир приликом усвајања различитих инструмената у раду ових органа.

У контексту расветљавања појма „регионализма” и Комисија УН је у свом Извештају посветила пажњу овој појави у оквиру поглавља о односи опште и посебне норме, трудећи се да пружи чисто правну анализу. Тако Комисија УН „регионализме” представља на три начина: као скуп приступа и метода за разматрање међународног права, као технику за стварање међународног права и као тежњу за географски оријентисаним изузецима од примене правила општег међународног права.

Под први случај се подводе примери поменутих регионалних традиција у међународном праву, чије постојање је Херш Лаутерпахт својевремено оповргнуо, називајући их „наводним”. Међутим, постоје аутори који инсистирају на њиховом постојању. Опште је прихваћено да је класично евроцентрично право трансформисано у универзално право. Међутим, постоје и други утицаји попут латиноамеричког и др.⁴¹⁵ Јуснијер Ромеро тако, на пример, увиђа посебан допринос развоју међународног права од

---

⁴¹³ André de Hoogh, „Regionalism and the Unity of International Law from a Positivist Perspective”, *European Society of International Law Conference Paper Series*, Vol. 2, Conference Paper No. 3, 2012, стр. 2.

⁴¹⁴ Ján Klucka, Ludmila Elbert, *Regionalism and Its Contribution to general International Law*, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law, Institute of European Law and Department of International Law, Košice 2015, стр. 30-39.

⁴¹⁵ Већ је поменуто право на азил које чини обичајно регионално право на латиноамеричком континенту.

стране социјалистичког блока током Хладног рата.⁴¹⁶ Комисија УН, констатује да у сопственом Статуту постоји одредба која ставља у задатак Комисији УН да њени чланови представљају припаднике основних облика цивилизација и основних правних система у свету.⁴¹⁷ Слична је ситуација и са избором судија Међународног суда правде, али и са другим органима и телима УН где се тражи равномерна географска заступљеност. И у пракси је тако када се расписују избори за упражњена места у неком телу УН, а дипломате, у функцији спровођења спољне политике, осим што воде рачуна да подрже кандидатуре држава са којима имају развијеније билатералне односе, воде рачуна и о равномерној географској заступљености на шта је апеловала и Генерална скупштина УН у својој Резолуцији 56/146 (2002).⁴¹⁸

Такви утицаји регионалних концепција међународног права имају према мишљењу Комисије УН слаб утицај на фрагментацију међународног права, већ као културни и историјски утицаји су у мањој или већој мери подржали развој међународног права током времена. Тако и Сер Роберт Џенингс, инсистирајући на универзалности међународног права, каже да међународно право чак и у својој регионалној варијацији је део општег међународног права, без обзира на културне, економске, социјално-политичке или религијске историје и традиције.⁴¹⁹ Наиме, идентификовање држава по регијама не носи аутоматски са собом фрагментацију међународног права, већ евентуална функционална диференцијација попут посебног регулисања питања међународног права у оквиру регионалних режима може представљати полазиште фрагментације.

Комисија УН истичући „регионализме” као технике за креирање међународног права наводи да је таква манифестација регионализма вид привилегованог форума за стварање међународног права, вероватно из разлога што су режими заштите људских права и режима трговине/економске интеграције стварани првенствено на регионалном нивоу. Жорж Сел те случајеве назива *феноменима федерализма* који настају као резултат природног афинитета држава за сарадњу са суседним државама, али и редуковања трансакцијских трошкова, када се реализује унапређење економске сарадње или третирање заједничких безбедносних претњи.

---

⁴¹⁶ Yusnier Romero Puentes, *Derecho internacional Público. Parte General*, Minrex, La Habana 2017, стр. 52-53.

⁴¹⁷ Члан 8 Статута Комисије УН за међународно право, *Statute of the International Law Commission, 1947, Adopted by the General Assembly in resolution 174 (II), of 21 November 1947, as amended by resolutions 485 (V) of 12 December 1950, 984 (X) of 3 December 1955, 985 (X) of 3 December 1955 and 36/39 of 18 November 1981, 2005*, на <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>, 09/02/2020.

⁴¹⁸ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 104.

⁴¹⁹ Sir Robert Jennings, „Universal International Law in a Multicultural World”, *Collected Essays of Sir Robert Jennings*, Kluwer, The Hague 1998, стр. 341-342.

На трећем месту се налази нормативни регионализам, у смислу када у оквиру регионалних околности правило општег међународног права има другачију примену или је на својеврсан начин ограничава. Ово се односи само на регионалне организације које стварају регионалне норме, а не на пуко идентификовање држава са извесном регијом, јер те норме настале у раду регионалне организације могу имати мањи или већи утицај на пољу међународног права.⁴²⁰ Нормативни регионализам на исти начин треба разликовати и од склапања мултилатералног уговора од стране држава које припадају истој регији. Дакле, смисао да регионалне околности условљавају другачију примену правила међународног права значи да једно правно правило или принцип могу бити обавезујући само за државе посебне регије. За неке ауторе то може бити важење регионалног обичаја, о чијој суштини је разматрао Међународни суд правде у случају „Хаја де ла Торе“ између Колумбије и Перуа 1951. године када је утврђивао постојање регионалног обичајног правила о праву на азил.⁴²¹ Даље, ограничавање примене правила општег међународног права у односу на државе које припадају једној регији значило би практично да оне нису обавезане међународним правом. Ендрју Хурел (*Andrew Hurrell*) запажа да то не значи да оне нису обавезане општим међународним правом, већ да се примена тих норми адаптира регионалним приликама, што је најчешће случај са „разрадом“ људских права садржаних у Универзалној декларацији о људским правима и међународним пактовима о људским правима из 1966. године.⁴²² Наиме, нису у питању изузеци у односу на примену међународног права, већ разрада правила и принципа међународног права, те у том случају Комисија УН сугерише подвођење овог случаја под технику *lex specialis*, а не супротстављање универзалности и јединства међународног права регионализмима.

Међутим, постоје примери када регионалне организације на основу својих регионалних правила налазе да постоји изузетак од примене правила међународног права. Осим представљених обједињених случајева „Кади“ и „Ал Баркат“, занимљиво је осврнути се и на конфликт између Афричке уније и Међународног кривичног суда о имунитету суданског председника Ал-Башира. На иницијативу Савета безбедности УН,⁴²³ који је разматрао оружано стање у Дарфуру, тужилац Међународног кривичног суда је издао налог за хапшење суданског председника, који је потврдило Претресно веће. Претресно веће је налог за хапшење циркулисало свим државама странама Римског статута, као и државама чланицама Савета безбедности УН, које нису потписнице Римског статута.⁴²⁴ Како се налог

---

⁴²⁰ Ján Klucka, Ludmila Elbert, *Regionalism and Its Contribution to general International Law*, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law, Institute of European Law and Department of International Law, Košice 2015, стр. 153.

⁴²¹ André de Hoogh, „Regionalism and the Unity of International Law from a Positivist Perspective”, *European Society of International Law Conference Paper Series*, Vol. 2, Conference Paper No. 3, 2012, стр. 4.

⁴²² Andrew Hurrell, „Power, Principles and Prudence: Protecting Human Rights in a Deeply Divided World”, *Human Rights in Global Politics*, Tim Dunne, Nicholas J. Wheeler (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1999, стр. 294-297.

⁴²³ У складу са чланом 13 (б) Римског статута, Савет безбедности УН има право да у складу са поступањем из главе VII Повеље УН пријави тужиоцу Суда суда извршење једног или више кривичних дела.

⁴²⁴ Одлука Претресног већа Међународног кривичног суда о усвајању налога тужиоца за хапшење Омара Хасана Ахмада ал Башира, *International Criminal Court, Pre-Trial Chamber I, Decision on the*

односио на хапшење особе која се у том тренутку налазила на функцији шефа државе, што значи да је уживао имунитет, и што је у питању држава које није приступила Римском статуту, његово хапшење је могло бити реализовано на територији друге државе. Малави и Чад, државе стране Римског статута, пропустиле су то да учине, а Суд је констатовао да су ове две државе о тумачењу имунитета могле да се консултују са Судом у складу са члановима 86, 87 и 89 Статута, те да нису извршиле своју обавезу сарадње са Судом и изручиле оптуженог Ал-Башира. У своју одбрану, Малави и Чад су се, између осталог, позвали на став Афричке уније, према којем тренутни шефови држава које нису стране Римског статута уживају имунитет. Такође Скупштина Афричке уније је у својим резолуцијама апеловала на Савет безбедности УН да одложи гоњење суданског председника и 2009. године је усвојила одлуку да чланице Афричке уније неће сарађивати у циљу његовог хапшења, а 2010. године је чак позвала своје чланице да када је могуће одмере односно избалансирано испуњавају своје обавезе према Афричкој унији и Међународном кривичном суду. Суд (Претресно веће) се није бавио легалношћу резолуција Афричке уније, већ је своја разматрања наставио утврдивши да се у обичајном међународном праву могу идентификовати изузеци што се тиче имунитета шефова држава у случају извршења међународних злочина.⁴²⁵ Из овога се јасно може видети да је Афричка унија, усвајајући такве резолуције, била у колизији са нормама међународног права.

Међутим призма односа нормативног регионализма и међународног права може бити другачија јер се она може посматрати и у позитивном смислу. Постоје две тезе у литератури. Прва је да су регионална правила потврда и развој правила међународног права, јер у њему проналазе инспирацију, а друга је да правила међународног права руководе активностима међународних организација. Полазећи од чињенице да регионалне организације нису успостављене изван међународног права, већ на његовим основама, оне су се специјализовале за правно уређење посебних области, а међународно право као такво нема правила којима одређује којим областима и на који начин међународне организације могу да се баве. Осим тога, међународно право не искључује могућност да нека регионална правила буду основ за формирање правила међународног права, уколико то међународна организација оцени пригодним и корисним. Таква правила у овом смислу губе свој регионални карактер, и постају правила општег међународног права.⁴²⁶ На пример, поменути предлози за реформу Међународног суда правде, елаборирани у претходном поглављу, којима би се установила његова искључива надлежност црпе инспирацију из искључиве надлежности Суда правде ЕУ, који је регионалног карактера, односно чини орган регионалне организације. Уколико би ти предлози били прихваћени, то би се управо могло разумети као утицај регионализма на развој међународног права у институционалном смислу. Друга теза је подржана чињеницом да, након што је признат међународни субјективитет међународних организација под одређеним условима, Комисија

Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan al Bashir, ICC-02/05-01/09, 4 March 2009, стр. 93, на <http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf>, 10/02/2020.

⁴²⁵ André de Hoogh, „Regionalism and the Unity of International Law from a Positivist Perspective”, *European Society of International Law Conference Paper Series*, Vol. 2, Conference Paper No. 3, 2012, стр. 14-15.

⁴²⁶ Ján Klucka, Ludmila Elbert, *Regionalism and Its Contribution to general International Law*, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law, Institute of European Law and Department of International Law, Košice 2015, стр. 154.

УН и друга тела су радила на утврђивању правила функционисања међународних организација у погледу њихових права, обавеза и одговорности. Међу њима су Нацрт правила о одговорности међународних организација, Бечка конвенција о представљању држава у међународним организацијама универзалног карактера, Бечка конвенција о праву уговора између држава и међународних организација или између међународних организација, Водич о пракси резерви на уговоре и др. У тим текстовима, права, обавезе и одговорности међународних организација разматране су на униформан начин, не узимајући у обзир разлике између међународних организација универзалног или регионалног карактера, нити је њихов облик специјалности узет у обзир. Осим ЕУ и друге међународне организације, попут Светског монетарног фонда, СЗО, Међународне организације рада, Организације за економску сарадњу и развој и НАТО, су због тога имале врло критичан став према Нацрту чланова о одговорности међународних организација.⁴²⁷

Најзад, у погледу разматрања нормативног регионализма треба поменути и случај европских интеграција, односно европског регионализма, који је у највећој мери развио свој институционални оквир. Европско право, као правни систем заснован на наднационалном карактеру ЕУ, је област где се владавина права уређује између националног и међународног права. Институционални оквир и надлежности органа ЕУ представљају услове за примену и контролу владавине права. Право ЕУ чини интегрални део националних права држава чланица и то право примењују и национални судови. Наднационалност се огледа и у директној примењивости одређене врсте правних прописа ЕУ у државама чланицама, а ЕУ кроз своје примарне и секундарне прописе прописује право и намеће обавезе како државама, тако и појединцима, и пружа заштиту у случају кршења њихових права. Активности ЕУ су некада биле засноване на три стуба од којих је један под наднационалним правилима ЕУ, а друга два су међувладиног карактера. Иако у формалном смислу три стуба више не постоје у оквиру оснивачких уговора ЕУ, њихов дух је опстао кроз разликовање области сарадње наднационалног и међудржавног карактера. Такви односи су дубоко трансформисали односе ЕУ и њених чланица на шта је у више наврата указивао и Суд правде ЕУ, истичући да су оснивачки уговори више од обичних међународних уговора, јер имају уставан карактер. С тим у вези, индиректно се казује да оснивачки уговори не могу бити ни интерпретирани и примењени као остали међународни уговори.⁴²⁸ Међутим, оно што може допринети фрагментацији међународног права јесу различите улоге које ЕУ има у међународној заједници. Уколико наступа у међународној заједници под бившим првим стубом, ЕУ је субјекат међународног права. У оквиру бившег другог и трећег стуба, ЕУ наступа „раме уз раме“ са својим државама чланицама. Поменуто је да ЕУ и њене чланице

---

⁴²⁷ Ján Klucka, Ludmila Elbert, *Regionalism and Its Contribution to general International Law*, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law, Institute of European Law and Department of International Law, Košice 2015, стр. 169-170.

⁴²⁸ Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, International Law Commission, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission*, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi), стр. 113.

на једнак начин могу бити потписнице „мешовитих уговора“. ⁴²⁹ Оваква подела надлежности у идеалном смислу би требало да утиче само на права и обавезе држава чланица ЕУ, њихове међусобне односе, као и на односе ЕУ са државама чланицама ЕУ. Међутим, Комисија УН доводи у питање импутирање одговорности за повреде права и обавеза, а нарочито у случају Европске комисије, као експертског органа ЕУ.

5. Искључива надлежност Суда правде ЕУ

Јурисдикција суда може бити ексклузива или неексклузива односно искључива или неискључива. Искључива јурисдикција значи да стране немају избор пред којом инстанцом могу да покрену спор, ⁴³⁰ те установљење искључиве надлежности релевантне судске инстанце би био начин за избегавање литиспенденције и унапред би спречило феномен *forum-shopping*. Тиме би била спречена можда и фрагментација међународног права, да једини случај искључиве надлежности суда у пракси не искључује „пожељне” односно „специјализоване” судове, установљене и позване да одлучују у случајевима спорова између држава. Са становишта права ЕУ, Суд правде ЕУ има искључиву надлежност да тумачи правне норме ЕУ и да одлучује о пуноважности правних аката која усвајају институције ЕУ, јер је то најефектнији метод који би се осигурао униформно тумачење права ЕУ и избегла се његова унутрашња фрагментација. Међутим, легитимно је поставити питање какве су импликације искључиве надлежности Суда правде ЕУ по надлежности других међународних судова и трибунала.

Различити међународни инструменти помињу различите врсте надлежности судова. Надлежност суда може бити обавезна, али и искључива. У случају обавезне надлежности значи да стране потписнице извесног међународног уговора не могу да бирају судску инстанцу пред којом ће поднети спор односно да међународни уговор не подлеже *ad hoc* правно устоличеним договорима између конфликтних страна. У супротном случају стране уговорнице спорове могу поднети пред различитим судским инстанцама по њиховом избору. ⁴³¹ У случају права мора, у тексту UNCLOS постоји избор подношења случаја пред ITLOS, Међународним судом правде или арбитражним судом. Штавише допуштено је да у билатералном решавању спора, решење спора буде преседан. ⁴³² Међутим, ситуација око надлежности судова се компликује са искључивом надлежношћу Суда правде ЕУ. Када је Ирска покренула спор против Уједињеног Краљевства због погона *Moх*, Европска комисија је у оптужном захтеву истакла да је Ирска тим акцима повредила своју обавезу да се обрати

---

⁴²⁹ Види у: Jan Klabbers, „Presumptive Personality: The European Union in International Law”, *International Law Aspects of the European Union*, Martti Koskeniemi (Eds.), Nijhoff, The Hague 1997, стр. 231-254.

⁴³⁰ Yuval Shany, *The Competing Jurisdiction of International Courts and Tribunals*, Oxford University Press, Oxford 2003, стр. 180.

⁴³¹ Tobias Lock, *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, Oxford 2015, стр. 26.

⁴³² Члан 278 Конвенције Уједињених нација о праву мора, *United Nations Convention on the Law of the Sea, of 10 December 1982, Treaty Series A, Volume 1833, Registration Number 31363*, на <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280043ad5>, 24/02/2020.

Суду правде ЕУ као надлежном за решавање спорова из области искључиве надлежности Суда, према члану 292 Уговора о Европској заједници (касније члану 344 Уговора о функционисању Европске уније), пошто је Суд правде ЕУ има искључиву надлежност у спољним пословима Европске заједнице, узимајући у обзир да је UNCLOS „мешовит споразум”, чије су уговорне стране и ЕУ, и Ирска, и Уједињено Краљевство. „Мешовити споразуми”, према члану 175 Уговора о Европској заједници (касније члану 192 Уговора о функционисању Европске уније), припадају спољним пословима. Даље, када је ЕУ, тада Европска заједница, приступила UNCLOS она је због правних ефеката које треба произвести на спољном плану, дала изјаву у којој спецификује своју искључиву надлежност односно у којим деловима врши подељену надлежност у случају спорова између њених држава чланица. Европска комисија је, такође, навела да су сва питања изнета од стране Ирске у великој мери регулисана правом ЕЗ.⁴³³

Резоновање Суда правде ЕУ, пошто се спор односио скоро у својој потпуности на део који спада у подељену надлежност, засновано је на протекционистичком тумачењу одредби Уговора о функционисању Европске заједнице, нашавши да и у случају подељене надлежности, када је материја регулисана правилима права Европске заједнице (Директивом 85/337, Директивом 93/75 и Директивом Савета 90/313/ ЕЕЦ), долази до преноса надлежности на Суд правде ЕУ.⁴³⁴ Таквим приступом Суд правде ЕУ је инсистирао на аутономији европског правног поретка, што му је омогућило екстензивно тумачење члана 292 Уговора о Европској заједници. Такво екстензивно тумачење међународног права директно искључује друге судске инстанце у тумачењу међудржавних спорова (у случају погона *Мох* чак две). Шта више, Суд је изнео да обраћање Ирске овим инстанцама угрожава аутономију права ЕУ односно подрива ауторитет Суда правде ЕУ.⁴³⁵

Питање припадања искључивој надлежности Суда правде ЕУ, дакле, треба посматрати, најпре кроз читање члана 292 Уговора о Европској заједници. Члан 292 Уговора о Европској заједници предвиђа да државе чланице неће решавати спорове који се тичу тумачења или примене конститутивних уговора на било који други начин осим на начине који су њима предвиђени.⁴³⁶ Суд правде ЕУ на тај начин ограничава могућност чланица ЕУ да покрећу спорове тј. поштују принцип мирног решавања спорова пред другим судским инстанцама. Андрес Делгадо Кастелеиро (*Andrés Delgado Casteleiro*) то подводи под нормативну контролу коју је развила ЕУ, подредством Суда правде ЕУ, која чини комбиновање принципа примарног деловања права ЕУ, принципа директне примењивости

---

⁴³³ Маја Лукић М, „Ауторитет Суда ЕУ испред правне сигурности - пресуда *Мох*”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LXI, 1/2013, стр. 229.

⁴³⁴ Маја Лукић М, „Ауторитет Суда ЕУ испред правне сигурности - пресуда *Мох*”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LXI, 1/2013, стр. 230.

⁴³⁵ Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Погон *Мокс*”, *Mox Plant, Commission of the European Communities v. Ireland (Mox Plant), C-459/03, Grand Chamber, 2006, ECR I-4635*, стр. 145.

⁴³⁶ Александар Гајић, „О фрагментацији међународног права и пролиферацији међународних судова и трибунала”, *Зборник радова - Идентитетски преображај Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 262.

прописа ЕУ, обавезе сарадње и судске контроле у примени споразума.⁴³⁷ Он сматра да је нормативна контрола специјална одлика правног поретка ЕУ, а у томе је препозната специјална функција Суда правде ЕУ који је у својој јуриспруденцији у константној потрази за афирмацијом аутономног режима права ЕУ и спречавању у највећој могућој мери других судских инстанци да одлучују о односима држава чланица ЕУ односно да о тим односима одлучује неко тело које није у правном устројству ЕУ.⁴³⁸ Таквим приступом Суд правде ЕУ ствара херметички однос према међународном праву, јер константно разматра право ЕУ као нов и аутономан правни поредак, још од 1964. године и одлуке у случају „Ван Генд Ден Лос против Холандије”.⁴³⁹

Међутим, овакав приступ Суда правде ЕУ у пракси није произвео реакције других међународних судова и трибунала, иако им је онемогућио да решавају спорове између субјеката међународног права над којима имају надлежност. Овај проблем би свој врхунац доживео у случају да неки од судова покрене поступак *in proprio motu* против неке од држава чланица ЕУ. Све ово практично значи да Суд правде ЕУ подрива ауторитет тих судова. Још проблематичнија ситуација би настала уколико би право ЕУ било у супротности са одредбама међународног уговора где су стране потписнице и ЕУ и њене државе чланице. Не само да подрива ауторитет других судова, ЕУ ограничава права својих држава чланица на мирно решавање спорова. Иако према одредбама Повеље УН државе могу на који год начин решавати спорове, овакво ограничавање проузрокује фрагментацију међународног права у институционалном смислу. У самозаштитном приступу Суда правде ЕУ можда лежи и његов став када је питање приступања ЕУ ЕКЈП, јер би то практично значило да Суд правде Европске уније стиче надлежност над питањима заштите људских права и слобода на територијама држава чланица ЕУ и у међусобном решавању спорова у случају да дође до спора између држава чланица ЕУ, јер би ЕКЈП приступањем ЕУ, постала „мешовити уговор”.⁴⁴⁰ Дакле, евентуални спорови између држава чланица ЕУ, са таквим екстензивним тумачењима Суда правде ЕУ о искључивој надлежности, не би могли бити изнети ни пред ЕСЈП. Имајући у виду евентуално подривање ауторитета ЕСЈП, у том случају, можда није реч о чистом тумачењу одредби Лисабонског споразума које према тумачењу Суда правде ЕУ не допуштају приступање ЕКЈП, већ свест о томе да би тако Суд правде ЕУ имао искључиву или подељену надлежност са ЕСЈП, што није најсрећније решење када је реч о заштити фундаменталних људских права.

Неспорна је улога Суда праде ЕУ у унапређењу институционалне стабилности између држава чланица ЕУ и ЕУ. Политички циљеви изражени у Уговору о ЕУ огледају се у наднационалном управљању и што више интегрисаној ЕУ. Коен Ленертс (*Koen Lenaerts*) види да Суд правде ЕУ када разматра случајеве тежи да примени решење које можда није најкомплексније, али је ексклузивно у односу на промоцију права ЕУ, стриктно водећи

---

⁴³⁷ Andrés Delgado Casteleiro, *The International Responsibility of the European Union: From Competence to Normative Control*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, стр. 227-228.

⁴³⁸ Paolo Palchetti, „Unique, Special, or Simply Primus Inter Pares? The European Union in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 29, no 4, 2019, стр. 1417.

⁴³⁹ Tobias Lock, *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, Oxford 2015, стр. 38.

⁴⁴⁰ Paolo Palchetti, „Unique, Special, or Simply Primus Inter Pares? The European Union in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 29, no 4, 2019, стр. 1420.

рачуна да не угрози ефективност права ЕУ, у балансирању између различитих правних правила.⁴⁴¹ Неки пут постоје случајеви када Првостепени суд и Суд правде ЕУ доносе различите одлуке у истом предмету. Другостепени поступак јесте предвиђен у оквиру судског система ЕУ, али њихово резонување се може у значајној мери разликовати. Баш у случајевима „Кади“ и „Ал Баркат“, Првостепени суд је нашао да обавезе из члана 103 Повеље УН имају превагу над другим обавезама, те да одредбе правних прописа ЕЗ у том смислу нису примењиве. Тиме је указао да је и ЕУ једнако везана обавезама из Повеље УН као и њене државе чланице. У другостепеном поступку Велико веће је имало другачији тзв. конституционалистички приступ кроз своје резонување које је искључиво засновно на тумачењу аката усвојених од стране институција ЕУ.⁴⁴² Из угла Суда правде ЕУ, резонување би можда било другачије да је ЕУ, у свом капацитету, чланица УН.⁴⁴³

У случају искључиве надлежности Суда правде ЕУ могло би се рећи да не само што Суд искључује надлежности других судова, већ и да примена *lex specialis* важи без изузетака, било да се тумачи као разрада правила међународног права, било да су у питању изузеци од правила међународног права. С тим у вези од великог је значаја даље испитати уопште позиционирање ЕУ у оквиру међународног права тј. однос правних правила и принципа ЕУ и правних правила општег међународног права. Европска унија, као што је констатовано, у међународној заједници наступа на различите начине, сходно материји у којој делује, а која је регулисана у смислу поделе надлежности између ЕУ и њених чланица, што је чини међународном организацијом *sui generis*, али и субјектом међународног права и међународних односа чије деловање заслужује правничку анализу.

ПОГЛАВЉЕ VI – ПОЈАВА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Европска унија као организација *sui generis* представља врло значајан облик међународног организовања држава на европском континенту. Не само што Европска унија представља међународну регионалну организацију специфичног карактера, коју одликује специфичан систем наднационалног функционисања у поређењу са другим међународним организацијама, већ што једна таква међународна организација чини политички ентитет који врло активно општи са трећим земљама и међународним организацијама. Историјат Европске уније је врло особен историјски контекст који је изнедрио врло активну међународну организацију на међународном плану, а посебно у погледу пропратног дејства стварања правних прописа Европске уније. У пракси се доказало да правни прописи те организације чине извесне изузетке и особености у односу на правна правила и принципе међународног права, чему је значајно допринела јуриспруденција Суда правде Европске

⁴⁴¹ Koen Lenaerts, „Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 52, 2003, стр. 879,

⁴⁴² Tobias Lock, *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, Oxford 2015, стр. 37.

⁴⁴³ Спојени случајеви Кади и Ал Баркат Фондација против Савета и Комисије, *Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission ECLI:EU:C:2008*, стр. 461.

уније. Европско право у скоро одлучујућој мери дефинише односе између њених држава чланица, чинећи од правних прописа Европске уније изузетке од примене правила међународног права. Европска унија, стога, има врло разгранату секторску политику којом се афирмише на међународном плану као значајан економски актер, услед разраде правила која од ње чине заокружено унутрашње тржиште. Међутим, Европска унија се у односима са трећим државама и другим међународним организацијама служи заједничком спољном и безбедносном политиком, која чини њено основно средство за промоцију интереса дефинисаних у Реформском уговору (Уговор из Лисабона из 2007. године). Стога, она у међународним односима чини врло значајан политички ентитет, а не само субјекат међународног права. С тим у вези, утврђивање међународноправног субјективитета Европске уније, током деценија преговарања, пре свега служило је утврђивању њеног политичког идентитета, имајући у виду да Европска унија има јасно дефинисане политичке интересе и вредности у међународној заједници.

1. Историјат Европске уније

Дезмон Динан (*Desmond Dinan*) каже да у истраживању Европске уније њена историја постаје све важнија грана.⁴⁴⁴ Њен настанак и институционални развој условљени су пре свега једним филозофским промишљањем, јер Европу су многи желели да уједине, било насилним путем попут Карла Великог, Наполеона или Хитлера, било мирољубивим путем као што су то предлагали опат Сен Пјер, Пјер Дибоа, Виктор Иго, гроф Куденхоф-Калерги, Аристид Бријан и други.⁴⁴⁵ Посебно у 19. веку се низају пројекти о уједињењу Европе - од идеја „Сједињених Европских Држава” до федерације европских држава и „паневропске уније”. Доста њих усмерено је на стварање савеза како би се противречило хегемонистичким силама односно сарадња којој се тежило била је на политичком нивоу,⁴⁴⁶ или пак с друге стране, постојала је истинска вера да је Европа колевка једног скупа цивилизацијских вредности, те да је природно да се државе Европе уједине. Међутим, ниједан такав пројекат није заживео све до периода након Другог светског рата, када је превладала идеја уједињења у циљу очувања мира и и економске обнове ратом опустошене Европе. Тај политички моменат био је од великог значаја за пролиферацију идеја о уједињеној Европи.

Први план регионализма односно регионално груписаних држава пропао је онда када је на конференцији у Сан Франциску договорено да УН буду универзална организација, а не кровна организација регионалних груписања држава.⁴⁴⁷ Винстон Черчил је током година инсистирао на идеји уједињене Европе и често се цитира његово излагање

---

⁴⁴⁴ Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004, стр. 18.

⁴⁴⁵ Будимир П. Коштутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 30.

⁴⁴⁶ Бранко М. Ракић, *За Европу је потребно време. О преурањеном покушају успостављања европске политичке интеграције*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, стр. 9.

⁴⁴⁷ *Supra note 11.*

на Универзитету у Цириху 1946. године када је изговорио да у циљу стварања мира треба створити „Сједињене Државе Европе”.

У раној фази европског интеграционог процеса, 1948. године, основане су Западна Унија (од 1954. Западноевропска унија) и Европска организација за економску сарадњу (будућа Европска организација за економску сарадњу и развој - ОЕЦД). Наредне године, долази до стварања Савета Европе и НАТО. Међутим, прави интеграциони процеси наступају тек педесетих година и они се одвијају у области економије. Године 1951. Париским уговором основана је Европска заједница за угљ и челик (ЕЗУЧ), чему је претходила чувена „Шуманова декларација”. Наиме, 9. маја 1950. године министар иностраних послова Француске Робер Шуман излаже план без преседана - онај који предвиђа да целокупну производњу француско-немачког угља и челика стави под заједничку Високу власт, у оквиру организације отворене и за учешће других држава. Шуманова кратка декларација садржала је у себи и кратку стратегију помирења опоравка Немачке и националне безбедности Француске, чинећи рат између њих у материјалном смислу немогућим.⁴⁴⁸ У ЕЗУЧ, Француској и Савезној Републици Немачкој (насталој 1949. године) се придружују Италија, Белгија, Холандија и Луксембург, које су биле повезане са Француском и Немачком због економских и стратешких разлога. Предлог је био отворен и за Уједињено Краљевство,⁴⁴⁹ међутим из страха по умањење независности Краљевства, оно га не прихвата. Паралелно, Уједињено Краљевство се залаже за стварање Европске одбрамбене заједнице и Европске политичке заједнице. Неуспех Европске одбрамбене заједнице, даље, води побољшању немачко-француских односа, а Немачка 1954. године поново стиче свој пун суверенитет. Даље, на министарској конференцији у Месини, 1955. године, политичару Полу Анрију (*Paul Henri*) поверава се задатак да проучи могућности шире интеграције „европске шесторице”. На основу његових извештаја, сачињени су Уговор о оснивању Европске економске заједнице (УЕЕЗ) и Уговор о Европској атомској заједници (УЕУРАТОМ), који су потписани у Риму 1957. године (Римски уговори).⁴⁵⁰

У преамбули Уговора о ЕЕЗ побројани су циљеви њеног формирања: успостављање темеља што чвршће Европе, обезбеђивање економског и друштвеног напретка држава уклањањем препрека које деле Европу, осигурање привредног развоја, обезбеђење равнотеже трговинске размене и лојалне конкуренције, унапређење животних и радних услова народа и други економски циљеви. А сам Уговор о ЕЕЗ садржао је одредбе о царинској унији, заједничкој трговинској политици, заједничкој транспортној политици, политици конкуренције, ограниченој сарадњи у монетарној политици, политици конкуренције и координацији у макроекономској политици.⁴⁵¹ Установљена су тела ЕЕЗ: Скупштина, Савет министара и Комитет сталних представника, Комисија (Висока власт) и Суд правде. Комисија је била независно тело које је требало да се брине о поштовању комунитарног права, док је Савет био главни орган одлучивања. Суд правде је требало да решава спорове и одлучује о поштовању обавеза држава чланица из ЕЗУЧ. Са аспекта

⁴⁴⁸ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 11.

⁴⁴⁹ Черчил тада више није премијер Уједињеног Краљевства.

⁴⁵⁰ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 34.

⁴⁵¹ Desmond Dinan, *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004, стр. 79.

стварања поверења између бивших зараћених држава, УЕЗУЧ је био „лакмус папир” за постојање спремности за сарадњу кључних индустрија те је био ограничен на трајање од педесет година, док УЕЕЗ и УЕУРАТОМ нису имали временско ограничење - били су тест за будућност. Такође, имајући у виду значај угља и челика у том периоду, државе чланице ЕЗУЧ донеле су детаљне програме сарадње, а ЕЕЗ и ЕУРАТОМ предвиђали су само опште циљеве сарадње, а чланице су имале задатак да се договоре о њиховој примени.⁴⁵²

Изворна „шесторка” усвојиће два велика пројекта: царинску унију и програм за пољопривреду, а 1973. године ће доћи до пријема нових чланица: Данске, Ирске и Уједињеног Краљевства. Норвешка, због унутрашњих резултата на референдуму 1972. године о приступу ЕЕЗ, није приступила Заједници. Уједињено Краљевство је поднело први пут захтев за чланство 1961. године, али је оно 1963. године одбијено, као и 1967. године од стране Француске⁴⁵³ која је сматрала да ће уласком Уједињеног Краљевства бити умањен њен утицај, али и да би у ЕЕЗ ушла земља преко које би Сједињене Америчке Државе имале велики утицај.⁴⁵⁴ Такође, у време председника Де Гола, због значаја који је Француска придавала Заједничкој пољопривредној политици и неслагању са осталим чланицама око њеног финансирања, у Заједници је владала „криза празне столице” јер је Француска напустила Савет министара, све до компромиса из Луксембурга 1966. године.⁴⁵⁵ На обележавању десетогодишњице ЕЕЗ у Риму, владала је велика атмосфера неповерења, а једини договор који је постигнут био је да се спроведе Уговор о спајању органа три заједнице.

Упркос застојима у развоју ЕЕЗ у шездесетих година, успешно одржана Конференција у Хагу 1969. године, дала је нови политички елан европским интеграцијама. Тада су најављене реформе у систему финансирања ЕЗ, наговештено је стварање економске и монетарне уније, као и успостављање европске политичке сарадње. Идеја, о политичкој унији, упркос неуспелим покушајима педесетих и шездесетих година (а међу њима и „план Фуше”), никада није заиста нестала. Уместо великог пројекта, спровођена је политика „ситних корака” односно од Конференције у Хагу до састанка Савета министара у Лондону 1981. године, утврђени су одређени механизми европске политичке сарадње, чиме су створени предуслови за заједничку спољну и безбедносну политику.⁴⁵⁶ Незадовољство функцијом Европског парламента и демократским дефицитом, делимично је превазиђено 1979. године увођењем директних избора европских посланика. Што се тиче економске и монетарне уније, осликане у фиксној стопи конверзије, заједничкој монетарној политици и јединственој монетарној власти, није је било лако постићи због супростављених економских и монетарних перспектива држава чланица, нестанка монетарног система заснованог на систему Бретон Вудс, али и међународне монетарне кризе настале 1971.

---

⁴⁵² Miroslav Prokopijević, *Evropska unija. Uvod*, JP Službenik glasnik, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd 2009, стр. 20.

⁴⁵³ Првенствено противљење Шарла де Гола.

⁴⁵⁴ У то време Француска излази и из интегрисане команде НАТО.

⁴⁵⁵ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 51.

⁴⁵⁶ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 38.

године.⁴⁵⁷ Упркос томе, 1980. године, уведен је Европски монетарни систем који је успоставио органичења за међусобне флукуације валута између држава чланица и уведена је економска монетарна јединица чија је намена била да утврди количине сваке од валута у европском монетарном систему.

ЕЕЗ наставља са ширењем на југ Европе, чланством Грчке 1981. године, и Шпаније и Португала 1986. године, које се ослобађају диктатура. Ширење чланства ЕЗ, наиме, није изненађујуће, јер је та намера постојала приликом њеног самог оснивања будући да у преамбули УЕЕЗ стоји да је један од циљева заједнице да се оствари економски и друштвени напредак земаља уклањањем препрека које деле Европу. Имплицитно, циљ је био да се све европске државе уједице у ЕЕЗ, мислећи првенствено на оне европске државе које нису „под гвозденом завесом” у контексту Хладног рата. Такође, треба имати у виду да су иза тога стајали и чисто тржишни разлози јер тржишту погодује веће подручје.⁴⁵⁸ У политичком смислу, један од важних преокрета седамдесетих година јесте редовно састајање шефова држава и влада, односно Европски савет је почео неформално да функционише у пракси, посебно захваљујући побољшању односа између Француске и Немачке, а његова институционализација биће уоквирена Јединственим европским актом 1986. године. Треба додати и да је још једна велика криза обележила период до усвајања Јединственог европског акта, а то је „британско буџетско питање”. Уједињено Краљевство није било задовољно количином новца који је издвајало за буџет ЕЗ, као ни саставом буџета, нарочито у погледу растућих трошења у заједничкој пољопривредној политици.⁴⁵⁹ Међусобним уступцима држава чланица ЕЗ, криза је решена 1984. године.

Пре него што је усвојен Јединствени европски акт (ЈЕА), председник Европске комисије Жак Делор (*Jacques Delors*) дао је задатак Комисији да сачини програм за заокруживање европског унутрашњег тржишта. Комисија је тај извештај сачинила у виду Беле књиге која је садржала 279 мера неопходних да се унутрашње тржиште заокружи до краја 1992. године. Белу књигу је прихватио Европски савет, а спровођење њених циљева било је омогућено усвајањем ЈЕА.⁴⁶⁰ ЈЕА не само да је омогућио заокруживање унутрашњег тржишта уклањањем различитих врсти царинских, нецаринских, административних и других баријера, већ је садржао и одредбе о координисању између држава чланица у области заједничке спољне политике ЕЗ. Реч је о периодичном састајању шефова држава и влада, или њихових представника, у циљу усвајања заједничких ставова у спољној политици. Дакле, после толико година формализован је темељ будућег система европске политичке сарадње. Иако није реч о политичкој унији, ЈЕА је устоличила институцију

---

⁴⁵⁷ Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004, стр. 130-131.

⁴⁵⁸ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 135-136.

⁴⁵⁹ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 81.

⁴⁶⁰ Andrew Moravcsik, „Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community”, *International Organization*, Vol. 45, Issue 1, Winter 1999. стр. 19-20.

Европског савета, који је функционисао годинама пре тога.⁴⁶¹ ЈЕА је, такође, од великог значаја за институционалну реформу ЕЗ, јер је дао много веће прерогативе Европском парламенту у процесу одлучивања, јер је до тад имао само консултативну улогу и увео је области у којима Савет министара може одлучивати квалификованом већином. У последњој мери, јасно се види намера држава чланица да убрзају процес сарадње и европских интеграција, јер је то до тада одлучивано консензусом.⁴⁶² Такође, проширене су области сарадње ЕЗ.

Све постигнуто у ЈЕА (установљење јединственог тржишта, већа ефикасност у раду институција Заједница и интегративна дејства у области политичке сарадње), трасирало је пут за потписивање Уговора о Европској унији (УЕУ) у Мастрихту 1992. године, јер је у самој преамбули ЈЕА тако и написано.⁴⁶³ Ратификација ових уговора није прошла лако: у Данској је одбијена на првом референдуму, у Француској и Уједињеном Краљевству је такође било проблема, а Немачка је чекала на оцену уставности Уговора од стране Уставног суда. Међутим, УЕУ је ратификован 1993. године. УЕУ је успоставио ЕУ засновану на три стуба сарадње: европским заједницама, заједничкој спољној и безбедносној политици и сарадњи у правосудној и унутрашњој политици. Дакле, услед успеха интеграција на економском плану, дошло је до потребе за интеграцијама на политичком плану, а посебно је томе допринео контекст краја Хладног рата, распад Совјетског савеза и немири у Југославији, где се ЕУ први пут ангажује као политички ентитет.

УЕУ или Уговор из Мастрихта донео је велике институционалне промене за ЕЗ. Прво, Заједнице су прерасле у ЕУ, а ЕЕЗ је постала први стуб ЕУ. Уведена је процедура саодлучивања Европског парламента и Савета министара у законодавном процесу, у питања заједничке безбедносне и одбрамбене политике уводи се и област одбране, устројена су јединствена правила за пријем нових држава чланица („критеријуми из Копехагена”), због противљења Данске и Уједињеног Краљевства да поједине области повере ЕУ уведене су различите фазе интеграција („Европа у више брзина”), основан је Комитет региона са задатком да се стара о уједначеном развоју региона ЕУ. Најзад, предвиђено је и стварање заједничке валуте до 1999. године, као последњег степена економских интеграција у виду формирања монетарне уније.⁴⁶⁴ Уведено је и грађанство ЕУ, из којег проистичу одређена права и обавезе.

ЕУ приступају 1995. године још три државе: Аустрија, Финска и Шведска, а то упркос аплицирању 1992. године нису учиниле Норвешка и Швајцарска. Таква проширена ЕУ, имала је природно захтев за даљом консолидацијом и уравнотежењем интеграција између држава чланица. Стога још у Мастрихту је било предвиђено да се 1996. године

---

⁴⁶¹ Daniel T. Murphy, „European Political Cooperation After the Single European Act: The Future of Foreign Affairs in the European Communities”, *Boston College International & Comparative Law Review*, Vol. XII, No. 2, 1989, стр. 336.

⁴⁶² Kathryn Good, „Institutional Reform Under the Single European Act”, *American University International Law Review*, Vol. 3, Issue 1, Article 8, 1988, стр. 301.

⁴⁶³ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 41-42.

⁴⁶⁴ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 143-144.

преиспитају одредбе УЕУ у циљу даљег ширења ЕУ. Уговором из Амстердама из 1997. године поново су проширене надлежности Европског парламента, а најважније је било потврђивање односно инвестира председика Европске комисије. Проширене су и области за процедуру саодлучивања. Што се тиче заједничке спољне и безбедносне политике, уведена је институција Високог представника за спољну политику и безбедност ЕУ. Неке обавезе из трећег стуба, попут виза, азила и миграција прешле су у први стуб. Међутим, оно што није било решено у Амстердаму јесте питање смањења броја чланова Европске комисије, јер су велике државе и даље имале по два члана, као и релокација броја гласова између држава чланица у Савету министара.⁴⁶⁵ Због недовршеног посла у Амстердаму, ЕУ сазива 2000. године конференцију у Ници. У међувремену, 1999. године усвојена је заједничка валута - евро. Што се тиче броја чланова Европске комисије, договорено је да свака чланица има по једног члана докле год тај број не буде двадесет седам, након чега би се увео принцип ротирања. Пондерисање гласова у Савету је измењено, а проширен је број области секторских политика ЕУ које су подлегале саодлучивању. Такође, уведена је трострука већина потребна за усвајање законодавних мера, као и нови праг квалификоване већине.⁴⁶⁶ У области заједничке спољне и безбедносне политике створени су нови механизми попут јединице за стратешко планирање и рано упозорење на чијем челу је био високи представник за спољну политику и безбедност.

Како је Уговору из Нице била додата и декларација којом су државе чланице позване да продубљују сарадњу, 2001. године одржана је Конференција у Лакену, посвећена будућности Европе, јер је правни и политички идентитет ЕУ, претпостављен за уобличавање ЕУ из Уговора из Мастрихта, остао недовршен.⁴⁶⁷ Европски савет је у Лакену учинио основ за припреме наредног уговора који би изменио одредбе УЕУ чиме би се постигла још већа интеграција. Резултат тога је израда Нацрта Устава за Европу 2004. године. Идеално, он је био осмишљен као акт који би ујединио Европу у највећој могућој мери и разрешио заостале нерешене послове из Нице. У то време долази и до нових проширења, јер 2004. године ЕУ чини двадесет и пет држава чланица. Новопридошле чланице су махом државе из средње Европе односно бивше припаднице Варшавског пакта: Пољска, Чешка, Словачка, Мађарска, Естонија, Летонија, Литванија, али и Малта, Кипар и Словенија (као једина република бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије).⁴⁶⁸ У том периоду већ је било предвиђено чланство Румуније и Бугарске у ЕУ, Хрватска, С. Македонија и Турска биле су кандидати за чланство, а у Солуну је 2003. године дата европска перспектива остатку држава бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини) и Албанији.⁴⁶⁹ Тенденција за проширењем не престаје, а с друге стране Устав за Европу је одбијен на референдумима у

---

⁴⁶⁵ Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004, стр. 266.

⁴⁶⁶ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 150-152.

⁴⁶⁷ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 48.

⁴⁶⁸ Martin Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1945-2008. A History of European Integration*, Routledge, Second Edition, New York 2010, стр. 167.

⁴⁶⁹ Sophie Meunier, Kathleen R. McNamara, *The State of the European Union. Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Vol. 8, Oxford University Press, Oxford 2007, стр. 119.

Француској и Холандији. Европски уставни пројекат пропада, те државе чланице ЕУ приступају поновној измени УЕУ односно доносе реформски уговор познат као Уговор из Лисабона (2007), који ће ступити на снагу 2009. године.⁴⁷⁰

Лисабонски уговор се разликовао од Устава за Европу првенствено у томе што су уклоњена сва обележја државности (устав, закони, министар спољних послова и др), али и по томе што је увео део о примату норми из Уговора.⁴⁷¹ Предност норми из Уговора проистиче из судске праксе Суда правде ЕУ, те је мишљење Суда само анексирано уз примарни акт. Такође, из Уговора су избачени сви симболи ЕУ, попут химне, заставе, Дана Уније.⁴⁷² Лисабонски уговор прерасподелио је надлежности из три стуба из Мастрихта односно они бивају укинута, те је материја из другог стуба прешла у УЕУ, а материја из трећег стуба прешла је у УФЕУ који уређује функционисање ЕУ и одређује њене надлежности, као и њихов начин вршења. Утврђене су поделе надлежности између ЕУ и њених држава чланица, а проширен је и број области у којима се одлучивало квалификованом већином.⁴⁷³ Проширене су примене клаузуле о изузећима (*opt-outs*) у случају Уједињеног Краљевства, Чешке и Ирске, појашњени су „критеријуми из Копенхагена”, прецизирана је спољна и безбедносна политика ЕУ, промењено је обрачунавање квалификоване већине у Савету министара, смањен је број чланова Европске комисије и установљен је председник Европског савета.⁴⁷⁴ Најзад, признат је правни субјективитет ЕУ, а Повеља о основним правима је постала обавезујуће правне снаге са ступањем на снагу Уговора из Лисабона.⁴⁷⁵

Године 2007. Румунија и Бугарска постају чланице ЕУ, а Хрватска постаје њен члан 2013. године. Европа „двадесетосморице” функционише све до референдума у Уједињеном Краљевству, одржаног 2016. године, када је изгласан његов излазак из ЕУ, што је било могуће према одредбама Уговора из Лисабона. Након дугих и компликованих преговора, усвојен је Споразум о изласку Уједињеног Краљевства из ЕУ, који је ступио на снагу 1. фебруара 2020. године. Тим споразумом предвиђено је повлачење представника Уједињеног Краљевства из институција ЕУ, док је за преговоре о трговинским односима и другим политикама ЕУ предвиђен транзициони период.⁴⁷⁶ ЕУ је тиме након година ширења

---

⁴⁷⁰ Jean-Luc Sauron, Emmanuel Barbe, Philippe Huberdeau, Emmanuel Puisais-Jauvin, *Comprendre l'Union européenne*, La documentation française, Catégorie A, 2016, стр. 9.

⁴⁷¹ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 153.

⁴⁷² Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 2.

⁴⁷³ *Supra note 462*.

⁴⁷⁴ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 152-154.

⁴⁷⁵ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2012. стр. 640.

⁴⁷⁶ Преговори би требало да буду окончани у транзиционом периоду који ће трајати до краја 2020. године, али се он може продужити, уколико се о томе договоре Европска комисија и Уједињено Краљевство најкасније до 1. јула 2020. године, на једну или две године, односно најкасније до 31. децембра 2022. године.

изгубила једну државу чланицу, а процес ширења је успорен, због потребе унутрашњих консолидација ЕУ.

Приказ историје настанка и развоја ЕУ из европских заједница од значаја је за илустровање не само стварања ове организације, већ и за све препреке са којима су се њене државе чланице сусретале када је реч о одрицању суверенитета у виду преноса надлежности на институције ЕУ, ширења области сарадње и преласка из стадијума стандардне међудржавне сарадње у стадијум „европских интеграција” које прате правни прописи ЕУ односно ЕУ постаје простор права ЕУ што у одређеној мери утиче на политичко-правне односе њених држава чланица, али и односе ЕУ и њених чланица појединачно са трећим државама и уопштено посматрано остатком међународне заједнице.

2. Европска унија као међувладина регионална организација *sui generis*

У литератури постоји сагласност да ЕУ није уобичајена међународна организација и она се као међународна организација најчешће разматра као изузетак, посебна међународна организација или организација *sui generis*. Појам међународних организација, као и сам појам међународног права, окарактерисан је различитим дефиницијама. Већ је поменуто да се Комисија УН приликом израде Нацрта чланова о одговорности међународних организација определила за рестриктивнију дефиницију - „организација, основана уговором или другим инструментом регулисаним међународним правом, и која има сопствени међународноправни субјективитет. Међународна организација за чланове може, осим држава, имати и друге ентитете”.⁴⁷⁷ Иста рестриктивна дефиниција, према којој су међународне организације искључиво оне међувладине организације основане уговором, налази се и у „Енциклопедији међународног јавног права”, где стоји да је међународна организација удружење држава основана уговором, које остварује заједничке циљеве и која поседује своје сопствене органе за спровођење одређених функција у оквиру организације.⁴⁷⁸ Поборници постојања права међународних организација попут Мишела Виралија (*Michel Virally*) увиђају значај органа међународних организација, дефинишући међународне организације као удружења држава, основаних споразумом између чланова и које поседују стални систем органа чији је задатак да извршавају циљеве од заједничког интереса кроз сарадњу између својих чланова.⁴⁷⁹ Оно што их разликује међусобно је њихова функција, односно област регулисања која им је поверена споразумом. Ове дефиниције акцентуирају међувладин карактер међународних организација, међутим будући да међународне организације имају међународноправни субјективитет, оне имају и сопствену вољу, која се разликује од воља држава чланица, те Фицморис нуди дефиницију да је

---

⁴⁷⁷ *Supra note* 341.

⁴⁷⁸ *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 5, International Organizations in General, Universal International Organizations and Cooperation, North-Holland, Amsterdam, New York, Oxford 1983, стр. 120.

⁴⁷⁹ Michel Virally, „La notion de fonction dans la théorie de l’Organisation internationale”, *Le droit international en devenir, les Mélanges offerts à Charles Rousseau : La Communauté internationale*, Pedone, Paris 1974, стр. 278.

међународна организација удружење држава основано уговором, која има устав и своје заједничке органе и која има правни субјективитет различит од субјективитета држава чланица,⁴⁸⁰ док Браунли додаје и да међународне организације морају имати перманентан карактер у циљу разликовања удружења држава у оквиру конференција дугог трајања.

Дефиниције међународних организација се често свде на својеврсно набрајање њихових конститутивних елемената. У основи реч је о елементима чланства у међународним организацијама – да су у питању државе, уз могућност да и други ентитети буду чланице, оснивања – да су основане међународним уговором, да имају објективан субјективитет – самосталну вољу различиту од скупа воља њених држава чланица, да могу да доносе прописе који се односе на њене чланове. Даље, међународне организације у литератури познају и различите врсте категоризација односно подела у односу на надлежности - опште или специјалне, опсега чланства – универзалне или регионалне, степена интеграције – међудржавног или наднационалног карактера и др. У светлу наведених подела постоји тенденција смештања ЕУ у категорију регионалне специјалне организације наднационалног карактера или због акумулације тих специфичности подвођење под категорију *sui generis*. Како постоје и друге регионалне организације у и ван Европе и безброј специјалних организација у погледу материје регулисања, оно што ЕУ заиста чини другачијом јесте њен наднационални карактер, преведен кроз специфичан институционални оквир ЕУ, принципе субсидијарности и супрематије, и правне прописе које усваја ЕУ.

Како би се размотрила продукција и примена норми ЕУ, важно је размотрити институционално уређење ЕУ односно његов специфичан оквир. Прва специфичност лежи у легислативном процесу у којем, у принципу, учествују главни органи ЕУ: Савет министара, Европска комисија и Европски парламент, на један специфично утврђен начин. Прво, Савет министара (Савет), као један од главних органа ЕУ, сачињен је од ресорних министара држава чланица у зависности од његовог сазива (општи послови, спољни послови, економски и финансијски послови, правосуђе и унутрашњи послови и др). Дакле, он се појављује у различитим саставима.⁴⁸¹ Њиме председавају државе чланице ЕУ, по систему ротације, на шестомесечном нивоу. Савет, заједно са Европским парламентом, има законодавну улогу, која се односи и на усвајање буџета. Такође, Савет доноси одлуке у циљу остваривања вредности и циљева утврђених у УЕУ и припрема састанке Европског савета. На препоруку Европске комисије, према Члану 121 УФЕУ, он утврђује опште смернице економских политика држава чланица, усклађеност поменутих политика са општим смерницама и врши надзор економског развоја држава чланица и ЕУ.⁴⁸² Рад Савета на недељном нивоу припрема Комитет сталних представника (COREPER), сачињен од дипломатских представника држава чланица који су перманентно у Бриселу.

Иако тело међувладиног карактера где су државе чланице представљене својим министрима, систем одлучивања у Савету је специфичан. Најпре, квалификована већина

---

⁴⁸⁰ Alain Pellet, „Les fondements juridiques internationaux du droit communautaire“, *Collected Courses of the Academy of European Law*, Vol. 5, Book 2, 1997, стр. 233.

⁴⁸¹ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 225.

⁴⁸² Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 171.

којом се усваја највећи број одлука у Савету рачуна се према посебној формули, а не према стандардној међудржавној формули „једна држава-један глас”. Према члану 238 тачка 3. УФЕУ за квалификовану већину потребно је најмање 55 одсто чланова Савета, који представљају најмање 65 одсто становништва ЕУ. Мањина за блокаду мора имати минималан број чланова Савета који представља више од 35 посто становништва држава чланица које учествују у гласању, плус један члан, те она спречава постизање квалификоване већине. Изузетак чини када Савет не одлучује на основу предлога Европске комисије или високог представника за спољне послове и безбедносну политику ЕУ, па квалификовану већину чини 72 посто чланова Савета који чине најмање 65 посто становништва ЕУ.⁴⁸³ Овај систем је према неким мишљењима уведен како Савет не би био спречен да доноси одлуке, али и пондерација гласова, такође, иде у прилог „великим земљама” попут Немачке и Француске због калкулација по основу бројности становништва на њиховим територијама.⁴⁸⁴ Међутим, ипак постоје и области у којима је тражена једногласност, а међу њима су и одлуке из области спољних послова и безбедносне политике⁴⁸⁵, а право вета омогућава држави која га је искористила да не примени одлуке Савета.

Европски парламент (ЕП) чини представничко односно пленарно тело ЕУ у којем су заступљени европски посланици, изабрани на директним изборима на сваких пет година. Европски посланици не седе у националним сазивима, већ у политичким групацијама попут групе Европске народне партије, групе Европских социјалиста и и др, а они бирају председника ЕП и четири потпредседника.⁴⁸⁶ Улога ЕП у легислативној процедури је расла са мењањем оснивачких уговора ЕУ, а најзначајнија промена је увођење саодлучивања са Саветом Уговором из Мастрихта. Одлуке се усвајају апсолутном већином присутних и гласалих, а за кворум је потребна једна трећина чланова ЕП. Осим законодавне улоге, ЕП има и друге функције: подељена надлежност са Саветом у усвајању буџета, потврда међународних споразума, давање сагласности за пријем нових држава чланица, могућност покретања поступка пред Судом правде ЕУ, расправљање о извештајима других органа ЕУ и др.⁴⁸⁷ Улога ЕП у институционалном систему ЕУ значајно је ојачана инвеституром Европске комисије, односно давањем сагласности на састав Европске комисије, као и могућности изгласавања неповерења истој. Тиме је постигнут утисак равнотеже између законодавне и извршне власти попут оне која постоји у националним системима између влада и парламената. Међутим, ЕК само сличи владама држава чланица, јер њу чине комесари који не поступају испред држава чланица, већ поступају у име ЕУ.

---

⁴⁸³ Milutin Janjević, *Reformski ugovor iz Lisabona*, JP Službeni glasnik, Beograd 2008, стр. 98.

⁴⁸⁴ Sophie Meunier, Kathleen R. McNamara, *The State of the European Union. Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Volume 8, Oxford University Press, Oxford 2007, стр. 69-70.

⁴⁸⁵ Иако је предвиђено да се и у оквиру спољне и безбедносне политике тежи квалификованој већини, када год је то могуће.

⁴⁸⁶ Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004, стр. 268.

⁴⁸⁷ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 163.

Европска комисија (ЕК) је колегијално тело ЕУ коју чине независни чланови - комесари задужени за различита питања у оквиру ЕУ. Њене чланове номинују државе чланице, али оног тренутка када постану комесари, они више не представљају националне интересе, већ поступају у име ЕУ. Избор ЕК се врши на сваких пет година након избора за ЕП, јер ЕП одобрава инвестиру ЕК. Такав састав ЕК у највећој мери осликава наднационалност ЕУ, јер у једном од главних органа ЕУ се не налазе представници држава чланица, као што је то случај са класичним међународним организацијама. Као „чувар уговора ЕУ”, она има скоро ексклузивно право да предлаже нове прописе ЕУ Савету и Европском парламенту, као и предлог буџета. Такође, она надзире извршавање прописа ЕУ у државама чланицама, и у случају неизвршавања обавеза од стране држава чланица, покреће прописане процедуре против њих, и формулише препоруке или даје мишљења о питањима која уређује уговор. Зато се она и назива „чуварем уговора ЕУ”.⁴⁸⁸ Такође, ЕК води и спољне односе ЕУ, а један од потпредседника ЕК је обавезно високи представник за спољне послове и безбедносну политику ЕУ.⁴⁸⁹

Дакле, трио органа ЕУ: Савет, ЕП и ЕК активно учествује у усвајању прописа ЕУ и на јединствен начин води спољне односе ЕУ. Смернице по којима они поступају утврђује Европски савет, институционализован ЈЕА,⁴⁹⁰ док му је Уговором из Лисабона признат статус институције ЕУ.⁴⁹¹ Европски савет чине председник Европског савета, шефови држава и влада (који заступају националне интересе држава чланица), председник Европске комисије и високи представник за спољне послове и безбедносну политику ЕУ, као и министри спољних послова држава чланица ЕУ који присуствују Европском савету, будући да припремају његове састанке у оквиру Савета за опште (GAC) и спољне послове (FAC). Главни задатак Европског савета је да утврђује смернице функционисања ЕУ, а његов институционални оквир је мешовите природе, будући да у Европском савету учествују представници држава, али и представници европских институција⁴⁹². Тежња је да у највећој могућој мери одлуке Савета буду усвојене једногласно, а за то се стара председник Европског савета, који уједно подноси извештај ЕП о заседањима Европског савета.⁴⁹³

---

⁴⁸⁸ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 210.

⁴⁸⁹ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 165.

⁴⁹⁰ *Supra note 461*.

⁴⁹¹ Члан 13 став 1 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 - 0390*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 24/02/2020.

⁴⁹² John McCormick, *Understanding the European Union*, Palgrave Macmillan, Third Edition, New York 2005, стр. 123.

⁴⁹³ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 168.

Једном када се усвоји пропис ЕУ, о чијој природи и врстама ће бити посебно речи у наредном потпоглављу, ЕК се стара о примени прописа у државама чланицама. У случају непоштовања прописа ЕУ од стране држава чланица, ЕК може поднети случај пред Суд правде ЕУ, којем се уједно могу обратити и државе чланице у циљу тумачења прописа ЕУ. Судом правде ЕУ (СПЕУ) чини врло важну институцију ЕУ, јер предствља крајњу инстанцу за решавање спорова у погледу примене права ЕУ.⁴⁹⁴ Он својом јуриспруденцијом годинама утврђује садржај и примењивост права ЕУ, као и однос права ЕУ са међународним правом и правом држава чланица. О СПЕУ, његовој улози, јуриспруденцији и надлежностима, ће посебно бити дата анализа у оквиру потпоглавља VI.4 *Значај Суда правде Европске уније по фрагментацију међународног јавног права*.

Од осталих институција ЕУ, од значаја је поменути установљивање Централне европске банке (ЦЕБ) у Франкфурту, задужене за старање о економској монетарној унији. Такође, постоји и Финансијски (ревизорни) суд који води контролу прихода и расхода ЕУ односно врши ревизорску контролу институција ЕУ за сваку буџетску годину.⁴⁹⁵ На крају, у циљу подстицања интегративних процеса, основана је Европска инвестициона банка и консултативни органи ЕУ: Економско-социјални комитет и Комитет региона.

Институционално уређење ЕУ, приказано кроз његово горенаведено специфично постављање, води ка разматрању специфичних начела функционисања ЕУ. Осим подељених надлежности између ЕУ и њених држава чланица, као врло важан прицип издваја се принцип супсидијарности, који проистиче директно из њених наднационалних надлежности. Према члану 5 став 3 УЕУ у областима у којима ЕУ нема искључиву надлежност, уколико државе чланице не успеју да спроведу на одговарајући начин оно што је прописано нормама ЕУ, ЕУ може интервенисати. Наиме, у случају немоћи држава чланица да нешто реше на националном нивоу, ЕУ има комплементарну улогу, а све у циљу једнаког спровођења прописа ЕУ.⁴⁹⁶ Када је реч о искључивој надлежности ЕУ, ту се примењује принцип супрематичности, односно државе чланице су се сагласиле да је делотворније да неке политике буду усвајане на ширем нивоу односно на нивоу ЕУ, налазећи да је тај начин ефикаснији од усвајања истих политика на националном нивоу. Даље, начело сразмерности подразумева да ће Унија предузимати оне акције тако да оне не пређу њена овлашћења у извршавању крајњег циља.⁴⁹⁷ Поштовање ових принципа обезбеђено је на два начина: посредством националних парламената и путем подношења питања о прекорачењу надлежности испред СПЕУ.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁴ Miroslav Prokopijević, *Evropska unija. Uvod*, JP Službenik glasnik, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd 2009, стр. 94.

⁴⁹⁵ Будимир П. Кошуткић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 227.

⁴⁹⁶ Будимир П. Кошуткић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 97.

⁴⁹⁷ Jean-Luc Sauron, Emmanuel Barbe, Philippe Huberdeau, Emmanuel Puisais-Jauvin, *Comprendre l'Union européenne*, La documentation française, Catégorie A, 2016, стр. 19.

⁴⁹⁸ Jean-Luc Sauron, Emmanuel Barbe, Philippe Huberdeau, Emmanuel Puisais-Jauvin, *Comprendre l'Union européenne*, La documentation française, Catégorie A, 2016, стр. 20.

Питање о „федералности ЕУ”, у изостанку усвајања Устава ЕУ, мотивисано је у значајној мери поделом надлежности ЕУ, која је специфична за федерална уређења, док је у унитарним државама и конфедерацијама реч о поверавању или преношењу послова.⁴⁹⁹ Различити аутори су, на основу овог полазишта, испитивали „државну природу” ЕУ, полазећи од премиса федерализма, у комбинацији са теоријама међународних односа, првенствено функционализма, неофункционализма и конструктивизма.⁵⁰⁰

Како Европска унија није ни федерација, а ни конфедерација, прихватање поделе надлежности, утврђено Уговором из Лисабона, има за циљ да утврди специфичност и аутономност њеног правног поретка и потврди принцип „преемције”, према којем су утврђени услови у којима државе чланице не могу учествовати у стварању права ЕУ.⁵⁰¹ Дакле, изузеће држава чланица из директног учествовања у легислативним токовима ЕУ је врло значајна карактеристика ЕУ, што је једна од потврда њене природе *sui generis*. Међутим, у областима где ЕУ не предузима мере у којој су јој додељена овлашћења, државе чланице стичу конкурентну надлежност, јер ради унутрашњих потреба регулишу одређена питања, предузимајући законодавне мере.

Најзад треба размотрити и вредности и циљеве на којима је заснована ЕУ. Они се налазе у члану 3 УЕУ. Међу њима су да је циљ ЕУ унапређење мира, сопствених вредности и благостања народа, да пружи подручје слободе, безбедности и правде и да успоставља унутрашње тржиште, економску и монетарну унију. Осим тога, њени циљеви су и да у односима са остатком света унапређује своје вредности и интересе, да доприноси миру, безбедности...као и строгом поштовању и развоју међународног права, укључујући поштовање Повеље УН. Своје интересе ЕУ треба да остварује сопственим средствима, у складу са надлежностима које су јој поверене уговорима.⁵⁰² Из овога се јасно види да је у оснивачком уговору ЕУ опредељена за поштовање међународног права, а посебно Повеље УН (што подразумева и обавезе дефинисане чланом 103 Повеље УН). С друге стране, у пракси, она ће у односима са остатком света унапређивати своје вредности и интересе. Иницијална претпоставка је да су интереси ЕУ у складу да међународним правом, јер у супротном не би поштовање међународног права и унапређење интереса ЕУ били у истој равни у оквиру одредбе која утврђује циљеве ЕУ. Међутим, да је ЕУ посебан политички ентитет, говори и чињеница да она има и сопствене вредности, које су такође дефинисане у оквиру овог члана. А те вредности имају значајну улогу приликом тумачења УЕУ и УФЕУ, што ће бити приказано кроз јуриспруденцију СПЕУ. Дакле, вредности ЕУ и имају одређен степен правне обавезности, а не само узвишених начела. Те вредности обавезују како ЕУ, тако и њене државе чланице понаособ. С тим у вези оваква подела надлежности и

---

⁴⁹⁹ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 172.

⁵⁰⁰ Види у: Бранко М. Ракић, *Остваривање мира преко међународног организовања и интегрисања држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009.

⁵⁰¹ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 272; Nevenko Misita, *Osnovi prava Evropske unije*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo 2007, стр. 411.

⁵⁰² Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 97.

конституционализација начела ЕУ је од посебног значаја за разматрање деловања ЕУ на фрагментацију међународног права.

3. Право Европске уније и односи између држава чланица

На исти начин као што је испитана природа међународног јавног права, треба испитати и природу права ЕУ, полазећи од легислативног процеса, његових субјеката и извора. Легислативни процес је грубо описан у претходном поглављу и у њему је истакнута једна од главних карактеристика ЕУ, односно њена наднационалност, јер у легислативном процесу учествује међудржавно тело Савет министара који саодлучује са ЕП, док су предлози правних прописа у искључивој надлежности ЕК, технократске институције ЕУ. Лисабонски уговор, такође, предвиђа редован и посебан легислативни поступак. Редовна процедура уређена је чланом 294 УФЕУ. Након што ЕК поднесе предлог Савету и ЕП, ЕП заузима став и о њему обавештава Савет. Ако се Савет сложи са ставом ЕП, предложени акт је усвојен. Уколико се Савет не сложи, он га враћа на друго читање ЕП. ЕП може да прихвати, одбије став Савета или да предложи измене поднетог предлога. Након тога га враћа Савету, а Савет може да усвоји предложене измене или не одобри измене и сазове Комитет за усаглашавање, којег чине представници Савета и ЕП. Посебан легислативни поступак покреће се на иницијативу групе држава, на препоруку Европске централне банке или на захтев СПЕУ.⁵⁰³

Даље, субјекти права ЕУ су уједно и државе чланице и појединици, али и правна лица, који живе односно послују на територији држава чланица ЕУ. У паралели са међународним правом, у значајној мери примарни субјекти међународног права - државе не учествују у стварању прописа ЕУ, што искључује делимично њен међудржавни карактер јачањем наднационалности. Међутим, за доношење неких одлука које су правнообавезујуће у правном систему ЕУ важи искључиво међудржавни карактер, а он је принципијелно осликан у одлукама које усваја Савет, у којима је за усвајање одлука потребан консензус. За примену правних прописа ЕУ, успостављена је вишеструка контрола, која лежи у прерогативима ЕК, а у случају спорова установљена је надлежност СПЕУ. Како би се употпунила слика о праву ЕУ, треба испитати изворе права ЕУ, њихову правну природу и карактеристике, а посебно однос који оно уређује између држава чланица ЕУ и однос права ЕУ са националним правима држава чланица.

Право ЕУ чине примарне и секундарне норме, а његови извори су сви правни акти, правне радње и неписани правни принципи који производе правна дејства у поретку ЕУ.⁵⁰⁴ Примарне норме садржане су у УЕУ и УФЕУ, односно у оснивачким уговорима ЕУ.⁵⁰⁵

---

⁵⁰³ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 365.

⁵⁰⁴ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 97.

⁵⁰⁵ Подразумева и све уговоре о Европске економске заједнице и Европске уније који претходе Уговору из Лисабона.

Овакво тумачење да су оснивачки уговори примарни извори права ЕУ везани су за конститутивна тумачења тих уговора, јер иако не чине устав у формалном смислу, неки аутори, али и сам СПЕУ, га сматрају уставом у материјалном смислу.⁵⁰⁶ Уколико су у почетку и били међдржавног карактера, уговори о ЕУ су временом стекли статус устава, што је потврдио и СПЕУ.⁵⁰⁷ Такође, ти уговори садрже основна правна начела права ЕУ попут забране дискриминације и начела лојалности. Треба нагласити да саставни део оснивачких уговора чине и споразуми и анекси који су им припојени попут ЈЕА. Повеља о основним правима ЕУ и др. У ту групу спадају и уговори о приступању нових држава чланица ЕУ. Такође, у примарне изворе права спадају и међународни уговори закључени између држава чланица под одређеним условима, али и међународни споразуми које је закључила ЕУ са другим међународним организацијама или трећим државама.⁵⁰⁸ УЕУ уређује материју међународних споразума, док УФЕУ уређује поступак закључивања споразума између ЕУ и трећих држава, односно других међународних организација.

Што се тиче секундарног права ЕУ, то су сви они прописи које институције ЕУ усвоје на основу примарних норми. За разлику од уговора, за које постоји отежана процедура за њихову измену, секундарне норме се много лакше и усвајају и мењају, чак и на дневној бази. Таквим отежаним поступком за измену оснивачких уговора поново се може направити паралела са процедуром измене устава у државама, јер таква процедура тежи очувању правне сигурности односно немогућношћу да се кровни правни акт често мења. Због конституционализације права ЕУ, увођење хијерархије измену норми ЕУ је био нужан процес, и та хијерархија норми доприноси аутономизацији правног поретка ЕУ. Секундарне норме права ЕУ деле се на: уредбе, директиве и одлуке, које су обавезујућег карактера, и на препоруке и мишљења која нису правнообавезујућег карактера, већ у неку руку чине „меко право ЕУ“.

Што се тиче правнообавезујућих прописа ЕУ, важно је направити разлику између уредби, директива и одлука. Уредбе су правни прописи ЕУ који имају општу примену и директно се примењују у државама чланицама ЕУ, односно није неопходно да држава чланица усвоји посебан правни пропис како би транспоновала уредбе у домаће законодавство, за разлику од директива које захтевају транспонованье од стране држава чланице, за шта постоје утврђени рокови и механизми контроле од стране институција ЕУ. Природа уредби је револуционарна за међународно јавно право, у складу са којим су настале примарне норме права ЕУ, јер норме из споразума које регулише међународно право морају посебним националним актима да се преведу у домаће законодавство.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁶ Rainer Arnold, *European Constitutional Law, The Process of Constitutionalisation of the EU and Related Issues*, Europa Law Publishing, Washington 2008, стр. 41.

⁵⁰⁷ Alberto Vespaziani, „Comparison, Translation and the Making of a Common European Constitutional Culture”, *German Law Journal*, Vol. 9, No. 5, 2008, стр. 547.

⁵⁰⁸ Будимир Кошуткић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 272; Nevenko Misita, *Osnovi prava Evropske unije*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo 2007, стр. 248.

⁵⁰⁹ Paul F. Diehl, Charlotte Ku and Daniel Zamora, „The Dynamics of International Law: The Interaction of Normative and Operating Systems”, *International Organization*, Vol. 57, No. 1, Winter 2003, Cambridge University Press, стр. 46.

Уредбе су, наиме, некаква врста европског закона, јер имају непосредну примену, и обавезују у односу на неодређени број случајева.⁵¹⁰ Директива, је с друге стране, попут европског оквирног закона, јер државама чланицама ЕУ оставља могућност да саме одреде начине примене у оквиру онога што је прописала одређена директива. Најзад, одлуке се најчешће користе за одређен број случајева и обавезују само њене адресате, што могу бити државе чланице, али и правна и физичка лица.⁵¹¹

Општа обележја правног поретка ЕУ свде се на неколико карактеристика. Прво, у питању је јединствен и аутономан правни поредак, јер он јесте настао у складу са међународним правом (примарне норме), али је њихова разрада у облику секундарних норми остварена преко институција ЕУ, а у сврху испуњавања циљева из оснивачких уговора.⁵¹² ЕУ, даље, располаже сопственим институцијама које самостално одлучују у оквиру својих надлежности. Што се тиче надређености права ЕУ у односу на национална права држава чланица, оно није неограничено, али је свакако постојано у мери у којој треба остварити циљеве ЕУ. Сами уговори о ЕУ не садрже одредбе о надређености права ЕУ над правима држава чланица, али је то потврдио СПЕУ у својој јуриспруденцији.⁵¹³

Право ЕУ се од међународног права, као што је речено, разликује о по начину стварања норми, али и по нормативној снази његових прописа који имају директну примену у државама чланицама ЕУ. Таква директна примена норми није у супротности са међународним правом, јер су се о томе сложиле њене државе чланице, односно о томе постоји претходна сагласност воља држава чланица ЕУ.⁵¹⁴

Даље, европско право, осим што има основне правне принципе садржане у фундаменталним уговорима, оно има и основна права која обавезују државе чланице када остварују активности у оквиру права ЕУ.⁵¹⁵ Такве ситуације настају у случају да нека држава усвоји меру којом ограничава примену права заштићеног нпр. УФЕУ. О повреди тих права одлучује СПЕУ. Некада у погледу тумачења слободе кретања СПЕУ и ЕСЈП могу имати различите опсеге тумачења, јер СПЕУ се води циљевима и вредностима ЕУ, односно он је његов чувар, док резонување ЕСЈП се у принципу води тумачењем ЕКЈП. Стога можда постоји и одсуство воље ЕУ да приступи ЕКЈП, због евентуалног различитог тумачења основних права која су заштићена и ЕЈКП и правом ЕУ. Због двојаког припадања, и систему заштите људских права у оквиру Савета Европе и систему заштите

---

⁵¹⁰ Paul F. Diehl, Charlotte Ku and Daniel Zamora, „The Dynamics of International Law: The Interaction of Normative and Operating Systems”, *International Organization*, Vol. 57, No. 1, Winter 2003, Cambridge University Press, стр. 46.

⁵¹¹ Nigel G. Foster, *Foster on EU Law*, Oxford University Press, Oxford 2009, стр. 80.

⁵¹² Rainer Arnold, *European Constitutional Law, The Process of Constitutionalisation of the EU and Related Issues*, Europa Law Publishing, Washington 2008, стр. 42.

⁵¹³ Joseph H. H. Weiler, Ulrich R. Haltern, „Constitutional or International? The Foundations of the Community Legal Order and the Question of Judicial Kompetenz-Kompetenz”, *European Court and the National Courts - Doctrine and Jurisprudence: Legal Change in Its Social Context*, Anne-Marie Slaughter, Alec Stone Sweet, Joseph H. H. Weiler (Eds.), Oxford University Press, Oxford 1998, стр. 340.

⁵¹⁴ Trevor C. Hartley, *The Foundations of European Community Law*, Oxford University Press, Sixth Edition, Oxford 2007, стр.193.

⁵¹⁵ Будимир П. Коштутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 288.

људских права у оквиру ЕУ, државе чланице ЕУ могу имати оклевања односно недоумице о подношењу спорова. Већ је поменуто да у случају „мешовитих уговора” ствар није лака, јер СПЕУ задржава искључиву надлежност у области решавања спорова када су стране уговорнице и ЕУ и њене државе чланице, ма која тема предметног спора била.⁵¹⁶

Због природе правног поретка ЕУ и међусобан однос држава чланица ЕУ је специфично уређен. Свака од чланица ЕУ везана је примарним и секундарним нормама ЕУ, али је истовремено везана и оним обавезама које проистичу из међународног права. Међусобно, државе чланице имају ограничен простор за склапање билатералних споразума, јер они морају бити у оквиру права ЕУ. Међународно право није одсутно из ЕУ, али се право ЕУ по својим специфичностима разликује од међународног права. Једне од тих специфичности права ЕУ су и правни акти *sui generis* ЕУ, који се не налазе у члану 288 УФЕУ. Наиме, у питању су правни акти односно одлуке које усвајају Савет и Европски савет у области заједничке спољне и безбедносне политике. Треба поменути да је нератификован Устав за Европу садржао одредбу у којој су се предвиђени правни акти ЕУ односили на све политике ЕУ, док је Уговором из Лисабона то изостављено.⁵¹⁷ С друге стране, 2007. године су унете значајне измене које су се односиле на заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ.⁵¹⁸ Одредбе о одбрамбеној политици омогућиле су ЕУ оперативну способност која се ослања на војна и цивилна средства којима доприносе државе чланице ЕУ.⁵¹⁹ Та оперативна способност ЕУ може бити употребљена ван њених граница у циљу очувања мира и безбедности, а у складу са Повељом УН.⁵²⁰ Чак је Уговором из Лисабона дотадашње искључиво једногласно одлучивање у о области спољне и безбедносне политике омекшано, дозвољавајући могућност одлучивања квалификованом већином, у утврђеним условима.⁵²¹ Међутим, правна природа тих одлука није јасна односно за кога су обавезујуће и да ли су обавезујуће, односно потпадају ли под члан 288 или представљају активности ЕУ према члану 12 УЕУ који каже да су то заједничке акције у циљу остваривања циљева из оснивачких уговора ЕУ.

---

⁵¹⁶ *Supra note 328.*

⁵¹⁷ Milutin Janjević, *Spoljna politika Evropske unije*, JP Službeni glasnik, Beograd 2007, стр. 182.

⁵¹⁸ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 230.

⁵¹⁹ William Wallace, *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, Fifth Edition, Oxford 2005, стр. 430.

⁵²⁰ Члан 42 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> , 17/02/2020.

⁵²¹ Члан 31 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> , 17/02/2020.

4. Значај Суда правде Европске уније по фрагментацију међународног јавног права

У установљивању европског права као аутономног правног система велику улогу је одиграо СПЕУ кроз своју јуриспруденцију односно кроз улогу тумачења права ЕУ. СПЕУ је Лисабонским уговором установљен као институција ЕУ, а до Уговора из Нице судски систем ЕУ обухватао је два суда: Суд европских заједница (Европски суд правде) и Првостепени суд. Историјат Суда сеже од самог оснивања ЕЗУЧ, преко ЕЕЗ, а Уговором из Мадрихта његов назив остаје непромењен, јер је био надлежан само за први стуб ЕУ, односно за европске заједнице. Што се тиче Првостепеног суда, он је због преопретерености Европског суда правде основан 1989. године. Уговором из Нице успостављени су и панели који су били придружени у раду Првостепеног суда.⁵²² Уговор из Лисабона је у значајној мери реорганизовао судски систем ЕУ, посебно и због разлога проширења ЕУ,⁵²³ а Суду правде ЕУ су проширене надлежности. Чланом 19 УЕУ утврђено је да СПЕУ обезбеђује поштовање права у тумачењу и примени Уговора, као и састав СПЕУ, те се он састоји од Суда правде, Општег суда и специјализованих судова.⁵²⁴ Суд правде је ауторитативно судско тело ЕУ јер тумачи како његове оснивачке уговоре, тако и секундарно право ЕУ. У складу са уговорима, СПЕУ одлучује о тужбама које подносе државе чланице, институције, правна или физичка лица; одлучује током претходног поступка, за захтев судова држава чланица, о тумачењу права ЕУ или о важењу прописа које су усвојиле институције ЕУ и одлучује о другим случајевима који су предвиђени уговорима ЕУ.⁵²⁵

СПЕУ има и лице и наличје. Он је истовремено врховна судска инстанца ЕУ, попут врховног суда ЕУ, али је истовремено и међународни суд који одлучује о споровима између држава и тумачи право. У првом случају, он се понаша у складу са чланом 19 УЕУ, јер осигурава тумачење и примену уговора датог права. Такве одредбе поверавају одговорност СПЕУ да тумачи право ЕУ, подразумевајући примарно и секундарно право ЕУ. Пошто њему могу приступити и државе, али и институције ЕУ, али и правна и физичка лица, он се понаша попут националног суда који се стара о правној сигурности. За разлику од других међународних судова, утврђена је веза између њега и националних судова држава чланица, јер ти судови приликом пресуђивања могу да се обрате суду за мишљење у претходном поступку, што они то често и чине, те је препозната његова улога у конституционализацији права ЕУ.⁵²⁶ С друге стране, његова улога међународног суда је мање изражена, иако је основан међународним уговором који одређује његове надлежности и састав. Као и другим

---

⁵²² Будимир П. Кошуткић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 208.

⁵²³ Види у: Edward Best, Pierpaolo Settembri, „Legislative Output After Enlargement: Similar Number, Shifting Nature”, *Institutions of the Enlarged European Union. Continuity and Change*, Edward Best, Thomas Christiansen and Pierpaolo Settembri (Eds.), Edward Elgar Publishing, 2008, стр. 183-203.

⁵²⁴ Будимир Кошуткић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 223.

⁵²⁵ Будимир П. Кошуткић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 212.

⁵²⁶ Anthony Arnall, *The European Union and its Court of Justice*, Oxford University Press, Second edition, Oxford 2006, стр. 640.

међународним судовима, СПЕУ је додељена надлежност да решава спорове између држава страна уговора односно између држава чланица ЕУ, што се у пракси не дешава често.⁵²⁷ Даље, његова надлежност иде и ван тумачења оснивачких уговора ЕУ и прописа ЕУ, јер тумачи и уговоре које је закључила ЕУ, што значи да улази и у домен међународног права.

Већ је речено да је СПЕУ годинама доприносио и утврђивао аутономност правног поретка ЕУ. Он представља темељ ЕУ јер осим што обезбеђује примену права ЕУ, он обезбеђује и узајамна ограничења моћи њених актера - држава чланица ЕУ, институција ЕУ и правних и физичких лица.⁵²⁸ Суд је још шездесетих година у својим пресудама на један врло смео начин тумачио право ЕУ и тиме штитио правне тековине заједница. Случај „Коста против ЕНЕЛ”, је врло значајан јер у њему СПЕУ налази да је право из уговора аутономни извор права, те с тог полазишта утврђује примат права заједнице наспрам унутрашњег права држава.⁵²⁹ За разлику од обичних међународних уговора, Уговор о Европској економској заједници је створио „особени правни поредак интегрисан у правне системе држава чланица“. То се одражава кроз наднационалну примену комунитарног права, која се остварује на три начина: примену комунитарног права на државе чланице, примену комунитарног права у државама чланицама и кроз примену комунитарних аката од стране држава чланица.⁵³⁰ Такође, таква пресуда указује да примат права ЕУ није зависан од тога да ли то унутрашњи системи држава чланица признају или не. Оно што је значајно поменути јесте да сами уговори нису пружали одговор о односу права заједница и националних права држава чланица, већ је то утврдио СПЕУ. У питању је, дакле, стваралачка делатност СПЕУ која је допринела стварању доктрине о непосредном дејству права ЕУ у њеним државама чланицама. Слично резонување СПЕУ је имао и приликом решавања спора, две године раније, у случају *Van Gen den Loos* - да је комунитарно право по својој природи другачије од међународног права.⁵³¹ Даље, домени стваралаштва СПЕУ тичу се прогресивног развоја права ЕУ, у смислу изнедровања општих начела права ЕУ попут начела одговорности држава чланица ЕУ за неизвршавање обавеза утврђеним правом ЕУ. С тим у вези се често говори о тези да је СПЕУ превазишао традиционалну улогу суда да тумачи право, већ га СПЕУ и ствара. Што се тиче особености правног поретка ЕУ, такође, треба поменути да неизвршавање неке обавезе од стране држава чланица која проистиче из права ЕУ не подлеже реципроцитету односно неизвршавање обавезе једне државе

---

⁵²⁷ Tobias Lock, *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, Oxford 2015, стр. 76.

⁵²⁸ Будимир П. Кошуткић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 212.

⁵²⁹ Случај „Коста против ЕнеЛ”, *Costa v. Enel, Judgment of the Court of 15 July 1964. - Flaminio Costa v E.N.E.L. - Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy. - Case 6/64*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>, 17/02/2020.

⁵³⁰ Бранко Ракић, „Фрагментација међународног права и европско право – На Западу нешто ново”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LVII, 1/2009, 129-130.

⁵³¹ Случај „Ван Ген Ден Лос”, *Van Gen den Loos, Judgment of the Court of 5 February 1963. - NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. - Reference for a preliminary ruling: Tariefcommissie - Pays-Bas. - Case 26-62*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026>, 17/02/2020.

чланице не може бити оправдање за неизвршавање обавезе друге државе чланице,⁵³² чиме се одступа од правила дефинисаних у Бечкој конвенцији о праву уговора. Овакав ауторитет Суда правде ЕУ, као и развој његове јуриспруденције умањује консенсуалну улогу држава чланица ЕУ, на чему нпр. почива међународно право. Даље, уговорима на снази није било дефинисано да директиве имају непосредно правно дејство у државама чланицама, а СПЕУ је у случају *Grad v. Finanzant* извео закључак о могућности да директива производи непосредно правно дејство, што је потврђено и у другим случајевима. Међутим, због отпора националних судова, СПЕУ је признао само вертикално правно дејство и оспорио могућност хоризонталног правног дејства директиве.⁵³³ Како су се случајеви компликовали, СПЕУ је пронашао решење кроз обавезу лојалности, која се односила на државне органе, али и националне судове, те су и судови били обавезни да одредбе националног права тумаче у оквиру постојећих директива ЕУ. Због покривања недостатака у делотворности начела индиректног правног дејства због различитости степена за који национални судови сматрају да могу да тумаче национално право у складу са ЕУ, СПЕУ је увео и начело о одговорности држава, дефинишући и специфичне услове под којима је начело примењиво.⁵³⁴ Иако критикован са више страна због свог стваралачког дејства по право ЕУ, СПЕУ је управо кроз своје активности допринео изградњи права ЕУ, чак и када су његове надлежности биле значајно мање него надлежности које су му поверене Лисабонским уговором, јер је тиме обезбедио поштовање обавеза које проистичу из права ЕУ, као и конзистентно тумачење права ЕУ.

СПЕУ је, даље, чланом 263 УЕУ овлашћен да одлучује и о легалности одлука Савета којима се предвиђа усвајање рестриктивних мера према физичким и правним лицима, што је претходно приказано у случајевима „Кади” и „Ал Баркат”.⁵³⁵ Кроз ту пресуду јасно се види да СПЕУ, али и сама ЕУ, у неким случајевима не могу одвојити право и активности ЕУ од општег међународног права, посебно што су суспендоване одлуке Савета усвојене на основу резолуција Савета безбедности УН. ЕУ, с тога, не може бити ограничена на односе између држава чланица, јер постоје и обавезе којима су обавезани сви субјекти међународног права, без обзира да ли посебно припадају регионалним организацијама или не. СПЕУ је тумачећи заштиту права и слободе у складу са циљевима ЕУ, суспендовао наведене одлуке и тиме поново истакао посебност и аутономију права ЕУ. Коначно и сам СПЕУ је потврдио да је ЕУ субјект међународног права, пре него што је то формално било признато Уговором из Лисабона и тиме директно допринео преговорима држава чланица

---

⁵³² Случајеви „Извршење државних финансија”, *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA (Simmenthal)*, *European Court of Justice* 106/77, (1978) ECR 629, (1978) CMLR 263.7, стр. 190; у *Establishing the Supremacy of European Law. The Making of an International Rule of Law in Europe*, Karen J. Alter (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2001. .

⁵³³ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 262-263.

⁵³⁴ Jonathan Zeitlin, „Social Europe and Experimentalist Governance: Towards a New Constitutional Compromise”, *EU Law and the Welfare State*, Oxford University Press, Gráinne de Búrca (Eds.), 2012, стр. 243.

⁵³⁵ *Supra* note 289.

ЕУ да међународноправни субјективитет ЕУ децидно буде признат кроз њен реформски уговор.⁵³⁶

СПЕУ је годинама доприносио изградњи права ЕУ, стварајући његову аутономију, а каткада и специфичностима које одступају од праксе у међународном праву. Да су односи права ЕУ и међународног права комплексни, то је потврдио и судија Суда правде ЕУ Кристијан Тимерманс (*Christian Timmermans*) још 1999. године.⁵³⁷ Ти односи су свакако мултидимензионални, а њихова комплексност се повећава већим ангажовањем ЕУ у међународним односима, ради чега СПЕУ у пракси апсорбује међународне споразуме које закључује ЕУ, мешовите или не, као и у одређеној мери одлуке међународних организација и обичајних правила међународног права, у правни поредак ЕУ. Што се тиче међународних споразума, СПЕУ налази да су према члану 300 став 7 УЕУ обавезујући за ЕУ и државе чланице ЕУ, те су на тај начин одредбе међународних споразума подлегле процесу „европеизације”, те се таквом уградњом одредби међународног права у право ЕУ, на директнији начин оне уграђују у национална права држава чланица, односно њихови национални прописи, којима су норме међународног права уграђене у национална законодавства, у хијерархијски нижем степену су него норме међународног права уграђене у европско право, у случају да постоје несагласности између два процеса преноса норми међународног права.⁵³⁸ Стога, треба закључити да је јуриспруденција СПЕУ у великој мери допринела позиционирању права ЕУ између међународног права и националних права држава чланица ЕУ, с једне стране, а с друге стране, у односу на хијерархијску устројеност норми, међународни споразуми и обичајна правила међународног права, налазе се између примарних и секундарних норми ЕУ.⁵³⁹

Узимајући у обзир да се активности ЕУ у међународним односима усложњавају, као и да ЕУ томе експлицитно и тежи, што се може видети кроз изградњу нових институција и надлежности у оквиру спољних послова и безбедносне политике ЕУ кроз Уговор из Лисабона, и СПЕУ добија више случајева из материје која се односи на тумачење одредби VCTL, питање граница, територије, суверенитета и признања, принципа права на самоопредељење, међународног хуманитарног права, права заштите животне средине и међународног трговинског права, што сведочи да право ЕУ није сведено само на право које уређује односе њених чланица, те може имати далекосежне последице по јединство међународног права, о чему ће бити анализирано у Поглављу VIII. *Фрагментација међународног јавног права кроз активности Европске уније у односу на западни Балкан.*

---

⁵³⁶ Allan Rosas, „The European Court of Justice and Public International Law”, *The Europeanisation of International Law - the Status of International Law in the EU and its Member States*, Jan Wouters, André Nollkaemper, Erika de Wet (Eds.), Springer, 2008, стр. 71-86.

⁵³⁷ Christian Timmermans, „The EU and Public International Law”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 4, 1999, стр. 181.

⁵³⁸ Daniel Bethlehem, „International Law, EC Law, National Law: Three Systems in Search of a Framework”, *International Law Aspects of the European Union*, Martti Koskenniemi (eds.), Kluwer Law International, The Hague 1998, стр. 169-196.

⁵³⁹ Allan Rosas, „The European Court of Justice and Public International Law”, *The Europeanisation of International Law - the Status of International Law in the EU and its Member States*, Jan Wouters, André Nollkaemper, Erika de Wet (Eds.), Springer, 2008, стр. 74.

Не понављајући амбивалентан значај искључиве надлежности СПЕУ, чије су последице већ разматране, ваља закључити да постоје нејасноће око улоге СПЕУ из разлога активне правностваралачке делатности СПЕУ, изостанка разумевања СПЕУ у погледу односа држава чланица ЕУ према обавезама из међународног права и неизвесности у погледу његове искључиве надлежности. Ове три ставке јасно су мотивисане испуњавањем циљева ЕУ, који су временом добили нормативни значај, и потврдом идентитета ЕУ кроз право ЕУ, односно преузимањем нормативне контроле над државама чланицама, али и према трећим државама.⁵⁴⁰

5. Секторске политике Европске уније као резултат одлука њених држава чланица и заједничка спољна и безбедносна политика

Кроз историју развоја ЕУ, представљено је да је иницијална област сарадње ЕУ (својевремено ЕЗУЧ и ЕЕЗ) била сарадња у области тешке индустрије која се временом ширила и на друге области економске сарадње тежећи стварању унутрашњег тржишта. У циљу стварања унутрашњег тржишта, током година државе чланице ЕУ су мало по мало шириле области сарадње у областима пољопривреде, кохезионе политике, финансија и др, да би након педесет година учврстиле и сарадњу у области спољне политике, што је као пројекат педесетих и шездесетих година 20. века било дословно осуђено на пропаст. Данас је ситуација другачија, те у значајној мери ЕУ осим економски-оријентисане организације, чини и политичку организацију која је *par excellence* активна у међународним односима. Из ових разлога треба размотрити секторске политике ЕУ, и посебно објаснити садржај и циљеве заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ.

Због бројности секторских политика ЕУ, често отелотворених у различитим функцијама европских комесара са новим саставима ЕК, као и различитих сазивима Савета министара, аутор је извршио следећу поделу секторских политика ЕУ, која није исцрпна већ представља тематски широке политике у значајној мери регулисане правом ЕУ: економске и финансијске политике, монетарна унија, правосуђе и унутрашњи послови, социјалне политике, саобраћај, пољопривреда и кохезија, и спољни послови и безбедносна политика.

Економске интеграције заснивају се на различитим политикама и програмима у циљу одржања свеобухватног унутрашњег тржишта ЕУ које би било способно да ЕУ претвори у компетитивну и динамичну економију засновану на коришћењу знања, способну да одржи економски раст са више доступних послова.⁵⁴¹ Предуслов остварењу компетитивне и динамичне економије ЕУ било је успостављање кохерентног унутрашњег тржишта заснованог на четири слободе: слобода промета робе, слобода кретања људи, слобода кретања капитала и слобода пружања услуга, а са тиме је повезана уско и забрана

⁵⁴⁰ Timothy Moorhead, *The Legal Order of the European Union. The Institutional Role of the Court of Justice*, Routledge, London and New York 2014, стр. 41-42.

⁵⁴¹ European Commission, *Growth, Competitiveness, and Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century*, COM (93)700.

дискриминације која је временом постала начело ЕУ.⁵⁴² Такође, усвојена је и политика конкурентности, која је забрањивала злоупотребу доминантног положаја, те је ЕК у више наврата наметала казне стварним и виртуелним држаоцима монопола на европском тржишту (*Tetra Pak, Microsoft* и др).⁵⁴³ Такође, ова област је регулисана и прописима који регулишу услове по којима држава може давати субвенције предузећима. Традиционално, један комесар у ЕК се обавезно стара за економију ЕУ, а Савет министара се састаје у саставу „ECOFIN”.

Што се тиче монетарне уније (којој припадају само оне државе чланице ЕУ које су усвојиле евро као заједничку валуту), као наредном степену економских интеграција ЕУ, о њој се принципијелно стара ЕЦБ, односно Европски систем централних банака. ЕБЦ утврђује и спроводи монетарну политику ЕУ, а у њеној надлежности су и девизни послови што подразумева и контролу девизних резерви држава чланица ЕУ и унапређење платног промета. Међутим, ЕЦБ нема надзорна овлашћења над финансијским тржиштима интегрисаним у ЕУ, нити је овлашћена да спасава државу чланицу ЕУ која се нашла у финансијским проблемима. Наиме, одговорност за „финансијско здравље” сноси државе чланице.⁵⁴⁴

Правосуђе и унутрашњи послови, некада трећи стуб ЕУ, односе се на активности које доприносе унутрашњој безбедности ЕУ. Како увођење простора „Шенген” подразумева осигурање простора слободе, безбедности и правде, домени сарадње држава чланица ЕУ концентрисани су на питање азила, миграција, контролу спољних граница, имиграцију, сузбијање трговине наркотицима, сузбијање прања новца, судску сарадњу у кривичним стварима, судску сарадњу у цивилним стварима, сарадњу полиције, сарадњу царинских служби и сл. Током времена ЕУ је развила посебне механизме за сарадњу, а од значаја су EUROPOL и EUROJUST, агенције задужене спровођење закона у циљу гоњења оптужених за чињење злочина (тероризам, међународна трговина дрогом и прање новца, организовано прање новца, фалсификовање новчаница евра и трговина људима) и агенције задужене за судску сарадњу у кривичним стварима између агенција држава чланица ЕУ.⁵⁴⁵

Социјална политика ЕУ има дугачку историју. Прва социјална политика је усвојена шездесетих година и она у се у значајној мери сводила на мобилност радне снаге. Међутим, њена потпуна мобилност директно је зависила од завршавања пројекта унутрашњег тржишта ЕУ, што је на крају учињено Мастрихтским уговором. Стога је и социјална политика у значајној мери била обухваћена Белом књигом ЕК. Жак Делор је, као председник ЕК, позивао на узимање у обзир социјалних последица приликом предузимања

---

⁵⁴² Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 195.

⁵⁴³ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 415.

⁵⁴⁴ Будимир П. Кошутић, *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010, стр. 203.

⁵⁴⁵ Види у: Susie Alegre, Marisa Leaf, „Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Soon? Case-Study - The European Arrest Warrant”, *European Law Journal*, Vol. 10, Issue 2, 2004, 200-214; John Occhipinti, *The Politics of EU Police Cooperation: Toward a European FBI?*, Boulder, 2003.

мера за ostvarivanje unutrašnjeg tržišta, nazivajuћи socijalnu dimenziju ključnom za uspeh velikog tržišta.⁵⁴⁶ To je prepoznao i Evropski savet, te je 1989. godine usvojena Socijalna povelja koja je imala za cilj unapređenje socijalnih prava, uključujući slobodu kretanja, zapošljavanje i naknade za rad, unapređenje životnih i radnih uslova, socijalnu zaštitu, slobodu udruživanja i kolektivnog pregovaranja, stručno usavršavanje, jednak tretman muškaraca i žena, pravo na informisanje, konsultovanje i učešće u pregovaranjima za radnike, zdravstvenu zaštitu i bezbednost na radnom mestu, zaštitu dece i adoloscenata, zaštitu starijih i zaštitu osoba sa invaliditetom.⁵⁴⁷ Iako nepopularna među skoro svim državama članicama EU, veći deo njenog sadržaja postao integralni deo osnovnih prava u EU, jer su kasnije usvojeni ugovori o EU u značajnoj mери regulisali питања запošљавања и миграција радника, на основу чега су усвајани и други прописи EU секундарне природе.⁵⁴⁸

Заједничка пољопривредна политика је још шездесетих година била врло контроверзна секторска политика EU, која је због неслагања Француске са осталим државама чланицама EU проузроковала „кризу празне столице”.⁵⁴⁹ Њен циљ се током година није мењао: обезбеђивање програма који би фармерима омогућио зараде упоредиве са зарадама у другим секторима, а тиме се подразумевало велико пребацивање новца из буџета у подстицање пољопривреде.⁵⁵⁰ О значају ове политике за EU говори и чињеница да је систем преговора о ценама пољопривредних производа утврђен на специфичан начин, односно захтева посебна знања и вештине. Када ЕК пошаље свој детаљан предлог о ценама пољопривредних производа Савету, Специјални комитет за пољопривреду, а не COREPER, у консултацијама са ЕК током два или три месеца разматра предлог ЕК, а након тога и Европски парламент, те остатак одлучивања тече као и у редовној легислативној процедури саодлучивања. Такође, током преговора врло је активан лоби пољопривредника који у значајној мери утиче на одлуке институција EU.⁵⁵¹

Што се тиче кохезионе политике EU, она подразумева једним делом и политику региона, и социјалну политику и мали део заједничке пољопривредне политике, јер се односи и на развој у руралним срединама. Њен циљ да се умање диспаритети између богатих и сиромашних делова EU, односно развијених и неразвијених делова EU, био је нарочито видљив и значајан по уласку држава средње и југоисточне Европе у EU,⁵⁵² те су у

---

⁵⁴⁶ Jacques Delors, *Speech to the European Parliament outlining the Commission's Program for 1988*, January 20, 1988, Bulletin EC S/1-1988, стр. 12.

⁵⁴⁷ European Commission, *Social Europe: First Report on Application of the Social Charter of Fundamental Social Rights for Workers*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 1992.

⁵⁴⁸ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 212-213.

⁵⁴⁹ *Supra note 455*.

⁵⁵⁰ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 353.

⁵⁵¹ Desmond Dinan, *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005, стр. 373.

⁵⁵² Види у: Liesbet Hooghe, *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*, Oxford University Press, Oxford 1996.

том смислу основани и консултативни органи ЕУ: Економско-социјални савет и Савет региона, Структурни фондови, као и Европска инвестициона банка. Попут заједничке пољопривредне политике, и кохезиона политика црпи велика средства ЕУ у виду подстицаја за развој. Једно од новијих инструмената у циљу достизања уједначеног економског развоја су и макрорегионалне стратегије које се односе на регионе Подунавља, Балтичког мора, алпског и јадранско-јонског региона.

Ово су врло лимитативно побројане тек неке од секторских политика ЕУ, које се сматрају „најкрупнијим” у унутрашњој политици и законодавству ЕУ. Циљ њиховог грубог представљања био је да се укаже на чисто унутрашњи карактер ових политика које су бројне и обухватају значајан обим правних прописа којима су регулисане. Такође, циљ је био и да се направи својеврстан контраст за заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ, путем које се ЕУ инвестира у спољне односе са трећим државама и међународним организацијама, те задире и у области међународног права, а тиме се не налази на „сигурном тлу” примата права ЕУ.

Лисабонски уговор је дефинисао надлежности кроз које ЕУ може имати спољнополитичке активности. Осим општих циљева ЕУ, дефинисаних у члану 3, став 5 УЕУ међу којима су обухваћени односи ЕУ и трећих држава и њен однос према међународном праву,⁵⁵³ члан 21 став 2 УЕУ конкретно и детаљно наводи циљеве спољнополитичког деловања ЕУ. Међу њима су заштита вредности, интереса, безбедности, независности и интегритета ЕУ, подржавање демократије, владавине права и заштите људских права, као и принципа међународног права, очување мира и безбедности, у складу са принципима Повеље УН, принципима Завршног документа из Хелсинкија и циљевима Париске повеље, подстицај економског, социјалног развоја и развоја животне средине, интегрисање држава у светску привреду и промоција међународног система заснованог на мултилатералној сарадњи и добром глобалном управљању.⁵⁵⁴ У постизању ових циљева ЕУ је развила читав институционални оквир, а и у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике се примењује посебан начин одлучивања у ЕУ.⁵⁵⁵

О спољној и безбедносној политици одлучују Савет и Европски савет. Европски савет одлучује о њеним главним смерницама, док Савет доноси конкретне одлуке једногласно или квалификованом већином, било на предлог Европског савета, самог Савета или високог представника за спољне послове и безбедносну политику (дакле не Европске

---

⁵⁵³ *Supra note 502.*

⁵⁵⁴ Члан 21 став 2 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390.

⁵⁵⁵ Marise Cremona, „Defining competence in EU external relations: lessons from the Treaty reform process”, *Constitutional and institutional questions*, Alan Dashwood and Marc Maresceau (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2008, стр. 64-65.

комисије).⁵⁵⁶ Важно је напоменути и да ове одлуке не подлежу контроли од стране СПЕУ, како је то дефинисано чланом 275 став 1 УФЕУ.⁵⁵⁷ Из овога се јасно види да спољнополитичко деловање ЕУ није засновано на њеном унутрашњем праву, да одлуке Савета нису правни прописи ЕУ, јер не подлежу под јурисдикцију СПЕУ, већ да су, у ствари, засновано на вредностима ЕУ. У томе се осликава и чињеница да је ЕУ политички ентитет, иако својим спољнополитичким деловањем може производити правне последице, јер као међународна организација може на јасно дефинисан начин бити одговорна за акте противне међународном праву.⁵⁵⁸

Искључујући наднационални карактер заједничке спољне и безбедносне политике, треба подвући да је њен циљ, заправо, успостављање јединственог става и наступа држава чланица ЕУ на међународном плану, што у пракси трпи и изузетке. Уколико се посматра само та димензија, није ни било потребно да се уведе било какве измене у односу на ЈЕА, којим је прописано усаглашавање спољне политике држава чланица ЕУ, када год је то могуће. Међутим, ЕУ је имала друге амбиције, које превазилазе чисто усвајање јединственог става око једног или другог спољнополитичког питања. Иако наизглед необавезујуће, јер не чине правне прописе ЕУ, одлуке Савета везане за активности у области спољне и безбедносне политике ЕУ јесу обавезујуће јер чине део обавезе сарадње у доброј вери како је то утврдио СПЕУ.⁵⁵⁹

ЕУ се за спољнополитичко деловање опскрбила и разгранатом институционалном мрежом како би спроводила одлуке које усваја Савет.⁵⁶⁰ Лисабонски споразум је на неки начин створио „министра иностраних послова ЕУ“ јачањем институције Високог представника за спољне послове и безбедносну политику ЕУ, који је истовремено и комесар за спољне послове у ЕК.⁵⁶¹ Високог представника именује Европски савет, квалификованом већином гласова, а ту одлуку потврђује и председник ЕК. Он двојако делује: као члан ЕК и

---

⁵⁵⁶ Anamaria Veronica Fuduli, „Legal Determinants of the EU External Action after Lisbon”, *International Conference: CKS – Challenges of the Knowledge Society*, Nicolae Titulescu University of Bucharest, 2010, стр. 730.

⁵⁵⁷ Члан 275 Став 1 Уговора о функционисању Европске уније, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, *Official Journal C 326*, 26/10/2012 P. 0001 - 0390, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, 17/02/2020.

⁵⁵⁸ Allan Rosas, „The European Court of Justice and Public International Law”, *The Europeanisation of International Law - the Status of International Law in the EU and its Member States*, Jan Wouters, André Nollkaemper, Erika de Wet (Eds.), Springer, 2008, стр. 71.

⁵⁵⁹ Ramses A. Wessel, „The Dynamics of the European Union Legal Order: An Increasingly Coherent Framework of Action and Interpretation”, *European Constitutional Law Review*, Vol. 5, Issue 1, 2009, стр. 133.

⁵⁶⁰ Lee Miles, „A Fusing Europe? Insights for EU Governance”, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, стр. 41-42.

⁵⁶¹ Nicola Verola, „The New EU Foreign Policy under the Treaty of Lisbon”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Bookings Institution Press, Washington 2010, стр. 44.

као „министар спољних послова ЕУ“. Такође, високи представник је на челу Савета за спољне послове (ФАС), где се стара о кохерентности у спровођењу спољне политике ЕУ,⁵⁶² у чему му помаже Европска служба за спољне послове (*European External Action Service* – ЕССП), коју чине дипломатски представници из држава чланица ЕУ, представници Секретаријата Европског савета и ЕК.⁵⁶³ Унутрашње уређење ЕССП врло је разгранато и, у принципу, одговара потребама спољнополитичких и војних активности ЕУ. Оно је накнадно регулисано Одлуком Савета 2010. године, јер сам Лисабонски уговор је само предвидео да ће ЕССП помагати рад високог представника.⁵⁶⁴ ЕССП представља независно тело и не припада ниједном органу ЕУ, већ представља некакав орган подршке раду високог представника, дакле не долази до преноса надлежности држава чланица на ЕССП.⁵⁶⁵ У органограму ЕССП⁵⁶⁶ се може видети да је ЕССП подељен у три велике организационе целине: економски и глобални послови, политички послови и заједничка безбедносна политика и политика одбране и кризни менаџмент. Из такве поделе може се закључити да ЕУ води спољну политику и кроз економске односе са трећим државама, да води и чисто спољну политику и да по први пут, након усвајања Лисабонског уговора, заједничкој спољној и безбедносној политици су додате и области из заједничке одбране, чему су се државе чланице ЕУ дуго опирале, као најозбиљнијем облику преноса суверенитета, али и из разлога што већина њих је чланица НАТО, те нису виделе потребу за стварањем посебних одбрамбених механизма у оквиру ЕУ.

Даље, како члан 17 УЕУ наводи да ће заједничка спољна и безбедносна политика укључивати сва питања која се тичу безбедности ЕУ, укључујући и постепено уобличавање заједничке одбрамбене политике, који би водио заједничкој одбрани, уколико тако одлучи Европски савет, јасна је тежња да се спољна политика ЕУ треба да се одвоји од осталих политика ЕУ, посебно што у Декларацији бр. 13 уз Уговор стоји да одредбе о заједничкој спољној и безбедносној политици неће ограничавати државе чланице ЕУ у вођењу њихових спољних политика. Уосталом, никакви прерогативи из ове политике нису дати ЕК, као

---

⁵⁶² О обавези конзистентности као продужетку обавезе солидарности у спољнополитичком деловању ЕУ, види у: Reuben Wong, „The Europeanization of Foreign Policy”, *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 134-153. Georgiana Ciceo, „The Common Foreign and Security Policy and the Inexhaustible Quest for its Institutional Consistency”, *Studia UBB. Europaea*, Vol. LVII, No. 1/2012, стр. 37-54.

⁵⁶³ Члан 27 Уговора о функционисању Европске уније, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, Official Journal C 326, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FT>, 18/02/2020.

⁵⁶⁴ Одлука Савета министара 2010/427/EU, *Council Decision of 26 July 2010 2010/427/EU Establishing the organisation and functioning of the European External Action Service*, Official Journal of the European Union, n. L 201/30, EN, на <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:201:003>, 18/02/2020.

⁵⁶⁵ Anamaria Veronica Fuduli, „Legal Determinants of the EU External Action after Lisbon”, *International Conference: CKS – Challenges of the Knowledge Society*, Nicolae Titulescu University of Bucharest, Bucharest, 2010, стр. 730.

⁵⁶⁶ Прилог 1.

ненационалној институцији ЕУ. Из овог се закључује да је спољна политика и даље резервисана за државе чланице ЕУ, али и да је кроз ЕУ односно њену заједничку спољну и безбедносну политику успостављена њихова стална сарадња.⁵⁶⁷ Такође, како би се избегле широке интерпретације надлежности ЕУ и њених чланица када воде спољне послове, у Декларацији бр. 14 стоји да одредбе УЕУ које се односе на заједничку спољну и безбедносну политику, укључујући и деловање високог представника и ЕССП, неће утицати на постојеће правне прописе, одговорности и моћ држава чланица ЕУ да формулишу њихове спољне политике, да воде своје дипломатске послове, односе са трећим земљама и учествују у међународним организацијама, подразумевајући и чланство у Савету безбедности УН. Овиме се поново наглашава да ће државе чланице остати везане одредбама Повеље УН, а нарочито резолуцијама Савета безбедности УН када одлучује о одржању међународног мира и безбедности.⁵⁶⁸ Тако је Савет и поступио у пракси усвајајући одлуку о замрзавању средстава правних и физичких лица повезаних са терористичким активностима и организацијама, међутим, ту одлуку је поништио СПЕУ, налазећи да је она противна основним правима ЕУ.⁵⁶⁹

Међутим, спољна политика СПЕУ се спроводи на различите начине, а не само дипломатским представљањем, усвајањем заједничких ставова и мера према трећим земљама, улози медијатора у конфликтима и слањем војних и цивилних мисија изван ЕУ, иако је ово последње значајна новина у циљу афирмације ЕУ на спољнополитичком плану. ЕУ је током времена развила друге политике којима делује у спољним односима. Међу њима су политика проширења, политика суседства, развојна сарадња, пружање хуманитарне помоћи и заједничка трговинска политика. Посебна пажња биће посвећена политици проширења на државе западног Балкана у Поглављу VII која обрађује однос Европске уније и западног Балкана. Политика проширења представља врло комплексан сет мера које ЕУ предузима према државама кандидатима ЕУ, а преко којих врши и правни и политички утицај на треће земље. Не само да ово спада у опсег њене спољне политике, већ представља један од њених циљева оснивања, садржаним у члану 21 став 2 УЕУ, да ће ЕУ унапређивати своје вредности и ширити вредности демократије, владавине права и заштите људских права.⁵⁷⁰

Најзад, Европска унија у имплементацији спољне политике све више користи систем санкција према државама, које су резултати како резолуција Савета безбедности УН, тако и аутономних активности ЕУ⁵⁷¹. Употреба санкција од стране ЕУ је истовремено и начин да се легитимише њена спољна политика, али и тестирање њеног спољнополитичког

---

⁵⁶⁷ Joris Larik, „EU Foreign Relations Law As a Field of Scholarship”, *American Journal of International Law*, Vol. 111, 2017, стр. 323.

⁵⁶⁸ Nicola Verola, „The New EU Foreign Policy under the Treaty of Lisbon”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Bookings Institution Press, Washington 2010, стр. 43.

⁵⁶⁹ *Supra note* 289.

⁵⁷⁰ *Supra note* 502.

⁵⁷¹ Paul James Cardwell, „EU External Relations Law and Policy in the Post-Lisbon Era”, *The Legalisation of European Union Foreign Policy and The Use of Sanctions*, Paul James Cardwell (Eds.), T.M.C. Asser Press, The Hague 2012, стр. 3.

утицаја на понашање трећих држава. Да су односи ЕУ са трећим државама пре свега политички, а не правнообавезујући, говори и природа њених билатералних споразума.⁵⁷²

6. Европска унија као субјекат међународног права и политички ентитет у погледу фрагментације међународног јавног права

Субјективитет ЕУ као међународне организације потврђен је Лисабонским уговором⁵⁷³ Дакле, није реч о накнадном утврђивању субјективитета међународне организације у смислу објективног субјективитета међународних организација, онако како је то дефинисао Међународни суд правде, већ је реч о субјективитету који су изричито признале његове државе чланице. Међутим, њен субјективитет не лежи само у УЕУ, већ је он током година њеног постојања потврђиван у различитим ситуацијама које су уско везане за утврђивање ЕУ као политичког ентитета, што превазилази оквире уобичајених међународних организација.

Што се тиче атрибута субјективитета ЕУ, већ је поменуто да ЕУ има уговорну способност, било да је она једини потписник међународних споразума, или чини страну уговора заједно са њеним државама чланицама („мешовити уговори”). О атрибуту уговорне способности још својевремено ЕЗ, СПЕУ је у случају „Француска против ЕК” утврдио да ЕЗ закључује споразуме, јер јој је то омогућено њеним субјективитетом који произилази из члана 210 УЕЕЗ.⁵⁷⁴ ЕЗ не може склапати били какве међународне споразуме, већ само оне за чију материју је надлежна, било да то спада у искључиву надлежност ЕЗ или подељену надлежност када то услови дозволе. Она, дакле, нема општу уговорну способност, већ може склапати ограничен број уговора.⁵⁷⁵ Ситуација се значајно променила са Лисабонским уговором и афирмисањем субјективитета ЕУ, јер према члану 216 став 1 УФЕУ, ЕУ може склапати споразуме ако је то потребно ради постизања циљева из оснивачких уговора, у оквиру политика ЕУ.⁵⁷⁶ Дакле, више није потребно да материја склапања уговора буде

---

⁵⁷² Mary Farrell, „EU Policy Toward Other Regions: Policy learning in the external promotion of regional integration”, *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, Issue 8, 2009, стр. 1170.

⁵⁷³ Члан 47 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 - 0390*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 19/02/2020.

⁵⁷⁴ Случај „Француска против Европске комисије”, *French Republic v. Commission of the European Communities, Agreement between the Commission and the United States regarding the application of their competition laws, Judgement of the Court of 9 August 1994, Case-327/91, European Court Reports 1994*, стр. I-3673.

⁵⁷⁵ Robert Schütze, „The European Community’s Federal Order of Competences – A Retrospective Analysis”, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, стр. 63 -92

⁵⁷⁶ Члан 216 Уговора о функционисању Европске уније, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final*

поверена искључиво ЕУ, већ је поље деловања ЕУ у погледу склапања уговора много шире. Практично, то значи да ЕУ може склапати међународне уговоре и у области политика које нису у њеној искључивој надлежности, уколико се тако остварује један од циљева ЕУ. Такав је пример ЕК када потписује споразуме у оквиру политике придруживања, с обзиром да ЕК није надлежна за заједничку спољну и безбедносну политику, али у складу са практичним потребама, она те уговоре може склапати. Друго, у истом члану стоји да ЕУ може склапати уговоре са трећим државама или међународним организацијама, из чега се види намера твораца уговора да спољно деловање ЕУ остане у оквирима међународног права, односно да ЕУ може склапати уговоре само са другим субјектима међународног права: државама и међународним организацијама, јер међународни уговори имају за циљ да успоставе права и обавезе између субјеката међународног права, што је и предвиђено бечким конвенцијама о праву уговора. Међутим, у пракси је ситуација мало другачија, јер ЕУ међународне уговоре истог типа закључује и са ентитетима који не припадају ни једној од две категорије. Илустративан пример представља склапање Споразума о стабилизацији и придруживању са „Косовом” из 2016. године, без обзира на фусноте у Споразуму које наводе да нема прејудуцирања о статусу „Косова”, у складу са Резолуцијом 1244/1999 Савета безбедности УН и у складу са саветодавним мишљењем Међународног суда правде о проглашењу независности „Косова”.⁵⁷⁷ Дакле, у пракси је ЕУ изашла из својих одредби из оснивачких уговора, али и духа бечких конвенција о праву уговора, закључивши међународни споразум са ентитетом који није држава, а чему тежи да постане. Питање признања држава спада у прерогативе држава, а ЕУ својим активностима и то поље шири, јер као међународна организација недржавним ентитетима пружа могућност остваривања уговорне способности, која припада државама и међународним организацијама. С тога, такво поступање ЕУ у њеном спољнополитичком деловању треба тумачити кроз две призме. Прва је да је спољнополитичко деловање и даље резервисано за државе чланице, од којих је двадесет и две већ имају успостављене „билатералне односе” са „Косовом”, те је деловање ЕУ само „продужена рука” њихових спољних политика. Друго је да ЕУ кроз овакве поступке потврђује да је политички ентитет који заступа своје вредности и интересе у међународним односима, јер у супротном би потписник Споразума био UNMIK, а не представници привремених институција самоуправе у Приштини (тзв. Владе Косова).

На другом месту, што се тиче права посланства, ЕУ је и у тој сфери разгранала своје компетенције. Право посланства (*jus legationis*), које укључује и активно и пасивно представљање, није у домену регулисања међународног права, односно његов модалитет утврђују конвенције о дипломатским и конзуларним односима и др, али у принципу, на субјектима међународног права, првенствено држава, је да међусобно успоставе

Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FT>, 19/02/2020.

⁵⁷⁷ Споразум о стабилизацији и придруживању између Европске уније и ЕУРАТОМ и „Косова”, *Stabilisation and Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Kosovo (*), of the other part, Official Journal of the European Union, L 71/3, 16.3.2016, на [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22016A0316\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22016A0316(01)), 19/02/2020.*

дипломатске односе и отворе дипломатска представништва у другим државама.⁵⁷⁸ Што се тиче међународних организација, и активног посланства, државе природом њиховог чланства у међународним организацијама отварају мисије,⁵⁷⁹ док што се тиче пасивног посланства, међународне организације ређе успостављају мисије у неким од држава чланица или при другим међународним организацијама, а то се догађа тек када се утврди потреба за тиме, што је у значајној мери условљено практичним потребама међународне организације ради извршавања њених поверених задатака (на пример резидентни представник УН).⁵⁸⁰ С тим у вези, основе тих односа су регулисане Конвенцијом о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера из 1975. године, која још увек није ступила на снагу.⁵⁸¹ Конвенција регулише различита питања, од седишта међународне организације до привилегија и имунитета дипломатских представника до сарадње између државе седишта организације и државе именована. Међутим, те одредбе и да су на снази не би биле примењиве на случај ЕУ, како она није организација универзалног карактера.

ЕУ већ годинама остварује право активног и пасивног посланства, иако то није регулисано горепоменутом Конвенцијом из простог разлога што ЕУ није организација универзалног карактера. Такође, право посланства је ЕУ вршила и пре Лисабонског уговора одашиљањем својих мисија, иако дипломатске мисије у суштини представљају екстерне организационе јединице једног органа, какав је данас ЕССП. Са Лисабонским уговором, та ситуација је исправљена и члан 221 став 1 УФЕУ предвиђа могућност да ЕУ има своје делегације у трећим државама и при међународним организацијама, а оне представљају ЕУ на тим местима.⁵⁸² Данас ЕУ има своје делегације при скоро сто педесет држава и међународних организација (УН у Њујорку, Женеви и Риму, при УН и OECD у Паризу, СТО, при међународним организацијама у Бечу, Савет Европе, Афричка унија, ASEAN). Међутим, међу тим делегацијама се налазе и оне на територијама под посебном управом: Косово и Метохија и Окупиране палестинске територије.⁵⁸³ Дакле, ЕУ без обзира на ограничења у оснивачким уговорима, у пракси, шири опсег свог деловања и своје

---

⁵⁷⁸ Patrick Daillier, Mathias Forteau, Alain Pellet, *Droit international publique*, 8e édition, LGDJ, Paris 2009, стр. 824.

⁵⁷⁹ Поређења ради, када се номинује шеф дипломатске мисије при међународним организацијама, за разлику од шефова дипломатских мисија на билатералном нивоу, не тражи се агреман од државе пријема, већ се његов долазак само нотификује међународној организацији.

⁵⁸⁰ Резидентни представник Уједињених нација, у нешто мањем обиму него дипломатски представник држава, ужива привилегије и имунитете у складу са Конвенцијом о привилегијама и имунитетима УН.

⁵⁸¹ Patrick Daillier, Mathias Forteau, Alain Pellet, *Droit international publique*, 8e édition, LGDJ, Paris 2009, стр. 839.

⁵⁸² Члан 221 став 1 Уговора о функционисању Европске уније, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, Official Journal C 326, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FT>, 19/02/2020.

⁵⁸³ Комплетан списак делегација Европске уније на сајту Европске службе за спољне послове: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en, 19/02/2020.

представништво установљава у недржавним ентитетима, подривајући праксу о признању држава у међународном праву. Такође, ЕУ има своју делегацију и у Босни и Херцеговини, где је шеф делегације ЕУ истовремено и специјални представник ЕУ у Босни и Херцеговини, док постоји и високи представник чија је функција успостављена Дејтонским мировним споразумом још 1995. године, односно његовим Анексом X, и специјални представник ЕУ представља крајњу инстанцу за тумачење Споразума.⁵⁸⁴ Такорећи, пре саме дипломатске мисије ЕУ у БиХ, представник ЕУ је био гарант владавине права и обезбеђивања мира у једној држави која није чланица ЕУ. ЕУ је овим путем на неконвенционалан начин приближила функцију свог дипломатског представника са функцијом високог представника која има импликације на унутрашњу политику једне државе. Наиме, реч је о индиректном мешању у унутрашње односе држава, јер страни представник не може уједно бити крајњи тумач споразума чији је део устав једне државе, односно позиционирати се на место врховног односног уставног суда, о чему ће бити више рећи у потпоглављу VIII.3 *Однос Европске уније према принципу немешања у унутрашње и спољне послове држава*.

Међутим, и питање привилегија и имунитета представника делегација ЕУ у држави пријема је регулисано на интересантан начин. Имајући у виду да су привилегије и имунитети регулисани бечким конвенцијама о дипломатским и конзуларним односима између држава, а да аналогни међународни споразуми који се односе на међународне организације не постоје, као ни посебно усвојени инструменти као што је то случај са УН, решење са враћа на категорију признања међународних организација, као што је то некад било са ослободилачким покретима у контексту признања влада држава,⁵⁸⁵ али и последично посматрано са функцијама које међународна организација треба да обавља на територији неке државе.⁵⁸⁶ Тако, уколико држава пријема препозна потребе и значај присуства међународне организације на њеној територији, која се у суштини успоставља њеним пристанком у нормалним околностима, на исти начин држава пријема разуме да, као и други дипломатски представници, и представници међународних организација морају имати олакшице у вршењу поверених послова, те им се из тог разлога признају имунитети и привилегије. Дакле, у питању су практични разлози. Међутим, у теорији остаје нејасно ко је у позицији да одређује основе за признање привилегија и имунитета представника међународних организација, због шаролике праксе.⁵⁸⁷ У случају ЕУ се јавља и други проблем, а то је када у некој држави ЕУ има истовремено и своју делегацију и своју екстерну мисију, којој су поверени задаци попут изградње мира, институција, успостављања владавине права и др. Уколико је за тумачење пресуда Међународног суда правде о дипломатском и конзуларном особљу Сједињених Америчких Држава у Техерану где су потврђене, између осталог, права и обавезе државе пријема и државе одашиљача у погледу

---

⁵⁸⁴ Chandler David, „State-building in Bosnia: The limits of “Informal trusteeship”, *International Journal of Peace Studies*, Volume 11, Number 1, Spring/Summer 2006, стр. 23.

⁵⁸⁵ Patrick Daillier, Mathias Forteau, Alain Pellet, *Droit international publique*, 8e édition, LGDJ, Paris 2009, стр. 823.

⁵⁸⁶ Myriam Benlolo Carobot, „Les immunités des Communautés européennes”, *Annuaire français de droit international*, Vol. LIV, Année 2008, стр. 551.

⁵⁸⁷ Jan Klabbbers, „The changing image of international organizations”, *The Legitimacy of International Organizations*, Jean- Marc Coicaud, Veijo Heiskanen (Eds.), United Nations University Press, Tokyo 2001, стр. 232.

повреда имунитета и привилегија и прописаних реакција на те повреде, закључује се и да дипломатски представници не треба да се мешају у унутрашње послове државе пријема. Осим тога, Бечка конвенција о дипломатским односима то индиректно наводи у свом члану 3 о функцијама дипломатских мисија и директно у члану 41 став 1: „Не дирајући у њихове привилегије и имунитете, сва лица која уживају привилегије и имунитете дужна су да поштују законе и прописе држава код које се акредитује. Она су такође дужна да се не мешају у унутрашње ствари те државе”.⁵⁸⁸ Дакле, ако члан делегације ЕУ не треба да се меша у унутрашње послове држава, како његове колеге из ЕУ које су директно у некој цивилној мисији ЕУ могу то да чине и то врло активно попут EULEX-а који је имао мандат на Косову и Метохији да помогне успостављање владавине права. Иако у идеалном постављању ствари може да се каже да се нека од држава или UNMIK у случају Косова и Метохије, сагласила са таквим деловањем мисије ЕУ, а да с друге стране ЕУ поштује законе и унутрашње прописе држава пријема приликом рада у повереним пословима дипломатске делегације, евидентно је мешање у унутрашње послове држава, па макар се то звало и политика проширења ЕУ, о чему ће касније бити више речи.

Коришћење права посланства ЕУ је од значаја за ЕУ првенствено због њеног утицаја у међународним односима. Из тог разлога ЕУ осим у државама и другим недржавним ентитетима које претендују да буду државе, има своје делегације и у међународним организацијама. Уместо да допусти државама које су уједно чланице ЕУ и других организација да спроводе усаглашену спољну политику у Бриселу, она одашила и своје делегације при међународним организацијама које су под надлежношћу ЕССП и тиме врши активнији утицај на међународној сцени, али и у циљу потврде свог политичког идентитета. Конкретно у случају УН, координирање у оквиру Групе источноевропских држава и Групе западноевропских држава и осталих држава изгубило је политички и географски значај, будући да државе које припадају и једној и другој групи првенствено координирају своје ставове по одређеним питањима најпре, ако не и искључиво, у оквиру ЕУ. С тим у вези ЕУ осим што је субјект међународног права, њено понашање у међународним односима је мотивисано њеним сопственим циљевима, дефинисаним у УЕУ, те она чини и политички ентитет, који претендује да у Европи и шире успостави јединствен политички идентитет.

Најзад од скромних уговорних овлашћења према којима ЕУ може да преговара и закључује уговоре односно где то може да ради Европски савет и његово председништво, који је евидентно међувладино тело ЕУ, према Уговору из Маастрихта, ЕУ је проширила своја спољнополитичка овлашћења. Уговором из Амстердама унета је новина да ЕУ може у циљу спровођења спољне и безбедносне политике закључивати споразуме са трећим државама и међународним организацијама, што је допуњено и измењено Уговором из Нице.⁵⁸⁹ Лисабонским уговором је децидно признат субјективитет ЕУ, који је у пракси, до тада, признавале и друге државе, јер је ЕУ врло била ангажована спољнополитичким деловањем током политичке кризе и оружаних сукоба који су претходили распаду

---

⁵⁸⁸ Члан 3 и члан 41 став 1 Бечке конвенције о дипломатским односима, *Vienna Convention on Diplomatic Relations, Vienna, 18 April 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 500*, стр. 95, на https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iii-3&chapter=3&lang=en, 19/02/2020.

⁵⁸⁹ Teija Tilikainen, „To Be or Not to Be?: An Analysis of the Legal and Political Elements of Statehood in the EU’s External Identity”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, 2001, стр. 231.

Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. О улози настајуће ЕУ у југословенској кризи биће више речи у наредном поглављу.

Дакле, уколико је Лисабонски уговор дао ЕУ статус субјекта међународног јавног права, он је са собом донео и различите недоумице и несагласности о вршењу субјективитета ЕУ у оквирима међународног права, што се могло видети кроз горенаведене примере. Такође, Лисабонски уговор је само на папиру потврдио раније активности ЕУ у вршењу сопственог субјективитета,⁵⁹⁰ што говори о томе да је ЕУ била субјект међународног права и пре Лисабонског споразума, који је одредбе о склапању и преговарању међународних споразума само преузео из текста Устава за Европу. Још једном треба нагласити да вредности ЕУ имају нормативан карактер, не само тумачењем права ЕУ од стране СПЕУ, већ се то може видети и кроз спољнополитичко деловање ЕУ, а нарочито кроз њен инструмент политике проширења.

У погледу саме фрагментације међународног права, субјективитет ЕУ представљен кроз право посланства и право закључивања уговора у оквиру спољнополитичког деловања ЕУ, има значајне ефекте. Прво, понашање ЕУ које осцилира између понашања међународних организација и држава у међународним односима и по међународном праву, ствара хибридне новине које са собом повлаче и индиректна признања држава, а које евидентно функционишу у пракси. Такође, мешање у унутрашње ствари држава није представљено од стране ЕУ на начин да се може тумачити као угрожавање суверенитета држава, посебно у њеном вршењу права активног посланства, већ се за те потребе осмишљавају *ad hoc* правила, повлачењем паралела о којима се до сад није изјаснило ниједно судско тело, попут Међународног суда правде.

ПОГЛАВЉЕ VII – ЕВРОПСКА УНИЈА И ЗАПАДНИ БАЛКАН

Дефинисање и институционализација заједничке спољне и безбедносне политике уско је везана за активности Европске уније у периоду југословенске кризе током година њеног деловања. Иако у том тренутку не представља субјект међународног права, као ни међународно признат ауторитет у решавању спорова који угрожавају међународни мир и безбедност, Европска унија предузима конкретне акције и намеће реализована решења у подели територија током југословенске кризе. Она услед политичких односа са Социјалистичком Федеративном Републиком Југославијом, пре Уједињених нација реагује на избијање кризе, и труди се да за њу изнађе политичко решење. Најзад, њено политичко постављање дефинише умногоне судбину ове државе. Не само да је Европска унија изнедрила принципе према којима ће се поделити федеративне државе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, већ је и годинама након конституисања нових држава, путем своје политике проширења, наставила да врши утицај на њих, дајући им тзв. европску перспективу односно модус за стицање статуса члана Европске уније. Најзад, начин на који је Европска унија давала подстицај својој политици проширења - унапређењем регионалне

---

⁵⁹⁰ Dominic McGoldrick, „The International Legal Personality of the European Community and the European Union”, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, стр. 181-182.

сарадње на западном Балкану, као и институционализацијом средстава подстицања исте, чини својеврсност спољнополитичког деловања Европске уније, чија анализа захтева посебну пажњу у погледу разматрања фрагментације међународног права.

1. Европска унија у настајању и криза у Југославији

Европска унија, дакле, има активну улогу у међународним односима и њено деловање на основу и у оквиру општег међународног јавног права представља извесну партикуларност. Имајући у виду да је током година ЕУ ширила своје чланство, што потврђује и данас атрактивност ове организације за преостале европске државе изван ЕУ, неспорно је да је преломни тренутак за њену међународну афирмацију било решавање југословенске кризе деведесетих година о чему је већина аутора сагласна.

Пут којим се Европска унија позиционирала у међународним односима је трајао деценијама. Од оснивања европских заједница, чиме је циљано развијана економска сарадња, до преображаја ЕУ у међународни ентитет који врло широко делује у различитим сегментима међународних односа. ЕЕЗ је већ шездесетих година развила праксу склапања трговинских уговора са трећим земљама, који нису били праћени политичким условљавањем. ЕЕЗ тада није деловала као политички ентитет. Преокрет ситуације у међународним односима с краја Хладног рата и избијање југословенске кризе створили су погодне услове за настајућу ЕЗ да наступи у међународним односима у форми политичког субјекта.

Пре него што су избили оружани конфликти у Хрватској и Словенији, ЕЗ је јасно пружила подршку Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФР Југославија) у складу са Принципима Конференције за европску безбедност и сарадњу (КЕБС) из Хелсинкија (1975). Шта више, председник Комисије Жак Делор и премијер Луксембурга Жак Пос (*Jacques Poos*), председавајући Саветом, предложили су потписивање уговора о приступању и финансијској помоћи за одржање територијалног интегритета СФР Југославије⁵⁹¹ приликом њихове посете Београду у мају 1991. године. Речено је и да неће пружити политичку или економску подршку федералним републикама у њиховим покушајима сецесије.⁵⁹² Међутим, још у марту 1991. године Европски парламент усваја резолуцију у којој подржава право на самоопредељење конститутивних република СФР Југославије у оквиру признатих међународних и унутрашњих граница. У јуну исте године Словенија и Хрватска су једнострано прогласиле независност.⁵⁹³ Након војне интервенције Југословенске народне армије (ЈНА) у Словенији, преокренула је и деловање ЕЗ. На позив федералне Владе СФР Југославије, ЕЗ упућује медијаторску тројку да присуствује преговорима са Словенијом и Хрватском. На Конференцији на Бријунима

---

⁵⁹¹ 4 милијарде долара.

⁵⁹² Alan Cafruny, Patrick Peters, *The Union and the World: The Political Economy of a Common European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague 1998, стр. 135.

⁵⁹³ Srdan Gligorijević, „Balkan - Od bureta baruta do evropske budućnosti”, *Balkanija, Časopis za balkanske studije*, Beograd, Prvi semestar 2003, стр. 58.

договорено је да се обуставе оружани сукоби у Словенији, као и да Словенија и Хрватска на три месеца ставе мораторијум на декларације о независности, док се не нађе политичко решење за СФР Југославију. ЕЗ је упутила своје представнике у оквиру мониторинг мисије КЕБС,⁵⁹⁴ која је надгледала имплементацију договореног у оквиру Бријунске декларације од 8. јула 1991. године. Представници ЕЗ су били врло задовољни постигнутим резултатом, али је закључено да треба и даље пратити ситуацију у СФР Југославији.

Међутим, оружани сукоби су настављени у Хрватској и зато ЕЗ сазива Мировну конференцију о Југославији у Хагу у септембру 1991. године, којом је председавао Лорд Карингтон (*Lord Carrington*), тада именовани специјални изасланик ЕЗ за Југославију. Формирана је и Арбитражна комисија задужена да испита правне аспекте политичких аспирација федералних република, коју су чинили пет председника уставних судова држава ЕЗ и којом је председавао Роберт Бадинтер (*Robert Badinter*).⁵⁹⁵ Арбитражна комисија је требало са сачини препоруке о евентуалном признавању независности сецесионистичких република. Под надлежношћу ЕК формиране су и радне групе са задатком да испитају заштиту људских и мањинских права, уставна питања и економске односе између република. У то време 25. септембра 1991. године, Савет безбедности УН Резолуцијом 713 (1991) уводи ембарго на увоз оружја и војне опреме у све републике СФР Југославије.⁵⁹⁶

У Резолуцији се изражава и пуна подршка напорима и дијалогу који је ЕЗ водила са сукобљеним странама у СФР Југославији. Међутим, пре него што је „Бадинтерова комисија” усвојила своја мишљења, Немачка је унилатерално одлучила да призна независност Словеније и Хрватске, што су за њом учиниле и Француска и Уједињено Краљевство. То је отежало преговоре Мировне конференције о Југославији и дискредитовало је заједничку спољну политику ЕУ у настајању.⁵⁹⁷

Мировна конференција о Југославији није решила оружане сукобе у СФР Југославији. И Македонија и Босна и Херцеговина су изразиле жељу за независношћу (15. септембра и 15. октобра 1991. године). Лорд Карингтон је, 23. октобра 1991. године, представио Нацрт конвенције који је подразумевао дезинтеграцију СФР Југославије. На ванредном састанку министара иностраних послова држава чланица ЕЗ, 17. децембра 1991. године, усвојена је Декларација о Југославији, која је заједно са Смерницама за признавање нових држава у Источној Европи и Совјетском Савезу, донетих од стране Министарског савета ЕЗ, 16. децембра 1991. године, представљала основ и процедуру за признавање нових

---

⁵⁹⁴ На захтев Луксембура, испред 12 чланова ЕЗ, активиран је механизам КЕБС за хитне случајеве. Види у Закључци Европског савета одржаног 28. и 29. јуна 1991. године под одељком Криза у Југославији.

⁵⁹⁵ Alan Cafruny, Patrick Peters, *The Union and the World: The Political Economy of a Common European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague 1998, стр. 136.

⁵⁹⁶ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 713 (1991), *Security Council resolution 713 (1991) [on imposing a general and complete embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugoslavia]*, S/RES/713(1991), *Resolution 713 (1991) / adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991*, на <https://digitallibrary.un.org/record/126827>, 20/02/2020.

⁵⁹⁷ Richard Caplan, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, стр. 93-95.

држава.⁵⁹⁸ Ова два документа садржала су низ политичких услова за признање, од којих су питања поштовања мањинских права и мирног решавања спорова заузимала централну позицију.⁵⁹⁹ Такви политички услови не само да су донети након признања независности република од стране „великих” европских држава, већ представљају изобличавање праксе о признању држава која постоји у међународном праву.

Декларација о Југославији предвиђала је растакање Југославије по шавовима административне поделе на федералне јединице. С друге стране, већ 29. новембра 1991. године, Арбитражна комисија доноси мишљење бр. 1 у којем констатује да је СФР Југославија у процесу распадања.⁶⁰⁰ До краја јула наредне године, Арбитражна комисија је донела и преосталих девет мишљења. До тада су четири републике прогласиле независност и према мишљењима Арбитражне комисије стекле услове за њихова признања. У мишљењу број 8 стоји да је процес распадања СФР Југославије дошао до краја и да треба констатовати да СФР Југославија више не постоји.⁶⁰¹ У међувремену Република Словенија, Република Хрватска и Босна и Херцеговина су 22. маја 1992. године примљене у чланство УН, Македонија 1993. године (под називом Бивша Југословенска Република Македонија), док је Савезна Република Југославија (СР Југославија), због потраживања да оствари међународноправни континуитет са СФР Југославијом,⁶⁰² примљена у УН 1. новембра 2000. године, када је прихватила да буде један од пет сукцесора СФР Југославије. Не само да је „процес растакања/дезинтеграције“ као термин у међународном праву оспораван,⁶⁰³ већ је та формулација задржана и у Резолуцији Савета безбедности УН 777 (1992) којом се СР Југославији оспорава континуитет са СФР Југославијом на тему чланства у УН.⁶⁰⁴

Иако формалноправно посматрано мишљења Арбитражне комисије нису била правнообавезујућа (поготово што се нису тицала ентитета у спору), већ су представљала вид испитивања тога шта „каже” међународно јавно право на тему разједињавања државе,⁶⁰⁵ а овакав однос ЕЗ према признавању држава утро је пут политичком

---

⁵⁹⁸ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Правни факултет, Београд 2012, стр. 174.

⁵⁹⁹ Richard Caplan, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, стр. 52-53.

⁶⁰⁰ Richard Caplan, „Conditional recognition as an instrument of ethnic conflict regulation: the European Community and Yugoslavia”, *Nations and Nationalism*, Volume 8, Issue 2, 2003, стр. 162.

⁶⁰¹ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Правни факултет, Београд 2012, стр. 175.

⁶⁰² Roland Rich, „*Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*”, Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition, *European Journal of International Law*, Volume 4, Issue 1, 1993, стр. 53.

⁶⁰³ Hurst Hannum, „Self-Determination and Europe: Old Wine in New Bottles”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 3, No. 1, 1997, стр. 64.

⁶⁰⁴ Miodrag Mitić, „International Law and the Status of the FR of Yugoslavia in the United Nations: Seventh Anniversary of a Controversial Decision”, *Federal Republic of Yugoslavia in the United Nations. International Law Perspective*, Miodrag Mitić (Eds.), Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia, Belgrade 1999, стр. 18-22.

⁶⁰⁵ Matthew C. R. Crahan, „The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 66, Issue 1, 1995, стр. 334.

условљавању, имајући у виду да је у другој половини двадесетог века право на самоопредељење народа био једини легитимни принцип за признавање нових држава. Осим тога Арбитражна комисија по својој структури и надлежностима није арбитражни суд.⁶⁰⁶ Чак и да јесте, надлежности арбитражног суда су дефинисане на другачији начин у међународном праву, те је јасно да је Арбитражна комисија некакво *ad hoc* тело, у којем су седеле судије уставних судова држава чланица ЕУ, а не стручњаци за међународно право.

Даље, мишљења Арбитражне комисије, као и поменута Резолуција Европског парламента, се реферишу на право на самоопредељење у једном неконвенционалном тумачењу.⁶⁰⁷ Како право на самоопредељење важи за нације, оно им даје право на принципијелно самосталну, равноправну и суверену државност.⁶⁰⁸ Међутим, ослањање Арбитражне комисије на принцип *uti possidetis iuris*, који се примењује на административне границе, а не на међународне границе, свакако представља преседан у дотадашњем настајању нових држава,⁶⁰⁹ будући да до независности федералних јединица није дошло споразумно и у складу са унутрашњим прописима СФР Југославије.⁶¹⁰ Друго, принцип права на самоопредељење народа узео је облик права на самоопредељење република, чиме је одбијена независност Републике Српске Крајине, која је на пример имала ефективну контролу над односном територијом.⁶¹¹ Реч је, дакле поново, о политичком условљавању признања отцепљених федералних јединица СФР Југославије.

Рат се даље пренео на Босну и Херцеговину (1992-1995). Иако је ЕЗ, тада већ ЕУ, имала значајну улогу у признавању нових држава, она није допринела решавању кризе, већ су томе већи допринос дале УН и касније укључене Сједињене Америчке Државе.⁶¹² И том приликом је ЕУ показала ограничену способност да води заједничку спољну политику. Не само да је одговор на југословенску кризу био спор,⁶¹³ већ је због неконзистентности

---

⁶⁰⁶ Matthew C. R. Crawen, „The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 66, Issue 1, 199., стр. 342.

⁶⁰⁷ Peter Radan, „Post-Secession International Borders: Critical Analysis of the Opinions of the Badinter Arbitration Commission”, *Melbourne University Law Review*, Vol. 24, Issue 1, 2000, стр. 4.

⁶⁰⁸ Miodrag Mitić, *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*, Čigoja štampa, Beograd 2005, стр. 17.

⁶⁰⁹ Allain Pellet, „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 180.

⁶¹⁰ Члан 5 Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године.

⁶¹¹ Према Нацрту Конвенције из Монтевидеа (1933) о правима и обавезама држава, из које проистиче да су стално становништво, дефинисана територија, влада и способност да се уђе у односе са другим државама конститутивни елементи државе. Види у: Herbert Wright, „The Montevideo Conference and Organization for Peace”, *World Affairs*, Vol. 97, No. 2, Sage Publications, 1934, стр. 100-103.

⁶¹² Martti Koskenniemi, *International Law Aspects of the European Union*, Martinus Nijhoff Publishers, Kluwer Law International, The Hague 2008, стр. 35.

⁶¹³ Mary Farrell, „EU Representation and Coordination within the United Nations”, *The European Union and the United Nations*, Katie V. Laatikainen, Karen E. Smith (Eds.), Palgrave Macmillan, London 2006, стр. 27.

ставова држава чланица допринео и различитој перцепцији европске политике од стране југословенских преговарача.⁶¹⁴

Закључењем Дејтонског споразума у децембру 1995. године, завршен је рат у Босни и Херцеговини. ЕУ је, како се показала немоћном да реши конфликт, и даље желела да задржи европски утицај у суседству. Успела је да издејствује конституисање Савета за успостављање мира (у којем је представљена и ЕУ), где је високи представник задужен за координирање међународних и националних актера у имплементацији цивилног аспекта Дејтонског мировног споразума.⁶¹⁵ Високи представник, успостављен Анексом X Дејтонског споразума, представља највишу инстанцу у погледу тумачања Споразума. Од 1995. године па надаље, високи представник је увек био из једне од држава ЕУ, а од 2002. до 2011. године високи представник је уједно и специјални извештач ЕУ за Босну и Херцеговину. Резолуцијом 1031 (1995) Савет безбедности УН успоставља мисију за имплементацију војног аспекта мировног споразума - *Implementation Force* (IFOR), као и мисију IPTF (*International Police Task Force*), чији су задаци покривени Анексом XI Дејтонског споразума и које успоставља НАТО.⁶¹⁶ Након једногодишњег мандата, Резолуцијом 1088 (1996) Савета безбедности УН IFOR бива замењен SFOR (*Stabilisation Force*).⁶¹⁷

Већ од 2002. године ЕУ је заинтересована да преузме функције IPTF, али и UNMIBH (*United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina*), задужене за надзор над јачањем владавине права, обуку службеника и саветовање Владе Босне и Херцеговине на тему учвршћивања цивилних институција. Европска унија успоставља *European Union Police Mission* (EUPM) у Босни и Херцеговини, која је уједно и прва цивилна мисија ЕУ за управљање кризним подручјима.⁶¹⁸ Затим, 2004. године, ЕУ преузима и војни аспект имплементације мира, заменивши IFOR мировном мисијом ЕУ EUFOR Althea.⁶¹⁹

---

⁶¹⁴ Alan Cafruny, Patrick Peters, *The Union and the World: The Political Economy of a Common European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague 1998, стр. 136.

⁶¹⁵ Chandler David, „State-building in Bosnia: The limits of “Informal trusteeship”, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 11, Number 1, Spring/Summer 2006, стр. 6.

⁶¹⁶ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1031/(1995), *Security Council resolution 1031 (1995) [on implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)]*, S/RES/1031(1995), *Resolution 1031 (1995) / adopted by the Security Council at its 3607th meeting, on 15 December 1995*, на <https://digitallibrary.un.org/record/201088>, 20/02/2020.

⁶¹⁷ Резолуција 1088 (1996) Савета безбедности УН, *Security Council resolution 1088 (1996) [on authorization of the establishment of a multinational stabilization force (SFOR) and extension of the mandate of the UN Mission in Bosnia and Herzegovina]*, S/RES/1088(1996), *Resolution 1088 (1996) / adopted by the Security Council at its 3723rd meeting, on 12 December 1996*, на <https://digitallibrary.un.org/record/229523>, 20/02/2020.

⁶¹⁸ Мисија је окончана 2012. године. Види више у: Fraser Cameron, *The Future of Europe: Integration and Enlargement*, Routledge, New York 2004, стр. 97.

⁶¹⁹ Nadège Ragaru, „L’opération Althea en Bosnie-Herzégovine et la gestion européenne du « post-conflit »”, *Les Etudes du CERJ*, Etude n. 139, 2007, стр. 24.

Након успостављања мира у Босни и Херцеговини, кризно жариште и пажња ЕУ се преноси на СР Југославију односно на њену Аутономну Покрајину Косово и Метохију. За међународну заједницу криза почиње у септембру 1997. године, када Француска, Немачка, Италија, Уједињено Краљевство, Сједињене Америчке Државе и Руска Федерација формирају контакт групу.⁶²⁰ Представник ЕУ, дакле, није укључен у Контакт групу. Савет министара ЕУ подржава напоре контакт групе у погледу планова за мировну конференцију у Рамбујеу, у фебруару 1999. године. Такође, ЕУ уводи економске санкције Југославији 19. марта 1998. године, по први пут без чекања на одлуку Савета безбедности УН.⁶²¹ У питању је ембарго на увоз опреме за сврхе репресалија, замрзавање фондова, забрана нових инвестиција, забрана летова. Између осталог, ембарго на увоз оружја је продужен и после фебруара 1996. године. Санкције су укинуте за Црну Гору и Косово и Метохију под управом УН 6. септембра 1999. године.

Што се тиче ЕУ и њене улоге у конфликтима, ЕК 1997. године оснива Мрежу за превенцију конфликта са седиштем близу Минхена. Први задатак новооснованог истраживачког центра је био да да препоруке за решавање кризе на Косову и Метохији и у тадашњем Заиру. Та студија, презентована у јуну 1997. године, утицала је на спољну политику ЕУ према Југославији.⁶²² ЕУ тражи да отвори канцеларију у Приштини, нуди финансијску помоћ за образовне програме и даје декларацију о решавању етничких и мањинских проблема на Косову и Метохији и у региону.⁶²³ Током самог бомбардовања ЕУ је сарађивала са контакт групом и слала специјалног изасланика Мартија Ахтисарија (*Martti Ahtisaari*) у Београд на преговоре, који је уједно био први високи званичник ЕУ који је посетио Београд.⁶²⁴ По завршетку бомбардовања СР Југославије Крис Патен (*Chris Patten*), комесар за спољне послове ЕУ, изјавио је да је случај Косова доказ да ЕУ треба да улаже више финансијских средстава у сегмент одбране, а да за сада не може да замени НАТО, већ да треба да се фокусира на одржање мира, управљање кризама и хуманитарну интервенцију.⁶²⁵ Тако 2003. године Европска унија успоставља и своју прву војну мисију

---

⁶²⁰ Kurt R. Spillmann, Joachim Krause, *Kosovo: Lessons Learned for International Cooperative Security*, Studien zu Zeitgeschichte und Sicherheitspolitik - Studies in Contemporary History and Security Policy, Peter Lang AG, Berne 2000, стр. 25.

⁶²¹ Yves Buchet de Neuilly, „Economic Sanctions Against Serbia : Dissonant Strategies And Autonomous Games of the EU External Relations”, *Paper Presented at the 29th Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research (ECPR)*, Grenoble, avril 2001, стр. 4.

⁶²² Yves Buchet de Neuilly, „Economic Sanctions Against Serbia : Dissonant Strategies And Autonomous Games of the EU External Relations”, *Paper Presented at the 29th Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research (ECPR)*, Grenoble, avril 2001., стр. 27.

⁶²³ Stefan Troebst, „Conflict in Kosovo: Causes and Cures: An Analytical Documentation”, *The Southeast European Challenge: Ethnic Conflict and the International Response*, Hans-Georg Ehrhart and Albrecht Schnabel (Eds.), Baden Baden 1999, стр. 102-103.

⁶²⁴ Kurt R. Spillmann, Joachim Krause, *Kosovo: Lessons Learned for International Cooperative Security*, Studien zu Zeitgeschichte und Sicherheitspolitik - Studies in Contemporary History and Security Policy, Peter Lang AG, Berne 2000, стр. 25.

⁶²⁵ Новински чланак „Патен успоставља везе са одбраном ЕУ: Косовом је доказано да је Европи потребно да ефективније улаже у оружане снаге”, „*Patten Urges EU Defence Links: Kosovo Proved Europe Needs More Effective Spending on Armed Forces*, Commissioner Tells MEPs”, *The Guardian*,

Concordia у Македонији, а своју мониторинг мисију у Југославији (Србији), успостављену још 1991. године, Европска унија окончава тек 2007. године.⁶²⁶

НАТО без одобрења Савета безбедности УН почиње бомбардовање СР Југославије 24. марта 1999. године.⁶²⁷ Такође, такав акт агресије супротан је међународном праву, јер ниједан од формалних извора међународног права не дозвољава такво поступање, а посебно одступа од тумачења члана 51 Повеље УН којим се предвиђа право на самоодбрану.⁶²⁸ Даље, након склапања мира у Куманову, бомбардовање се окончава 10. јуна 1999. године. Резолуцијом 1244 (1999) Савета безбедности УН успостављена је Привремена административна мисија УН (UNMIK) задужена за цивилну администрацију Косова и Метохије, као саставног дела СР Југославије.⁶²⁹ С друге стране за безбедносни аспект мисије на Косову и Метохији Савет безбедности УН је поверио мандат НАТО који је формирао *Kosovo Force* (KFOR). Године 2008, уз дозволу Савета безбедности УН, на дан једностраног проглашења независности „Косова”, ЕУ успоставља мисију EULEX Kosovo чији је задатак да помогне јачање владавине права у домену правде, полиције и царина.⁶³⁰⁶³¹ У питању је највећа цивилна мисија ЕУ успостављена у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике.⁶³² Мисија EULEX Kosovo је требало да буде окончана 2018. године, али је њен мандат ипак продужен и после 14. јуна 2020. године због бројних проблема у погледу успостављања владавине права и заштите људских и мањинских права.⁶³³ У међувремену, 2007. године, сада као специјални изасланик УН, Марти Ахтисари предлаже нови план за решење статуса и питања Косова и Метохије, као и „Тројка” формирана од стране представника Сједињених Америчких Држава, ЕУ и Руске Федерације, а „Косово”

објављен 17. августа 1999. године, <https://www.theguardian.com/world/1999/aug/17/richardnortontaylor>, 20/02/2020.

⁶²⁶ Ana E. Juncos, *EU Foreign And Security Policy in Bosnia: The Politic of Coherence and Effectiveness*, Manchester University Press, 2013, стр. 69.

⁶²⁷ Резолуције Савета безбедности УН 1160 (1999) и 1199 (1999) не одобравају ни директно ни индиректно употребу силе према Члану 42 или Члану 53 Повеље УН.

⁶²⁸ Види у: Aaron Schwabach, „The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia”, *Pace International Law Review*, Vol. 11, Issue 2, Article 6, September 1999, стр. 405-418; Bruno Simma, „NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *European Journal of International Law*, Vol. 10, Issue 6, 1999, стр. 1-22.

⁶²⁹ Резолуција 1244 (1999) Савета безбедности Уједињених нација, *Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo]*, S/RES/1244(1999), Resolution 1244 (1999) / adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999, на <https://digitallibrary.un.org/record/274488>, 20/02/2020.

⁶³⁰ Заједничка акција Савета 2008/124/CFSP од 4. фебруара 2008. године о Мисији Европске уније за успоставу владавине права на Косову, EULEX KOSOVO, *Council Joint Action 2008/124/CFSP, of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO, 16.2.2008 Official Journal of the European Union, L 42/92* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008E0124&from=EN>, 20/02/2020.

⁶³¹ Jitske Hoogenboom, „The EU as a Peacebuilder in Kosovo”, *Civil Society Dialogue Network*, Bucharest, 2011, стр. 8.

⁶³² Жаклина Новичић, Драган Ђукановић, „ЕУЛЕКС: Пун капацитет и даље активности Европске уније на Косову”, *Европско законодавство*, Број 27-28, Год. VIII, 2009, стр. 179.

⁶³³ Редовни извештаји UNMIK, UNHCR и ОЕБС.

17. фебруара 2008. године једнострано проглашава независност, коју за мање од четири месеца признају двадесет и две чланице ЕУ.⁶³⁴ Упркос резолуцији 1244 (1999) Савета безбедности УН, донетој на основу одредби из главе VII Повеље УН, која између осталог гарантује територијални интегритет тада СР Југославије,⁶³⁵ већина држава чланица ЕУ признаје независност „Косова”. Овај случај је у многоме поделио међународну заједницу на тему легалности проглашења независности Косова,⁶³⁶ како у погледу тумачења права на самоопредељење тако и у погледу поштовања територијалног интегритета. Уколико се право на самоопредељење односи на нације, не постоји правило међународног права који гарантује право на самоопредељење националним мањинама, имајући у виду да Албанци у Србији имају статус националне мањине. Такво право се не налази ни у Повељи УН, ни у Декларацији УН о заштити мањина (1992), нити у документима КЕБС из Копенхагена (1990) и Женева (1991).⁶³⁷

У покушају расветљивања легалности једнострано проглашене независности Косова, на захтев Генералне скупштине УН (нацрт резолуције поднела је Србија), Међународни суд правде донео је саветодавно мишљење у којем стоји да проглашење независности Косова није ни у складу са међународним правом, а ни супротно међународном праву.⁶³⁸ Такво мишљење је додатно уздрмало принципе међународног јавног права, али и изазвало страх међу оним земљама у којима постоје сецесионистички покрети. Осим тога, ЕУ је постала и медијатор у дијалогу између Београда и Приштине, успостављеном 2013. године.

Из представљеног се види да је ЕУ врло активно учествовала током југословенске кризе у изналажењу решења око различитих питања на територији бишве СФР Југославије. У циљу афирмације свог политичког идентитета у међународној заједници, тежила је да кроз улогу регионалне силе оконча немире у суседству својим активним ангажманом, чак и у домену тумачења међународног права: од признања државних граница и признања држава, што су директно подржале УН у виду сопственог политичког деловања, нарочито путем резолуција Савета безбедности УН. Међутим, њени капацитети нису у том тренутку били довољни да задовоље карактеристике регионалне силе, те су институционално и супстанцијално активности ЕУ на простору бивше СФР Југославије комбиноване са активностима УН, НАТО и ОЕБС.

---

⁶³⁴ Heiko Krueger, „Implications of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia for International Law, The Conduct of the Community of States in Current Secession Conflicts”, *Caucasian Review of International Affairs*, Vol 3, Issue 2, 2009, стр. 121.

⁶³⁵ У том тренутку Републике Србије након изласка Црне Горе из СР Југославије 2006. године, за шта је такође ЕУ имала специјалног представника.

⁶³⁶ Heiko Krueger, „Implications of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia for International Law, The Conduct of the Community of States in Current Secession Conflicts”, *Caucasian Review of International Affairs*, Vol 3, Issue 2, 2009, стр. 123.

⁶³⁷ Miodrag Mitić, *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*, Čigoja štampa, Beograd 2005, стр. 17.

⁶³⁸ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности једностраног проглашења независности Косова према међународном праву, *Advisory Opinion of the International Court of Justice „Accordance with international Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo”*, 22 July 2010, *Reports of Judgements, Advisory Opinions and orders, International Court of Justice, 2010*, стр. 403, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>, 20/02/2020.

2. Комплементарне активности Европске уније, НАТО, ОЕБС и Уједињених нација током кризе у Југославији

Активности ЕУ током кризе у Југославији немогуће је посматрати изоловано од ангажовања њених држава чланица појединачно, а нарочито других међународних организација као што су УН, НАТО и ОЕБС из врло конкретних разлога. УН, не само што су основане Повељом УН, која представља међународни споразум који утврђује права и обавезе држава чланица УН, оне су и у пракси развиле систем мировних мисија које су одашиљале у различите државе. Такође, УН су развиле и систем за мирно решавање конфликта путем добрих услуга, медијације и др. Дакле, УН не фале ни прерогативи, ни капацитети у функционалном смислу да допринесу мирном решавању конфликта, превентивно у оквиру главе VI Повеље УН. Даље, НАТО представља организацију војног карактера, која има војне капацитете на сталном располагању, иако их током Хладног рата није употребљавала. Најзад, ОЕБС, односно КЕБС у време деведесетих година, иако није организација у формалистичком смислу, значајно се профилисала као форум и гарант сарадње у циљу развијања пријатељских односа између држава, а нарочито усвајањем Завршног документа Конференције у Хелсинкију 1975. године. С друге стране, ЕУ је регионална међународна организација, чији правни прописи регулишу искључиво односе између држава чланица и то у економском смислу до усвајања Уговора из Маастрихта. ЕУ, даље, нема војне капацитете ни за самоодбрану, будући да је ЕЗ до краја Хладног рата своју одбрану у случају агресије поверила НАТО. Даље, ЕУ у свом раду и функционисању није усвојила никакав документ као резултат политичког договора између различитих учесника у међународним односима. ЕУ, дакле, у периоду од 1990. до 1991. године, нема никакав институционални основ који би могао бити њена потпора у спољнополитичком деловању осим адута да су две њене државе чланице, Француска и Уједињено Краљевство, сталне чланице Савета безбедности УН, а да је Белгија нестална чланица Савета безбедности УН (1991-1992), и перспективе да ће након усвајања Маастрихтског уговора, ЕУ имати заједничку спољну и безбедносну политику. Чак и што се тиче теме људских права, ЕУ у том тренутку нема Повељу о људским правима, већ у тој области примордијалну улогу, као и данас, има Савет Европе. Конкретно, са СФР Југославијом, ЕЗ је имала потписан само Споразум о сарадњи из 1980. године, који је поред економске, увео и политичку сарадњу између ЕЗ и СФР Југославије. А овакав тип споразума представља највиши облик сарадње између ЕЗ и трећих држава.⁶³⁹ Из ових разлога треба детаљно сагледати улогу ЕЗ/ЕУ у доносу на друге међународне актере у југословенској кризи.

Што се тиче УН, Савет безбедности УН је у више наврата доносио резолуције које су се односиле на СФР Југославију почев од 1991. године. Наиме, током „десетодневног рата” у Словенији, Савет безбедности УН није донео ниједну резолуцију, већ на сукоб реагује ЕЗ која упућује медијаторску тројку (представник Луксембурга, Холандије и

---

⁶³⁹ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*”, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 176-177.

Португала) на Бријуне како би присуствовала конференцији на којој је договорено да се сукоб обустави. ЕЗ реагује на позив Владе СФР Југославије и на Конференцији је усвојена Заједничка декларација, којом су договорени услови за престанак оружаних сукоба и поздрављено слање посматрача од стране КЕБС⁶⁴⁰ У самој Декларацији пише да је циљ мисије тројке да створи погодне услове за мировне преговоре између свих заинтересованих страна (Србије, Хрватске и Словеније). ЕЗ такође успоставља своју посматрачку мисију и мониторинг мисију ЕЗ која ће надzirати повлачење ЈНА из Словеније и обуставу ватре. Мандат мониторинг мисије је проширен и на Хрватску крајем јула 1991. године.⁶⁴¹ Дакле, Савет безбедности УН се не меша у мировне преговоре, јер они теку, а ЕЗ покушава да пружи добре услуге странама у спору. Међутим, оружани сукоби у Хрватској ескалирају и делујући на основу главе VII, Савет безбедности УН прво 25. септембра 1991. године усваја Резолуцију 713 (1991) којом се уводи ембарго на увоз оружја и војне опреме у СФР Југославију. У тексту саме Резолуције поздрављају се напори ЕЗ и КЕБС за успостављањем мира и дијалога у СФР Југославији, као и слање посматрачке мисије.⁶⁴² Такође, поздрављају се и охрабрују стране у конфликту да спор мирно реше преговорима у оквиру Конференције о Југославији. ЕЗ, иницијално задовољна својим мировним доприносом на Бријунима, бива разочарана непоштовањем договореног око обуставе ватре и сазива Мировну конференцију у Хагу у септембру 1991. године, а именује и специјалног изасланика за Југославију. ЕЗ, наиме, унилатерално наставља са напорима да се изнедри решење за будућност СФР Југославије. Њени напори као такви су поздрављени од стране Савета безбедности УН.⁶⁴³

До краја године Савет безбедности УН усваја још две резолуције. Резолуцијом 721 (1991) на захтев Владе СФР Југославије, Савет безбедности УН ће размотрити успостављање мировне мисије УН,⁶⁴⁴ док се Резолуцијом 724 (1999) одобрава предлог генералног секретара УН да у СФР Југославију упути малу групу својих представника, укључујући и војне представнике, за подршку његовом личном представнику како би се припремио терен за слање мировне мисије. Исто резолуцијом се успоставља Комитет

---

⁶⁴⁰ Заједничка декларација тројке Европске заједнице и страна директно заинтересованих за југословенску кризу (Бријунска декларација), *Joint Declaration of the EC Troika and the Parties directly concerned with the Yugoslav Crisis (Brioni Accord)*, *Skupna deklaracija*, 16. avgust 1991. godine, *Uradni list Republike Slovenije, Međunarodne pogodbe, Številka 1, Leto 1*, на https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR%20RS%20SI_910707?Brioni%20Declaration.pdf, 21/02/2020.

⁶⁴¹ Alan Hanson, „Croatian Independence from Yugoslavia 1991-1992”, *Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Melanie C. Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (Eds.), Rowman&Littlefield, стр. 87.

⁶⁴² Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 713 (1991), *Security Council resolution 713 (1991) [on imposing a general and complete embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugoslavia]*, S/RES/713(1991), *Resolution 713 (1991) / adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991*, на <https://digitallibrary.un.org/record/126827>, 21/02/2020.

⁶⁴³ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 721 (1991), *Security Council resolution 721(1991) [on deployment of a United Nations peace-keeping operation in Yugoslavia]*, S/RES/721(1991), *Resolution 721 (1991) / adopted by the Security Council at its 3018th meeting, on 27 November 1991*.

⁶⁴⁴ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 721 (1991), *Security Council resolution 721(1991) [on deployment of a United Nations peace-keeping operation in Yugoslavia]*, S/RES/721(1991), *Resolution 721 (1991) / adopted by the Security Council at its 3018th meeting, on 27 November 1991*, на <https://digitallibrary.un.org/record/131956>, 21/02/2020.

Савета безбедности УН који ће упућивати препоруке како де се спречи непоштовање ембарга на оружје и војну опрему.⁶⁴⁵

Док је УН решавао безбедносне аспекте кризе у СФР Југославији, ЕЗ је решавала политичке аспекте кризе, а решења су подразумевала дезинтеграцију СФР Југославије, како је то представљено у Нацрту конвенције Лорда Карингтона.⁶⁴⁶ Само дан након усвајања Резолуције 724 (1991) од стране Савета безбедности УН, 16. децембра 1991. године, Савет министара ЕЗ усваја и Декларацију о Југославији и поставља услове за признање нових држава.

Савет безбедности УН 8. јануара 1992. године усваја Резолуцију 727 (1992) којом усваја предлог генералног секретара УН да пошаље у Хрватску педесет војних официра за везу, а Резолуцијом 740 (1992) одобрава План мировне мисије. Наредном Резолуцијом 743 (1992) Савет безбедности УН успоставља *United Nations Protection Force (UNPROFOR)* на територији Хрватске на период од дванаест месеци. У истој Резолуцији се позивају зарађене стране да сарађују у оквиру Конференције о Југославији у циљу изналагања политичког решења у складу са принципима КЕБС, што никако неће ометати спровођење активности *UNPROFOR*.⁶⁴⁷ На основу позивања Савета безбедности УН на Конференцију о Југославији и активности ЕЗ у југословенској кризи, треба закључити да је он, уз своје напоре да извршава мандат одржања међународног мира и безбедности, препустио и подржао усвајање политичког решења за СФР Југославију, што не спада у његов мандат, те се позивање на ове процесе не може тумачити као правнообавезујуће. Такође, о политичком решењу за Југославију, које је изнедрила ЕЗ, током неоркестрираног деловања ЕЗ и њених држава чланица, које су и пре мишљења Арбитражне комисије, донеле декларације о признању Словеније и Хрватске, не постоји јединствен став да су такве одлуке биле донете у складу са међународним правом, што је већ поменуто приликом разматрања права на самоопредељење.⁶⁴⁸ Медијаторска позиција ЕЗ значајно је, у ствари, уздрмана различитим позицијама ЕЗ и њених држава чланица. Док је на Бријунима ЕЗ подржала јединство СФР Југославије, само неколико месеци касније подржала је њену дезинтеграцију. Такође, још пре Конференције на Бријунима, ЕП је, у марту 1991. године, донео своју резолуцију у којој каже да југословенске републике треба да буду слободне да одлучују о својој будућности, што није сасвим у сагласју са ставом Савета министара ЕЗ пре Конференције на

---

⁶⁴⁵ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 724(1991), *Security Council resolution 724(1991) [establishing a committee to monitor the embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugoslavia], S/RES/724(1991), Resolution 724 (1991) / adopted by the Security Council at its 3023th meeting, on 15 December 1991*, на <https://digitallibrary.un.org/record/133569?ln=en> , 21/02/2020.

⁶⁴⁶ Richard Caplan, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, стр. 93.

⁶⁴⁷ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 743(1992), *Security Council resolution 743(1992) [on establishment of the United Nations Protection Force], S/RES/743(1992), Resolution 743 (1992) / adopted by the Security Council at its 3055th meeting, on 21 February 1992*, на <https://digitallibrary.un.org/record/137965> , 21/02/2020.

⁶⁴⁸ *Surpa note 609.*

Бријунима.⁶⁴⁹ Ни на унутрашње институционалном нивоу ЕЗ не шаље јасну поруку у међународној заједници.

Након што су се оружани сукоби и немири пренели и на територију Босне и Херцеговине, по проглашењу њене независности, Савет безбедности УН доноси Резолуцију 752 (1992) којом захтева моменталну обуставу ватре и сарадњу са Конференцијом о Југославији.⁶⁵⁰ Осим тога, захтева се немешање других ентитета на територији Босне и Херцеговине (ЈНА и Хрватске армије) и поштовање територијалног интегритета Босне и Херцеговине. Савет безбедности УН оваквим поимањем Хрватске армије и ЈНА, закључује да је Босна и Херцеговина независна држава и признаје њену независност, а мишљења Арбитражне комисије о стицању услова за независност, укључујући Босну и Херцеговину, уследила су тек крајем јула исте године, а пре тога и Словенија, и Хрватска и Босна и Херцеговина постале су чланице УН. С обзиром на праксу установљењу у УН о дисолуцији држава и пријему у чланство нових држава (Индија и Пакистан, Пакистан и Бангладеш, Египат и Сирија, Етиопија и Еритреја), констатује се да су УН примиле у чланство државе које су извршиле сецесију оружаним путем, а према устаљеној процедури пријема нових чланица УН.⁶⁵¹ Савет безбедности УН опет је деловао као савршено политички орган. До краја маја 1992. усвојене су нове санкције према СР Југославији (са преосталим републикама Србијом и Црном Гором), а у септембру је мандат UNPROFOR проширен и на територију Босне и Херцеговине.⁶⁵²

Од јула 1992. године НАТО је присутан у Босни и Херцеговини. Наиме, на састанку министара иностраних послова држава чланица НАТО у Хелсинкију, 10. јула 1992. године доноси се одлука да НАТО асистира УН у мониторингу спровођења санкција које је Савет безбедности УН усвојио у својим резолуцијама 713 (1991) и 757 (1992). Када је Савет безбедности УН усвојио Резолуцију 781 (1992) о забрани летова изнад Босне и Херцеговине, НАТО је проширио своју мисију и на подршку забране летова.⁶⁵³ Овакво позиционирање НАТО у Босни и Херцеговини било је уједно и од значаја за даље профилисање НАТО од одбрамбене међународне организације до организације офанзивне оријентације.

Ни напори УН ни ЕЗ (у међувремену настале ЕУ) нису допринели решавању конфликта у Југославији. ЕУ због недостатака капацитета да представља регионалну силу

---

⁶⁴⁹ Alan Hanson, „Croatian Independence from Yugoslavia 1991-1992”, *Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Melanie C. Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (Eds.), Rowman&Littlefield, стр. 106.

⁶⁵⁰ Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 752(1992), *Security Council resolution 752(1992) [on political conditions in Bosnia and Herzegovina], S/RES/752(1992), Resolution 752 (1992) / adopted by the Security Council at its 3075th meeting, on 15 May 1992*, на <https://digitallibrary.un.org/record/142127>, 21/02/2020.

⁶⁵¹ Vladislav Jovanović, „The Status of Federal Republic of Yugoslavia in the United Nations”, *Fordham International Law Review*, Vol. 21, Issue 5, Article 2, 1997, стр. 1723.

⁶⁵² Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 776(1992), *Security Council resolution 776(1992) [on enlargement of the mandate of the UN Protection Force], S/RES/776(1992), Resolution 776 (1992) / adopted by the Security Council at its 3114th meeting, on 14 September 1992*, на <https://digitallibrary.un.org/record/149953?ln=en>, 21/02/2020.

⁶⁵³ Sean Kay, *NATO and the Future of European Security*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 1998, стр. 79.

само је закомпликовала своју међународну позицију. УН ни бројним продужавањима и ширењима мандата UNPROFOR, ни осудама за кршења људских права у конфликтима, ни апелима генералног секретара УН, ни ембаргом на оружје, ни оснивањем Међународног кривичног трибунала за Југославију, ни преговорима са зараћеним странама не успева да обустави конфликт у Босни и Херцеговини. С друге стране, интерес за решавање конфликта показују Сједињене Америчке Државе. Оне се ангажују на два плана: у политичким преговорима и кроз ангажовање НАТО.

ЕЗ поводом рата у Босни и Херцеговини покушава да направи политички план за државу који би задовољио зараћене стране. Тако је прво представљен Карингтон-Кутиљеров план, 18. марта 1992. године, који је, према принципу националности, уз поштовање економских и географских фактора, предвидео да кантони у Босни и Херцеговини припадну српској, хрватској и муслиманској заједници.⁶⁵⁴ Међутим, тај план одбијају Сједињене Америчке Државе. Последице, разрађује се нови мировни план за Босну и Херцеговину, испред којег су Сајрус Венс (*Cyrus Vance*), испред УН, и Лорд Дејвид Овен (*David Owen*), испред ЕУ. Венс-Овенов план имао је исту логику слеђења принципа поделе територије између српских, хрватских и муслиманских заједница. Међутим, тај план није поново био прихватљив за Сједињене Америчке Државе.⁶⁵⁵ Због неуспеха међународне заједнице да донесе мировни план, Сједињене Америчке Државе све више заговарају војну солацију. На крају подржавају ревидирани Венс-Овенов план, али не желе да учествују у његовој имплементацији.⁶⁵⁶ Такво позиционирање Сједињених Америчких Држава директно утиче и на израду новог плана: Овен-Столтенберговог плана, чиме УН бивају изоловане. Овај план је такође одбијен. Након немоћи UNPROFOR да делује због ограниченог мандата употребе силе, а након бомбардовања од стране НАТО снага, ситуација на терену се мења, а зараћене стране се доводе за преговарачки сто у Дејтону у новембру 1995. године.

ЕЗ ни уз политичку подршку Савета безбедности УН није успела успешно да спроведе медијаторске активности. Што се тиче самог процеса медијације, ЕЗ није, за разлику од УН, развила ни унутрашње процедуре о медијацији, јер за то није имала институционално покриће. Она се упустила у решавање кризе из чисто политичко-историјских интереса, јер Карингтонов план није донео мирољубиво решење спора, већ подстицајем сецесије бивших југословнеских република, донео је само погоршање тензија и оружаних сукоба.⁶⁵⁷

Без обзира на чињеницу да је ЕУ са Уговором из Маастрихта и формално почела да води заједничку спољну и безбедносну политику, она се не налази у контакт групи за решавање кризе на Косову и Метохији, већ њене државе чланице појединачно (Француска, Немачка, Италија и Уједињено Краљевство). Она, са своје стране, подржава преговоре и

---

⁶⁵⁴ Mladen Klemenčić, *Territorial Proposals for the Settlement of the War in Bosnia-Herzegovina*. Boundary & Territory Briefings, Vol. 1, Issue 3, Europe, Edited by Martin Pratt, Clive Schofield (Eds.), 1994, стр. 37.

⁶⁵⁵ David Owen, *Balkan Odyssey*, Gollancz, London 1995, стр. 257.

⁶⁵⁶ David Owen, *Balkan Odyssey*, Gollancz, London 1995, стр. 316.

⁶⁵⁷ Alan Hanson, „Croatian Independence from Yugoslavia 1991-1992”, *Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Melanie C. Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (Eds.), Rowman&Littlefield, стр. 107.

усваја санкције према СР Југославији. Простор војног деловања УН додељује НАТО, док ће се такав простор за ЕУ отворити тек касније. Свој простор за деловање на територији бивше СФР Југославије проналази накнадно, а то је кроз војне, цивилне и полицијске мисије у Босни и Херцеговини (EUFOR ALTHEA, *European Union Police Mission*) и на Косову и Метохији (EULEX Kosovo), и то након наслеђивања мандата НАТО (Мисија EUFOR ALTHEA наследила је мисију НАТО IFOR) или у комбинацији са мисијом НАТО (KFOR и EULEX Kosovo). Међутим, у дистинкцији мировних мисија међународних организација треба подвући да је ЕУ у том периоду спроводила мисије изградње мира (*peace-building missions*), док на простору бивше СФР Југославије није упућивала мисије очувања мира (*peace-keeping missions*), које су биле у надлежности УН.

Што се тиче КЕБС односно ОЕБС, и она је попут ЕУ и НАТО доживела трансформацију за време кризе у Југославији. Од састанка КЕБС у Хелсинкију 1975. године до састанка у Паризу 1990. године, усвојене су основе и процедурални стандарди за континуитет овог процеса. Усвојене су и мере за јачање поверења, безбедности и разоружања, а унете су и новине у заштити људских права. Са усвајањем Повеље за нову Европу у Паризу 1990. године, утрти су темељи за преображај КЕБС у ОЕБС.⁶⁵⁸ Даље, новонастале политичке ситуације у Европи, рачунајући и оружане сукобе у СФР Југославији, договорено је и да се састанци шефова држава и влада одржавају на двогодишњем нивоу у циљу утврђивања смерница КЕБС. Након Лисабонске декларације, ОЕБС се афирмисао као регионални аранжман у смислу главе VIII Повеље УН, те је појачао своје активности у погледу регионалне стабилизације и демократских реформи. Већ је поменуто да су се и ЕЗ, у својим одлукама везаним за Југославију, и Савет безбедности УН освртали на принципе КЕБС садржане у Завршном документу из Хелсинкија и Париској повељи.⁶⁵⁹ Такође, заштита мањинских права током оружаних сукоба у Југославији директно је допринела установљивању институције Високог комесара за питања националних мањина. Најзад усвајањем платформе о кооперативној безбедности, активности ОЕБС теже да буду комплементарне са активностима других међународних организација.⁶⁶⁰

Увидом у деловање различитих међународних организација током југословенске кризе деведесетих година 20. века илустровано је комплементарно деловање различитих међународних организација у оквиру и супротно нормама међународног права. У том погледу ЕУ чини само једног од учесника у решавању југословенске кризе, за шта је као субјекат међународног права и политички ентитет имала директан интерес. Међутим, њено деловање, не само да није имало довољно развијен институционални оквир, већ је било претежно политички мотивисано и опредељено сопственим вредностима. То дефинитивно није крај решавања политичког усмеравања и уређења бивших република СФР Југославије, јер ће ЕУ наредних година бити врло активна у процесу помирења и регионалне сарадње на широкој територији западног Балкана.

---

⁶⁵⁸ Duško Dimitrijević, „Osvrt na konferenciju o bezbednosti i saradnji u Evropi: 40 godina nakon Helsinkija”, *Međunarodni problemi*, Beograd, Vol. LVII, No. 4, 2015, стр. 379.

⁶⁵⁹ *Supra note*.

⁶⁶⁰ Peter van Ham, „EU – OSCE relations – Partners or rivals in security”, *The European Union and International Organizations*, Knud Erik Jørgensen (Eds.), Routledge, London 2009, стр. 145-146.

3. Политика проширења Европске уније - Правна и политичка природа давања тзв. европске перспективе западном Балкану

Након окончаних конфликта на територији бивше СФР Југославије, све новонастале државе су упутиле ЕУ захтеве за чланство. Још 1999. године, на иницијативу ЕУ оснива се Пакт за стабилност у Југоисточној Европи, а у Декларацији Самита у Загребу потврђује се европска перспектива земаља региона (не каже се још увек западног Балкана) који су обухваћени Процесом стабилизације и придруживања (успостављеним 2000. године након коминикеа Европске комисије у Колоњ у јуну 1999. године о стабилизацији и придруживању за државе југоисточне Европе).⁶⁶¹ На Самит су били позвани шефови држава или влада Албаније, Босне и Херцеговине, СР Југославије, Македоније и Хрватске.⁶⁶² Европска перспектива је потврђена и на специјалном Самиту ЕУ у Солуну, током председавања Грчке Саветом министара, 2003. године.⁶⁶³ У том периоду се за поменуте државе све чешће користи израз з/Западни Балкан. Како је после Словеније 2004. године, Хрватска 2013. године постала чланице ЕУ, израз з/Западни Балкан односи се на Албанију, Босну и Херцеговину, Србију, Македонију, Црну Гору и „Косово” (које се обележава са астериском односно уз резерву непрејудицирања статуса Косова у складу са Резолуцијом Савета безбедности УН 1244 (1999) и саветодавним мишљењем Међународног суда правде, као и због непризнавања његове независности од стране Србије и пет држава Европске уније).

Давање европске перспективе з/Западном Балкану представља део политике проширења ЕУ, као инструмента њене заједничке спољне и безбедносне политике, јер на тај начин ЕУ шири свој вредносни систем и на друге државе, постепено, јер државе које имају аспирације да уђу у ЕУ морају да промене свој правни, политички и економски систем, односно да усвоје правне тековине ЕУ (фр. *acquis européen*). Политику проширења треба разликовати од политике суседства, јер она има другачији циљ. Њен циљ није придруживање држава из посредног или непосредног суседства ЕУ, већ успостављањем привилеговане сарадње са њима у циљу обезбеђивања просперитета и доброг суседства. С тиме у вези, политике проширења и политика суседства су на другачији начин уређене у оснивачким уговорима ЕУ. Политика проширења у УЕУ се помиње у делу који се односи на проширење ЕУ, а не у делу који се односи на спољну политику. Наиме, члан 49 УЕУ каже да свака европска држава која поштује вредности ЕУ дефинисане у члану 2 УЕУ⁶⁶⁴ и

---

⁶⁶¹ Leeda Demetropoulou, „*Europe and the Balkans: Membership Aspiration, EU Involvement and Europeanization Capacity in South Eastern Europe*”, *Southeast European Politics*, Vol. III, No. 2-3, стр. 94-95.

⁶⁶² Закључци Европског савета у Колоњу, 3-4. јуна 1999. године, *Cologne European Council*, 3 - 4 June 1999, *Conclusions of the Presidency*, на http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm , 22/02/2020.

⁶⁶³ Декларација са специјалног заседања Европског савета у Солуну, 21. јуна 2003. године, *Declaration of the EU-Western-Balkans Summit, Thessaloniki, 21 June 2003*, C/03/163,10229/03 (*Presse 163*), на http://europa.eu/rapid/press-release PRES-03-163_en.htm , 22/02/2020.

⁶⁶⁴ *Supra note 502.*

која се залаже за њихово унапређење може поднети захтев за чланство у ЕУ.⁶⁶⁵ С друге стране, политика суседства је дефинисана чланом 8 став 2 УЕУ, којим се предвиђа да ЕУ може закључити споразуме ради успостављања привилегованог односа.⁶⁶⁶ Оно што је занимљиво обе политике, и проширења и суседства, нису регулисане УФЕУ, који уређује секторске политике ЕУ, укључујући и заједничку спољну и безбедносну политику. Тиме се закључује да су ствараоци Лисабонског уговора имали намеру да од ових политика учине посебност, иако је илузорно не посматрати ове две политике као инструменте спољне политике ЕУ.⁶⁶⁷

ЕУ у односу на државе на з/Западном Балкану примењује политику проширења, пошто су све оне изразиле жељу за чланством у ЕУ. Када је реч о самом з/Западном Балкану његова одредница је географско-политичке природе. Наиме, западни Балкан у географском смислу чини део географског простора Балкана односно балканског полуострва на којем се данас налазе следеће европске државе: Грчка, Бугарска, Румунија, Молдавија, Албанија, Северна Македонија,⁶⁶⁸ Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија.⁶⁶⁹ Иако Балканске планине заузимају само петину овог полуострва, оне су послужиле за његов назив, а границе балканског полуострва нису јасно ни утврђене, нарочито због негативног контекста стварања балканског политичког и културног идентитета, што потиче још из 19. века и подела сфера интереса између великих сила.⁶⁷⁰ Посебно је проблематичан назив „балканизација”, јер она од Балканских ратова 1912-1913. године има врло негативну конотацију, будући да значи распарчавање односно фрагментацију територије, а иде „руку под руку” са ратовима. Овај израз је поново заживео у литератури током деведесетих година када су федеративне републике СФР Југославије извршиле сецесију. Уколико се води подела на два дела Балкана, а не на више делова, Балкан се дели на источни и западни Балкан. Традиционално, у политичком смислу, источном Балкану припадају Бугарска и

---

⁶⁶⁵ Члан 49 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 - 0390*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 22/02/2020.

⁶⁶⁶ Члан 8 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 - 0390*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 22/02/2020.

⁶⁶⁷ Louis Dubouis, Claude Blumann, *Droit matériel de l'Union européenne*, Montchrestien, 4ème édition, Paris 2006, стр. 630-633.

⁶⁶⁸ Од стицања независности 1992. године до 2019. године односно закључења Преспанског споразума, назив ове државе је био Република Македонија (како се и називала као федеративна републике у оквиру СФР Југославије), која због противљења Грчке није у међународној заједници била призната под тим називом, већ је њен назив у УН, ЕУ и другим међународним организацијама био Бивша Југословенска Република Македонија (FYROM).

⁶⁶⁹ Део територије Турске се налази, такође, на балканском полуострву.

⁶⁷⁰ Borislav Đekić, „Western Balkans: Geographical Overview”, *Western Balkans. From Stabilization to Integration*, Miroslav Antevski, Dragana Mitrović (Eds.), Institute for International Politics and Economics, Belgrade, 2012, стр. 481-482.

Румунија, док остатак држава, укључујући и Грчку, припада западном Балкану. У погледу чланства у ЕУ, данас њене чланице чине Румунија, Бугарска, Грчка, Хрватска и Словенија. Наиме, географски посматрано део источног и западног Балкана је интегрисан у ЕУ, док се између граница ЕУ налазе преостале државе са аспирацијама за чланством у ЕУ. Имајући у виду да те државе историјски чине западни део Балкана, ЕУ је овај простор назвала Западним Балканом, дајући му политички смисао на поменутом Самиту ЕУ у Солуну 2003. године. У документима ЕУ, термин „Западни Балкан” је први пут формулисан у документу који је ЕК упутила Савету и ЕП на тему Процеса стабилизације и придруживања за државе југоисточне Европе.⁶⁷¹ Са једнострано проглашеном независношћу Косова, за ЕУ и овај територијални ентитет чини посебан део Западног Балкана, са којим ЕУ билатерално води политику проширења.

Браћајући се на члан 49 УЕУ, он дефинише почетак процеса за придруживање ЕУ. Дакле, свака држава која је испунила вредносне захтеве ЕУ из члана 2 УЕУ захтев за чланство држава подноси Савету, који о захтеву обавештава ЕК. ЕК даје своје мишљење да ли је држава испуњава услове из члана 2 УЕУ који доставља Савету. Савет једногласно усваја мишљење ЕК и захтев за чланство прослеђује и ЕП, који, такође, даје свој пристанак на предлог о отпочињању преговора о чланству са државом у питању. Након тога, Савет двотрећинском већином од укупног броја гласова усваја одлуку о отпочињању преговора о чланству. Такође, Савет узима у обзир и услове прихватљивости које је усагласио Европски савет, а о захтеву за чланство се обавештавају и национални парламенти држава чланица. Одређење услова прихватљивости од стране Европског савета, које представља савршено политичко тело ЕУ, отвара могућност допуне критеријума из Копегахена, као што је то претходно учињено на састанцима Европског савета у Мадриду 1995. године и Солуну 2003. године.

Преговорима о чланству уобичајено претходи потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању којим се дефинишу правни, политички и економски услови за пријем у чланство нове државе.⁶⁷² У питању је својеврсан „мешовити уговор”, јер га након парафирања од стране ЕК, потписује председавајући Саветом, након одобрења Савета и ЕП, а он се подноси и на ратификацију у државама чланицама ЕУ. Тек након што држава у значајној мери испуни обавезе из Споразума о стабилизацији и придруживању, које представљају суштину споразума, она према описаној процедури подноси захтев за чланство.

Оно што се уобичајено назива преговорима о чланству у ЕУ, састоји се у принципу у надзирању извршења обавеза државе кандидата за чланство у ЕУ у погледу усвајања правних тековина ЕУ, о чему се у суштини не воде преговори, већ се упоређују правне тековине ЕУ са правним прописима државе кандидата и о томе ЕК доноси оцену о усклађености. Такви преговори су подељени по поглављима којих тренутно има 35, а поглавља обухватају различите секторске политике ЕУ, укључујући и спољне послове и

---

⁶⁷¹ Dragan Đukanović, „Zapadni Balkan: Stalni usud evropske periferije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, No.4, 2015, Beograd, стр. 353.

⁶⁷² Filippo Andreatta, „Theory and the European Union’s International Relations”, *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 36.

заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ (преговарачка поглавља 30 и 31).⁶⁷³ До окончања тзв. преговора држава кандидат је дужна да у потпуности усвоји правне тековине ЕУ, како би постала њен пуноправни члан, односно прешла из статуса кандидата у статус члана ЕУ.⁶⁷⁴ И са тиме морају да се сагласе и ЕУ, јер након позитивног мишљења ЕК и ЕП, Савет усваја једногласно одлуку, али и њене државе чланице, у складу са својим дефинисаним унутрашњим процедурама, најчешће у виду референдума.

Да код процеса приступања ЕУ није реч само о правним тековинама ЕУ, говоре и „критеријуми из Копенхагена” из 1993. године, који дефинишу правне, политичке и економске критеријуме за чланство, односно услове о приступању ЕУ, где се јасно види да је ЕУ та која даје крајњу оцену у погледу испуњености свих критеријума, укључујући и политичких, који подразумевају стабилност институција које обезбеђују демократију, владавину права, поштовање људских и мањинских права. Они су додатно продубљени енумерацијом поштовања и других вредности поменутих чланом 2 УЕУ, који обухвата и поштовање људског достојанства, једнакост мушкарца и жене и др. Затим, на састанку Европског савета у Мадриду, 1995. године, „критеријуми из Копенхагена” допуњени су и новим критеријумом који се односи на судске и административне капацитете односно способности да се прописи ЕУ спроведу кроз ефикасне административне и правосудне структуре.⁶⁷⁵ Међутим, ти критеријуми из Копенхагена (плус критеријум из Мадрида) као услови за чланство су важиви као такви до 2003. године када је у тзв. Солунску агенду унет и критеријум обавезе сарадње са Међународним кривичним трибуналом за Југославију, чиме је оквир условљавања држава са аспирацијама за чланство у ЕУ допуњен.⁶⁷⁶ Такође, све чешће се говори и о критеријумима добросуседских односа и регионалне сарадње.⁶⁷⁷ Из приложеног се види да процес приступања западног Балкана ЕУ није исти као за остале бивше кандидате за чланство ЕУ, што због чињенице да својевремено ЕУ није имала толико развијен институционални оквир за политику придруживања, који је временом развила, што због тога што ЕУ није имала јасно дефинисан политички идентитет. Стога „давање европске перспективе западном Балкану” односно „преговоре о чланству у ЕУ” треба посматрати и кроз призму „политике условљавања”.

---

⁶⁷³ У тренутку писања дисертације, у ЕУ се разматра усвајање нове методологије у процесу проширења, која чини предлог Француске. Према новој методологији оцена испуњености критеријума за чланство се не би више вршила у оквиру преговарачких поглавља већ у оквиру тематских кластера, што би према оцени ЕК унапредило транспарентност у испуњавању критеријума за чланство у ЕУ.

⁶⁷⁴ Будимир Кошутић, Бранко Ракић, Бојан Милисављевић, *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015, стр. 176.

⁶⁷⁵ Aleksandra Čavoški, „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona”, *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Duško Dimitrijević, Ivona Lađevac (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2009, стр. 13.

⁶⁷⁶ Luca Gori, „The Balkans and the European Union”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, стр. 151.

⁶⁷⁷ Dragan Đukanović, „Zapadni Balkan: Stalni usud evropske periferije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, No.4, 2015, Beograd, стр. 353.

Политика проширења ЕУ на нове чланице представља вид спољнополитичке промоције вредности ЕУ, што је претходно констатовано. Западни Балкан у том смислу из више разлога представља одлично тле за такво деловање ЕУ, посебно због финансијских користи које државе кандидати могу имати од чланства, односно као непосредни суседи ЕУ без чланства у ЕУ имају веће економске трошкове у трговинским односима са ЕУ.⁶⁷⁸ Наиме, служећи се методом „штапа и шаргарепе“ ЕУ је израдила стратегију којом би поспешила европске интеграције на западном Балкану, тако што је поред строго дефинисаних услова за пријем у чланство, створила и мере којима се интеграције подстичу. Такве мере се састоје првенствено из финансијске потпоре државама на западном Балкану, које не личе онима какве нуде Светска банка или Међународни монтерани фонд, јер се финансијска помоћ осликава у економским добицима у виду инвестиција и одређених бесповратних средстава.⁶⁷⁹

ЕУ са таквим мерама креће током 2000. године најпре кроз Помоћ Заједнице у реконструкцији, развоју и стабилизацији (*Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization - CARDS*) и кроз аутономне трговинске преференцијалне мере ЕУ.⁶⁸⁰ Из тих оквира 2007. године ЕУ развија инструмент за претприступну помоћ (*Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) - ИПА*) који се састоји из две компоненте. Прва компонента се односи на техничку помоћ и изградњу институција. Циљ је да пружи практичну помоћ у јачању институционалних капацитета и тиме испуњењу критеријума за чланство у ЕУ, као и хармонизацији правних прописа са правним тековинама ЕУ. Друга компонента ИПА се односи на прекограничну и трансграничну сарадњу и њен циљ је да се ојача сарадња суседних држава, држава чланица ЕУ и оних које то нису, као и сарадња на транснационалном нивоу у југоисточној Европи која би допринела одрживом економском и социјалном развоју кроз сарадњу са јединицама локалне самоуправе, непрофитним организацијама и различитим институцијама које су кориснице ИПА фондова. Такође, постоји и мултидонорска ИПА која представља финансијску помоћ за заједничке пројекте сарадње између потенцијалних држава кандидата за чланство и држава кандидата за чланство у ЕУ.⁶⁸¹ Државе западног Балкана у значајној мери користе ИПА фондове које обезбеђује ЕУ, али је и финансијски оквир за период 2014-2020. године појачан критеријумима јасних циљева који су базирани на повећаној хармонизацији националних прописа на правним прописима ЕУ. Односно и у погледу давања финансијских средстава, ЕУ је током времена појачала своју политику условљавања.

---

⁶⁷⁸ Katarina Ristić, „Dometi politike uslovljavanja u susedstvu Evropske unije: primer Istočnog partnerstva”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, No.1, 2017, Beograd, стр. 130-131.

⁶⁷⁹ Bernard Steunenberg, Dimitrova Antoaneta, „Compliance in the EU Enlargement Process: The limits of conditionality”, *European Integration Online Papers*, Vol. 11, No. 5, 2007, на <http://eiop.or.at/eiop/texte/2007-005a.htm>, 22/02/2020.

⁶⁸⁰ Luca Gori, „The Balkans and the European Union”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, стр. 151-152.

⁶⁸¹ Bojana Slijepčević, „European Union As a Support to the Strategic Planning for Development of the Republic of Serbia”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXV, No. 1153-1154, January-June 2014, Belgrade, стр. 112.

Да је у питању велики интерес ЕУ за западни Балкан, осим великих финансијских издатака сведочи и њено ангажовање за подршку регионалним интеграцијама западног Балкана по угледу на ЕУ и стварање мини-регионализма својственом западном Балкану, те је ЕУ покровитељ већине регионалних иницијатива на том простору, било путем њеног директног учешћа или учешћа њених држава чланица појединачно, уз политичку подршку ЕУ. Таквим приступом, не само да је потенцијалне кандидате и кандидате за чланство сместила у категорију западног Балкана, већ је преко регионалних иницијатива потпомогла мини-регионалној идентификацији са Западним Балканом, као гео-политичким простором.⁶⁸² У функцији покровитеља стабилизације на западном Балкану, ЕУ је политиком условљавања за чланство у ЕУ слала и јасне поруке око међудржавних и унутардржавних спорова. Једна од таквих порука је била и комуникација Хавијера Солане (*Javier Solana*), тада на функцији високог представника за спољну и безбедносну политику ЕУ, у тренутку када су Србија и Црна Гора водиле спор око останка у заједничкој држави, да уколико остану заједно, две републике ће убрзати процес приступања ЕУ.⁶⁸³ Други пример политичког условљавања и преговорима јесте питање решавања питања Косова и Метохије. У ситуацији када је и даље на снази Резолуција Савета безбедности УН 1244 (1999) којом се гарантује територијални интегритет Србије, једностраног проглашења независности Косова и подношења захтева за чланство у ЕУ од стране Србије, ЕУ налази да се у ЕУ не могу уносити нерешени територијални проблеми, те покреће преговоре између Београда и Приштине, који резултирају Бриселским споразумом. Прво, ЕУ доноси крајње политичку одлуку да изолује Србију због питања „Косова”, јер у самој ЕУ постоји држава чланица - Кипар, која има територијални спор, због запоседања територије од стране припадника турске мањине на Кипру. Упркос напорима УН да се тај спор реши и спроведе унификација Кипра, план о уједињењу је одбијен 2002. године, а Кипар 2004. године постаје чланица ЕУ.⁶⁸⁴ Друго, упркос процесу дијалога између Београда и Приштине успостављеним Бриселским споразумом, који се води уз помоћ високог представника за спољну и безбедносну политику ЕУ, кључна тачка споразума већ осам година није спроведена од стране Приштине. Наиме, привремене институције самоуправе у Приштини, прво дискретно, а затим врло отворено, не покрећу процес формирања Заједнице српских општина, чиме би се гарантовала права српске мањине на Косову и Метохији.⁶⁸⁵ Осим тога, преговарачка поглавља за Србију су организована на посебан начин, јер читаво преговарачко поглавље 35, иначе посвећено другим питањима у преговарачким процесима других држава, посвећено је Косову и Метохији, које је најважније питање за Србију, јер се тиче њеног територијалног интегритета и суверенитета, што гарантовано Уставом Републике Србије. Даље, привремене институције самоуправе у Приштини, у новембру

---

⁶⁸² Borislav Đekić, „Western Balkans: Geographical Overview”, *Western Balkans. From Stabilization to Integration*, Miroslav Antevski, Dragana Mitrović (Eds.), Institute for International Politics and Economics, Belgrade, 2012, стр. 483.

⁶⁸³ Luca Gori, „The Balkans and the European Union”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, стр. 151.

⁶⁸⁴ Milovan Radaković, „Cyprus Question”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXV, No. 1153-1154, January-June 2014, стр. 49.

⁶⁸⁵ Dragan Đukanović, „Zapadni Balkan: Stalni usud evropske periferije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, No.4, 2015, Beograd, стр. 359.

2018. године, уводе и таксе на производе на производе из централне Србије и Босне и Херцеговине, супротно Споразуму о слободној трговини у централној Европи (ЦЕФТА Споразум), односно члану 1 Анекса I ЦЕФТА Споразума који предвиђа стварање слободног трговинског простора између потписника Споразума.⁶⁸⁶ Упркос таквом узурпирању регионалне сарадње и Бриселског споразума, ЕУ осим у виду спорадичних апела на привремене институције самоуправе у Приштини не реагује на адекватан начин, а политика проширења као веродостојна политика ЕУ губи фактички значај. Без обзира што се након састанка ЕУ-Западни Балкан у Солуну успоставила пракса сазивања састанака ЕУ на којима присуствују и представници западног Балкана у својству тренутних или будућих кандидата за чланство у ЕУ, због „замрзнутих обавеза из Бриселског споразума” неке чланице ЕУ усвајају посебне ставове према учешћу „Косова” на тим састанцима, попут Шпаније, те одбијају сопствено учешће на тим састанцима. Наиме, иако је ЕУ потписала Споразум о стабилизацији и придруживању са „Косовом”, у контексту игнорисања признања његове државности од стране пет чланица ЕУ, врло је изгледно да његово приступање ЕУ нема перспективу, све док се то питање не реши између Београда и Приштине. Најзад, трећи пример ограниченог домета условљавања и не кредибилности политике проширења ЕУ представља и условљавање Северне Македоније око усвајања новог назива државе, на чему је инсистирала Грчка, као чланица ЕУ. ЕУ представљајући то као услов за стицање статуса кандидата у ЕУ, Северна Македонија и Грчка постижу договор Преспанским споразумом и Република Македонија мења свој званични назив у Република Северна Македонија. Међутим, Европски савет јој, као ни Албанији, не додељује тај статус на свом састанку у октобру 2019. године.⁶⁸⁷ Наиме, став о недавању статуса кандидата првенствено је усвојила Француска, која је уз подршку других држава, успела да блокира усвајање одлуке на Европском савету, упркос позитивним мишљењима ЕП и ЕК, о чему су представници ових институција изразили велико разочарање, као и председник Европског савета. Статус кандидата ће им бити додељен у марту 2020. године. Још једном, показује се да је политика проширења ЕУ, осим усвајања правних прописа ЕУ, моделирана и политичким условљавањем, како ЕУ, тако и њених држава чланица, које о питањима проширења ЕУ могу имати различите ставове. Дакле, недостаци институционалних оквира за вођење спољне и безбедносне политике ЕЗ током југословенске кризе, нису главни фактор неуспеха ЕУ на међународном плану, јер постојећи институционални оквир ЕУ, који представља мешавину наднационалног и међудржавног тела, у великој мери доприноси вођењу неконзистентне политике према западном Балкану. Такође, показало се да „политика условљавања” има свој ограничен дomet. Уз то, стиче се и утисак „замора од проширења”, јер се датуми придруживања западног Балкана ЕУ само одлажу. Таква

---

⁶⁸⁶ Члан 1 Анекса 1 Споразума о слободној трговини у централној Европи, *Annex 1 to the Agreement on Amendment of and Accession to the Central European Free Trade Agreement, Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006)*, на <http://cefta.int/wp-content/uploads/2016/05/ANNICEFTA-2006-Final-Text.pdf>, 22/02/2020.

⁶⁸⁷ Новински чланак „ЕУ блокира Албанију и Северну Македонију у стицању чланства у ЕУ”, „*EU Blocks Albania and North Macedonia membership bids*”, *BBC News*, 18 October 2019, на <http://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/news/amp/world-europe-50100201>, 22/02/2020.

ситуација је била и након ратификације Уговора из Лисабона,⁶⁸⁸ а таква је и данас посебно са поступком разматрања увођења нове методологије за процес приступања ЕУ, који иако носи назив „Унапређење процеса приступања - кредибилна перспектива ЕУ за Западни Балкан” она није наишла на позитивне реакције код држава са аспирацијама за чланство у ЕУ.⁶⁸⁹

Дакле, постојање очигледног дисбаланса у погледу права и обавеза ЕУ и држава са аспирацијама за чланство производи од овог правног односа асиметричне политичке односе. Политика проширења ЕУ чини инструмент спољне политике ЕУ, иако то у оснивачким уговорима није представљено на тај начин.⁶⁹⁰ Даље, ЕУ врши утицај на измену правних прописа у тим државама, посредством давања „европске перспективе”. Тај утицај подстакнут је циљевима ЕУ, међу којима су ширење њених вредности, и геополитичким аспирацијама - задржавањем статуса доминантног политичког актера на западном Балкану. Сви поменути субјекти који су у процесу стицања чланства у ЕУ данас се налазе у различитим фазама. Радећи на испуњавању обавеза из потписаних Споразума о стабилизацији и придруживању, они раде на испуњавању „Копенхашких” и допунских критеријума односно усаглашавању унутрашњих законодавстава са правом ЕУ.

4. Регионалне иницијативе у контексту придруживања западног Балкана Европској унији

У циљу унапређења регионалне сарадње на простору западног Балкана, ЕУ и њене чланице учествују заједно са западним Балканом у многобројним регионалним иницијативама.⁶⁹¹ Регионалне иницијативе су посебни облици међународног организовања, у виду међународних организација и форума. Оне представљају регионалне оквире за сарадњу где се политичка оријентација усваја у оквиру декларација или закључака, док се конкретни пројекти спроводе кроз акционе планове и програме. Оне најчешће немају међународни субјективитет, а њихов начин функционисања је дефинисан на специфичан

---

⁶⁸⁸ Види у: Čavoški A., „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona”, *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Duško Dimitrijević, Ivona Lađevac (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2009, стр. 11-23.

⁶⁸⁹ Саопштење Европске комисије упућено Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона. „Унапређење процеса приступања - кредибилна перспектива ЕУ за Западни Балкан”, *Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans*, European Commission, COM(2020) 57 final, Brussels, 5.2.2020, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:57:FIN:EN:HTML>, 22/02/2020.

⁶⁹⁰ Marise Cremona, „Enlargement: A Successful Instrument of Foreign Policy”, *European Union Law for Twenty-First Century*, Takis Tridimas, Paolisa Nebbia (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2004, стр. 399-400.

⁶⁹¹ Прилог 2 „Списак свих регионалних организација и иницијатива у југоисточној Европи”.

начин: од начина функционисања и правила процедуре, до питања њихових чланица односно учесница.⁶⁹²

Основи мултилатералне регионалне сарадње на западном Балкану сежу још у деведесете године прошлог века, након што је ЕУ увидела свој неуспех и ограничен домет ношења са југословенском кризом. Она између 1996. и 1997. године усваја проактиван регионалан приступ према државама које су настале на простору бивше СФР Југославије. Наиме, Савет и ЕК у неколико својих докумената прецизирају да је примарна одлика регионалног приступа ЕУ унапређење међусобне сарадње тих држава, што је предуслов за вођење билатералних односа ЕУ са сваком државом појединачно. Даље, ЕУ у својој Декларацији, од 9. априла 1996. године, у којој признаје СР Југославију, јасно истиче и услове међусобног признања новонасталих држава, сарадњу са Међународним кривичним трибуналом за Југославију и решавање питања сукцесије са осталим републикама.⁶⁹³ ЕУ, дакле, јасно дефинише политичке услове под којима ће сарађивати са државама на Балкану, међу којима је и регионална сарадња на билатералном нивоу између новонасталих држава. Она, затим, иде и корак даље, јер постаје покровитељ регионалних иницијатива којима би се остварили задати циљеви регионалне сарадње. Прва таква иницијатива је Процес из Роајомона, основан 1995. године, након закључења Дејтонског споразума, и којег ће заменити Пакт за стабилност за југоисточну Европу у јуну 1999. године, након што је окончано бомбардовање СР Југославије.⁶⁹⁴ Паралелно, Сједињене Америчке Државе покрећу Иницијативу сарадње у југоисточној Европи (SECI), као подршку имплементацији Дејтонског споразума. У то време на простору западног Балкана постоји тзв. аутохтона регионална иницијатива Процес сарадње у југоисточној Европи (ПСуЈИЕ). Она представља наследника Конференције о стабилности, безбедности и сарадњи земаља југоисточне Европе, чије су активности престале током југословенске кризе, а настављене су 1996. године под другим називом. Ова иницијатива се бави различитим регионалним питањима и функционише по принципу годишњег састајања министара иностраних послова учесница ПСуЈИЕ на којима се усвајају декларације у којима се потврђују резултати остварене регионалне сарадње и усвајају смернице за будућу сарадњу спешену европском оријентацијом држава учесница. Међутим, следећа криза која је уследила у ПСуЈИЕ јесте бомбардовање СР Југославије. СР Југославија 1999. године, под утицајем Сједињених Америчких Држава и ЕУ, није позвана на састанак министара иностраних послова и тиме је *de facto* искључена из ПСуЈИЕ. Њен повратак је омогућен тек 2001. године. Најважнији документ изнедрен у оквиру ПСуЈИЕ представља Повеља о добросуседским односима, стабилности и безбедности и сарадњи у југоисточној Европи (Повеља о добросуседским односима), усвојена у Букурешту 2000. године и те године је званично промењен назив

---

⁶⁹² Željko Bjelajac, Jelena Matijašević, „Otvorena pitanja između država sukcesora SFR Jugoslavije kao deo regionalnih bezbednosnih izazova”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i provredu, Beograd 2013, стр. 588.

⁶⁹³ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*”, *Evropski pokret u Srbiji*, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd 2010, стр. 224.

⁶⁹⁴ Luca Gori, „The Balkans and the European Union”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, стр. 150.

иницијативе у ПСуЈИЕ.⁶⁹⁵ Такође, ПСуЈИЕ има и парламентаран облик сарадње између учесница који се спроводи кроз активности Парламентарне скупштине ПСуЈИЕ, где учеснице имају своје сталне делегације.

Што се тиче Пакта за стабилност за југоисточну Европу (ПзСЈИЕ), он је у бити иницијатива министра иностраних послова Немачке Јошке Фишера коју је подржао Европски савет и представља одговор ЕУ на сопствени неуспех да допринесе смиривању конфликта на Балкану.⁶⁹⁶ Његово оснивање подржао је и Савет безбедности УН у својој Резолуцији 1244 (1999) у делу о пружању подршке ЕУ и другим међународним организацијама у стабилизацији региона, како би се подстакло унапређење демократије, економског просперитета, стабилности и регионалне сарадње.⁶⁹⁷ Циљ оснивања ПзСЈИЕ био је стабилизација и унапређење сарадње у југоисточној Европи путем мера које су накнадно дефинисане у раду ПзСЈИЕ. Финансијска помоћ је била једна од тих мера, али се она није примењивала на униформан начин међу учесницама, посебно условљавањем пуноправног учешћа СР Југославије у ПзСЈИЕ и одлагању давања средстава докле год је Слободан Милошевић на власти,⁶⁹⁸ чиме се још једном акцентуира непосредно политичко условљавање држава на западном Балкану од стране ЕУ. Од 2020. године рад ПзСЈИЕ се усклађује са циљевима Процеса стабилизације и придруживања (ПСП), новом стратешком приступу ЕУ према државама на западном Балкану, који је и потврђен на Самиту у Загребу, када је наглашено да су Албаније, Босна и Херцеговина, Северна Македонија и СР Југославија потенцијални кандидати за чланство у ЕУ.⁶⁹⁹ Уз не тако издашна финансијска средства, ПзСЈИЕ спроводи пројекте у области демократизације, заштите људских и мањинских права, економске обнове и развоја, правосуђа, повратка избеглица и интерно расељених лица, слободе медија и др. Током његовог рада изнедрене су и друге регионалне иницијативе попут Процеса сарадње на Дунаву, ЦЕФТА, Регионалне иницијативе за миграције, избеглице и азил (МАРРИ), Регионалне антикорупцијске иницијативе (РАИ) и др. Растерећењем тематских области на друге организације, ПзСЈИЕ 2008. године прераста у Регионални савет за сарадњу. Недостке у финансирању пројеката ПзСЈИЕ, ЕУ надомешћује кроз ССП, јер у оквиру тог приступа, ЕУ осим ССП развија и различите облике

---

⁶⁹⁵ Luciana-Alexandra Ghica, „Friendship Communities? The Politics on Regional Intergovernmental Cooperation in Central and Eastern Europe 1990-2007”, Central European University, Budapest, 2007, стр. 214.

⁶⁹⁶ Види у: Anna Murphy, Lykke Friis, „Negotiating in the time of crisis: the EU Response to the military conflict in Kosovo”, Europe University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Working paper No. 20, 2000, стр. 1-43, на <http://www.researchgate.net>, 23/02/2020.

⁶⁹⁷ Резолуција 1244 (1999) Савета безбедности Уједињених нација, *Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], S/RES/1244(1999), Resolution 1244 (1999) / adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999*, на <https://digitallibrary.un.org/record/274488>, 23/02/2020.

⁶⁹⁸ Миодраг Митић, *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*, Čigoja štampa, Beograd 2005, стр. 107.

⁶⁹⁹ Franz-Lothar Altmann, „Kosovo’s Independence: The Consequences for EU Integration Policy”, *Cutting or Tightening the Gordian Knot. The Future of Kosovo and the Peace Process in the Western Balkans after the Decision on Independence, 16th Workshop of the Study Group “Regional Stability in South East Europe*, Ernst M. Felberbauer, Predrag Janković, Frederic Labarre (Eds.), Study Group Information, Vienna 2008, стр. 117.

инструмената претприступне помоћи за државе западног Балкана.⁷⁰⁰ Осим тога, ЕУ развија и *twinning* програме за кандидате за чланство у ЕУ, путем којих неке од држава чланица ЕУ могу спроводити заједничке пројекте у циљу реформи појединих сектора и политика држава кандидата ЕУ. Временом, ЕУ отвара могућност државама кандидатима да учествују у њеним интерним програмима у области образовања, науке, омладине и др (пример могућности учешћа у *Erasmus* програмима, стажирања младих при европским институцијама), као и да допринесу јачању заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ путем могућности слања људских ресурса у мировне мисије ЕУ у свету.

Регионални савет за сарадњу (РСС) је оперативно наставио рад ПзСЈИЕ с фокусом на пет главних области: повезивање, компетитивност, вештине и мобилност, владавина права и сарадња у области безбедности.⁷⁰¹ Његово седиште је у Сарајеву, а успостављен је и стални Секретаријат на чијем је челу генерални секретар. Осим што је секретаријат РСС, он чини и секретаријат ПСуЈИЕ, пружајући подршку председавајућим учесницама ПСуЈИЕ⁷⁰², али и друге облике логистичке подршке. Амбициозни циљ оснивања РСС је у суштини био да унапређење регионалне сарадње из домена ЕУ пређе у домен учесница РСС, односно да РСС постане кровна организација регионалне сарадње у југоисточној Европи, док би ПСуЈИЕ задржао статус главне политичке организације у југоисточној Европи. У том смислу, ЕУ би само подржавала РСС и ПСуЈИЕ кроз политичку и финансијску подршку. Символички посматрано успостављање РСС је требало да буде потврда да су земље југоисточне Европе успоставиле оквире сарадње које би требало да воде њиховом чланству у ЕУ. Дакле, даљи развој и опстанак РСС зависи од ангажовања његових учесница. Оно по чему је РСС, такође, карактеристичан јесте што, за разлику ПзСЈИЕ који је изнедрио различите регионалне иницијативе, РСС има функцију да укаже на евентуално преклапање надлежности постојећих регионалних иницијатива, као и приликом стварања нових, као и да иницијативама без институционалних оквира подршке за спровођење договорених пројеката пружи финансијску, кадровску и програмску подршку⁷⁰³ Такви су бројни примери попут спровођења Вишегодишњег плана за Регионални економски простор (ВАП-РЕП), усвојеног у оквиру „Берлинског процеса”, на Самиту у Трсту, 2017. године, или преговора о протоколима ЦЕФТА Споразума. Оваквим приступом, РСС потврђује своју водећу улогу регионалне организације и покретача регионалних интеграција. О комплементарности РСС и ПСуЈИЕ односно оперативне и политичке димензије сарадње две иницијативе говори и чињеница са одлуке оперативног

---

⁷⁰⁰ Đorđe Tomić, „EU kao činilac u utvrđivanju granica na Zapadnom Balkanu: Posredni podsticaji regionalne saradnje”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i provredu, Beograd 2013, стр. 427.

⁷⁰¹ Заједничка декларација о оснивању Регионалног савета за сарадњу (РСС), у Софији, 28. фебруара 2008. године, *Joint Declaration on the Establishment of the Regional Cooperation Council (RCC)*, Sofia, 28 February 2008, <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/eu/regional-initiatives/rcc>, 23/02/2020.

⁷⁰² Реформом оснивачких докумената у циљу избегавања прејудуцирања статуса „Косова” не користи се више термин „држава учесница”, већ термин „учесница”.

⁷⁰³ Željko Bjelajac, Jelena Matijašević, „Otvorena pitanja između država sukcesora SFR Jugoslavije kao deo regionalnih bezbednosnih izazova”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i provredu, Beograd 2013, стр. 594.

тела РСС - Одбора, служе као основ за усвајање декларација на годишњим састанцима ПСуЈИЕ.

Међутим, интерес чланица ЕУ за западни Балкан не престаје са устоличавањем регионалних организација на којима учеснице са тог простора бирају начине имплементације регионалне сарадње, уз политичку и финансијску подршку ЕУ. Наиме неке од држава чланица ЕУ у свом државном капацитету, а не у капацитету ЕУ, покрећу и нове иницијативе регионалне сарадње, оценивши да треба пружити и додатну политичку подршку земљама западног Балкана у процесу евроинтеграција.

Италија, као један од непосредних суседа балканских држава, имала је интерес да буде важан фактор регионалних интеграција, још пре започињања југословенске кризе. С тим у вези, СФР Југославија је још 1989. године била, заједно са Италијом, Аустријом и Мађарском) члан и оснивач Централноевропске иницијативе (ЦЕИ) чији је иницијални циљ оснивања био да се успоставе услови транзиције Мађарске и СФРЈ у европске политичке и економске структуре.⁷⁰⁴ Касније је иницијатива обухватила и остале државе из централне и источне Европе, укључујући Чешку, Словачку, Пољску, Молдавију, Румунију, Мађарску, Албанију, Бугарску, Белорусију, Украјину, али и појединачно републике бивше СФР Југославије⁷⁰⁵. Јадранско-јонска иницијатива (ЈИ), основана Декларацијом из Анконе 2000. године, представља регионалну иницијативу која окупља државе које имају излазак на Јадранско и Јонско море, и њу је као и претходну иницијативу, из својих интереса покренула Италија.⁷⁰⁶ У њеном раду, осим чланица ЈИ, учествују и представници ЕК. Међутим, и државе централне Европе изражавају интерес за сарадњу са државама са западног Балкана и он се осим кроз ЦЕИ остварује и кроз Процес сарадње на Дунаву, Међународну комисију за слив реке Саве, али и кроз билатералне односе Вишеградске групе (В4) са државама западног Балкана. Са пријемом Словеније и Хрватске у ЕУ, њихова припадност западном Балкану престаје у смислу политичке окоснице Западног Балкана, те и ове две државе, сад као чланице ЕУ, покрећу „Брдо процес” као иницијативу која подразумева сусрете шефова држава и влада западног Балкана у циљу давања подршке европским интеграцијама преосталим државама региона ван ЕУ.

Немачка, као земља која у билатералном својству интензивно развија односе са државама и другим територијалним ентитетима на западном Балкану и која има велике инвестиционе пројекте у њима, има директан интерес да дође до стабилизације овог региона, како би и инвестициона клима за пословање њених фирми била побољшана. С тим у вези, и Немачка је покретањем „Берлинског процеса” дала свој допринос регионалним интеграцијама на западном Балкану. Наиме, „Берлински процес” је започет 2014. године, на иницијативу немачке канцеларке Ангеле Меркел. Опште посматрано, идеја ове иницијативе је да се постигне ближа сарадња између тзв. западнобалканске шесторке (Србије, Црне Горе, Албаније, Босне и Херцеговине, Северне Македоније и „Косова”), пренебрегну билатерални неспоразуми успостављањем ширих аспеката сарадње попут транспортне и енергетске заједнице, царинске уније, уске сарадње у области науке и

⁷⁰⁴ Dražen Petrović, „Centralноевропска иницијатива - Nastanak Pentagonale i Heksagonale”, *Međunarodna politika*, Vol. XLIII, No. 1004, Issue 5, 1992, стр. 24.

⁷⁰⁵ Аустрија је у међувремену иступила из Централноевропске иницијативе.

⁷⁰⁶ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne иницијативе и multilateralna сарадња на Балкану*”, *Европски покрет у Србији*, Друго допуњено издање, Београд 2010, стр. 153.

образовања итд. „Берлинском процесу” се, од његовог успостављања, сваке године придружује нова чланица ЕУ, у којој се одржава и годишњи Самит „Берлинског процеса”, који у принципу има садржајну политичку агенду. Након Немачке, „Берлинском процесу” се придружује Аустрија 2015. године, па Француска 2016. године, Италија 2017. године, Уједињено Краљевство 2018. године, Пољска 2019. године, док су копредседавајући „Берлинским процесом” 2020. године Бугарска и Северна Македонија. Значајна достигнућа у оквиру „Берлинског процеса” су успостављање Регионалне канцеларије за сарадњу младих (RYCO) и оснивање Транспортне заједнице. Друго, овим путем се улажу и финансијска средства у транспортно и енергетско повезивање региона, те се у том смислу даје нови елан европским и регионалним интеграцијама. Иако незаинтересована у почетку за „Берлински процес”, ЕУ од 2016. године пружа подршку процесу.

За неке критичаре ова иницијатива изгледа као пилот-пројекат појединих чланица ЕУ, да створе нови вид регионалне интеграције на територији западног Балкана. С друге стране, напречи у остваривању циљева „Берлинског процеса” не представљају гаранцију за чланство у ЕУ. На тему конкретно ове регионалне иницијативе не постоје истраживачки радови, који би пружили анализу односа ЕУ према Западном Балкану кроз „Берлински процес”, а с друге стране политички гледано, ова сарадња се декларативно уско везује за евроинтеграције држава кандидата за чланство у ЕУ.

Оно што је важно поменути у оквиру разматрања регионалних интеграција, јесте питање статуса Косова и Метохије и његовог учешћа у регионалним иницијативама. Наиме, до једнострано проглашене независности Косова, на састанцима ПСУЈИЕ и ПЗСЈИЕ постепено се уводи и учешће представника UNMIK на Косову и Метохији. За случај ПЗСЈИЕ, то није изненађујуће јер је на дан окончања бомбардовања СР Југославије, и ПЗСЈИЕ и основан, те се тумачи да је „косовска криза” од 1998. до 1999. године била главни покретач ове регионалне иницијативе.⁷⁰⁷ Што се тиче ПСУЈИЕ, „питање Косова” је било врло присутно на политичкој агенди ПСУЈИЕ, односно од 1998. године, учеснице ПСУЈИЕ редовно су усвајале закључке који су се односиле на ситуацију на Косову и Метохији. У принципу потврђиван је значај имплементације Резолуције Савета безбедности УН 1244 (1999) и осуђивано је етнички мотивисано насиље, као и уништавање верског и културног наслеђа. Године 2005. председавајућа Тројка ПСУЈИЕ посетила је Приштину и Београд и имала је састанак са високим представницима контакт групе за процес преговарања. Даље, 2006. године у тексту Декларације Самита у Солуну „питање Косова” је истакнуто као врло важно питање од којег зависи стабилност и безбедност у региону. Том приликом су поздрављени текући преговори о статусу Косова, као и раду специјалног представника генералног секретара УН Мартија Ахтисарија. Наредне године, због резерви Албаније поводом изостављања плана Мартија Ахтисарија из дела Декларације који се односио на Косово и Метохију, декларација у ПСУЈИЕ није усвојена једногласно, што представља настојање оваквих скупова.⁷⁰⁸ Када је наредне године „Косово” прогласило независност, тзв. министар иностраних послова Косова се појавио на Самиту у Поморју (Бугарска) и обратио скупу након представника UNMIK-а, тада настају проблеми због разлика између

⁷⁰⁷ Erhard Busek, „Responding to crises on our doorstep - The Stability Pact on regional cooperation in SEE: Achievements, shortcomings and lessons for the future”, *From Stabilisation to Integration*, Erhard Busek, Björn Kuhne (Eds.), Bohlau, Wien 2010, стр. 258-259.

⁷⁰⁸ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, Drugo dopunjeno izdanje, Beograd 2010, стр. 68-69.

учесница ПСуЈИЕ у погледу признавања државности „Косова”, а нарочито од стране Србије за коју оно чини део његове територије. Исти проблем се јавља и у РСС, чије се оснивање временски поклапа са једностраним проглашењем независности Косова 2008. године. Иницијална реакције Србије да „замрзне дипломатске односе” са државама које су признале „Косово” имало је утицај на осујећење регионалне сарадње у оквиру ПСуЈИЕ и РСС, будући да је значајан број држава југоисточне Европе признао „Косово”, мало након проглашења независности.⁷⁰⁹ Такав след догађаја био је супротан оценама ЕУ, да преко РСС учеснице могу да наставе самостално да спроводе регионалне интеграције.⁷¹⁰ Питање учешћа „Косова” на састанцима регионалних иницијатива биће решено тек након Договора о регионалном представљању и сарадњи, постигнутом између Београда и Приштине 2012. године,⁷¹¹ након што је Генерална скупштина УН примила к знању саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности једностраног проглашења независности Косова и подржала напоре ЕУ да успостави дијалог између две стране.⁷¹² Договором је дефинисан модалитет учешћа привремених институција самоуправе у Приштини на састанцима регионалних иницијатива, што подразумева да ће се једино назив Косово са астериксом и пропратном фуснотој користити у званичним документима. Фуснота предвиђа појашњење у виду реченице „Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности УН 1244 (1999) и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова”. Такође, домаћини скупова треба да избегавају истицање националних симбола, осим личних и симбола ЕУ, а ЕУ ће се као посредник поменутог договора постарати да о овим модалитетима представљања обавести све регионалне организације и ентитете. ЕУ ће, такође, надгледати имплементацију договора. На тај начин „Косово” је постало учесница ПСуЈИЕ и РСС, након измена њихових оснивачких докумената у одредбама које се тичу учесница у овим регионалним иницијативама, те се у њима уместо „држава учесница” помињу само „учеснице”. Такође, „Косово” је члан и других регионалних иницијатива попут МАРРИ и „Берлинског процеса”. У тренутку писања ове дисертације, „Косово” је председавајући ПСуЈИЕ и МАРРИ.

Треба истаћи да је навођење „Косова” у званичним документима УН другачије: „Свака референца на Косово, било да је у питању територија, институције или становништво, разуме се у складу са пуним поштовањем Резолуције Савета безбедности УН 1244 (1999) и без прејудуцирања статуса Косова”. Дакле, саветодавно мишљење Међународног суда правде се не помиње, те је ЕУ приликом преговора о договору о представљању, у ствари, учинила уступак приштинској страни. Даље, ЕУ је од 2010. године,

---

⁷⁰⁹ Албанија, Бугарска, Хрватска, Мађарска, Словенија и Турска. Црна Гора и Северна Македонија су то учиниле у октобру 2008. године.

⁷¹⁰ Franz-Lothar Altmann, „Kosovo’s Independence: The Consequences for EU Integration Policy”, *Cutting or Tightening the Gordian Knot. The Future of Kosovo and the Peace Process in the Western Balkans after the Decision on Independence, 16th Workshop of the Study Group “Regional Stability in South East Europe*, Ernst M. Felberbauer, Predrag Janković, Frederic Labarre (Eds.), Study Group Information, Vienna 2008, стр. 118.

⁷¹¹ Договор о регионалном представљању и сарадњи, Брисел, 24. фебруар 2012. године, на <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/168200>, 23/02/2022.

⁷¹² Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 64/881, *General Assembly resolution 64/881, A/RES/64/881, Agenda Item 77, adopted by the General Assembly at its 120th Plenary Meeting, 9 September 2010*, на <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/64/881/Add.1>, 23/02/2020.

како би обезбедила учешће представника и Београда и Приштине почела да примењује и „гимних формулу” на неформалним састанцима и састанцима ЕУ-Западни Балкан.⁷¹³

Због оваквих неуобичајених решења око представљања и сарадње у регионалним иницијативама често стоји да регионалне иницијативе имају специфичан начин функционисања.⁷¹⁴ Међутим, та специфичност одражена је у инвентивности ЕУ да покреће регионалну сарадњу кроз *ad hoc* решења која прво, не дају жељене резултате, а друго, њихов одраз у међународном праву није најсолиднији, о чему ће бити разматрано у наредном поглављу. ЕУ, након неуспеха деведесетих година да допринесе решавању југословенске кризе, заузима проактиван став према државама и другим ентитетима на западном Балкану, кроз подстицање регионалне сарадње, која је део њене политике проширења.⁷¹⁵ Међутим, упркос великом организацијском напору, пролиферацији регионалних иницијатива и учесталог организовања скупова у оквиру истих, регионалне иницијативе су далеко од испуњења циљева из разлога недоследности политика ЕУ и њених чланица (да неке државе чланице ЕУ буду главни носиоци одређених регионалних иницијатива), неприлагођености циљева могућностима актера и појединачном приступу државама у оквиру процеса проширења. Такође, показало се и да учеснице регионалних иницијатива много лакше постижу договоре о будућој сарадњи, него што могу да се договоре о споровима из прошлости.⁷¹⁶ Такви билатерални проблеми из прошлости остају камен спотицања за сарадњу на простору западног Балкана: питања утврђивања граница, заштита националних мањина и др. Међутим, и у самој ЕУ су „увезени” ти проблеми, јер Хрватска и Словенија још увек нису решили гранични спор око Пиранског залива.⁷¹⁷ Даље, не треба сметнути с ума да на тему билатералних спорова између државе чланице ЕУ и оне која то није, политика условљавања преузима и билатерални облике, имајући у виду да са отварањем и затварањем преговарачких поглавља, давањем статуса кандидата за чланство у ЕУ и пријемом у чланство треба да се сложе све државе чланице ЕУ. На такав начин државе чланице ЕУ пребацујући билатерална питања на план ЕУ теже да добију политичке концесије, због јаче преговарачке позиције, чиме се политика условљавања кроз политику проширења заправо удвостручује, јер може имати две равни: ЕУ-држава са аспирацијама за чланство у ЕУ и држава чланица ЕУ-држава са аспирацијама за чланство у ЕУ.

---

⁷¹³ Представници Београда нису узимали учешће на састанцима где су били позвани и представници Приштине, те је и „Брдо процес”, на Самиту шефова држава и влада на Брду код Крања, 2010. године, покренут без присуства представника Београда.

⁷¹⁴ *Supra note 692.*

⁷¹⁵ Federiga Bindi, Jeremy Shapiro, „EU Foreign Policy: Myth or Reality”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, стр. 342. 339-348.

⁷¹⁶ Đorđe Tomić, „EU kao činilac u utvrđivanju granica na Zapadnom Balkanu: Posredni podsticaji regionalne saradnje”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i pravdu, Beograd 2013, стр. 418.

⁷¹⁷ Види у: Jožef Kunič, „Western Balkans - Challenges for the EU”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i pravdu, Beograd 2013, стр. 399-402.

ПОГЛАВЉЕ VIII – ФРАГМЕНТАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА КРОЗ АКТИВНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ОДНОСУ НА ЗАПАДНИ БАЛКАН

Утврђене су основне особине и карактеристике међународног права, као и то у чему се осликава материјална и институционална фрагментација међународног права, о чему су бројни аутори писали, указујући на значај овог феномена. Врло значајан допринос фрагментацији међународног права чине секундарна правила посебних односно „самодовољних режима”, који теже екцепционализму у примени норми међународног права. Насупрот становишту да регионално организоване државе кроз своју сарадњу могу даље елаборирати норме међународног права, јављају се случајеви кроз које се активности тих организација могу подводити под директну ерозију ауторитета међународног права, те су такви режими од значаја за тему испитивања фрагментације међународног права. Овај рад конкретно третира Европску унију као наводно „самодовољан режим” чије функционисање из различитих разлога тражи изузеће у односу на правила општег међународног права. Међутим, чињеница да Европска унија чини, осим међународноправног субјекта, и политички ентитет, додатно компликује разматрање односа норми међународног права и норми права Европске уније, јер Европска унија општи преко спољних односа и са трећим државама и међународним организацијама. Развијајући своју заједничку спољну и безбедносну политику Европска унија најактивније спољнополитичко деловање има према западном Балкану, у оквиру своје политике проширења. Имајући то у виду врло је значајно испитати да ли и на који начин Европска унија примењује основне принципе међународног права, укључујући и когентне норме, обавезе *erga omnes* и обавезе по основу Повеље УН (чланови 103 и 25 Повеље УН). Да су спољнополитичке активности значајне за разматрање феномена фрагментације међународног права, како у материјалном тако и у институционалном смислу, биће илустровано кроз примере односа Европске уније према принципу територијалног интегритета и суверенитета држава, принципу забране мешања у унутрашње послове држава, праву на самоопредељење народа, обавези уздржавања од претње или употребе силе, обавези решавања спорова мирним путем, обавези држава да сарађују у циљу развијања пријатељских односа и обавези савесног испуњавања обавеза и испуњавања обавеза у доброј вери.

1. Основни принципи међународног јавног права, перемпторне норме, обавезе *erga omnes* и обавезе по основу Повеље Уједињених нација (члан 103 и члан 25)

Када је реч о основним принципима међународног права, врло је важно разумети њихову природу, односно разумети о каквим принципима је реч. У литератури постоје врло различита поимања принципа међународног права. Уколико се консултује стручна литература, претрага о принципима међународног права води у два смера. Први смер води ка разматрању општих правних начела, каква се наводе у члану 38 став 1 (ц) Статута

Међународног суда правде,⁷¹⁸ а други смер води ка тзв. Браунлијевим принципима међународног права. У првом случају разматрање о „општим правним начелима признатим од стране цивилизованих народа” најчешће води до анализе јуриспруденције међународних судова који су у циљу попуњавања правних празнина, поредећи унутрашње правне поретке држава дошли до закључака да је неко правно начело општепризнато јер се примењује у већини држава. Таквом техником служио се још Стални суд међународне правде у својим случајевима *Mavrommatis Palestine Concessions* (постојање јурисдикција суда пре него што случај буде отворен пред судом), *Chorzów* (једна страна у спору не може да се позива на чињеницу да друга страна није испунила неку своју обавезу или да је одустала од правног лека ако је сама спречила да изврши своју обавезу или да се обрати суду), „Лотус” (пресуда у којој се објашњава, између осталог, како се долази до општих правних начела у међународном праву), *Lighthouses* (начело да стране потписнице уговора поступају у доброј вери) и др.⁷¹⁹ Такву праксу је наставио и Међународни суд правде у својим пресудама и саветодавним мишљењима, а на основу члана 38 став 1 (ц) Статута Међународног суда правде.⁷²⁰ Међу значајнијим пресудама Међународног суда правде, у којима се афирмише неко од општих правних начела, спадају пресуда у случају „Крфског канала” (посредно доказивање) и пресуда у случају „Храм Преах Вихеар” (естопел). Међутим, осим извођења начела из националних права држава, главно питање је постоје ли принципи својствени међународном јавном праву, која служе за систематско тумачење правила међународног права, чиме се долази до тзв. Браунлијевих принципа. Реч је, наиме, о изведеници која носи назив књиге Јана Браунлија „Принципи међународног права”, која је у суштини класичан уџбеник међународног јавног права. Особености овог уџбеника су данас препознатљиве по томе да је Јан Браунли перципирао и излагао о међународном јавном праву као систему најпре заснованом на сувереној једнакости држава током три деценије (1945-1975),⁷²¹ што у данашњим околностима представља изазов за међународне правнике, изимајући у обзир фактички развој међународне заједнице, нових међународних односа и теорије о глобалном управљању и одсуству анархичног уређења међународне заједнице.⁷²² Умножавање грана међународног права, а тиме и његових извора и субјеката, само по себи доприноси усложњавању односа у међународној заједници. Међутим, такво усложњавање не би требало да има утицаја на основе функционисања међународне заједнице. Правни поредак међународне заједнице успостављен је Повељом УН. Повеља УН је у себи поставила и основне принципе према којима међународна заједница треба да функционише, а формално посматрано, државе се, приликом пријема у УН, обавезују да ће поштовати и унапређивати те принципе. У питању су, дакле, не само принципи, већ и обавезе држава да те принципе поштују. Тако се у литератури заступа идеја да су принципи, првенствено садржани у

---

⁷¹⁸ Постоји и проблем језичке идентификације јер енглески и француски израз *principle/principe* се у литератури на српском језику преводи и као „принцип” и као „начело”.

⁷¹⁹ Mahmoud Cherif Bassiouni, „A Functional Approach to ‘General Principles of International Law’”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 3, 1990, стр. 792-796.

⁷²⁰ Bin Cheng, *General Principles of Law as Subject for International Codification*, Cambridge University Press, Cambridge 1953, стр. 35.

⁷²¹ James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 8th Edition, Oxford 2012, стр. 18.

⁷²² Види у: Nicholas Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*, Routledge, London 2013.

Повељи УН, они принципи међународног јавног права који прожимају међународно право, и који служе за одржавање целовитости и склада његовог система.⁷²³ Такође, не само да су ти принципи садржани у Повељи УН, већ треба истаћи да су се они развили из међународних односа, те чине углавном део међународног обичајног права.⁷²⁴ Стога, потребно је анализирати шта Повеља УН каже о својим принципима, пошто не постоји сагласност о тачном броју тих начела односно не постоји сагласност који од принципа спада у основне принципе међународног права.

Члан 1 Повеље УН дефинише циљеве стварања Уједињених нација. У питању су: (став 1) одржање међународног мира и безбедности и у ту сврху предузимање ефикасних колективних мера ради спречавања и отклањања претњи миру и сузбијање аката агресије или других повреда мира, као и остварење мира мирним средствима, а у складу са начелима правде и међународног права, решавања међународних спорова или ситуација које би могле да доведу до повреде мира; (став 2) развијање пријатељских односа између нација/народа, заснованог на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа, и предузимање других одговарајућих мера ради учвршћивања општег мира; (став 3) постизање међународне сарадње решавањем проблема економске, социјалне, културне или хуманитарне природе, и унапређење и подстицање поштовање људских права и основних слобода свих, без обзира на расу, пол, језик или веру; и (став 4) да УН постану средиште за усклађивање предузетих акција ради постизања заједничких циљева.⁷²⁵ Даље, члан 2 Повеље УН наводи да циљеви УН дефинисани у члану 1 треба да буду постигнути у складу са следећим принципима: (став 1) Организација је заснована на начелу суверене једнакости свих својих држава чланица; (став 2) Како би се свакој држави чланици осигурало уживање права и повластица које проистичу из чланства, све државе чланице у доброј вери испуњавају своје обавезе које су преузеле у сагласности са овом Повељом; (став 3) све државе чланице међународне спорове решавају мирним начинима, тако да међународни мир и безбедност као ни права не буду повређени; (став 4) све државе чланице се уздржавају од употребе претње или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности неке државе у међународним односима, или на сваки други начин несагласан са циљевима УН; (став 5) све државе чланице пружају УН сваку помоћ у било којој акцији које УН предузимају у складу са овом Повељом, и уздржавају се од давања помоћи свакој држави против које УН предузимају превентивну или принудну акцију; (став 6) Организација се стара да државе које нису чланице УН поступају у складу са овим принципима у мери у којој је то потребно ради одржања међународног мира и безбедности; (став 7) ништа у овој Повељи не овлашћује УН да се мешају у питања која се суштински налазе у унутрашњој надлежности сваке од држава нити захтева да таква питања износе на

---

⁷²³ Vojin Dimitrijević, Obrad Račić, Vladimir Đerić, Tatjana Papić, Vesna Petrović, Saša Obradović, *Osnovi međunarodnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2005, стр. 54.

⁷²⁴ Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo*, Megatrend univerzitet, Beograd 2013, стр. 95.

⁷²⁵ Члан 1 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 1, Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

решавање на основу ове Повеље; али ово начело неће утицати на примену принудних мера предвиђених главом VII.⁷²⁶

Дакле, утврђивање циљева и принципа Уједињених нација утврдило је следећа начела на којима су засновани међусобни односи њених држава чланица: принцип суверене једнакости држава, принцип неповредивости територијалног интегритета и политичке независности држава, принцип немешања у унутрашње послове држава, право на самоопредељење народа, обавеза уздржавања од претње или употребе силе у међународним односима, обавеза решавања спорова мирним путем, обавеза сарадње држава (у циљу развијања пријатељских односа) и обавеза савесног испуњавања обавеза и испуњавања обавеза у доброј вери. Повеља УН не само да је утврдила своје принципе, већ ти принципи представљају обавезе њених држава чланица, јер члан 4 став 1 Повеље УН, у делу који се односи на услове и обавезе које проистичу из стицања чланства УН, каже да је чланство у УН отворено за све мирољубиве државе које прихватају обавезе садржане у Повељи УН.⁷²⁷ Дакле, из овога се јасно види да Повеља УН није само оснивачки инструмент међународне организације, већ уједно и међународни уговор који предвиђа права и обавезе својих страна потписница. У том смислу, све државе чланице УН су у обавези да поштују горенаведене принципе међународног права. Посебан допринос тим принципима дале су две декларације Генералне скупштине УН: Декларација о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу са Повељом УН (Резолуција Генералне скупштине УН 2625 (XXV)) (Декларација о пријатељским односима) и Декларација о давању независности колонијалним државама и народима (Резолуција Генералне скупштине УН 1514 (XV)). Декларација о пријатељским односима наводи да свака држава има обавезу да се уздржи од претње или употребе силе којима би се угрозиле међународно признате границе друге државе, или као средства у решавању спорова било да су у питању територијални спорови или проблеми који се тичу граница држава. Даље, државе имају обавезу да се уздрже од репресивних акција које укључују употребу силе и свака држава има обавезу да се уздржи од сваке принудне акције којом се одузима право народима на једнака права и самоопредељење, у смислу права на самоопредељење, слободу и независност. Свака држава има обавезу да се уздржи од организовања и подстицања организовања нерегуларних снага или оружаних банди, укључујући и плаћеничке снаге, на територији других држава. Најзад, свака држава има обавезу да се уздржи од организовања, подстицања, помоћи или учешћа у активностима унутрашњих демонстрација или терористичких аката у другој држави или одобравања унутар своје територије таквих активности које су усмерене на чињење таквих аката, укључујући и претњу и употребу силе.⁷²⁸ Ова Декларација детаљније разрађује принципе којима се штити суверена једнакост

---

⁷²⁶ Члан 2 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 2, Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

⁷²⁷ Члан 4 став 1 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 4(1), Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

⁷²⁸ Декларација о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу са Повељом УН (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2625 (XXV)), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among*

држава, територијани интегритет, забрана мешања у унутрашње послове држава и право на самоопредељење, и пошто је донета ради развијања пријатељских односа између држава, заштита ових принципа чини услове за постизања сарадње између држава, такође принципа међународног права. Даље, Декларација о давању независности колонијалним државама и народима, усвојена десет година пре претходне декларације, потврђује право на самоопредељење народа. У њеном тексту стоји да сваки народ има право на самоопредељење, што значи да слободно може да одреди свој политички статус и слободно ради на свом економском, социјалном и културном развоју. Неадекватност њихове политичке, економске и друге спремности неће служити као изговор за одлагање стицања њихове независности. Све оружане активности и репресивне мере уперене против зависних народа престају како би се омогућило да они на миран и слободан начин уживају своје право на комплетну независност, и интегритет њихове територије биће поштован. Најзад, сваки покушај да се наруши парцијелно или тотално јединство и територијални интегритет државе је некомпатибилан са циљевима и принципима Повеље УН.⁷²⁹ Ова декларација даје тумачење праву на самоопредељење, поменутом у оквиру циљева УН (члан 1 став 2), јер осим што је омогућила стицање независности колонијалним државама и народима, она разрађује и принцип забране мешања у унутрашње послове држава и дефинише услове у којима се право на самоопредељење може постићи (у случају колонијалних намета, и то само мирним путем). Иако резолуције Генералне скупштине УН у принципу чине „меко право”, а не формални извор међународног права, Међународни суд правде је нашао да формулације и разрада горенаведених принципа међународног права у Декларацији о пријатељским односима чине и обичајна правила међународног права, јер такве декларације изражавају и *opinio iuris* држава у међународној заједници.⁷³⁰ Исто се примењује и на Декларацију о давању независности колонијалним државама и народима.

Даље, о значају основних принципа међународног права говори и јуриспруденција Међународног суда правде који је ове принципе потврдио у својим пресудама и тиме их из „слова на папиру” учинио принципима за примену и тумачење норми међународног права чиме је осигурао и подршку међународном праву као систему. О принципу територијалног интегритета Међународни суд правде се изјаснио у више случајева, а најилустративнији пример је пресуда о војним и паравојним активностима у и против Никарагве донета у случају који је Никарагва поднела против Сједињених Америчких Држава. Прво, Међународни суд правде је јасно дефинисао употребу силе у случају самоодбране. Како

States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly resolution 2625 (XXV), A/RES/2625(XXV), 25th Session, adopted by the General Assembly at its 1883rd Plenary Meeting, 24 October 1970, на <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>, 29/02/2020.

⁷²⁹ Декларација о давању независности колонијалним државама и народима, Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, General Assembly resolution 1514 (XV), A/RES/1514(XV), 15th Session, adopted by the General Assembly at its 974th Plenary Meeting, 14 December 1960, на <https://www.sfu.ca/~palys/UN-Resolution%201514.pdf>, 29/02/2020.*

⁷³⁰ Пресуда Међународног суда правде о војним и паравојним активностима у и против Никарагве, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States), Judgement of 27 June 1986, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1986, пара. 191, стр. 91 на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.*

Повеља УН забрањује употребу силе у међусобним односима између држава, члан 51 Повеље УН каже да ништа у Повељи УН не умањује право сваке државе на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против државе чланице Уједињених нација, док Савет безбедности УН не предузме потребне мере за очување међународног мира и безбедности.⁷³¹ Такође, Међународни суд правде је нашао да је право на самоодбрану стипулисано и у Декларацији о пријатељским односима, чиме је потврђена његова међународноправно обичајна природа. Даље, везујући се и за своју пресуду у случају „Крфског канала”, где је нашао да је наводно право на интервенцију манифестација политике силе, па чак и у случају прибављања доказа за спор пред међународним судом, и начин да се угрози администрација међународне правде, што је опет чини забрањеном,⁷³² Међународни суд правде је потврдио да је поштовање територијалне суверености кључна основа међународних односа између независних држава, а да међународно право захтева и да политички интегритет, такође, буде поштован.⁷³³ Суд закључује да је принцип немешања у унутрашње послове држава међународни обичај, толико присутан, да је немогуће не пронаћи потврду тога у пракси. Оно што је врло важно јесте да Суд анализира и присвајање нових правила у међународним односима од стране држава који би чинили изузетке од примене обичајних правила, реферишући се на аргументацију Сједињених Америчких Држава да у неким случајевима постоји изузетак од забране мешања у унутрашње послове држава када су у питању унутрашње политике неких држава. Суд је за такве аналогije утврдио да не чине део међународног права, већ део међународне политике, јер опште право интервенције не постоји у међународном праву, а да такви акти чине повреду међународног обичајног права било да је у питању директна или индиректна употреба оружане силе, што такође чини повреду забране употребе силе у међународним односима.⁷³⁴ Што се тиче саме повреде територијалног интегритета, за активности минирања лука у Никарагви, Међународни суд правде је утврдио да уплив у територијалне воде чини повреду територијалног интегритета Никарагве, сагласно члану 18 став 1 (б) UNCLOS, чије одредбе чине ништа мање него део обичајног међународног права. Суд закључује и да се ефекти принципа поштовања територијалног суверенитета подударају са ефектима забране

---

⁷³¹ Члан 51 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 51, Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

⁷³² Пресуда Међународног суда правде у спору између Уједињеног Краљевства против Албаније „Крфски канал”, „*The Corfu Channel Case*” (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania*), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 15 December 1949*, стр 35, на <http://www.icj-cij.org/files/case-related/1/011-19490409-JUD-0100-EN.pdf>, 29/02/2020.

⁷³³ Пресуда Међународног суда правде о војним и паравојним активностима у и против Никарагве, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, *Judgement of 27 June 1986, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1986*, пара. 202, стр. 96 на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.

⁷³⁴ Пресуда Међународног суда правде о војним и паравојним активностима у и против Никарагве, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, *Judgement of 27 June 1986, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1986*, пара. 207-209, стр. 99-100, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.

употребе силе и забране мешања у унутрашње послове држава.⁷³⁵ На крају, што се тиче економских репресивних мера, Међународни суд правде се нашао ненадлежним за повреде одредби које произилазе из Општег споразума о царинама и трговини, иако економске репресивне мере као и употреба силе спадају у надлежност Савета безбедности УН, у циљу поновног успостављања међународног мира и безбедности.⁷³⁶ Међутим, репресивне економске мере нису у искључивој надлежности Савета безбедности УН. Овај случај узет је као илустративан пример, јер у највећој могућој мери осликава обједињено посматрање основних принципа међународног права, за које је утврђено да представљају и обичајна правила међународног права. Дакле, њихов ауторитет и нормативна вредност су неспорни.

Што се тиче конкретног принципа права на самоопредељење, Међународни суд правде је у саветодавном мишљењу о „Западној Сахари” утврдио да у случају колонијалних држава тј. несамоуправних територија (енг. *non-self-governing territories*) право на самоопредељење може бити спроведено преко установљења суверене и независне државе, слободног удружења или интеграције са независном државом или прикључења одређеном политичком статусу.⁷³⁷ Суд се, наиме, изјашњава у целини на основу Декларације о давању независности колонијалним државама и народима. Утрђујући да Западна Захара није била ничија земља (лат. *terra nullius*), јер је била под администрацијом Шпаније, те било какве „правне везе” са Мароком и Мауританијом током колонијалног периода Западне Сахаре не могу да чине потврду припадања територије Западне Сахаре Мароку или Мауританији,⁷³⁸ а да о будућности Западне Сахаре треба да се изјасни њено становништво у складу са афирмисаним принципима у Декларацији: на слободан начин, мирним путем и путем договора. Из овога се јасно види да у случају колонијалне територије, претензије других држава су неважне, ма какви били њихови правни аргументи, већ да је једини критеријум за вршење права на самоопредељење да то буду колонизоване државе, и да се њихова независност утврди мирним путем, односно путем договора.

Принципи међународног права имају системски значај по међународно право и чине норму вишег реда. У потпоглављу IV.3. *Непостојање формалне хијерархије система норми и хијерархије извора међународног јавног права* утврђено је да упркос одсуству формалне хијерархије формалних извора међународног права постоје норме које имају вишу

---

⁷³⁵ Пресуда Међународног суда правде о војним и паравојним активностима у и против Никарагве, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, *Judgement of 27 June 1986, Reports of judgements, advisory opinions and orders, I.C.J. Reports 1986*, пара. 207-209, стр. 251-118, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.

⁷³⁶ Члан 41 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 41, Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

⁷³⁷ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о Западној Сахари, *Western Sahara, Advisory Opinion of 16 October 1975, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports, 1975*, пара 58, стр. 25, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.

⁷³⁸ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о Западној Сахари, *Western Sahara, Advisory Opinion of 16 October 1975, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports, 1975*, пара 158, стр. 67, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf>, 29/02/2020.

нормативну хијерархијску вредност у односу на друге норме међународног права: когентне норме (*jus cogens*), обавезе према међународној заједници као целини (обавезе *erga omnes*) и обавезе према члану 103 Повеље УН (обавезе по Повељи УН које имају већу правну снагу у односу на друге међународне обавезе било да су у питању државе чланице УН или државе које то нису). У овим обавезама не важи правило реципроцитета у смислу извршавања обавеза, да уколико једна држава не испуњава своје обавезе, друге државе, такође, могу да обуставе извршење својих обавеза према неком међународном уговору, нити том уговору у тим случајевима може бити обустављено дејство. Јан Браунли у когентне норме убраја и забрану употребе силе, што значи да пропратни облици те забране - поштовање суверене једнакости и територијалног интегритета држава може имати исто отелотворење перемпторне норме, као и забрана мешања у унутрашње послове држава, што је уско везано за поштовање суверенитета држава - да државе саме одлучују о својој политичкој, економској и др. судбини.⁷³⁹ Осим члана 103 Повеље УН који чини обавезе по Повељи УН више хијерархијски устројеним нормама међународног права, треба посебно поменути и члан 25 Повеље УН који гарантује да се државе чланице УН слажу да прихватају и извршавају одлуке Савета безбедности УН, у складу са Повељом УН.⁷⁴⁰ Дакле, осим што су државе чланице УН дужне да поштују обавезе по Повељи УН, посебан члан даје нагласак на обавезу извршавања одлука Савета безбедности УН када доноси одлуке у области одржања међународног мира и безбедности.

Горе побројани принципи међународног права и обавезе држава имају јасан нормативни значај у међународном праву, о чему сведочи јуриспруденција Међународног суда правде. Они су неповредиви и гарантују јединство система међународног права, као и „владавину међународног права” односно правну извесност. Свако изузеће од примене горенаведених норми, било да је у питању њихова неконвенционална интерпретација или изузеће од примене, могу чинити њихово грубо кршење или доприносити фрагментацији међународног права. Иако су УН организација у којој чланство могу имати само државе, појава међународних организација сама по себи није спорна. Штавише Повеља УН дозвољава такав вид међународног организовања. Будући да су међународне организације деривативни субјекти међународног права, претпоставља се да државе у оквиру свих својих активности, било билатералних било мултилатералних, не нарушавају основне принципе међународног права односно да доприносе њиховој примени и елаборацији, што је и услов за чланство у УН. Чак у случају да нека држава грубо крши циљеве и принципе УН, њено чланство може бити суспендовано или окончано према члановима 5 и 6 Повеље УН, уколико држава чланица упорно крши принципе садржане у Повељи УН.

---

⁷³⁹ *Supra note 726.*

⁷⁴⁰ Члан 25 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 25, Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 29/02/2020.

2. Однос Европске уније према принципу територијалног интегритета и суверенитета држава

Да су територијални интегритет и суверенитет држава основни принципи међународног права, утврђено је у претходном потпоглављу. Без обзира на различите теорије о одрицању суверенитета, ти принципи су по међународном праву неповредиви. Што се тиче европског континента, ови принципи су потврђени у Завршном документу КЕБС у Хелсинкију 1975. године.⁷⁴¹ Наиме, Поглавље I Завршног документа јасно каже да државне границе могу бити промењене у складу са међународним правом, и мировним средствима и путем споразума.⁷⁴² Овакво утврђивање принципа међународног права путем регионалног договора представља чист пример афирмације ових принципа и намере држава да принципе међународног права операционализују кроз једну дубљу сарадњу, какав је био дух Конференције у Хелсинкију. На принципе у овом документу, не само да се ослањала ЕУ приликом свог постављања према југословенској кризи и признању нових држава са простора бивше СФР Југославије и бившег СССР, већ је тај документ афирмисан и од стране Савета безбедности УН.

Како утврђена територија чини саставни елемент државе, осим постојаног становништва и ефективне владе, и како су вековима ратови између држава служили проширењу њихових територија, није изненађујуће да је територијални интегритет заштићен Повељом УН која је 1945. године успоставила нови међународни поредак, забранивши употребу оружане силе против територијалног интегритета и политичке независности држава. Територијални интегритет тиме постаје заштићена вредност у међународном праву, а оружане активности против територијалног интегритета држава постају забрањене међународним правом, те подлежу репресивним мерама Савета безбедности УН, које он предузима по основу главе VII Повеље УН. Стога, закључује се да је угрожавање територијалног интегритета уско повезано са нарушавањем међународног мира и безбедности, као највише вредности међународне заједнице. Нарушавање међународног мира и безбедности не односи се искључиво на односе између држава, иако се једној држави може импутирати одговорност за нарушавање међународног мира и безбедности. То је још седамдесетих годинама двадесетог века препознао и Међународни комитет Црвеног крста радећи на додатним протоколима на Женевске конвенције, од којих се један односи на заштиту жртава у међународним оружаним сукобима, а други на заштиту држава у немеђудржавним сукобима, препознајући да оружани сукоби могу настати на територији једне државе између оружаних снага признате владе и других оружаних снага. Признавање постојања немеђународних оружаних сукоба или непризнавање влада и држава није страном ни УН, посебно након борби за независност против колонијалних сила, пошто су УН реаговале у складу са развојем ситуације „на терену”. Такво је било на пример

---

⁷⁴¹ Iñigo Urrutia Libarona, „Territorial Integrity and Self-Determination: The Approach of the International Court of Justice in the Advisory Opinion on Kosovo”, *Revista d'Estudis Autòmics i Federals*, No. 16, October 2012, стр. 109.

⁷⁴² Завршни документ Конференције о безбедности и сарадњи у Европи у Хелсинкију из 1975. године, *Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki 1975*, на <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>, 29/02/2020.

доношење резолуција 217 (1965), 277 (1970) и 448 (1979) од стране Савета безбедности УН у циљу непризнавања режима Јама Смита у Јужној Родезији и уперено против покушаја Јужноафричке уније да успостави привремену мањинску „белу” владу, јер је тиме нарушен принцип права на самоопредељење.⁷⁴³ И измена територија држава имала је своје искуство у УН. Након проглашења независности Пакистана, односно умањеном територијом Индије, Индија је остала члан УН, док је Пакистан накнадно примљен у УН, упркос констатованим оружаним немирима током преговора од поделе Индије.

Међутим, када су настали немири и политичка нестабилност на територији СФР Југославије, узроковани захтевима конститутивних република за самосталност, УН нису реаговале у првом моменту. Насупрот томе, реагује ЕЗ, на основу прерогатива из ЈЕА, који предвиђа да државе чланице ЕЗ усаглашавају ставове у вођењу спољне политике у мери у којој је то могуће. Не само да је ЕЗ најпре тежила да помогне СФР Југославији да сачува територијални интегритет, већ је и била први званични медијатор између заинтересованих страна у спору на Конференцији на Бријунима 1991. године. Без обзира на њено ангажовање и договор да Словенија и Хрватска ставе мораторијум на декларације о независности Словеније и Хрватске, под утицајем наставка оружаних сукоба на територији Хрватске, ЕЗ сазива Конференцију о Југославији и формира Арбитражну комисију („Бадинтерову комисију”) чији је задатак да формулише политичко решење за Југославију. Остављајући по страни признање независности Словеније и Хрватске од стране Немачке, а затим и других држава ЕУ, пре него што је „Бадинтерова комисија” сачинила своја мишљења, треба истаћи да мишљења „Бадинтерове комисије” представљају мишљења *sui generis*, имајући у виду да међународно право не препознаје „растакање државе по административним границама федеративних република”. Међународно право, с друге стране, познаје дисолуцију и сецесију држава, као начине стицања независности дела територија једне државе.

Наиме, Конференција о Југославији је имала за циљ да на место преговора доведе представнике федералне власти СФР Југославије, представнике сецесионистичких република, Савета, ЕК и представнике држава чланица ЕЗ за преговарачки сто. У оквиру Конференције, требало је идентификовати правна правила за решавање спора у СФР Југославији и с тим у вези на посебном састанку Савета министара иностраних послова, у Бриселу, 27. августа 1991. године, усваја се Декларација о Југославији у којој стоји да ће „релевантни ауторитети” поднети своја мишљења Арбитражној комисији, коју чини пет чланова, изабраних из редова председника уставних судова држава чланица ЕЗ.⁷⁴⁴ У истој Декларацији, стоји и да ЕЗ неће признати промену граница Хрватске које су стечене употребом оружане силе. Чини се да у том тренутку таквом изјавом ЕЗ већ признаје Хрватску као субјекта међународног права.⁷⁴⁵ Даље, тачан мандат „Бадинтерове комисије” је нејасан, јер да је у питању арбитражно тело, требало би да стране договоре које право ће Арбитражна комисија користити. Дакле, Комисија није формирана споразумом између страна у спору, већ је наметнута од стране ЕЗ и њених чланица, а њена мишљења су

⁷⁴³ Миленко Крећа, Међународно јавно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Шесто издање, Београд 2012, стр. 181.

⁷⁴⁴ Декларација Савета министара о Југославији од 27. августа 1991. године, *Declaration of the Council on Yugoslavia, Extraordinary Meeting in Brussels, 27 August 1991*.

⁷⁴⁵ Peter Radan, *The Break-Up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London 2002, стр. 56.

консултативне, а не обавезујуће природе, а саветодавна мишљења, као и саветодавна мишљења Међународног суда правде, имају политичку и моралну вредност у међународној заједници, а у односу на међународно право могу имати само деклараторну вредност.⁷⁴⁶ Комисија, дакле, претендујући да буде независно судско тело, на неуобичајен начин изриче да су државне границе неповредиве, подвукавши у мишљењима бр. 2 и 3 да је основни принцип поштовање граница у тренутку проглашења независности, принцип *uti possidetis juris*, који је осмишљен као основни принцип за решавање питања деколонизације у Латинској Америци, а затим примењиван и у Африци. Он због свог значаја доприноси миру и стабилности данас чини универзалну и перемпторну норму.⁷⁴⁷ А свака промена граница може се остварити путем споразума. Међутим, у случају СФР Југославије није реч о колонијалним територијама, већ о федеративним републикама једне државе, што значи да границе о којима је реч нису међународне границе, већ унутрашње административне границе једне државе, те међународно право у том случају не може бити примењено. Питање унутрашњих граница у СФР Југославији било је регулисано Уставом СФР Југославије. Члан 2 Устава СФР Југославије из 1974. године, који је на снази у том тренутку, каже да Социјалистичку Федеративну Републику Југославију сачињавају Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Социјалистичка Република Македонија, Социјалистичка Република Словенија, Социјалистичка Република Србија, као и Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина и Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово и Метохија које су у саставу Социјалистичке Републике Србије, Социјалистичка Република Хрватска и Социјалистичка Република Црна Гора.⁷⁴⁸ Члан 5 став 1 каже да је територија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије јединствена и сачињавају је територије социјалистичких република, док став 3 каже да се границе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије не могу мењати без сагласности свих република и аутономних покрајина.⁷⁴⁹ Дакле врховни правни акт СФР Југославије јасно предвиђа начине на који се територија државе може мењати, који искључују сецесију и оружане начине стицања независности. Тема преговора у оквиру Конференције о Југославији могла је бити само проналажење начина да централна власт усвоји захтеве сецесионистичких република и спроведе референдум или други начин договора да републике у питању иступе из федеративне државе. У циљу обуставе оружаних сукоба на територији СФР Југославије, Савет безбедности УН је у својим резолуцијама поздрављао напоре ЕЗ да пронађе политичко решење за СФР Југославију.⁷⁵⁰ Међутим, давање правних мишљења на основу међународног права је у случају унутрашњег уређења држава непримењиво. Без обзира на то, ЕЗ је путем „Бадинтерове комисије” изнедрила мишљења којима је дата политичка

---

⁷⁴⁶ Matthew C. R. Crawen, „The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 66, Issue 1, 1995, стр. 334.

⁷⁴⁷ Allain Pellet, „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 180.

⁷⁴⁸ Члан 2 Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године, Одлука о проглашењу Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Службени лист СФРЈ, Број 9, Год XXX, четвртак, 21. фебруар 1974, Београд.

⁷⁴⁹ Члан 5 Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године, Одлука о проглашењу Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Службени лист СФРЈ, Број 9, Год XXX, четвртак, 21. фебруар 1974, Београд.

⁷⁵⁰ *Supra note* 643.

сагласност за стицање независности сецесионистичких држава.⁷⁵¹ Даље, ЕЗ је на састанку Савета у децембру усвојила закључке којима је предупредила доношење правних мишљења и увела смернице за признавање нових република, уводећи критеријуме попут заштите националних мањина, тиме уводећи у територијална питања нову димензију, с тенденцијом да такви критеријуми буду нова обичајна правила за будућност.⁷⁵²

Иако тада није формирана као ЕУ, њен правни претходник јесте ЕЗ и она се врло активно уплиће у питање територијалног интегритета СФР Југославије. Њен интерес за територијална питања на западном Балкану тада не престаје, већ је ЕУ била врло присутна и у осталим питањима од интереса за поштовање територијалног интегритета на овом географском простору. Већ је поменуто да је представник ЕУ највиши тумач одредби Дејтонског споразума који уједно гарантује територијални интегритет Босне и Херцеговине.⁷⁵³ Даље, када је НАТО, без дозволе Савета безбедности УН, отпочео акте агресије према СР Југославији 24. марта 1999. године, ЕУ је агресију на територијални интегритет и суверенитет СР Југославије деклараторно подржала, правдајући га доктрином хуманитарне интервенције, коју међународно право не познаје. Иако ЕУ као међународна организација није учествовала у бомбардовању 1999. године, њене чланице појединачно то јесу, те да постоји надлежност било којег суда пред којим би се НАТО или његове чланице могле тужити за повреде принципа територијалног интегритета држава, ЕУ тешко да би могла одговорати за њих, јер кажњивост подржавања аката агресије тешко да би могла бити примењена у случају ЕУ, највише услед компликоване и неизвесне процедуре импутирања одговорности међународним организацијама, уз разликовање одговорности држава чланица међународних организација појединачно.

Путем регионалног организовања које ЕУ подстиче и охрабрује на западном Балкану, искристалисала су се и неуобичајена правила представљања и сарадње. Конкретно, ЕУ није признала независност „Косова“, али му је пружила европску перспективу и са тим територијалним ентитетом који припада Републици Србији склопила је Споразум о сарадњи и придруживању. Како склапање Споразума о сарадњи и придруживању подразумева услове које треба испунити у циљу стицања чланства у ЕУ, изводи се закључак да ЕУ „Косово“ сматра државом, јер у супротном тај споразум не би могао бити потписан. Таквим чињењем, ЕУ директно угрожава територијални интегритет Србије, који је гарантован Резолуцијом Савета безбедности УН 1244 (1999), без обзира што у Споразуму стоји да његово закључење не прејудицира статус „Косова“, уз навођење фусносте да се „Косово“ посматра у складу са Резолуцијом 1244 (1999).⁷⁵⁴ Даље, нужност

---

⁷⁵¹ Мишљена Арбитражне комисије за Југославију у: Allan Pellet, „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 182-185.

⁷⁵² Axelle Reiter, Maja Lukić, „Customary Norms, Yugoslav Exceptionalism, and the Hazardous Merger of Legal Imperatives with International Politics: Some thoughts on the Solutions Applied to the Break-Up of the SFR Yugoslavia”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013, стр. 129.

⁷⁵³ *Supra note* 615.

⁷⁵⁴ Споразум о стабилизацији и придруживању између Европске уније и ЕУРАТОМ и „Косова“, *Stabilisation and Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy*

поштовања резолуција Савета безбедности УН гарантовано је чланом 25 Повеље УН. Међутим, поштовање тих резолуција односи се на државе чланице ЕУ, а како ЕУ то не чини, већ њене чланице појединачно, утврђује се да секундарна правила посебних организација у неким случајевима не могу подлећи контроли легалности у погледу међународног права. Даље, процес склапања Споразума о стабилизацији и придруживању је врло компликован процес и сагласност за потписивање дају и државе чланице ЕУ.⁷⁵⁵ У том смислу ниједна од њих у ствари не поштује своје обавезе према члану 103 и члану 25 Повеље УН.

Иако је опште прихваћено да принцип територијалног интегритета чини позитивну норму међународног права, као и да је његова повреда санкционисана по основу различитих инструмената међународног права, јер он забрањује активности уперене против територијалног јединства држава и повреду или употребу силе уперене против територијалног интегритета држава, на западном Балкану принцип територијалног интегритета држава није поштован на конвенционалан начин, подразумевајући у духу међународног права да је територијални интегритет ништа друго до територијално суверено право постојања државе.⁷⁵⁶ С повредама тог принципа, јављају се нужно и повреде других принципа уско везаних за територијални интегритет држава попут принципа забране мешања у унутрашње послове држава.

3. Однос Европске уније према принципу немешања у унутрашње и спољне послове држава

Немешање у унутрашње послове држава представља унутрашњи вид суверенитета држава односно способност држава да саме доносе одлуке о својим унутрашњим политикама. Унутрашњи вид суверенитета не може бити примењив без спољашњег вида суверенитета држава који значи да државе суверено одлучујући о својим унутрашњим пословима и не подлежу никаквом ауторитету који постоји изнад њих, те је суверена једнакост компатибилна са међународним правом, без обзира што међународно право намеће обавезе државама, јер оне својим сувереним одлукама такве обавезе прихватају, а као таква сувереност чини државе субјектима међународног права једнаким међу собом.⁷⁵⁷ Међутим, у погледу права и обавеза, како Келзен налази, државе су међу собом различите јер склапају различите споразуме, те имају и различита права и обавезе, а 1944. године, пре него што је на снагу ступила Повеља УН, ову једнакост своди на обичајна правила. Међутим, са Повељом УН, поштовање принципа немешања у унутрашње послове држава постаје универзално и односи се на сваку државу. Овај принцип је и годинама разрађиван у оквиру рада Генералне скупштине УН, почев од 1964. године, како би био уврштен у

Community, of the one part, and Kosovo (*), of the other part, *Official Journal of the European Union*, L 71/3, 16.3.2016.

⁷⁵⁵ *Supra* note 672, 673, 674.

⁷⁵⁶ Abdelhamid El Ouali, „*Territorial Integrity in a Globalizing World. International Law and States' Quest for Survival*”, Springer, Berlin 2012, стр. 4.

⁷⁵⁷ Hans Kelsen, „*The Principle of Sovereign Equality of States As A Basis for International Organization*”, *The Yale Law Journal*, Vol. 53, No. 2, March 1944, стр. 207-208.

Декларацију о пријатељским односима 1970. године. Наиме, и Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез покушавали су да ограниче овај принцип због тзв. сфера утицаја у оквиру политичких блокова, међутим ни једној ни другој великој сили то није успело.⁷⁵⁸ Такође, Генерална скупштина УН је нешто раније (1965. године) усвојила и Декларацију о недопустивости интервенисања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета (Резолуција Генералне скупштине УН 2131 (XX)). У Резолуцији се изражава недопустивост да се било која држава, директно или индиректно, или било ког разлога, меша у унутрашње и спољне послове друге државе, што упућује да се осуђују оружана интервенција и други облици мешања или покушаји претње личности државе или против њених политичких, економских или културних елемената.⁷⁵⁹

Са појавом међународних организација умножавају се и међународни уговори којима се државе обавезују на поштовање одређених принципа и вредности. Европска унија тако има врло разрађене циљеве и вредности, а њене чланице су у обавези да их поштују и унапређују. Чланом 3 се наводе циљеви УЕУ: унапређење мира, сопствених вредности и благостања народа, да пружи подручје слободе, безбедности и правде и да успоставља унутрашње тржиште, економску и монетарну унију. Осим тога, њени циљеви су и да у односима са остатком света унапређује своје вредности и интересе, да доприноси миру, безбедности...као и строгом поштовању и развоју међународног права, укључујући поштовање Повеље УН.⁷⁶⁰ Своје интересе ЕУ треба да остварује сопственим средствима, у складу са надлежностима које су јој поверене уговорима. Дакле, њени циљеви се разликују од циљева УН, с тим што постоји референца на Повељу УН у погледу њеног поштовања, што би значило да се циљевима УН додају и циљеви ЕУ који треба да буду компатибилни. Овакво постављање ствари води закључку да се ЕУ неће мешати у унутрашње послове држава, које је заштићено чланом 2 став 7 Повеље УН: ништа у овој Повељи не овлашћује УН да се мешају у питања која се суштински налазе у унутрашњој надлежности сваке од држава нити захтева да таква питања износе на решавање на основу ове Повеље; али ово начело неће утицати на примену принудних мера предвиђених главом VII.⁷⁶¹ Како УН нису овлашћене за мешање у питања која се налазе у суштинској надлежности држава чланица УН, још мање су за то надлежне регионалне организације. Када је избио оружани сукоб на

---

⁷⁵⁸ Robert Rosenstock, „The Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations: A Survey”, *American Society of International Law*, Vol. 65, No. 5, October 1971, стр. 726-716.

⁷⁵⁹ Декларација о недопустивости интервенисања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2131 (XX)), *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs and the Protection of their Independence and Sovereignty, General Assembly resolution 2131 (XX), A/RES/2131(XX), 25th Session, adopted by the General Assembly at its 1408rd Plenary Meeting, 21 December 1965*, у United Nations, *Key Resolutions of the UN General Assembly 1946-1996*, Dietrich Rauschning, Katja Wiesbrock, Martin Leilach (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1997, стр. 26-27.

⁷⁶⁰ Члан 3 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390*.

⁷⁶¹ Члан 2 став 7 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, [ST/DPI/2587, Charter of the United Nations, UN Public Documentation, San Francisco, 1945*.

територији СФР Југославије, ЕЗ као регионална организација по слову Повеље УН могла је да буде овлашћена само да допринесе мирном решавању спорова, јер такав регионални аранжман је допуштен главом VI Повеље УН (члан 33 став 1) која се односи на мирно решавање спорова.⁷⁶² Без обзира на исход успешности медијаторских услуга ЕЗ у оквиру Конференције о Југославији и закључака о одсуству доприноса стабилизацији мира и безбедности на територији СФР Југославије, ЕЗ се својим предузетим мерама значајно мешала у унутрашње послове држава, занемарујући да питање територијалног интегритета спада у унутрашњу надлежност те државе, што је заштићено њеним највишим правним актом - уставом. Таквим мешањем у унутрашње послове СФР Југославије, директно је угрожена и њена политичка независност која такође спада у принципе заштићене Повељом УН. ЕУ наставља са мешањем у унутрашње послове СР Југославије и у периоду када „Косово” тежи независности и коју једнострано проглашава 2008. године, не узима у обзир да Устав Републике Србије из 2006. године у својој преамбули јасно каже да је Покрајина Косово и Метохија саставни део територије Србије.⁷⁶³ Мешање ЕУ у унутрашње послове Србије чини део ширег контекста мешања у унутрашње послове држава на западном Балкану које ЕУ спроводи путем политике проширења. Иако политика проширења предвиђа да државе са аспирацијама за чланство у ЕУ изврше правне, политичке и економске реформе, а оне то чине својом вољом, у први мах се одбацује употреба политике силе у спровођењу тих реформи.⁷⁶⁴ Међутим, полазећи од духа класичних међународних преговора где постоји реципроцитет заинтересованих страна, у случају преговора са ЕУ, као и формулисања критеријума за чланство у ЕУ, чиме ЕУ индиректно утиче на унутрашње послове држава кандидата, констатује се одсуство реципроцитета између две стране. Даље, таква политика условљавања, као индиректног мешања ЕУ у унутрашње послове држава чланица у највећој мери се види кроз потписивање Бриселског споразума, јер ЕУ у ствари захтева да територијални проблеми држава кандидата буду решени пре њиховог уласка у ЕУ. Наиме, Србија како би постала држава чланица ЕУ мора да реши унутрашње политичко питање које је заштићено њеним Уставом, на које се односи важећа Резолуција Савета безбедности УН 1244 (1999), а према којем сама ЕУ има врло амбивалентан приступ, јер омогућава преговоре између Београда и Приштине, а са привременим институцијама самоуправе у Приштини води паралелне разговоре о чланству „Косова” у ЕУ. Такође, политика проширења условљава и спољнополитичке односе држава кандидата за ЕУ, јер као и унутрашње политике, државе кандидати морају усаглашавати у највећој могућој мери и сопствене спољне политике за заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ, што државама кандидатима које су свакако ван ЕУ и не припадају њеном заједничком тржишту, умањује трговински и економски маневарски простор за напредак. Дакле, ЕУ не само да се индиректно меша у унутрашње послове држава, већ се меша и у њихове спољне послове.

---

⁷⁶² Obrad Račić, „Mirno rešavanje sporova i traženje rešenja za jugoslovensku krizu”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 102-103.

⁷⁶³ Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/2006, 30. септембар 2006. године.

⁷⁶⁴ Брано Миљуш, *Савремени проблеми међународног права*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2013, стр. 184.

Иако политика проширења има великог утицаја на промене у унутрашњим пословима држава са аспирацијама за чланство у ЕУ, не може се рећи да ЕУ овиме крши принцип забране мешања у унутрашње послове држава на западном Балкану, јер државе са аспирацијама за чланство теже циљу европских интеграција. Друга страна њиховог политичког циља јесу унутрашње реформе које би им омогућиле достизање тог циља. Директно мешање у унутрашње послове држава било би захтевање да се нека од држава одрекне дела своје територије, успостави конкретно државно уређење попут преласка из републике у монархију или децентрализује своју власт, што ЕУ не чини. Међутим, њено уплитање у територијална питања која су описана у претходном поглављу чини мешање у унутрашње послове држава за шта ни ЕУ и њене државе чланице појединачно немају овлашћење. Шта више, уместо успешних процеса регионалне сарадње, чиме она доприноси развијању пријатељских односа између држава, мешање у унутрашња питања која се тичу територијалног интегритета држава може допринети одсуству сарадње, што се кроз више примера показало у пракси.⁷⁶⁵ Најзад, у пракси се показало да ЕУ увек даје оцене „демократичности” устаљених политичких процеса у једној држави, када год постоје размирице и спорови између власти и опозиције, што је директно мотивисано њеним циљем ширења и унапређења демократије у свету.

4. Однос Европске уније према праву на самоопредељење народа

Право на самоопредељење народа већ дуго постоји као концепт у међународним односима између држава, нарочито у моментима стицања независности и признања нових држава у међународној заједници након великих ратова и уређивања нових светских поредака. Његова правна формулација биће устоличена тек кроз Повељу УН, и том принципу пун смисао ће бити дат кроз Декларацију УН о давању независности колонијалним државама и народима (Резолуција Генералне скупштине УН 1514 (XV)). Принцип самоопредељења народа везује се у тој Резолуцији за посебан контекст стицања независности колонизованих територија и утврђивање принципа *uti possidetis juris*. Тај контекст је врло јасан како из наслова декларације, тако и из преамбуле саме Декларације јер се у преамбуларном параграфу 3 каже да Генерална скупштина УН препознаје страствену чежњу за слободом код свих зависних народа и кључну улогу тих народа у достизању њихове независности. Даље, у преамбуларном параграфу 5 препознаје се и да народи света жарко желе да окончају колонијализам у свим облицима своје манифестације.⁷⁶⁶ Без обзира на контекст колонијализма, право на самоопредељење народа биће коришћено као квазиправни основ приликом сецесионистичких покушаја држава да стекну независност. Иако и таква примена права на самоопредељење није примена која је предвиђена Декларацијом о давању независности колонијалним државама и народима,

⁷⁶⁵ *Supra* note 686.

⁷⁶⁶ Преамбуларни параграфи 3 и 6 Декларације о давању независности колонијалним државама и народима, Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, General Assembly resolution 1514 (XV), A/RES/1514(XV), 15th Session, adopted by the General Assembly at its 974th Plenary Meeting, 14 December 1960.*

позивање на право на самоопредељење народа приликом сецесије коришћено је у јасно дефинисаним околностима - када је група становништва предмет екстремних персекутивних делатности централне владе.⁷⁶⁷ Том резонувању доприноси и став Врховног суда Канаде који је дао мишљење у случају евентуалне сецесије Квебека, да се сецесија може применити као крајњи вид решења када су права народа на самоопредељење блокирана, те се тиме указује да право на самоопредељење у оквиру неколонизованих држава треба да се реализује на друге начине, а у том смислу право на стицање територијалне и политичке независности подразумева крајњи вид деловања.⁷⁶⁸ Даље, аргументација Жоржа Аби-Саба (*Georges Abi-Saab*) у контексту вагања поштовања принципа неповредивности територијалног интегритета држава и принципа права на самоопредељење народа, иде у смеру да потврди да се поштовање територијалног интегритета односи на међудржавне односе, а не на изазов територијалног јединства у оквиру самих држава.⁷⁶⁹ Такво резонување управо доприноси аргументацији да је територијални интегритет неповредив и да о јединству унутрашње територије одлучују унутрашњи правни прописи држава, а не међународни фактори. Алан Пеле анализира да Повеља УН даје право на самоопредељење свим народима, али да она не предвиђа на који начин се право на самоопредељење народа врши, а које је у прошлости било евоцирано од стране колонијалних народа. Он даље закључује да је „Бадинтерова комисија” у својим мишљењима била у праву када је закључила да међународно право не пружа увид у последице које могу проистећи из принципа права на самоопредељење народа, али је она допринела даљој разради тих принципа путем утврђивања везе права на самоопредељење и права националних мањина чиме указује да становништво једне државе не чини нужно једну нацију, већ да их може бити више, као и да се оне разликују по етничким, верским или језичким карактеристикама. У складу са тиме анализира мишљење бр. 2 у којем закључује да свим тим народима идентитет мора бити признат и да они морају да уживају људска права и основне слободе препознате међународним правом, укључујући и право да изаберу свој национални идентитет.⁷⁷⁰ Даље, за неке ауторе попут Антонија Касезеа, право на самоопредељење представља перемпторну норму међународног права, те оно мора бити поштовано у својој апсолутности.⁷⁷¹ Међутим, овакви коментари мишљења Арбитражне комисије заслужују даљу анализу. Прво начини вршења права на самоопредељење нису, истина, јасно елаборирани кроз међународно право, али историјски контекст указује да је реч о поробљеним народима, који су били под колонијалном влашћу и који због таквог облика доминације нису могли да остваре свој идентитет и у слободи уживају своја права заснована на том идентиту, а која се тичу употребе језика, вере и обичаја. Таква ситуација стране доминације није била случај у СФР Југославији, јер је она била федерално уређена

---

⁷⁶⁷ Antonio Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, стр. 120.

⁷⁶⁸ Iñigo Urrutia Libarona I. U., „Territorial Integrity and Self-Determination: The Approach of the International Court of Justice in the Advisory Opinion on Kosovo”, *Revista d’Estudis Autòmics i Federals*, No. 16, October 2012, стр. 110.

⁷⁶⁹ Georges Abi-Saab, „Conclusion”, *Secession: International Law Perspectives*, Marcelo Kohen (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, стр. 474.

⁷⁷⁰ Allain Pellet, „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 179.

⁷⁷¹ Matthew C. R. Crawen, „The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 66, Issue 1, 1995, стр. 381.

држава, где су у оквиру федеративних и федералних облика власти сви конститутивни народи делегирали своје представнике. Дакле, централна Влада у СФР Југославији није била сачињена од припадника искључиво једног народа који је вршио власт над свим осталим народима. Напротив, у свакој федеративној републици право на самоопредељење вршено је кроз аутономије тих република, чак и аутономних покрајина у саставу Социјалистичке Републике Србије. Шта више, путем тих република утврђени су и национални идентитети народа којима национални идентитет није био до тог момента признат: Муслиманима и Македонцима. Даље, националности југословенског народа биле су познате кроз различита лична документа становника СФР Југославије, а они у оквиру СФР Југославије нису чинили националне мањине, већ конститутивне народе те државе. Арбитражна комисија је право на самоопредељење тих народа, признајући им тиме право на сецесију, учинила да се концепти права на самоопредељење преклопе управо са различитим народима који су чинили становништво неке од федеративних република СФР Југославије, што даље значи да је право на самоопредељење признато само већинским нацијама које су чиниле становништво федеративних република Словеније и Хрватске, не признајући право на самоопредељење Србима у Хрватској или евентуално Србима и Хрватима у Босни и Херцеговини, што увиђа и Ален Пеле.⁷⁷² Даље, Арбитражна комисија уводи услов заштите националних мањина у новонасталим државама, као услова стицања независности, што је врло контрадикторно чињеници да иста та комисија није испитивала заштите националних права свих конститутивних народа у СФР Југославији приликом разматрања очувања јединства њене територије, а самим тим и државе, већ је пошла од другог критеријума. Налазећи да централна влада нема више контролу над свим деловима државе, она је у свом мишљењу бр. 1 констатовала да је СФР Југославија у процесу дезинтеграције.⁷⁷³ Исти критеријум контроле над територијом, није био релевантан у случају испуњености услова за независност Хрватске без обзира што је у том тренутку значајан део територије није био под управом централне власти и хрватских оружаних снага.⁷⁷⁴ Даље, како Арбитражна комисија није права арбитража, о избору права које ће користити приликом давања саветодавних мишљења, одлучила је сама Комисија и то одредивши се за норме међународног права од којих већина чини перемпторне норме, чинећи и од права националних мањина перемпторне норме међународног права, што је илузорно имајући у виду да државе чланице тадашње ЕЗ не признају постојање националних мањина, иако је уживање права националних мањина битно колико и друге категорије људских права. Без обзира на то, уколико је и тај критеријум желела да устроји, морала је да примети да Устав Хрватске није предвиђао заштиту националних мањина, што је и учинила, али то није спречило ЕЗ да призна независност Хрватске. Када је требало да се изјасни о испуњености услова за стицање независности у случају Босне и Херцеговине,

---

⁷⁷² Allain Pellet, „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 179.

⁷⁷³ Maurizio Ragazzi, „Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From Dissolution of Yugoslavia. Introductory Note”, *International Legal Materials*, Vol. 31, Issue 6, November 1992, стр. 1491.

⁷⁷⁴ Axelle Reiter, Maja Lukić, „Customary Norms, Yugoslav Exceptionalism, and the Hazardous Merger of Legal Imperatives with International Politics: Some thoughts on the Solutions Applied to the Break-Up of the SFR Yugoslavia”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013, стр. 130.

то мишљење је одложено док се у Босни и Херцеговини не спроведе референдум, насупрот неопходности да се све конститутивне републике сложе када је у питању измена територије СФР Југославије, како је то предвиђао Устав из 1974. године.

Из горенаведених примера може се закључити да је било беспотребно уопште сазивати какву комисију да утврди шта међународно право каже о правилима међународног права када је у питању будућност једне суверене државе, посебно што у ишчекивању њених консултативних мишљења државе чланице ЕЗ признају независности сецесионистичких република. Када је реч о праву на самоопредељење оно је од стране Арбитражне комисије разрађено на један утилитаристички начин како би се подупрела дезинтеграција СФР Југославије у складу са применом принципа *uti possidetis juris* по административним разграничењима унутар једне суверене државе. Право на самоопредељење је признато само новонасталим државама, али не и народима, јер Срби у Хрватској нису могли да искористе своју потражњу за остваривањем права на самоопредељење. На крају, мишљења Арбитражне комисије чисто су консултативне природе, јер није у питању права арбитража где се стране у спору договарају о сазивању арбитраже и бирају примењиво право. Сходно томе њене одлуке не чине јуриспруденцију међународног суда у духу члана 38 став 4 Статута Међународног суда правде, већ доктринарне анализе правника у духу истог члана Статута Међународног суда правде. Дакле, Арбитражна комисија ЕЗ је користила помоћне изворе права насупрот основним изворима права која чине обичајна правила за које је Међународни суд правде у свом саветодавном мишљењу о војним и паравојним активностима у и против Никарагве утврдио да право на самоопредељење народа из Декларације УН о давању независности колонијалним државама и народима чине обичајна правила међународног права. Шта више Арбитражна комисија се приликом доношења својих мишљења ослањала на јуриспруденцију Међународног суда правде, чинећи несувисле аналогije за примену принципа *uti possidetis juris* на унутрашње границе федеративних република СФР Југославије, полазећи од пресуде Међународног суда правде који је овај принцип применио у спору између Буркине Фасо и Републике Мали.⁷⁷⁵ Иако је Арбитражна комисија некакво независно судско тело ЕЗ, кроз њена мишљења се не може рећи да је ЕЗ директно примењивала принцип права на самоопредељење народа, јер су се чланице ЕЗ и пре и после достављања мишљења Арбитражне комисије ослањале на право на самоопредељење, тумачено у неконвенционалном смислу, приликом признавања независности новонасталих држава на територији западног Балкана.⁷⁷⁶ Да ове активности нису биле политички условљене давањем подршке распаду СФР Југославије, право на самоопредељење народа је могло послужити и у сврхе мирног решавања спорова, односно разрађивањем значења права на самоопредељење у циљу очувања територијалног интегритета СФР Југославије, али и од стране валидног судског тела.

Такав приступ ЕЗ праву на самоопредељење народа у великој мери је утицао и на немире у С. Македонији између Албанаца и Македонаца 2003. године. Међутим, уместо подршке праву на самоопредељење Албанаца у оквиру С. Македоније, ЕУ је успоставила

⁷⁷⁵ Michla Pomerance, „The Badinter Commission: The Use and Misuse of the International Court of Justice’s Jurisprudence”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 20, Issue 1, 1998, стр. 53.

⁷⁷⁶ Roland Rich, „Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union”, Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition, *European Journal of International Law*, Volume 4, Issue 1, 1993, стр. 42-43.

своју мисију како би помогла очувању територијалног јединства Македоније. С друге стране, када је у питању Аутономна покрајина Косово и Метохија, право на самоопредељење је јасно било мотивисано дезинтеграцијом СФР Југославије по административним шавовима, иако Косово и Метохија није чинила федеративну републику СФР Југославије, већ аутономну покрајину у саставу Социјалистичке Републике Србије.

Када су се јавили први захтеви за независност покрајине Косова и Метохије од стране албанске мањине, ЕУ није формирала Арбитражну комисију, већ је била прилично изолована из преговора између две стране у спору. Након година немира, бомбардовања СФР Југославије, погрома Срба са Косова и Метохије и уништавања српске културне и верске баштине од стране терористичке организације ОВК на Косову и Метохији, држаоци покрајинске власти проглашавају независност „Косова”. У питању је једнострана декларација, која по међународном праву не чини ништа више до инструмента којим се могу изазвати политички ефекти. У том тренутку осим што је на снази Устав који јасно каже у својој преамбули да Косово и Метохија чини саставни део Републике Србије, Косово и Метохија је под управом UNMIK у складу са Резолуцијом Савета безбедности УН 1244 (1999), којом се гарантује територијални интегритет Републике Србије, и специјални представник генералног секретара, и шеф UNMIK редовно, на кварталном нивоу, достављају Савету безбедности УН извештаје о ситуацији на терену. Очекујући, ваљда, исто признање независности какво су стекле бивше федеративне републике СФР Југославије, „Косово” проглашава своју независност 17. фебруара 2018. године, у складу са препорукама специјалног изасланика генералног секретара УН Мартија Ахтисарија, а она бива признавана од стране држава чланица ЕУ дан за даном до октобра месеца исте године од стране свих држава чланица ЕУ, које и данас признају његову независност. ЕУ у том тренутку реагује установљењем мисије EULEX Kosovo и не бави се питањем легалности проглашења једностраног проглашења независности Косова, иако њени представници 2007. године чине део преговарачке тројке (уз представнике Сједињених Америчких Држава и Русије), која не успева да посредује договору између Београда и Приштине о будућем статусу Косова и Метохије. Међутим, Србија проналази различите начине не би ли осигурала фактичко јединство своје територије, које је *de jure* у међународном праву гарантовано Резолуцијом 1244 (1999) Савета безбедности УН, од прекида дипломатских односа са државама признавачима независности до формулисања захтева путем Генералне скупштине УН Међународном суду правде да да саветодавно мишљење о легалности једностраног проглашења независности Косова по међународном праву. Сходно прихватању тумачења права на самоопредељења народа од стране Арбитражне комисије у случају бивших федеративних република СФР Југославије од стране међународне заједнице, имајући у виду пријеме у чланство тих република у УН, као и непризнавање права на самоопредељење Србима у Хрватској који у оквиру њених граница чине националну мањину, за очекивање је било да албанска мањина у Србији не може остваривати своје право на самоопредељење кроз проглашење независности „Косова”. Дакле, 22. јула 2010. године, Међународни суд правде доставља своје саветодавно мишљење о легалности једностраног проглашења независности Косова према међународном праву. Разматрајући првенствено питање да ли је међународно право забрањује доношење декларација о независности, као основног питања формулисаног у Резолуцији Генералне скупштине УН 64/195, чији је коспонзор била Србија, Међународни суд правде у параграфу 79 саветодавног мишљења помиње и право на самоопредељење народа. Он налази да се током друге половине 20. века право на самоопредељење развило

на такав начин да је створило право на независност народа у несамоуправним територијама и народа који су били под страном доминацијом и експлоатацијом. Даље, констатује и да је велики број држава настао као резултат коришћења овог права. Међутим, постоје и декларације о независности које се доносе ван овог контекста. У тим случајевима пракса држава показује да не постоји ново правило међународног права које забрањује декларације о независности. Даље, у параграфу 82 када је Међународни суд правде требало да се изјасни о томе да ли је „Косово” имало право на сецесију у оквиру вршења права на самоопредељење народа, констатујући да постоје врло различити погледи на то какве су биле околности на основу којих би „Косово” могло да изврши такву сецесију, нашао је да није неопходно да одговори на та питања у датом случају, јер се право на сецесију и право на самоопредељење односе на питање права на одвајање од државе, те то не спада у одговор на питање које је Суду поставила Генерална скупштина УН, те само треба да утврди да ли је проглашење независности било легално по општем међународном праву или специјалном пропису који је створио Савет безбедности УН својом Резолуцијом 1244 (1999).⁷⁷⁷

Велика је штета што се Међународни суд правде није изјаснио више на тему права на самоопредељење „Косова”, јер то није било питање формулисано у захтеву Суду. Међутим, ипак је релевантно поменути да Суд у оквиру разматрања вршења права на самоопредељење није поменуо мишљења Арбитражне комисије нити принципе које је она установила, као ни раније декларације о независности донетих од стране других држава на територији СФР Југославије.

На крају право на самоопредељење народа не подразумева право на самоопредељење националних мањина, чему заправо Албанци теже да постигну на територији Србије, јер је Албанцима у Србији статус националне мањине и признат. У супротном, територијални интегритет свих држава би био угрожен оваквим вршењем права на самоопредељење, што није смисао признавања овог права у оквирима међународног права. Дакле, ЕУ и њене чланице су право на самоопредељење признавала врло лимитативно - у случају новонасталих република СФР Југославије и независности „Косова”. Такво признање права на самоопредељење није примењено у односу на сопствене државе чланице, како у погледу тога да постоје територијални ентитети који теже независности, тако и у смислу најпре препознавања статуса националних мањина којима би била призната и њихова мањинска права. Непознато је да је „развијен принцип” права на самоопредељење „Бадинтерове комисије” примењен на било који случај осим када је реч о државама насталим на територији бивше Југославије и то баш од стране „Бадинтерове комисије”.

---

⁷⁷⁷ Параграфи 79 и 82 Саветодавног мишљења Међународног суда правде о легалности једностраног проглашења независности Косова према међународном праву, *Advisory Opinion of the International Court of Justice „Accordance with international Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo”, 22 July 2010, Reports of Judgements, Advisory Opinions and orders, International Court of Justice, 2010*, стр. 437.

5. Однос Европске уније према обавези уздржавања од претње или употребе силе и према обавези решавања спорова мирним путем

Мирно решавање спорова представља обавезу сваке државе према Повељи УН, јер супротно од тога води оружаном конфликту, што се јасно може видети из члана 33 глава VI Повеље УН који каже да су све стране у спору, који може угрозити међународни мир и безбедност, дужне да изаберу средство, дипломатско или судско, како би тај спор решиле. Међу начинима решавања спорова мирним путем уврштено је и прибегавање регионалним аранжманима.⁷⁷⁸ Дакле, у питању је обавеза држава, а регионалне организације могу развити механизме за решавање спорова мирним путем, које би помогле државама да спор реше тако да он не угрози међународни мир и безбедност. Осим тога, у оквиру УН, усвојена је Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова (Резолуција Генералне скупштине УН 37/10), која је потврдила основне принципе УН, укључујући и обавезу држава да у доброј вери извршавају своје међународне обавезе, да решавају спорове мирним путем, да се уздржавају од претње или употребе силе, да се уздрже од мешања у послове других држава и да у случају немогућности решавања спорова мирним путем, то пријаве Савету безбедности УН. Она укључује и нов начин решавања спорова - добре услуге, као и концепт *смисленог преговарања*. Такође, позива државе да се чешће обраћају Међународном суду правде у циљу судског решавања спорова.⁷⁷⁹

У тренутку избијања југословенске кризе, што се тиче судских начина за решавање спорова мирним путем, у Европи је била на снази Европска конвенција за мирно решавање спорова из 1957. године, у којој се мирно решавање спорова судским путем поверава Међународном суду правде, а за друге спорове се предвиђа решавање кроз помирење и/или арбитражу.⁷⁸⁰ Дакле, Савет Европе не поседује сопствени механизам за мирно решавање спорова између држава, већ је овом Конвенцијом потврдио обавезу мирног решавања спорова за своје државе чланице, у складу са Повељом УН, као и надлежност Међународног суда правде, као врховног судског ауторитета за међудржавне спорове. Даље, што се тиче других регионалних организација у Европи, КЕБС је 1991. године развио принципе за мирно решавање спорова и утврдио поступак КЕБС за мирно решавање спорова, који су до краја 1992. године допуњени кроз три документа. Ти механизми КЕБС односе се конкретно

---

⁷⁷⁸ Члан 33 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Article 33, UN Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 07/03/2020.

⁷⁷⁹ Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 37/10), *Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes, General Assembly Resolution 37/10, A/RES/37/590, Agenda Item 122, adopted by the General Assembly at its 68th Plenary Meeting, 15 November 1982*, у: United Nations, *Key Resolutions of the UN General Assembly 1946-1996*, Dietrich Rauschning, Katja Wiesbrock, Martin Leilach (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1997, стр. 27.

⁷⁸⁰ Steven Blockmans, Ramses A. Wessel, „The European Union and Peaceful Settlement of Disputes in its Neighborhood: the Emergence of a New Regional Security Actor”, *The European Union and Global Emergencies: A Law and Policy Analysis*, Antonio Antoniadis, Robert Schütze, Eleanor Spaventa (Eds.), Hart, Oxford 2011, стр. 76.

на механизме за рано упозорење, превенцију konflikata и управљање кризама.⁷⁸¹ Наиме, у питању су „Московски механизам”, „Механизам за консултовање и сарадњу у погледу неуобичајених војних активности” и „Мере за стабилизацију у локалним кризним ситуацијама”.⁷⁸² Најзад, КЕБС оснива и Европски центар за превенцију konflikata са седиштем у Бечу. Такво устројење КЕБС, односно операционализација петог принципа Завршног документа из Хелсинкија, у погледу иновативних механизма за превенцију konflikata, које укључује и мирно решавање спорова кроз слање посматрачких мисија, експерата и др, у то време представља „нове трендове” у мирном решавању спорова.⁷⁸³ Такође, усвајањем ових механизма, КЕБС се квалификовао за регионалну организацију која има институционализоване механизме за мирно решавање спорова, у смислу члана 52 став 2 Повеље УН. Његов значај препознала је и Генерална скупштина УН у својој Резолуцији 50/666 о развијању добросуседских односа између балканских држава у којој поздравља међународне напоре усмерене на постизање свеукупног политичког решења у бившој Југославији и у којој позива све балканске државе да се заложе за унапређење добросуседских односа и да у континуитету предузимају унилатералне и заједничке активности, нарочито када је могуће мера за изградњу поверења, посебно у оквиру ОЕБС.⁷⁸⁴ Након неуспеха ЕЗ да успешно реши политичку кризу у бившој Југославији, али и из разлога недостатка изградње механизма ЕУ да потпомогне изградњу институција и поверења између балканских држава, Генерална скупштина УН даје поверење за медијацију у споровима и спречавању konflikata између балканских држава другој регионалној организацији - ОЕБС, оставивши ЕУ по страни.

Међутим, 1991. године врло је упитно и да ли се ЕЗ могла и сврстати у регионалне аранжмане какви се подразумевају чланом 52 Повеље УН. Друго, оно што се из Повеље не види јасно јесте да ли „регионални аранжани” у погледу решавања спорова обухватају развијање механизма и активности за мирно решавање спорова искључиво између држава које припадају таквим регионалним аранжманима или се регионални аранжмани подразумевају у смислу припадности неком континенту. Вероватније је да се Повељом УН подразумевала прва опција, а да друга опција може бити искоришћена уколико се државе у спору са тиме сагласе, односно сложе се да искористе механизме и услуге таквих регионалних аранжмана.

---

⁷⁸¹ Obrad Račić, „Mirno rešavanje sporova i traženje rešenja za jugoslovensku krizu”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 89.

⁷⁸² OSCE Secretariat's Conflict Prevention Centre, *OSCE. Mechanisms and Procedures. Summary/Compendium*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna 2001, стр. 11-21.

⁷⁸³ Giorgio Bosco, „New Trends on Peaceful Settlement of Disputes between States”, *North Carolina Journal of International Law And Commercial Regulation*, Vol. 12, No. 2, Article 3, Fall 1991, стр. 249-252.

⁷⁸⁴ Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 50/66 о развијању добросуседских односа између балканских држава, *General Assembly Resolution 50/60, A/RES/50/60, Agenda Item 66, adopted by the General Assembly at its 90th Plenary Meeting, 12 December 1995*, у: United Nations, *Key Resolutions of the UN General Assembly 1946-1996*, Dietrich Rauschning, Katja Wiesbrock, Martin Leilach (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1997, стр. 19.

ЕЗ/ЕУ је имала и има механизме за решавање конфликта између њених држава чланица путем судског решавања спорова. Још је у УЕЕЗ било предвиђено да се спорови између држава чланица ЕЗ могу решавати пред међународним арбитражама, али да на тај начин не угрозе аутономију европског правног поретка, као и да тумачење права ЕЗ припада Европском суду правде, односно да ниједна међународна судска инстанца не може преузети његову улогу. Даље, у међународним споровима између ЕУ и трећих држава, представљање ЕУ је обезбеђено од стране ЕК.⁷⁸⁵ Међутим, не само да ЕУ 1991. године није имала развијене механизме за решавање спорова, пре избијања југословенске кризе, већ ЕЗ као таква није имала ни искуство у решавању спорова. Током конфликта на Кипру, уз генералног секретара УН, улогу у унапређењу преговора између грчке и турске стране имала је НАТО, а не ЕЗ.⁷⁸⁶ Дакле, реч је о другачијем формату иако већина чланица ЕЗ јесу биле чланице НАТО.

Без обзира на институционалне недостатке, ЕЗ 1991. године са изјава о југословенској кризи (прва изјава 28. марта 1991. године) прелази на конкретне активности, сазивајући Конференцију о Југославији (28. август 1991. године), али и увођењем ембарга на увоз оружја и позивањем КЕБС на активирање механизма за хитне акције. С друге стране, КЕБС ће поздравити изјаве ЕУ, као и сазивање Конференције о Југославији. И током целог периода политичког решавања кризе ЕУ ће се позивати и ослањати на механизме КЕБС, што значи да сопствене механизме не поседује. Једино на шта је ЕЗ могла да рачуна у том тренутку јесте да пружи политичко решење, нарочито што према неким ставовима постоје разлике између „регионалних аранжмана” и „регионалних агенција” какве се помињу у Повељи УН. Тако Мајкл Ејкхурст (*Michael Akehurst*) сматра да су регионалне агенције оне које имају институционалну структуру, док регионални аранжмани то немају.⁷⁸⁷ Иако необично тумачење, јер глава VI Повеље УН носи назив „Регионални аранжмани”, а у члану 52 се помињу „регионалне агенције”, може се закључити да ЕЗ у том тренутку у погледу решавања спорова мирним путем представља, због недостатка институционалне организованости и механизма за решавање спорова, чист пример регионалног аранжмана, за разлику од КЕБС који чини регионалну агенцију. Даље, КЕБС активира своје механизме за једну од својих држава учесница - СФР Југославију, за шта има легитимитет, док ЕЗ реагује као регионални аранжман којем СФР Југославија не припада, те се решавање спорова мирним путем од стране ЕЗ може посматрати као посредовање „на захтев страна за пружање помоћи и лакшег одвијања преговарачког процеса”, како стоји у Бријунској декларацији.⁷⁸⁸ Највећи проблем настаје у оном тренутку када ЕЗ олакшава преговоре у оквиру Конференције о Југославији, посматрајући своје услуге о медијацији

---

⁷⁸⁵ Frank Hoffmeister, „The European Union and the Peaceful Settlement of International Disputes”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 11, 2012, стр. 80.

⁷⁸⁶ Kjell Skjelsbæk, „Peaceful Settlement of Disputes by the United Nations and Other Intergovernmental Bodies”, *Cooperation and Conflict*, Vol. XXI, 1986, стр. 143.

⁷⁸⁷ Steven Blockmans, Ramses A. Wessel, „The European Union and Peaceful Settlement of Disputes in its Neighborhood: the Emergence of a New Regional Security Actor”, *The European Union and Global Emergencies: A Law and Policy Analysis*, Antonio Antoniadis, Robert Schütze, Eleanor Spaventa (Eds.), Hart, Oxford 2011, стр. 80.

⁷⁸⁸ Obrad Račić, „Mirno rešavanje sporova i traženje rešenja za jugoslovensku krizu”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 93.

преговора као мирно решавање спорова између држава, јер криза у Југославији не представља међудржавни спор, већ спор између различитих заинтересованих страна у оквиру једне државе, чиме је довела у заблуду бар једну страну у преговорима - СФР Југославију. Да није у питању међудржавни спор, то препознаје и Савет безбедности УН, јер његове резолуције које су се тичале оружаних сукоба у Југославији донете су на основу главе VII Повеље УН која предвиђа мере за поновно успостављање међународног мира и безбедности, а на основу Главе VI Повеље УН која обавезује државе на мирно решавање међусобних спорова.⁷⁸⁹ Дакле, поново је КЕБС пре позван да реагује на поновно успостављање мира путем својих механизма. Међутим, ни његови механизми се нису показали као делотворни, те ће их и ОЕБС развијати током целе деценије.⁷⁹⁰ ЕЗ принцип решавања спорова мирним путем, као и друге принципе УН, у контексту решавања југословенске кризе тумачи на такав начин да унутардржавни спор претвара у међудржавни спор, чиме је дала политички основ за даље признавање независности сецесионистичких република. Дакле, у питању је поновно неконвенционално тумачење основних принципа међународног права од стране ЕЗ када је у питању западни Балкан, поткрепљено политичким и моралистичким вредностима. Треба поменути и да спорови и конфликти немају исту природу када је у питању примена међународног права. На спорове се дефинитивно примењују норме међународног права које важе у доба мира, док се у конфликтима примењују норме међународног права које важе у време оружаних сукоба. С тим у вези ни начини преговарања не могу бити исто примењиви на ситуацију спора и ситуацију конфликта. Даље, сам механизам посредовања у решавању спора мирним путем дискредитован је унилатералним признањима нових држава, пре доношења консултативних мишљења од стране „Бадинтерове комисије”, а сам председавајући ЕЗ, премијер Луксембурга Жак Пос изјављује да решавање југословенске кризе од стране ЕЗ која није била политички спремна за такав подухват, је било морално оправдано због претњи по међународну безбедност на границама ЕЗ. Најзад, извучено из контекста тумачење мирног решавања спорова од стране ЕЗ, какво се предвиђено Повељом УН, у једну руку има последично везе и са чињеницом да ни сам Савет безбедности УН није доносио пуно одлука на основу Главе VI, те се сматра да је овај део Повеље занемарен у пракси.⁷⁹¹ Бруно Сима у том контексту уочава да многе од описаних мера у Повељи УН (члан 33) за мирно решавање спорова нису често коришћене или чекају на први тест у пракси.⁷⁹²

Проактиван приступ југословенској кризи односно развијање механизма за посредовање у конкретној кризи дао је даљи подстрек ЕУ да развије сопствене механизме за решавање спорова и употребу силе у оквиру своје заједничке спољне и безбедносне политике. Током југословенске кризе ЕУ није користила силу, иако је председавајући ЕЗ Жак Пос изнео ту идеју - да се у СФР Југославију упуте европске војне снаге. Међутим,

---

⁷⁸⁹ На основу Главе VI Савет безбедности УН донео је резолуцију о ембаргу на увоз оружја на целој територији Југославије, не раздвајајући државе као учеснице у сукобу.

⁷⁹⁰ Ljubivoje Aćimović, „KEBS i jugoslovenska kriza”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 163-164.

⁷⁹¹ Steven R. Ratner, „Image and Reality in the UN’s Peaceful Settlement of Disputes”, *the European Journal of International Law*, Vol. 6, Issue 3, 1995, стр. 428-431.

⁷⁹² Bruno Simma, *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Vol. 1, Oxford University Press, Second Edition, Oxford 2002, стр. 588.

такав предлог није заживео пре свега због противљења Уједињеног Краљевства. Такву интервенцију је с друге стране имала НАТО, нарочито у Босни и Херцеговини, која је уједно и организација војног карактера, па је за такав подухват имао и војну структуру.⁷⁹³

ЕУ касније развија механизме за решавање спорова у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике. Кризно управљање је један облик тих механизма, које може бити активирано позивом државе у питању и по допуштењу Савета безбедности УН да ЕУ пошаље своје мисије. Тиме ЕУ добија преображај из регионалног аранжмана у регионалну агенцију, јер у оквиру свог политичког деловања може спроводити активности у циљу очувања мира, превенције конфликта и јачања међународне безбедности, у складу са циљевима и начелима Повеље УН.⁷⁹⁴ На такав начин ЕУ успоставља своје две војне мисије: у Северној Македонији и Босни и Херцеговини.⁷⁹⁵ Такође, не само прве војне мисије, већ и прве полицијске мисије ЕУ успоставља на западном Балкану.⁷⁹⁶ Такве мисије ЕУ успоставља из разлога одржања мира и безбедности на западном Балкану, јер се он налази на непосредним границама са ЕУ, те из његове нестабилности ЕУ види директну претњу по безбедност ЕУ и њених држава чланица, што је прилично екстензивно тумачење нарушавања мира и безбедности. У принципу такво екстензивно тумачење нарушавања међународног мира и безбедности пружа ЕУ основ да тестира своје могућности упућивања екстерних војних и других мисија, те је регион западног Балкана био најлакше поднебље за испробавање реалних капацитета спољних интервенисања од стране ЕУ, будући да те државе имају аспирације за чланство у ЕУ. Употребу силе ЕУ је самоограничила принципима међународног права, а Савет безбедности УН јој је то као регионалној агенцији допустио. ЕУ на истим линијама поштовања принципа међународног права развија и Европску стратегију безбедности која би требало да допринесе и мирном решавању спорова. У односу на западни Балкан, политика проширења, иако поставља услове добросуседских односа који подразумевају као крајњи исход решења билатералних спорова између држава на западном Балкану, не представља сама по себи средство за мирно

---

⁷⁹³ Vladimir Bilandžić, „Angažovanje Evropske unije i NATO-a u rešavanju jugoslovenske krize”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 187.

⁷⁹⁴ Члан 21 став 2 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007*, *Official Journal C 326*, 26/10/2012 P. 0001 - 0390, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 07/03/2020.

⁷⁹⁵ Заједничке акције Савета 2003/92 од 27. јануара 2003. године и 2004/570 од 12. јула 2004. године, *Council Joint Action 2003/92/CFSP of 27 January 2003 on the European Union military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, *Official Journal* 2003, L 34/26, *Council Joint Action 2004/570/CFSP of 12 July 2004 on the European Union military operation in Bosnia and Herzegovina*, *Official Journal* 2004, L 252/10.

⁷⁹⁶ Заједничке акције Савета 2002/210 од 11. марта 2002. године, 2004/789 од 22. новембра 2004. године и 2005/826 од 24. новембра 2005. године, *Council Joint Action 2002/210/CFSP of 11 March 2002 on the European Union Police Mission*, *Official Journal* 2001, L 70/1, *Council Joint Action 2004/789/CFSP of 22 November 2004 on extension of the European Union Police Mission in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (EUPOL PROXIMA)*, *Official Journal* 2004, L 348/40, *Council Joint Action 2005/826/CFSP of 24 November 2005 on establishment of an EU Police Advisory Team (EUPAT) in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM)*, *Official Journal* 2005, L 307/61.

решавање спорова, нарочито што то на тај начин политика проширења није дефинисана ни у једном документу УН и ЕУ. Међутим, фактички посматрано, политика проширења то јесте, што се може видети из директних условљавања држава чланица ЕУ држава које су изван ЕУ по основу билатералних нерешених питања. Такве ситуације се дешавају што у моменту стицања статуса кандидата, и отварања преговарачких поглавља, што у у тренутку самог приступа нове државе чланице ЕУ (спор Словеније и Хрватске око Пиранског залива). Шта више, и у оквиру „Берлинског процеса” формиран је посебан механизам за решавање билатералних спорова, како би се ово питање решило изван испуњавања конкретних обавеза из споразума о стабилизацији и придруживању.

Најзад, када је реч о „Косову” и мирном решавању спорова (иако опет није реч о решавању међудржавних спорова) ЕУ је путем слања специјалног известиоца за преговоре између Београда и Приштине - Мартија Ахтисарија, применила исти принцип какав је примењивала током југословенске кризе - учинила је унутардржавно питање међународним спором. Како сам извештач након бројних преговора закључује да ни једна ни друга страна у спору не чине уступке око преговора, он своју мисију окончава предлогом за независност „Косова”.⁷⁹⁷ Тиме поново ЕУ на простору западног Балкана даје политичке и моралне основе за формирање нових држава, а на уштрб процеса мирног решавања спорова, чему наводно претендује. Иако нису све чланице ЕУ признале независност „Косова”, ЕУ је своју прву и највећу цивилну мисију - EULEX успоставила управо на простору западног Балкана, нарушавајући тиме интерпретацију међународног права и међународног поретка којег чине државе.⁷⁹⁸

6. Однос Европске уније према обавези држава да сарађују у складу са Повељом Уједињених нација и према обавези испуњавања обавеза у складу са принципом добре вере

Обавеза држава да сарађују уско је повезана са обавезом мирног решавања спорова. Ту везу је лако уочити и кроз Декларацију УН о превенцији и отклањању конфликта и ситуација које могу угрозити међународни мир и безбедност и о улози Уједињених нација у овом погледу (Резолуција Генералне скупштине УН 43/51), јер она потврђујући да државе све спорове морају да решавају мирним средствима на такав начин да међународни мир, безбедност и правда не буду угрожени, позива државе и да ојачају сарадњу извршавајући своје међународно преузете обавезе у доброј вери.⁷⁹⁹ Обавеза сарадње односно развијања пријатељских односа на основу поштовања принципа једнаких права и права на самоопредељење народа уврштена је у основне циљеве УН. Сарадња држава у том смислу

---

⁷⁹⁷ *Supra note 634.*

⁷⁹⁸ Steven Blockmans, Ramses A. Wessel, „The European Union and Peaceful Settlement of Disputes in its Neighborhood: the Emergence of a New Regional Security Actor”, *The European Union and Global Emergencies: A Law and Policy Analysis*, Antonio Antoniadis, Robert Schütze, Eleanor Spaventa (Eds.), Hart, Oxford 2011, стр. 94.

⁷⁹⁹ Giorgio Bosco, „New Trends on Peaceful Settlement of Disputes between States”, *North Carolina Journal of International Law And Commercial Regulation*, Vol. 12, No. 2, Article 3, Fall 1991, стр. 252-253.

подразумева сваки облик сарадње којим би се унапредили међудржавни односи на такав начин да не угрожавају суверену једнакост држава, односно да коришћење или претња силом не буду институционализовани као инструмент за стицање политичких добитака, а на уштрб других држава.

Мотивисани развојем пријатељских односа између држава и остваривањем дубље сарадње, европске државе се ујединују кроз регионалну међувладину организацију - ЕУ. Тако уједињене, државе остварују дубљу и привилегованију сарадњу у односу на остатак света. Прво, у економском смислу та сарадња је достигла скоро врхунац утврђивањем заједничке монетарне политике, а јединствено унутрашње тржиште осим што је уклонило све протекционистичке баријере, подстакло је развој социјалне политике ЕУ. Осим слобода кретања капитала, услуга и инвестиција, слобода кретања људи, укључујући радну миграцију унутар ЕУ, на једном већем тржишту рада, у односу на тржиште рада сваке од држава појединачно, омогућило је у двострукој мери економски просперитет грађана држава чланица ЕУ (и грађана ЕУ, пошто је развијен и концепт грађанства ЕУ). ЕУ је током година развила и свој културни идентитет - као заједница народа Европе, заснована на вредностима ЕУ, за које су се све чланице сагласиле да су њихове заједничке вредности: поштовање људског достојанства, слобода, демократије, једнакости, владавине права и поштовања људских права, укључујући и права која припадају мањинама.⁸⁰⁰ У погледу Повеље УН овакво организовање држава представља одличан пример да државе кроз сарадњу могу да пренебрегну евентуалне спорове међу собом. Међутим, сарадња подразумева и изradу нових правила која предвиђају посебне обавезе између држава чланица ЕУ. А за тумачење права и обавеза из права ЕУ установљено је и посебно судско тело - СПЕУ, који представља чувара правног поретка ЕУ. Улога СПЕУ је велика када је питању развијање сарадње између држава, јер је управо СПЕУ допринео позиционирању те сарадње у односу на сарадњу коју државе чланице ЕУ могу имати билатерално са трећим државама или у оквиру међународних организација. С обзиром на обавезност спровођења права ЕУ у државама чланицама ЕУ, треба приметити и ограничења у погледу развоја сарадње са трећим државама и међународним организацијама. Иако Уговор о Европској унији чини да спецификоване вредности, начела и циљеви својствени ЕУ буду усклађени са општим принципима међународног права, попут унапређења вредности ЕУ у свету уз поштовање принципа међународног права, неке друге норме европског права тај аспект ограничавају. Насупрот Декларацији која чини Анекс Лисабонског споразума да одредбе из области заједничке спољне и безбедносне политике неће угрожавати постојеће правне основе, одговорности и моћи држава чланица ЕУ у односу на, између осталог, обавезе које проистичу из чланства у Савету безбедности УН, одредбе из домена заједничке спољне и безбедносне политике чине другачију ситуацију. Довољно је анализирати члан 34 став 2 Уговора о Европској унији који каже да заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ мора бити узета у обзир од стране држава чланица ЕУ које су истовремено чланице Савета безбедности УН. Наиме, не само да је потребно да државе чланице ЕУ усклађују своју заједничку спољну и безбедносну политику, већ је потребно да то чине и изван оквира ЕУ,

---

⁸⁰⁰ Члан 2 Уговора о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326, 26/10/2012 P. 0001 - 0390*, на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>, 07/03/2020.

када врше највишу одговорност о питањима у погледу одржања међународног мира и безбедности. Практично, то значи да Француска и Уједињено Краљевство, док не оконча свој излазак из ЕУ, као сталне чланице Савета безбедности УН и евентуално нека држава ЕУ која је нестална чланица Савета безбедности УН у двогодишњем мандату, треба да имају исте позиције када одлучују о томе да ли су међународни мир и безбедност нарушени. Такође, предвиђа се и обавеза да о својим активностима у оквиру Савета безбедности УН држе у току и остале државе чланице ЕУ, као и високог представника ЕУ за заједничку спољну и безбедносну политику, и да у оквиру њих бране и интересе ЕУ, што никако није предвиђено Повељом УН. Повеља УН међународни мир и безбедност јасно дефинише као највиши циљ УН, што представља усаглашени интерес међународне заједнице, искључујући тиме партикуларне интересе држава и других ентитета од значаја или не за међународно право. На крају, Уговор о Европској унији предвиђа и обавезу држава чланица Савета безбедности УН да, уколико је потребно, позову високог представника да изложи ставове ЕУ на седницама Савета безбедности УН.⁸⁰¹ Овакав вид привилеговане сарадње између држава чланица ЕУ, свакако иде на уштрб држава чланица које то нису, јер када Савет безбедности УН разматра питања из своје надлежности - очување међународног мира и безбедности, не би требало да било који субјект међународног права има олакшан приступ „затвореном клубу”, а камоли када је реч о међународној организацији, која је, ипак, деривативни субјект међународног права и не чини чланицу УН. Практично, тиме се урушава једнакост између суверених држава у међународној заједници да на једнак начин врше своја права, уживају привилегије и извршавају обавезе, јер друге државе чланице УН можда неће бити позване на исте седнице Савета безбедности УН како би изложиле своје ставове о одређеном питању које Савет безбедности УН разматра. Даље, потпуно одступање од онога што предвиђа члан 103 Повеље УН - да се одлуке Савета безбедности морају извршавати, чинећи их супериорнијим обавезама у односу на друге обавезе по међународном праву, уочава се када СПЕУ у случајевима „Кади” и „Ал Баркат” налази да прописе ЕУ донете у складу са резолуцијама Савета безбедности УН треба поништити, јер су у супротности са основним вредностима ЕУ. Тиме је СПЕУ одлучио да вредности ЕУ имају супериорнију вредност у односу на резолуције Савета безбедности УН, супротно члану 103 Повеље УН.⁸⁰² Најзад и само тумачење од стране СПЕУ да „мешовити уговори” спадају у надлежност заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ у случају „Погона Мох”, ограничавајући механизме других међународних организација, а нарочито у случају UNCLOS која је један од ретких међународних инструмената која има посебан механизам за решавање спорова између држава, представља ограничавање сарадње у духу развијања пријатељских односа, али и спречавање других надлежних инстанци, за које су се у националном својству изјасниле државе чланице ЕУ, да реше међународне спорове. Тиме се подрива и начело развоја сарадње између држава.

Правно устројство ЕУ, са СПЕУ као судском instanцом за решавање спорова између држава чланица ЕУ, само по себи умногоме издваја и ЕУ и њене чланице од општих принципа међународног права, односно савесног и испуњавања у доброј вери обавеза по

---

⁸⁰¹ Steven Blockmans, Ramses A. Wessel, „The European Union and Peaceful Settlement of Disputes in its Neighborhood: the Emergence of a New Regional Security Actor”, *The European Union and Global Emergencies: A Law and Policy Analysis*, Antonio Antoniadis, Robert Schütze, Eleanor Spaventa (Eds.), Hart, Oxford 2011, стр. 78.

⁸⁰² *Supra note 289.*

међународном праву од стране држава чланица ЕУ. Међутим, какве импликације поштовања обавезе држава да сарађују у складу са Повељом УН и обавезе испуњавања обавеза у складу са принципом добре вере имају односи ЕУ према западном Балкану? Ситуација је знатно компликованија него у претходно илустрованом примеру који се тиче држава чланица ЕУ, не само из разлога што ЕУ има неспоран политички утицај на државе западног Балкана, већ такав однос има своје отелотворење и утицај на јединство међународног права. Прво, однос ЕУ према развијању пријатељских односа између држава на западном Балкану је покровитељски приступ, јер је ЕУ кроз различите регионалне иницијативе, почев од Пакта за стабилност за југоисточну Европу из 1999. године, подстицала сарадњу између других држава, „извозећи” на тај начин сопствени облик сарадње на економском, трговинском и другим плановима. Једноставно посматрано, обезбедити организацијски оквир и финансијска средстава за унапређење сарадње између других држава по угледу на сопствени пример, а уз пристанак тих других држава, конкретно држава на западном Балкану, чини савршен пример унапређења и поштовања обавезе сарадње између држава каква је прописана циљевима УН. Међутим, начини којима се она остварује у погледу међународног права могу бити спорни. Већ је поменуто да Декларација УН о превенцији и отклањању конфликта и ситуација које могу угрозити међународни мир и безбедност и о улози Уједињених нација у овом погледу искључује условљавање сарадње која ја заснована на једнакости између држава. Прво, однос снага у оквиру политике проширења свакако није уравнотежен када је реч о односу ЕУ и било које државе кандидата за чланство у ЕУ или државе са таквим аспирацијама, јер испуњеност критеријума током преговарачког процеса одређује ЕУ, тј. оцена ЕУ о испуњености критеријума за чланство у ЕУ је једина релевантна оцена за улазак нових држава у ЕУ. Ово практично значи да модалитете сарадње између држава на западном Балкану у највећој мери одређује ЕУ и да је она крајња инстанца, са свим својим институцијама увезаним у систем наднационалности, која одређује да ли је та сарадња достигнута у обиму и садржају како је ЕУ замислила. Пример сарадње са Међународним кривичним трибуналом за Југославију је један од таквих примера условљавања, јер за западни Балкан тај критеријум чини додатни критеријум и умногоме захтева сарадњу и процес помирења на западном Балкану. Ту су и многи други примери, јер избегавајући изолацију из регионалних иницијатива, односно из свих процеса који воде европској интеграцији, Србија је прихватила да „Косово” под условима неконвенционалног начина представљања узме учешће у регионалним иницијативама, иако међународно право и Устав Републике Србије препознају Косово и Метохију као аутономну покрајину Србије. Дакле, ЕУ доприноси развоју пријатељских односа између држава политиком условљавања, као што је и раније било приказано, а то умногоме чини последицу изградње идентитета ЕУ као „меке моћи”, што би значило да је ЕУ са својим заједничким политикама нормативно различита у погледу права и обавеза по међународном праву. Међутим, та нормативна различитост итекако има утицај по јединство међународног права, јер свака девијација праксе у међународном праву доприноси његовој фрагментацији, како у материјалном тако и у институционалном смислу.

Евидентно је да ЕУ спроводи ту своју „нормативну различитост” путем својих политика. Међутим, фрагментација међународног права, према неким мишљењима попут оног какво излаже Ан Петерс, није само на извору претендујућих „самодовољних режима”, већ је њен извор и у координацији спољнополитичких активности држава.⁸⁰³ Недовољност

---

⁸⁰³ *Supra note 226.*

координација на унутрашњем плану држава може и у великој мери узроковати дисонаце на спољашњем плану деловања држава. Такав феномен се осликава на два нивоа када је у питању однос ЕУ са државама западног Балкана. Прво, државе које не признају независност „Косова” не треба да дозволе уставновљење мисије EULEX на Косову и Метохији, јер за то је потребна сагласност и Србије. Одсуствовањем са састанака на којима су представници привремене институције самоуправе у Приштини, а одобрењем мисије која је имплементирана на територији Србије, државе које не признају „Косово” шаљу дисонантне поруке о признању „Косова”. На исти начин, када је Србија прихватила наметнуту цивилну мисију од стране ЕУ, ЕУ је прерано желела да је повуче са њене територије, што би значило да је правна реформа и изградња институција на Косову и Метохији окончана према процени ЕУ, а да истовремено релевантне међународне организација (УН, ОЕБС) и даље достављају извештаје о систематском угрожавању права Срба и других мањински заступљених националних заједница на Косову и Метохији. Притом, представници привремене институције самоуправе у Приштини, иако им је дат јасан услов за учешће у регионалним иницијативама, крше своје преузете обавезе, а у недостатку правних механизма за кажњавање таквих поступака нарушавања сарадње и испуњавања обавеза, то чине у континуитету. Друго, из разлога непрактичности изолације из међународне заједнице, што између осталог чини и једну од мера репресалија какве може приписати Савет безбедности УН, Србија и друге државе на западном Балкану прихватају диктат ЕУ, који је у принципу сачињен од већинских гласова држава чланица у Савету (обрачун квалификоване већине), политичких, а не националних групација у ЕП и националних политика држава чланица ЕУ (22 државе „признавача” насупрот 5 држава „непризнавача независности „Косова”). Стога, иако подстицање сарадње између држава од стране ЕУ доприноси имплементацији конкретних пројеката сарадње по угледу на сарадњу у оквиру ЕУ (оснивање Енергетске заједнице, постепено укидање трошкова роминга, признавање академских и професионалних квалификација и др), она је заснована на непоштовању суверенитета држава на западном Балкану и непоштовању једнакости држава уопште.

Најзад, што се тиче извршавања обавеза по међународном праву у доброј вери, јако је тешко утврдити да ли ЕУ и државе кандидати са аспирацијама за чланство у ЕУ извршавају обавезе предвиђене Споразумом о стабилизацији и придруживању из два разлога. Када је реч о извршавању обавеза од стране ЕУ, једина инстанца која о томе може да се изјасни је сама ЕУ, јер је она једини и врховни *оцењивач* да ли су обе стране сагласно одредбама Споразума испуниле своје обавезе које су њиме предвиђене. Дакле, уколико нека држава кандидат сматра да испуњава услове за чланство, а да то није није уважено од стране ЕУ, у пракси може само да истрпи одлагање стицање чланства. Идеално посматрано, по међународном праву, уколико би се ЕУ (али и њене државе чланице) и држава кандидат за чланство сложили о решавању спора путем арбитраже, то је у теорији изводљиво. Међутим, тако нешто се никада није догодило у пракси, нити је изгледно да нека од држава кандидата у будућности тражи арбитражно решавање спора, уколико нека држава сматра да ЕУ није у правој мери уважила њено испуњавање обавеза по Споразуму о стабилизацији и придруживању. Друго, када је у питању западни Балкан, ЕУ, не само да је усвојила нове критеријуме за придруживање („Мадридски критеријум”, обавеза сарадње са Међународним кривичним трибуналом за Југославију и немогућност уласка Србије у ЕУ докле год се питање „Косова” не реши), већ се датуми коначне интеграције западног Балкана у ЕУ

константно одлажу, уз паралелно осмишљавање нових облика регионале сарадње,⁸⁰⁴ чији је ЕУ покровитељ. То је потврдило и усвајање Стратегије за Западни Балкан у фебруару 2018. године која предвиђа да се државе западног Балкана интегришу у ЕУ до 2025. године. Међутим, Француска је на ту Стратегију, ставила нешто попут интерпретационе изјаве да проширење ЕУ зависи не само од спремности држава кандидата да се прикључе ЕУ, већ и од саме спремности ЕУ да их прихвати, алудирајући на потребе унутрашње консолидације ЕУ. Да је то заиста била намера Француске сведоче две чињенице: изостанак сагласности Француске за давање статуса кандидата Албанији и Северној Македонији⁸⁰⁵ и предлагања нове методологије за преговоре о приступању ЕУ за западни Балкан.⁸⁰⁶ Усуд периферије западног Балкана у односу на ЕУ, осликава се и кроз нејасноћу преклапања европских и атлантских интеграција држава западног Балкана. Док прве подразумевају чланство у ЕУ, друге подразумевају чланство у НАТО. Иако никада званично формулисано, чланство у НАТО према неким схватањима може представљати део критеријума за чланство у ЕУ, иако нема никаквог поклапања када је реч о обавезама држава кандидата по закљученим споразумима о стабилизацији и придруживању.

Из илустрованог се може закључити да односе ЕУ према западном Балкану одређују првенствено политички, а не правни критеријуми, који би могли бити тумачени кроз испуњавање преузетих обавеза из Споразума о стабилизацији и придруживању од стране ЕУ од стране држава са аспирацијом за чланство у ЕУ. С тим у вези, колико год ЕУ имала врло развијен облик подстицања сарадње између сопствених држава чланица, подстицање сарадње на западном Балкану одвија се кроз условљавање, које тешко да може да допринесе изградњи поверења и сарадње између држава на западном Балкану. На крају, извршавање обавеза у доброј вери подлеже оценама испуњавања политичких, а тек у нешто мањој мери правних критеријума.

7. Вредности Европске уније и норме европског права у односу на фрагментацију међународног права: правна несигурност и девијација институционалне праксе

Свака заједница, било да је у питању заједница држава или људи, има своје вредности. Чак и када нема „папира” на којем су те вредности написане, подразумева се да одређене вредности и правила окупљају око себе извесан број друштвених чинилаца, који су се изричито или прећутно сложили да су неке вредности и правила неповредиви и да имају вишу вредност у односу на друга правила. У праву постоји разлика између правних и моралних вредности, и у пракси долази до њиховог сучељавања у виду онога шта каже право и онога што би била правда, јер оно што је праведно може бити под утицајем уплива моралних вредности у поље правних вредности. Ни у међународном праву то није страна

---

⁸⁰⁴ Некада се и саме организују тезећи репликацији стварања унутрашњег тржишта попут оног какво постоји унутар Европске уније - пример „Мини-Шенгена”.

⁸⁰⁵ Новински чланак „Како Европа издаје Западни Балкан”, *How the European Union is Betraying the Western Balkans*”, *Washington Post*, 21 May 2019, на <https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/05/21/how-european-union-is-betraying-western-balkans/>, 07/03/2020/

⁸⁰⁶ *Supra note 687.*

ситуација. Наиме, појава доктрине хуманитарне интервенције и права на заштиту мотивисана је моралним захтевима насупрот ограничењу које потиче из међународног права да је забрањено мешати се у послове других држава, односно могуће је само у случају угрожавања међународног мира и безбедности према јасно утврђеним процедурама. Међународно јавно право кроз своје основне принципе, императивна правила и обавезе према међународној заједници као целини утврђује и основне вредности међународне заједнице. Они не само да имају вишу хијерархијску вредност у односу на партикуларне вредности других заједница и у односу на секундарне норме међународног права и његових подсистема, већ доприносе систематском тумачењу међународног права и његовом јединству, универзалности и хармоничности. Свака друга правна норма нужно се мора тумачити у светлу тих правила, јер се у супротном подривају темељи међународног права, што производи и последице по државе, као субјекте међународног права. Начело хармонизације, дакле, мора бити примењено сваки пут када се решава конфликт између норми пред било којом међународном судском инстанцом. Даље, како се и употреба или претња силом тумачи кроз основне принципе међународног права, свако различито тумачење ових норми и мимоилажење основних правила о употреби силе угрожава највишу вредност данашње заједнице - међународног мира. Међутим, највећи проблем лежи у томе што међународно право нема обавезујућу надлежност и чак и у случају да одговорност за повреду мира доспе пред неки међународни суд који донесе пресуду решавајући конкретан међународни спор, јер не постоји механизам за принудно извршавање међународних обавеза.

Према Повељи УН, међународни мир се остварује кроз поштовање принципа и циљева УН, и с тим у вези извршавање обавеза држава чланица да те принципе поштују. Члан 103 Повеље УН прописује да обавезе држава чланица УН по основу Повеље УН имају предност у односу на обавезе по основу других споразума, независно од момента њиховог закључења те се максима да накнадни пропис има предност над претходним прописом у овом случају не примењује, а то је утврдио и Међународни суд правде у својој пресуди о „Војним и паравојним активностима у и против Никарагве”. Осим тога, примат међународног права над националним правима утврђен је и у VCTL, јер државе не могу да се позивају на своје унутрашње право како би оправдале то да су пропустиле да изврше своју обавезу према закљученом међународном споразуму, у шта спада и Повеља УН, јер је она осим оснивачког документа УН, по својој природи међународни споразум који утврђује права и обавезе својих потписница односно страна које су га прихватиле на други начин. Из самих услова за стицање чланства у УН види се да други критеријуми осим оних наведених у члану 4 Повеље УН, међу којима су способност и воља извршавања обавеза по основу Повеље УН⁸⁰⁷, немају значај, што је оценио и Међународни суд правде у свом саветодавном мишљењу о условима пријема државе у чланство УН.⁸⁰⁸ Наиме, из тога се закључује да изостанак извршавања обавеза по Повељи УН не може бити оправдан другим

---

⁸⁰⁷ Првопобројани критеријуми су да је у питању држава и да је та држава мирољубива (енг. *peace-loving*).

⁸⁰⁸ Саветодавно мишљење Међународног суда правде о условима пријема државе у чланство Уједињених нација, *Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter)*, *Advisory Opinion of 28 May 1948, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports 1948*, стр. 62-63, на <https://www.icj-cij.org/files/case-related/3/003-19480528-ADV-01-00-EN.pdf>, 08/03/2020.

међународним обавезама, јер у супротном се чланство државе у УН доводи у питање. Иако се VCLT бави уговорима између држава, као примарним субјектима међународног права, иста логика се примењује и на обавезе које проистичу из мултилатералних споразума било да су у питању оснивачки документи других међународних организација или обавезе садржане у актима донетим на основу тих докумената, те свако позивање на те обавезе не може бити изговор да пропуштање извршавања обавеза по основу Повеље УН.

Како у међународном праву не постоји механизам за принудно извршење пресуда у споровима између држава, већ извршење пресуда умногоме зависи од воље и намере држава да се повинују међународном праву, још већи проблем се јавља у случају међународних организација, јер одсуство примарних правила о одговорности међународних организација и немогућност да међународне организације буду странке пред судом, у великој мери у пракси допуштају да међународне организације воде „посебан живот” мимо могућности међународног права да врши контролу прво над стварањем прописа у оквиру међународних организација у смислу сагласности са општим принципима међународног права, и друго да у случају повреде примарних норми међународног права предузме адекватне кораке у циљу исправљања тих повреда. Предвиђање постојања регионалних аранжмана Повељом УН имало је за циљ да „растерети” органе и капацитете УН како би се операционализација њених циљева и принципа препустила оним механизмима и удружењима држава које би кроз међусобну сарадњу у духу добре вере кроз елаборацију правила и конкретне мере операционализовале циљеве и принципе УН, сагласно њиховим регионалним обичајима у погледу развоја сарадње. Трошкови трансакција и дељење заједничке прошлости географски блиских држава природно упућују на ближе облике сарадње тих држава. Међутим, регионални аранжмани и регионалне агенције у Повељи УН нису на довољан начин разрађени, ни у погледу њиховог институционалног отелотворења, ни у погледу њихових конкретних обавеза, осим што се предвиђа да регионални аранжмани и регионалне агенције могу предузимати активности у циљу мирног решавања спорова и принудне акције са експлицитним одобрењем Савета безбедности УН, уз обавезу да о спровођењу својих принудних активности редовно извештавају Савет безбедности УН.⁸⁰⁹ Повеља УН је, дакле, операционализацију регионалних организација оставила за практично коришћење ових одредби.

Након усвајања Повеље УН, ЕУ спада међу прве покушаје регионалног организовања, који су не само допуштени међународним правом, јер се такве организације успостављају на основу међународног права, закључивањем међународног споразума, већ је њихово стварање и охрабрено у духу развијања поверења и сарадње између држава. Међутим, услед свог правног устројења и спољнополитичког деловања у међународној заједници, ЕУ заиста поседује специфичности које никако нису занемарљиве у погледу разматрања феномена фрагментације међународног права. Постојање тих специфичности које је ЕУ развила у пракси не значе да ЕУ треба да буде изузета од општих правила и правила о одговорности међународних организација, које би пожељно једног дана биле устројене на правнообавезујући начин, већ из разлога недостатка таквих примарних правила, ЕУ је развила специфичности које је у односу на последице по међународно право

---

⁸⁰⁹ Чланови 52-54 Повеље Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/DPI/2587, *Charter of the United Nations, Articles 52-54, UN Public Documentation, San Francisco, 1945*, на <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>, 08/03/2020.

разликују од других међународних организација. Без обзира што је ЕУ интеграционе, а не кооперационе природе, а такво постављање ЕУ не сме да има последице по јединство међународног права.

Поменуто је да ЕУ у свом оснивачком уговору утврђује посебне циљеве и вредности ЕУ који морају бити у складу са међународним правом. Како Повеља УН утврђује суверену једнакост држава и забрану мешања у послове других држава, без обзира на њихово политичко, социјално или друго уређење, увиђа се да промоција вредности ЕУ заснована на демократији фаворизује један облик уређења држава. Иако ЕУ промоцију демократије врши ненасилним средствима, демократија овако постављена чини инструмент за постизање спољнополитичких циљева. Даље, демократичност правних прописа ЕУ подлеже оцени СПЕУ, односно уколико ЕУ усвоји неке одлуке супротно начелима ЕУ заснованим на поштовању демократије, СПЕУ, у свом капацитету врховног судског ауторитета за тумачење права ЕУ, може поништити те одлуке. Проблем се јавља уколико су те одлуке усвојене на основу резолуција Савета безбедности које су обавезне за све државе чланице ЕУ, како је то представљено у обједињеним случајевима „Кади” и „Ал Баркад”, где је СПЕУ гарантована људска права и основних слобода у ЕУ подигао на ниво приближан поимању когентних норми ЕУ. Даље, СПЕУ је и „суптилни” стваралац правног поретка ЕУ, јер кроз своје пресуде и мишљења утврђује и нове обавезе по државе чланице ЕУ, што неспорно превазилази конвенционалне надлежности било које судске инстанце у међународној заједници, али и у националним правима, сходно принципу поделе власти.

Спорна је и улога СПЕУ у утврђивању особеног односно новог правног поретка међународног права, још од шездесетих година када је пресуђивао у случајевима „Ван Генд Ден Лос” и „Коста против Енел”, чинећи уговоре ЕУ уговоре који имају вишу вредност у доносу на „обичне” међународне споразуме. „Више од обичног међународног уговора” чини и Повеља УН, због гарантованих права и предвиђених обавеза које се односе на све државе у међународној заједници, те у смислу одсуства хијерархије извора међународног права, Повеља УН осигурава да некаква хијерархија у међународном праву постоји. Уколико су се државе чланице ЕУ сагласиле да право ЕУ буде изнад њихових националних прописа, оне нису могле да се сагласе да правни прописи ЕУ буду изнад основних принципа међународног права, чак и да јесу, то би у теорији угрозило њихово чланство у УН, јер је свака држава појединачно обавезна да извршава обавезе по Повељи УН. У том смислу СПЕУ не може претендовати да за државе чланице ЕУ наметне обавезе по праву ЕУ попут оних обавеза по Повељи УН. Проблем се јавља по државе чланице ЕУ у случају непоштовања норми европског права и оне могу одговорати за неизвршење обавеза по праву ЕУ, на исти начин као што могу бити одговорне за неизвршавање обавеза по Повељи УН. Оно што такву ситуацију чини проблематичнијом, јесте да правни поредак ЕУ има развијене механизме принуде, односно предвидео је институционалне и финансијске мере уколико држава чланица ЕУ не изврши пресуду СПЕУ. Насупрот томе такви механизми нису у довољној мери развијени у међународном праву нити их је развио Међународни суд правде, те би само у случају повреде забране употребе силе од стране чланице ЕУ, Савет безбедности УН могао да моментално реагује својим резолуцијама. Међутим ни реаговање Савета безбедности УН у односу на чланице ЕУ у случају започињања аката агресије (нпр. када је НАТО без одобрења Савета безбедности УН извршио акт агресије на СР Југославију 1999. године) није обећавајуће и до сада се у пракси такав случај није догодио. Просто, процедурални аспект за одлучивање о супстантивним питањима у Савету безбедности УН

је ограничавајући, јер је за усвајање резолуције по основу главе VII Повеље УН, у случају нарушавања међународног мира и безбедности потребно, између осталог, да се сложе све сталне чланице Савета безбедности УН. Имајући у виду да су Француска и Уједињено Краљевство истовремено сталне чланице Савета безбедности УН и чланице ЕУ, као и да је чланом 34 УЕУ утврђену обавезу узимања у обзир заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ од стране држава чланица ЕУ које су чланице Савета безбедности УН, мало је вероватно да ће такве резолуције у будућности и бити усвојене. Још једном, правни прописи ЕУ, ограничавајући своје државе чланице, ограничавају примену међународног права, те уместо да његове норме и вредности буду апсолутно надређене свим осталим секундарним нормама, изнета ситуација указује на правну несигурност чак и када су у питању одлуке о најбитнијим питањима у међународној заједници - очување међународног мира и безбедности, а не само у случајевима када СПЕУ утврђује своју надлежност за спорове између држава чланица ЕУ, на основу споразума чије је страна потписница и ЕУ („мешовити споразуми”), спречавајући тако друге судске инстанце да врше своју надлежност поверену међународним споразумима, како је демонстрирано у спору између Ирске и Уједињеног Краљевства у случају „Погона *Мох*”, јер је потписница UNCLOS била и ЕУ.

8. Примена вредности Европске уније и норми европског права у односу на западни Балкан: последице по фрагментацију међународног права

Право и пракса ЕУ саме по себи дају велики допринос фрагментацији међународног права, како је то сумирано у претходном потпоглављу. Последица тога је да су и односи између држава чланица ЕУ устројени принципима и правом ЕУ скоро у истој ауторитативној равни као и нужношћу извршавања обавеза по Повељи УН, уместо да право ЕУ чини секундарне норме међународног права које разрађују примарне норме. Тенденција устројавања ЕУ у „самодовољни режим” јасна је не само у декларативном смислу, већ је то устројавање подупрето у пракси од стране различитих институција и носилаца надлежности у оквиру ЕУ, укључујући и саме државе чланице. Фрагментација међународног права се испољава и кроз још један вид деловања ЕУ: њене спољнополитичке активности. Анализирајући спољнополитичке активности ЕУ према западном Балкану, које уједно не представљају део спољних активности ЕУ, према оснивачким уговорима нити се политика проширења разматра у саставу Савета за спољне послове, већ у саставу Савета за опште послове, политика проширења у погледу међународног јавног права се не може посматрати никако другачије но кроз призму спољних послова ЕУ са трећим државама, нарочито што таквој сарадњи претходи и потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању који утврђује права и обавезе страна потписница уговора.

Пре сумарне анализе последица које политика проширења производи у међународном праву, прво треба представити закључну анализу последица по јединство међународног права у светлу односа ЕЗ/ЕУ према западном Балкану када је у питању сама примена међународног права. Југословенска криза неспорно је имала значајне ефекте у међународном праву из два разлога. Први је да је ауторитативно тумачење основних принципа међународног права дало некакво квази-судско тело („Бадинтерова комисија”), које је чинило помоћни орган Конференције о Југославији коју је сазвала тадашња ЕЗ (ЕУ

у настајању, будући да је кроз годину дана Уговор из Мастрихта ступио на снагу преобразивши ЕЗ у ЕУ, која је као таква имала заједничку спољну и безбедносну политику у оквиру свог другог стуба). Други разлог је што политички опредељено тумачење основних принципа међународног права - дакле, неконвенционално тумачење различитих принципа чија је тумачења раније пружио Међународни суд правде у различитим пресудама и саветодавним мишљењима - уместо да допринесе поновном установљењу међународног мира и безбедности, за које је Савет безбедности УН проценио да су нарушени због оружаних сукоба на територији СФР Југославије, доносећи резолуције на основу главе VII Повеље УН, само потпирио немире и осујетио простор за политички договор између заинтересованих страна. Простор за политички договор је осујећен и унилатералним признавањима независности сецесионистичких држава од стране појединих држава чланица ЕЗ, али и ауторитет ЕЗ да врши посредничку улогу у решавању спорова, које је учинила од самог почетка немира међудржавним спором, иако је реч била о спору унутар једне суверене државе чланице УН.

Да је у питању било спољнополитичко деловање ЕУ према СФР Југославији, а не допринос изградњи мира путем регионалних аранжмана, у прилог иде чињеница да СФР Југославија није чинила државу чланицу ЕЗ, већ је са њом имала потписан Споразум о сарадњи из 1980. године, који је након трговинских споразума које су потписале ЕУ и СФР Југославија, увео и компоненту политичке сарадње. Такав Споразум је, без обзира на садржај о политичкој сарадњи СФР Југославију, чинио само државом потписницом међународног споразума заједно са ЕЗ. Иако је ЈЕА предвидео могућност координисања ставова и наступа држава чланица ЕЗ у односу на спољнополитичка питања, ни ступање на снагу Уговора из Мастрихта неће много променити ситуацију недостатка механизма за спољнополитичко деловање ЕУ у погледу мирног решавања спорова и превенције конфликта, какве је у том тренутку имао КЕБС, бивши на основу тога регионална агенција у духу Повеље УН, већ ће ти механизми бити разрађени касније кроз уговоре из Амстердама, Нице и Лисабона. Без обзира што ЕЗ није била ни политички ни институционално спремна да пружи посредничке услуге у решавању спорова током југословенске кризе, међународно право не искључује могућност пружања посредничких услуга од стране *ad hoc* организованих држава у посредничкој улози, што се може видети и кроз историју решавања спорова од краја Другог светског рата. Међутим, те посредничке услуге треба да обезбеде простор за дијалог, а предложена решења не треба да осујећују дијалог између страна у спору, што је у случају решавања југословенске кризе био евидентан случај. Политички мотивисан наступ ЕУ види се и кроз две чињенице: констатовање распада СФР Југославије кроз документа ЕУ и третирању сецесионистичких држава као посебних субјеката међународног права и осмишљавању услова за стицање независности за које ЕЗ утврђује по први пут у историји савременог међународног права да су у питању когентне норме међународног права (*uti possidetis juris*). Увођење тзв. објективних критеријума за признање држава ремети и установљену праксу држава када је реч о признавању држава и влада, о чему у доктрини постоји декларативна и конситутивна теорија.

У време југословенске кризе, нарочито након објаве свих десет консултативних мишљења „Бадинтерове комисије”, многи међународни правници су се бавили темом легитимитета тих одлука, али и што је много значајније по јединство међународног права у материјалном смислу – начином примене основних принципа међународног права у

решавању југословенске кризе путем Арбитражне комисије. Већина њих у периоду деведесетих година, што је изложено кроз ово поглавље, уочава неконвенционалну природу тумачења принципа међународног права и анализу завршава испитивањем последица по међународно право не дефинишући такав приступ доприносом фрагментацији међународног права, већ у духу констатације да се међународно право развија са потребама међународне заједнице, оставља простор за даље разматрање овакве примене основних принципа међународног права кроз нове примере у будућности. Да је овакво разматрање примене принципа поштовања суверенитета и територијалног интегритета држава, забране мешања у унутрашње послове држава, права на самоопредељење, обавезе мирног решавања спорова и забране употребе или претње силом у међународним односима, обавеза сарадње у циљу развијања пријатељских односа између држава и извршавања обавеза у доброј вери (савесно испуњавање обавеза) било примењено и у другим случајевима у будућности, осим што је то било у случају западног Балкана од стране ЕУ, вероватно би постојали доктринарни радови уважених међународних правника који би из овог примера закључили о прогресивном развоју међународног права. У супротном, овакво тумачење недвосмислено производи последице по међународно право у смислу његове фрагментације, како у материјалном тако и у институционалном смислу, јер чини да клима правне неизвесности у међународном праву буде појачана. То су увиделе и државе чланице ЕУ, али и друге државе чланице УН, када је „Косово” прогласило своју независност. Иако се овај случај по свим карактеристикама разликује од признања независности и државности сецесионистичких република СФР Југославије, и након озбиљних брига по угрожавању људских права на територији Косова и Метохије под прекомерном употребом силе од стране централних власти СР Југославије, државе широм света не признају независност „Косова” што из себичних разлога страха по сопствени територијални интегритет, што због чињенице да право на самоопредељење не подразумева право на самоопредељење националних мањина, јер би такво тумачење изазвало талас захтева за отцепљење делова територије. Индикативно је да већина држава које су на основу овако примењеног тумачења права на самоопредељење признале једнострано проглашену независност „Косова” немају у својим националним правним порецима правне прописе који уважавају уопште право националних мањина, јер националне мањине као такве нису препознате њиховим националним правом. Најчешће су у питању државе које не дозвољавају ни двојна држављанства својим држављанима, али ни не признају двојни национални идентитет какав је на пример постојао у СФР Југославији. Осим тога, ни државност „Косова” није призната због важеће Резолуције 1244 (1999) којом се гарантује територијални интегритет Републике Србије (тада СР Југославије), јер је поштовање резолуција Савета безбедности УН посебна обавеза у односу на друге обавезе по Повељи УН, гарантована чланом 25 Повеље УН. Оно што представља стваран проблем у смислу извршавања обавеза које проистичу из резолуција Савета безбедности УН јесте што три државе које су сталне чланице Савета безбедности УН насупрот сопственој резолуцији признају независност „Косова” док истовремено оцењују безбедносно стање на Косову и Метохији према редовним кварталним извештајима шефа мисије UNMIK. За њихово кршење обавеза према члану 25 Повеље УН, мало је изгледно да ће Савет безбедности УН усвојити било какве мере како би то исправио. Најзад признање држава, иако јесте у „рукама” држава појединачно, не може подлегати оцени легалности према међународном праву, али у духу обавезности Резолуције 1244 (1999) и њеним утврђивањем да успостављањем мисије UNMIK неће бити угрожена сувереност и територијални интегритет Републике Србије, не може се занемарити да неке државе

чланице Савета безбедности УН крше сопствене обавезе у погледу поштовања успостављања међународног мира и безбедности. Међутим, у овом контексту није реч о ЕУ, већ о две њене државе чланице. Међутим, без обзира на ту констатацију, међународно право је угрожено у погледу свог јединства односно једнаког важења за све субјекте међународног права у погледу њихових права и обавеза, јер подривањем члана 25 и Члана 103 Повеље УН се доводи у питање правна извесност за све субјекте међународног права.

Није ово једини начин на који је међународни правни поредак био подриван од стране ЕУ, будући да су државе чланице ЕУ појединачно (укључујући и Француску и Уједињено Краљевство које су сталне чланице Савета безбедности УН) без сагласности Савета безбедности УН предузеле акте агресије према СР Југославији у виду „хуманитарне интервенције” коју међународно јавно право не препознаје. Ова појава која представља кршење међународног права у више облика се у литератури разматра на два начина. Први је да је интервенција без одобрења Савета безбедности УН чиста демонстрација силе и основ за продужење мандата НАТО да реагује ван својих граница, супротна међународном праву, док је друга знатно другачија јер иако се констатује изостанак одобрења Савета безбедности УН, оружана интервенција се оправдава из „хуманитарних разлога”, чиме се директно уводе морална начела у домен начела важећег међународног права, чинећи морална начела супериорним начелима и утврђујући да је крајњи објекат заштите међународног права појединац, што никако није опште прихваћено ни правним документима међународног права, а ни ауторитативним пресудама и саветодавним мишљењима Међународног суда правде. Признање права појединаца у међународном праву чини велики искорак у погледу проширивања каталога субјеката међународног права, а заштита људских права заиста проистиче из хуманитарних и моралних императива међународне заједнице. Међутим, у контексту важећег међународног права, позиционирање људских права изнад начела суверености држава и забране мешања у послове других држава представља у најмању руку прогресиван развој међународног права, који се након случаја предузимања војних офанзивних делатности након Ирака и СР Југославије није репродуковао у пракси међународне заједнице, чиме се оспорава инсистирање на прогресивном развоју међународног права. Што се тиче саме ЕУ, као међународне организације, и њеног односа према предузимању аката агресије против СР Југославије, ЕУ је декларативно подржала акте агресије, сврставајући се поново у редове поборника „хуманитарне интервенције”, за сада политичког концепта којег међународно право не препознаје.

ЕУ је након 1999. године, опремљена механизмима за спровођење политике проширења, у односу на западни Балкан врло активно поступала када је реч о ширењу вредности ЕУ ван простора ЕУ директно - путем закључивања споразума о стабилизацији и придруживању где се утврђују обавезе држава са аспирацијама за чланство у ЕУ да усаглашавају национална законодавства и политике са правним прописима ЕУ, и индиректно - путем покровитељства регионалног организовања држава на западном Балкану које је отпочела први дан након окончања агресивних дејстава НАТО у СР Југославији, успостављајући ПзСЈИЕ. Међутим, политика проширења ЕУ у најмању руку подрива принцип суверености једнакости држава, јер се под утицајем ЕУ стварају механизми за решавање билатералних спорова између држава на западном Балкану. Даље, политика условљавања кроз увођење политичких принципа за стицање чланства у ЕУ, нарочито обавезивањем држава кандидата да сарађују са Међународним кривичним

трибуналом за Југославију, је ништа мање до вршења директног утицаја на унутрашње послове других држава - држава западног Балкана, иако наизглед обавеза сарадње са Међународним кривичним трибуналом за Југославију, будући да је установљен резолуцијом Савета безбедности УН, треба да представља обавезу по члану 25 Повеље УН. ЕУ је тиме уважила резолуције Савета безбедности УН, иако као међународна организација тиме није била обавезана, јер не чини државу чланицу УН. Међутим, легитимитет ове судске инстанце је по међународном праву врло оспораван, како из разлога начина његовог оснивања, тако и због тумачења норми међународног права на неконвенционалан начин односно начин који одудара од оног какав је применио Међународни суд правде у својим пресудама, што је илустровано кроз поређење тумачења ефективне контроле територије од стране Међународног суда правде у случају „Војних и паравојних активности у и против Никарагве” и од стране Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Тужилац против Душка Тадића”.

Најзад, кроз анализу односа ЕУ и привремених институција самоуправе у Приштини, могу се установити две чињенице. Прва је да без обзира на фусноту којом се ЕУ формално ограничава у сопственом прејудицирању коначног статуса „Косова”, сагласно Резолуцији Савета безбедности УН 1244 (1999) и саветодавном мишљењу Међународног суда правде о легалности једностраног проглашења независности Косова према међународном праву, она склапа међународни споразум са „Косовом” у виду Споразума о стабилизацији и придруживању, какав склапа са државама на западном Балкану. С обзиром да су интерпретативне изјаве дозвољене према међународном праву, овакав пример споразума не би требало да представља проблем све док су обе стране способне да извршавају права и обавезе, иако према међународном праву склапање споразума између међународних организација и недржавних ентитета нема утврђене норме попут оних у конвенцијама о праву уговора. Даље, у пракси се интерпретативне изјаве дају на мултилатералне споразуме, где у правне односе ступа више од две државе. ЕУ је овим приступом испоштовала Договор о регионалном представљању и сарадњи између Београда и Приштине, навођењем поменуте фусноте. Међутим с обзиром на контекст постизања Договора који се односи на регионалну сарадњу и представљање, у односу ЕУ-„Косово”, ЕУ није била у обавези то да учини. Тиме се долази до друге чињенице да је управо ЕУ посредовала постизању Договора о регионалној сарадњи и представљању, учинивши регионалне међувладине организације регионалним форумима и регионалним аранжманима из разлога учешћа „Косова”, те због непризнавања његове државности од стране појединих држава на простору западног Балкана и југоисточне Европе долази и до измене оснивачких аката тих организација које се уопштено у литератури након тих измена сматрају регионалним иницијативама за сарадњу, а не међународним организацијама регионалног карактера. ЕУ је оваквим приступом допринела, у једној димензији, осмишљавању нових видова сарадње, не би ли подстакла развој процеса сарадње између држава, што би се тумачило као подршка принципу УН о развоју односа између држава. Пошто нису у питању само државе као јединке заступљене у регионалним иницијативама које покривају географски простор западног Балкана, и пошто је у питању ограничавање суверености и територијалног интегритета најмање једне државе на западном Балкану, и ове активности ЕУ у оквиру њене спољне политике доприносе девијацији праксе и производе правне неизвесности какве Комисија УН идентификује у свом Извештају у фрагментацији међународног права.

9. Фрагментација или кршење међународног права?

У циљу сумирања посебних закључака о примени основних принципа међународног права на западном Балкану треба јасно издвојити шта чини фрагментацију међународног права у овом случају, односно чине ли изложени примери чист случај фрагментације или су у питању две друге ситуације: кршење међународног права или је у питању прогресивни развој права. Ови закључци биће постављени у оквиру троугла фрагментација међународног права - кршење међународног права - прогресивна еволуција међународног права.

і) Фрагментација међународног права

Фрагментација међународног права, како се може закључити из ранијих радова, али и Извештаја Комисије УН, чини појаву у међународном праву, коју неко може видети као добру или лошу. Сам Извештај Комисије УН фрагментацију међународног права дефинише као „појаву специјализованих и релативно аутономних сфера социјалних активности и структура” које воде ка „конфлику између правила или система правила, девијацији институционалне праксе, уз могућност губљења свеукупне правне перспективе”.⁸¹⁰ У смислу међународног права, овај феномен доприноси његовој ерозији, конфликтној јуриспруденцији и губитку правне сигурности. Суштина фрагментације је управо стварање правних подсистема који се могу остваривати на различите начине, било да је у питању стварање правних правила која регулишу посебан социјални домен било да је у питању стварање међународних организација и других међународних институција које норме међународног права примењују или прилагођавају сопственом друштвено-политичком контексту. Када је реч о основним принципима међународног права који су горе изложени, они припадају истом „пољу” и сви ти принципи су садржани у Повељи УН: поштовање територијалног интегритета и суверенитета држава, забрана мешања у унутрашње и спољне послове држава, право на самоопредељење народа, обавеза уздржавања од претње или употребе силе, обавеза решавања спорова мирним путем, обавеза држава са сарађују и обавеза испуњавања обавеза у складу са принципом добре вере. Дакле, у случају примене принципа међународног права од стране ЕУ у односу на западни Балкан није реч о сукобу норми које припадају различитим гранама права, већ је евидентно реч о специфичном ауторитету (или тежњи да се таквим ауторитетом постане) који тумачи наведене принципе и у њиховој примени ствара подсистем правила која се односе на конкретне субјекте међународног права: СФР Југославију, а касније државе и ентитете који припадају географском простору западног Балкана.

Уопштено посматрано, у односу ЕУ према СФР Југославији и западном Балкану нису изнедрена нова правила тј. ЕУ као регионална организација решавајући политичко-правна питања и спорове на поменутом простору примењивала је „стара” односно постојећа правила и принципе међународног права. Та правила и принципи примењени су на начин који се до сада није примењивао у међународноправној пракси, а посебно не приликом њихових тумачења од стране Међународног суда правда. Повеља УН не забрањује стварање

---

⁸¹⁰ *Supra note 169.*

регионалних правила нити забрањује рад регионалним организацијама да доприносе одржању међународног мира и безбедности, нарочито у решавању спорова мирним путем. Штавише, сама Повеља УН и подстиче рад таквих регионалних аранжмана, те ангажовање ЕЗ односно ЕУ није спорно само по себи. Ни стварање подсистема правила у неком регионалном контексту такође није спорно нити је нелегално. Оно што је битно јесте да ти подсистеми правила не буду у супротности са постојећим правилима и принципима општег међународног права. Чист пример фрагментације међународног права у погледу односа ЕУ према западном Балкану је политика проширења ЕУ. Политиком проширења и давањем европске перспективе западном Балкану подстиче се сарадња између држава и развијају се њихови пријатељски односи. Иако је у суштини у питању политика условљавања, неспорно је да ЕУ проналази различите легалне начине да допринесе миру и стабилности у свом непосредном суседству, иако у том циљу користи средства и инструменте који су несвојствени стандардним преговорима између субјеката међународног права. Развој регионалне сарадње је један од тих инструмената. Оно што је кључно јесте да западни Балкан својевољно улази у преговоре са ЕУ и ти преговори му нису наметнути. ЕУ ствара сопствена правила о сарадњи и та правила су дефинисана у различитим правним инструментима ЕУ и споразумима закљученим са заинтересованим државама/ентитетима. Даље, други пример фрагментације међународног права био би потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са „Косовом”. Иако незамисливо са становишта међународног права закључивање истог споразума о придруживању са државама и територијалним ентитетима других држава, јер територијални ентитет припада сувереној држави Србији, што потврђује Резолуција 1244 (1999), такав споразум садржи фусноту у којој формално стоји да се статус „Косова” не прејудицира и изражава се поштовање поменуте Резолуције. Поново се јавља посебан систем правила која примењује ЕУ када је у питању западни Балкан и њена политика проширења. Док се у Савету безбедности УН на кварталном нивоу разматрају извештаји UNMIK, на основу Резолуције на снази, ЕУ спроводи своју билатералну политику према „Косову”, стварајући за ту потребу и нова правила.

И током своје медијаторске улоге у југословенској кризи ЕУ је створила подсистем правила која су се односила на конституисање нових држава и услова за признање тих држава. Таква правила била су важећа само за конкретан случај. У својој Декларацији и Смерницама, ЕУ те услове јасно наводи, а суштински се позива на правно мишљење „Бадинтерове комисије”, коју је сама оформила, такође на један начин који не одговара формирању арбитражне комисије. Прва спорна ставка у конституисању тих правила је питање ауторитета који би могао да изради та правила. Уколико је дозвољено односно уколико стварање подсистема није нелегално, те подсистеме би требало да створе субјекти на које се та правила и односе. Напротив, у случају решавања југословенске кризе, она су наметнута „са стране” или „одозго” од стране медијатора у кризи - ЕЗ/ЕУ. А таквим наметањем решења нису ни била одмах прихваћена од стране свих заинтересованих учесника у конфликту. Међутим, из политичких разлога, који често доминирају над правним односима између међународноправних субјеката, она су била временом и прихваћена. Друга спорна ставка је да таква тумачења принципа међународног права, а конкретно обавеза поштовања територијалног интегритета од стране других држава, обичајна правила о стварању нових држава, питање поштовања људских и мањинских права, никада осим у случају југословенске кризе нису била примењена на такав начин. Наиме, принцип *uti possidetis juris* никада ни пре ни после југословенске кризе није био

примењен на начин како га је протумачила Арбитражна комисија, а затим и прихватила ЕУ. Као такав, принцип није нов, већ је примењен на унутрашње административне границе између савезних република, а не на међудржавне границе. То значи да је од унутардржавног питања ЕУ створила међународни спор. Самом применом таквог принципа утрт је пут прихватању да СФР Југославија више не чини једну суверену државу, већ да је у питању одређивање граница нових држава. Даље, ни право на самоопредељење до тог момента није узето у обзир ван колонијалног контекста. Колонијална доминација представља један врло јасан политички контекст у којем страна колонијална сила окупира другу територију којом управља из своје метрополе, док евентуални представници локалних власти одговарају метрополи за спровођење управе на окупираној територији. Представници тих територија не учествују у политичком животу метрополе нити могу бити бирани за политичке представнике у централној власти. Дакле, ситуација се јасно разликује у односу на савезну државу каква је била СФР Југославија где су шест савезних република биле једнаке међу собом и где су представници република седели у централним органима „на једнакој” нози. Право на самоопредељење садржано како у Повељи у УН тако и у Декларацији о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу са Повељом УН (Резолуција Генералне скупштине УН 2625 (XXV)) (Декларација о пријатељским односима) и Декларацији о давању независности колонијалним државама и народима (Резолуција Генералне скупштине УН 1514 (XV)), одражавају *opinio juris* међународне заједнице. Чак је и сам Међународни суд правде рекао у свом саветодавном мишљењу о легалности једностраног проглашења независности Косова да се право на самоопредељење примењивало у колонијалном контексту и да су на тај начин многе државе у прошлости стекле независност (параграф 79). Примена права на самоопредељење у контексту суверене државе, изван колонијалног контекста, представља преседан у међународној пракси, и суштински подстиче сецесију. А за последицу, као што дефиниција фрагментације наводи - носи са собом и девијацију праксе и одсуство правне сигурности. Одсуство правне сигурности одражено је у одбијању да се Србима у Хрватској призна право на самоопредељење, али и признање права на самоопредељење Албанцима на „Косову”.

Закључак је да ЕУ јесте допринела стварању подсистема правила приликом решавања југословенске кризе у циљу проналажења политичког решења. Нестандардно тумачење основних принципа међународног права у једном једином случају, који год да су политички фактори у питању, ма макар били и попуњавање правних празнина за новонастале правне ситуације што није био случај у СФР Југославији, чине фрагментацију. Оно што не чини фрагментацију међународног права јесте кршење норми међународног права.

ii) Кршење међународног права

Сама по себи фрагментација међународног права није нелегална већ чини појаву која потенцијално чини претњу по јединство међународног права, његову универзалност и кохерентност. Она постоји и усамљена су мишљења да она нема никакав значај, јер у супротном ова тема не би од осамдесетих година прошлог века заузимала толики простор у литератури. С друге стране, кршење међународног права представља нелегалан акт који са собом повлачи и међународноправну одговорност. Нелегалност проистиче управо из обавеза извршавања међународних обавеза од стране његових субјеката. Те обавезе

формирају се путем уговора и обичаја. Како је већ истакнуто неке обавезе међународног права су „обавезније” од других, односно имају вишу правну снагу као што су обавезе према међународној заједници као целини, когентне норме и обавезе по Повељи УН. Обавезе по Повељи УН чине оне циљеве и вредности међународне заједнице које су одражене у основним принципима међународног права и међу њима самима је тешко успоставити хијерархијски однос. Тако је на пример немогуће рећи да је право на самоопредељење нормативно снажнији принцип у односу на суверенитет држава или да је забрана мешања у унутрашње послове држава примарнија у односу на право на самоопредељење. Како сви принципи почивају на суштински једнакој хијерархијској основи, може се увидети да сви они проистичу из суверене једнакости држава: поштовање територијалног интегритета, поштовање суверене једнакости, забрана мешања у унутрашње и спољне послове држава, обавеза уздржавања од претње или употребе силе и обавеза решавања спорова мирним путем. Поштовање суверене једнакости држава уско је повезано са основним циљем оснивања УН - спречавања ужаса рата који је правно изопштен. Ствараоци УН су у поштовању суверене једнакости држава видели и начин остваривања међународног мира и безбедности, а у циљу умањења размирица и спорова између држава, унапређен је и принцип обавезе сарадње између држава и обавезе савесног испуњавања обавеза. С тим у вези, нелогично би било да право на самоопредељење излази из контекста значаја суверене једнакости држава. Те уколико би сваки народ или етничка група због своје бројности могла да захтева право на самоопредељење држава, њихов суверенитет би у континуитету био у опасности. Из тога разлога је забрањено и наоружавање било којих група у оквиру других држава, сматрајући тиме вид мешања у унутрашње послове држава.

Из ових разлога треба указати да иако у добром делу постоји појава фрагментације међународног права када је реч о односу ЕУ према западном Балкану, за неке ситуације треба констатовати и кршење међународног права. Наиме, „Бадинтерова комисија” указује на универзалност принципа *uti possidetis juris*, измишљеном у Латинској Америци, а затим примењеном у Африци, позивајући се чак и на пресуду Међународног суда правде „Гранични спор између Буркине Фасо и Малија” из 1986. године у којој наводно стоји да је у питању правило универзалног и перемпторног карактера, што у пресуди не пише, већ се цела пресуда односи на искључиво колонијални контекст, што је сигурно намерно изостављено приликом цитирања пресуде у мишљењу број 3 „Бадинтерове комисије”. Нелегално је да било које тело измисли правни аргумент позивајући се на ауторитет суда који тако нешто није изрекао. Дакле, у питању је фалсификовање нечега што није садржано у пресуди најауторитативнијег међународног суда, а послужило је за оправдање нужности примене принципа *uti possidetis juris* у случају СФР Југославије. Даље, право на самоопредељење је тумачено искључиво као право на сецесију, а не као могућност да конститутивне републике испреговарају веће савезне слободе у односу на централну власт, што је на пример и изречено у ставу Врховног суда Канаде у случају евентуалне сецесије Квебека: да се сецесија може применити као крајњи вид решења када су права народа на самоопредељење блокирана, те се тиме указује да право на самоопредељење у оквиру неколонизованих држава треба да се реализује на друге начине, а у том смислу право на стицање територијалне и политичке независности подразумева крајњи вид деловања.⁸¹¹

---

⁸¹¹ *Supra note 768.*

Даље, стварање нових држава јесте врло сложена тема у међународном праву, јер не постоје јасно дефинисана правила за стварање нових држава, нити је стварање држава нужно везано за њихово признање. Постоји сагласност о постојању кумулативних елемената (одређена територија, постојано становништво, ефективна влада) шта чини једну државу, те се на основу њиховог утврђивања стиче и фактички предуслов за признање држава. Међутим, правила о стварању нових држава нису кодификована, што значи да су у потпуности обичајне природе. Због шаролике праксе, и *opinio juris* када је у питању стварање нових држава није лако дефинисати. Потребан је велики интелектуални напор надлежних ауторитета да се та правила издвоје као обичајна. Међутим, у шароликој пракси и контексту забране употребе оружане силе, сецесија остварена насилним путем не може бити у складу са важећим правилима међународног права, нарочито не у складу са принципима КЕБС на које се позива ЕЗ у својој Декларацији и Смерницама. То констатује и „Бадинтерова комисија”. Упркос тим констатацијама, новонастале државе бивају признате. Међутим, она констатује и да централна власт нема контролу над територијама Хрватске и Словеније, и с тим у вези доноси закључак да СФР Југославија више не постоји, док у истом тренутку тзв. власти у Хрватској немају контролу над великим делом територије на којој се формирала РС Крајина. Кршење међународног права у овом случају се састоји у томе што је сецесија призната отцепљеним републикама спроведена насилним путем, те дизање на оружје ради остваривања права на самоопредељење се чини легалним у овом контексту, иако је опште посматрано и сама употреба оружане силе забрањена. Најзад кршење међународног права осликава се и у помагању унутрашњим оружаним снагама од стране спољне силе (поједине чланице ЕУ), о чему се изјаснио и Међународни суд правде у случају „Војне и паравојне активности у и против Никарагве”.

Даље, суштина преговарање јесте да се постигне решење прихватљиво за све заинтересоване стране у спору. Чак и да је „Бадинтерова комисија” донела саветодавна мишљења у складу са конвенцијалним тумачењем међународног права, њена мишљења би била консултативне природе. С друге стране, таква мишљења су искоришћена од стране ЕУ за условљавање признања новонасталих држава. Постављајући себе као правни ауторитет на универзалном нивоу, ЕУ је ради остваривања својих циљева видно прекршила међународно право. Наметање политичког решења супротно је дипломатском преговарачком процесу између све стране у спору, а нарочито доношење крајњег решења које бар једна страна не прихвата. Прекршивши правила о преговарању, закључује се да је позивање на право био само изговор за доношење већ смишљеног политичког решења које се састојало из стварања нових држава. Најзад, учинивши унутрашње питање СФР Југославије међународним спором, ЕЗ је прекршила принцип забране мешања у унутрашње послове држава.

Најзад и признање „Косова” само по себи не чини кршење међународног права, а његово једнострано проглашење независности према већ поменутом мишљењу Међународног суда правде није ни у складу ни супротно међународном праву. Међутим, одржавање билатералних односа са територијалним ентитетом који према Резолуцији 1244 (1999) Савета безбедности УН чини саставни део Републике Србије, а узевши у обзир да су резолуције Савета безбедности УН обавезне за све чланице УН, ЕУ заједно са својим чланицама не поштује поменуту Резолуцију односно крши међународно право. Најзад ЕУ са својим чланицама у овом случају крши обавезу извршавања обавеза (по Повељи УН) у доброј вери.

Треба подвући да је некада врло тешко направити јасну границу између кршења одређеног принципа и констатације девијације праксе у оквиру међународног права, јер јуриспруденција међународних судова није у толикој мери богата како би се за основне принципе пружила јасна тумачења. Из тих разлога због пролиферације актера у међународним односима и долази до *ad hoc* случајева о чијој легалности се и дебатује.

iii) Прогресивна еволуција међународног права

У време када је „Бадинтерова комисија” донела своја мишљења добар део литературе био је посвећен суштини правних мишљења ове Комисије и њеног ауторитета. Уколико је ЕУ као политички субјекат могла да крши међународно право, Арбитражна комисија својим тумачењима могла је да допринесе његовој ерозији, али и прогресивној еволуцији. Ова комисија се, заиста, не може посматрати као арбитражна јер је формирала ЕЗ, а не стране у спору. Штавише, може се посматрати као помоћни орган ЕЗ током Конференције о Југославији. У том смислу важно је испитати да ли је ЕУ, заједно са својим помоћним органом, допринела прогресивној еволуцији међународног права, а не принципијелно његовој фрагментацији.

Будући да, како Розалин Хигинс наводи, мултипликација међународних судова не доприноси рушењу ауторитета Међународног суда правде, већ напротив, међународни судови и трибунали остварују комуникацију преко њихових јуриспруденција, и мишљења Арбитражне комисије би требало да на неки начин допринесу у најмању руку кристализацији принципа међународног права, нарочито што је реч о његовим основним принципима који омогућавају јединство и кохерентност међународног права. Прогресивни развој међународног права чинио би узимање у обзир развој међународне заједнице која се у свом саставу у погледу броја и разноврсности својих извора и субјеката значајно разликује од међународне заједнице с краја Другог светског рата. С тим у вези и његови принципи би требало да подлежу тумачењу које узима у обзир те новонастале околности. То би био случај и прогресивног тумачења права на самоопредељење: будући да је колонијализам нестао, ово право треба применити на све народе који желе да стекну политичку независност у виду стварања нове државе на делу територије постојеће државе где чине већинско становништво. Да у питању није прогресивни развој међународног права него већма фрагментација међународног права иде у прилог чињеница да и скоро тридесет година након објављивања мишљења „Бадинтерове комисије” право на самоопредељење није било тумачено на такав начин осим када је у питању СФР Југославија, а касније Србија. Можда најпознатији и најсвежији пример на тлу Европе јесте проглашење независности Каталоније 2017. године. Ниједан ауторитет у ЕУ, па ни њене чланице појединачно нису од Краљевине Шпаније тражиле да призна Каталонцима право на самоопредељење, већ се то питање сматрало унутрашњим питањем Шпаније, а не међународним проблемом. ЕУ није признала ту једногласно проглашену независност Каталоније иако је она била спроведена мирним путем. Даље, већ годинама део територије Кипра окупирају сецесионистичке групе које припадају турској мањини. Међутим, ни ЕУ ни њене чланице нису признале Турску Републику Северног Кипра, већ поштују територијални интегритет и суверенитет Кипра, нити је ЕУ са Северним Кипром потписала Споразум о стабилизацији и придруживању. Тако право на самоопредељење није постало право на сецесију јер значај суверености држава има исти значај као и 1945. године. Такође, ни принцип *uti possidetis juris*, као

„универзалан принцип”, додуше из недостатка аналогног примера након југословенског, није примењен на унутардржавне административне границе. Уз резерву да још увек постоји могућност да у будућности овакво тумачење поменутих принципа може бити примењено, за сад оно остаје само фрагментација међународног права односно стварање подсистема правила која су у пракси важила само за територију западног Балкана.

Прогресивни развој права требало би да буде и последица феномена мултипликације субјеката и извора међународног права због усложњених односа у међународној заједници. Из тих разлога се јављају и нове међународне институције, међу којима су и међународни судови, трибунали, арбитражне комисије и др. Оснивање Арбитражне комисије од стране ЕУ у том смислу одговара феномену усложњавања односа и мултипликације међународних инстанци. Међутим, мултипликација међународних тела не мора, као што је већ речено, да са собом нови фрагментацију међународног права, али ни прогресиван развој. За закључак о прогресивном развоју права треба сачекати евентуалну кодификацију правила о основним принципима међународног права и њиховој примени, или евентуалну кодификацију правила о настанку и нестајању држава.

Оно што је извесно јесте да је приликом формирања нових држава једним делом дошло до фрагментације међународног права у смислу примене основних принципа од стране ЕЗ/ЕУ на простор западног Балкана, али и да је ради остваривања вредности и циљева ЕУ и њених чланица дошло и до кршења међународног права, што није тема ове дисертације, те се ово питање није ни детаљно разрађивало. Да ли је у питању прогресивни развој права, а не фрагментација међународног права у смислу стварања подсистема правила која се односе на западни Балкан, биће потребно да прође извесно време и да се да прилика и легитимним међународним судским и другим инстанцама да се о овоме изјасне.

ПОГЛАВЉЕ IX – ЗАКЉУЧАК

Фрагментација међународног јавног права дефинитивно представља главни изазов будућег развоја међународног права. Усложњавање процеса и предмета сарадње у данашњим међународним односима одраз је еволуције међународног права и потребе да што већи обим односа између његових субјеката буде регулисан правом, управо у циљу умањења и/или тоталног изопштавања употребе силе: било између држава у виду аката агресије било у односу на појединце како би се државе ограничиле у прекомерној употреби силе. Најзад, пошто се током векова међународно право сводило на регулисање оружаних сукоба и дипломатског представљања, до увођења универзалног међународног организовања и препознавања потребе заштите права појединаца, међународно право је имало знатно скромнији корпус правила у односу на међународно право данас. Моменат правног изопштавања рата, такође, био је сам по себи подстрек устоличењу и других основних принципа међународног права попут потребе потврђивања неповредивости суверенитета држава, потврде забране мешања у унутрашње послове држава, обавезе поштовања територијалног интегритета држава и извршавања обавеза држава у доброј вери. Ти принципи заштићени су Повељом УН, а у циљу њихове операционализације најзад је и право на самоопредељење држава добило нормативни оквир, а уведен је и принцип обавезе сарадње између држава и решавања спорова мирним путем. Даље, у циљу систематизације правила међународног права многа обичајна правила су кодификована, а многа је утврдио и Међународни суд правде у својој јуриспруденцији. Међутим, колико год све то представљало помак у процесу универзализације и хармонизације међународног права, пракса држава је водила и у нове правне ситуације директно под утицајем умножавања субјеката и извора међународног права, који у оквиру својих категорија немају јасно утврђен међусобни однос. Директна последица тога је немогућност његовог дефинисања, јер дефиниције међународног права традиционално зависе од његових субјеката и њихових међусобних односа, и с тим у вези предмет регулисања превазилази односе између држава. За разлику од других грана права, међународно право се не може посматрати у комплетној правној изолацији од других процеса: економских, социјалних и др, а првенствено га је тешко изоловати од промишљања међународних односа, јер државе својом вољом, било на билатералној било на мултилатералној основи, креирају правила међународног права која треба да примењују. Најзад, крупни историјски догађаји често су били на извору стварања нових правних правила, као и стварања нових правних ситуација. С тим у вези, прогрес и поштовање међународног права лежи у рукама држава, као његових примарних субјеката, али и, последично, у истим рукама лежи и процес фрагментације међународног права.

Фрагментација међународног права постоји у тој мери да се њен феномен одражава на девијацију институционалне праксе и креирање правне несигурности у међународној заједници. Њене последице овако описане дају погодан терен за превазилажење правних оквира, у циљу остваривања партикуларних интереса држава, што политиколози називају „политиком силе”, не улазећи у карактеристике недостатака по јединство међународног права, које његова фрагментација може произвести. Усложњавање односа у међународној заједници произвело је најпре међународно организовање држава, било да је у питању тумачење функционалистичких и неофункционалистичких теорија, било да је у питању проста разрада сфера утицаја током хладноратовске поделе, која се може приписати теоријама конструктивизма. Најзад, и пре усвајања Повеље УН која је у својим одредбама

предвидела могућност стварања регионалних аранжмана, државе су имале афинитет регионалне сарадње, и у војном и у економском сектору, са суседним државама, било у виду војних савеза или економски повлашћених односа, због умањења економских трансакција. То, дакле, не представља новину у међународним односима. Међутим, пошто међународно право постаје универзално, такви облици сарадње добијају специфичан контекст унутар међународног права. Нису само регионални аранжмани ти који могу допринети фрагментацији међународног права, већ у материјалном смислу, усложњавање међународног права се подводи и кроз стварања нових грана међународног права које са собом уводе и посебне институције у живот међународног права.

Међународно организовање, само по себи, не представља претњу по јединство и универзалност међународног права. Оно се шта више своди под разраду или операционализацију обавезе сарадње између држава. Међутим, оно што државе, као ствараоци међународних организација, нису могле да предвиде јесте да међународним организацијама може бити препознат и међународни правни субјективитет, различит од субјективитета држава које су њихове чланице. Даље, у оквирима међународних организација усвајају се нова правна правила која теже да регулишу низ ситуација у међународној заједници. Осим што државе нису утицале на то да међународним организацијама буде признат субјективитет, државама у оквиру различитих степена сарадње приликом склапања нових мултилатералних уговора, промиче и увиђање могућности да једна правна ситуација може бити регулисана на различите начине из разлога што таква ситуација може представљати предмет регулисања две различите норме које могу припадати и двома различитим гранама међународног права. Тако настаје конфликт норми међународног права, а за разрешење конфликта норми користе се различити механизми које су препознале међународне судске инстанце. Прво је начело хармонизације, преузето из Бечке конвенције о праву уговора, применом чијих одредби (члан 31 Бечке конвенције о праву уговора) се води рачуна да приликом примене права треба водити рачуна да је међународно право систем, те треба узети у обзир и друге норме међународног права, а не доводити примену једне норме у „клиничку изолацију“ у односу на све друге норме. Други механизми позајмљени су из националних права, те применом максима *lex specialis derogat legi generali* и *lex posterior derogat legi prior*, значајан број конфликта између норми може бити превазиђен. Међутим, како међународно право не чине исти састојци попут грана националних права држава, примена ових максима је ограничена из разлога неистоветног обима односно броја држава на који се иста правила примењују и из разлога непостојања формално устројене хијерархије између норми међународног права, које често припадају различитим гранама међународног права, између којих, такође, не постоји хијерархијска устројеност. Цитирајући Жана Жирадоа (*Jean Giradeaux*) да право представља најбољу школу имагинације,⁸¹² у пракси је доказано да приликом примене чак истих правила у различитим ситуацијама, може доћи до различитих тумачења од стране различитих судских инстанци, што није случај код Међународног суда правде који се везује у великој мери за своју ранију јуриспруденцију. Сада већ доктринарно супротстављање примера расуђивања Међународног суда правде у случају „Војних и паравојних активности у и против Никарагве“ и Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Тужилац против Душка Тадића“, када је у питању примена принципа ефективне контроле територије,

---

⁸¹² Alain Pellet., „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Vol. 3, Issue 1, 1992, стр. 179.

указује да новонастале ситуације – када је у питању заштита жртава током оружаних сукоба – може имати другачије тумачење од оног какав се примењује у случају сукоба две државе. Еволуција међународног права, конкретно у овом случају препознавања потребе веће заштите поједница доприноси девијацији институционалне праксе међународних судова, који иако немају хијерархију међу собом, услед деконцентрисане структуре међународне заједнице, чини да међународне судске инстанце на различит начин примењују одређена правила. Дакле, новонастале ситуације могу доприносити фрагментацији међународног права из два разлога. Прво, из разлога потребе правног регулисања одређених питања приликом стварања нових правних правила, у недостатку постојања врховне судске инстанце да констатује сукоб норми или својеврсну „неуставност“ норми у одсуству формалне хијерахије извора међународног права. Друго, у пракси, приликом примене тих норми и довођења истих у везу, међународне судске инстанце примењују право у представљеном спору, узимајући контекст спора у обзир, уз непостојање обавезе да право утврђују кроз јуриспруденцију других међународних судова. Новонастале ситуације, дакле, чине простор који не мора нужно бити подложен фрагментацији међународног права, али у недостатку правних норми које би регулисале односе између норми или конкретну разраду норми, јављају се изузеци од конвенционалног тумачења норми међународног права. Међутим, примена постојећих правила у односу на новонастале ситуације, некада може чинити кршење основних принципа међународног права односно њихово политички мотивисано тумачење, као када је то било у питању решавања југословенске кризе, где је тумачење права на самоопредељење први и једини пут узело такву форму и садржај, а произвело последице кроз стварање нових држава.

Следећи проблем који доприноси фрагментацији међународног права је подела надлежности између судских инстанци да суде у споровима између држава. Конфликт надлежности, иако спада у разматрање институционалне фрагментације међународног права, на извору је материјалне фрагментације. Имајући у виду умножавање грана међународног права, чије норме могу регулисати исто питање, са њима се јављају и институције и органи надлежни за решавање спорова између држава. Надлежност таквих судских инстанци не подлеже никаквој правној провери, а пракса познаје ситуацију да суд регионалне организације (Европске уније) може искључити надлежност других судова за питања из области која регулишу међународне конвенције које истовремено установљују суд за решавање спорова на основу одредби исте конвенције. У питању је конкретно Суд правде Европске уније који је несвакидашњем тумачењем одредби оснивачких уговора Европске уније установио своју надлежност за спорове између држава чланица ЕУ, где је сама ЕУ потписник уговора и тиме одузео могућност Међународном трибуналу за право мора да пружи тумачење одредби Конвенције о праву мора. Новонастале ситуације, између осталог, пружају и тле за креацију нових судова и трибунала, као у случајевима међународних кривичних трибунала за Југославију и Руанду, чије је оснивање према међународног праву упитно, јер у циљу кажњавања починилаца међународних злочина и за повреде хуманитарног права, односно извршења међународне правде у сагласју са одређеним хуманитарним принципима, постојећа правила међународног права се заобилазе.

Да непостојање униформне надлежности и одговорности међународних организација може у великој мери допринети фрагментацији међународног права, сведочи и чињеница да постојеће међународне организације имају врло различите задатке. Неке

имају надлежности међународног регулисања одређених питања, док друге имају способност спољног општења са осталим субјектима међународног права, чиме ступају у правне односе са њима, и чије неизвршавање задатака може произвести последице по друге субјекте. На тим линијама се посебно јавља нејасноћа између разлике у обавезама између међународних организација и држава чланица међународних организација, нарочито када је у питању кршење људских права. Због немогућности да се установи одговорност међународних организација у виду примарних правила, попут онакве каква постоји код држава, јуриспруденција међународних судова се разликује од случаја до случаја, чиме у великој мери доприноси фрагментацији међународног права због правне неизвесности. Најзад, пред већином међународних судских органа међународне организације и немају *locus standi* чиме је надлежност суда ограничена државоцентричним поимањем међународног права, занемарујући чињеницу да међународне организације чине активне субјекте међународног права. Реч је, наиме, о чињеници, која у великој мери чини део праксе, а о чему се превидело приликом оснивања међународних организација. Најзад, пролиферација судских инстанци које проистичу из различитих међународних организација доприноси у још већој мери неконзистентности примене института међународног права.

Најбитнију ставку у фрагментацији међународног права представљају „самодовољни режими“ који претендују правној изолованости од општег међународног права, издвајајући своје специфичности. Иако створени према правилима међународног права, у виду посебних грана права, они су се у пракси показали као чиниоци девијације институционалне праксе у међународном праву. Најупечатљивији „самодовољни режим“ представља Европска унија, која је развила свој посебан корпус правила која уређују односе између њених држава чланица и која је установила своје атипичне – наднационалне надлежности, чиме се заиста разликује од других међународних организација, јер у случају неизвршавања обавеза или кршења каквих међународних одговорности је потребно употребити велику интелектуалну пажњу и капацитет не би ли се кршење одговорности импутирала Европској унији или држави чланици Европске уније. Такође, развивши право Европске уније, Европска унија је установила и Суд правде Европске уније који је надлежан за тумачење права Европске уније. Међутим, његова јуриспруденција допринела је како изоловању права Европске уније од основних принципа међународног права, иако је формално посматрано један од циљева Европске уније да промовише њене вредности у складу са принципима међународног права, тако и развоју права Европске уније, чиме је Суд правде превазишао надлежности судског органа, јер у пракси учествује у стварању права Европске уније. Такво правно устројство Европске уније чини фрагментацију међународног права и у материјалном и у институционалном смислу. У материјалном јер доприноси неконвенционалном тумачењу норми међународног права и што тиме на посебан начин уређује односе између чланица Европске уније, нарочито када је у питању примена обавеза према Повељи УН. У институционалном смислу подрива ауторитет других међународних институција било да су у питању судске или друге институције. У тој мери, саможивот Европске уније са ограниченим освртом на правила међународног права представља врло значајан пример фрагментације међународног права, јер Европска унија у виду регионализма кроз живот „самодовољног режима“ подрива у двојаким облицима јединство и ауторитет међународног права. Најевидентнији пример овог закључка налази се у одлуци Суда правде Европске уније којом поништава пропис Европске уније, усвојен у складу са резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација, а која је обавезна за извршење од стране свих чланица Уједињених нација, јер је Суд нашао да је такав пропис

у супротности са основним правима и слободама које су гарантоване у Европској унији (обједињени случајеви „Кади“ и „Ал Баркат“).

Кршење основних принципа међународног права од стране Европске уније огледа се и у њеном спољнополитичком деловању. Како најинтензивније спољнополитичко деловање Европска унија има у свом непосредном суседству, најилустративнији пример представља њен однос према западном Балкану. Такво деловање у почетку њеног односа према западном Балкану није имало институционализован оквир, заснован на данашњој заједничкој спољној и безбедносној политици Европске уније. Насупрот томе, током југословенске кризе Европска заједница покушава да пружи услуге посредника у проналажењу политичког решења за југословенску кризу. И то чини без установљених механизма за решавање конфликта, какве у том тренутку има КЕБС, и без једногласности ставова између својих држава чланица. Како је њено мешање у југословенску кризу остварено на *ad hoc* начин, тако су и њена решења била *ad hoc* природе. Кроз формирање аритражног тела које не чини арбитражу према установљеним правилима у међународном праву, она основне принципе међународног права примењује на неконвенционалан начин тако да служе циљу разједињавања СФР Југославије по њеним унутрашњим административним границама. У питању су, наиме основни принципи садржани у циљевима и принципима Уједињених нација: принцип поштовања територијалног интегритета и суверенитета држава, принцип забране мешања у послове других држава, право на самоопредељење, принцип обавезе уздржавања од претње или употребе силе, обавеза решавања спорова мирним путем, обавеза држава да сарађују у складу са Повељом Уједињених нација и обавеза испуњавања обавеза у складу са принципом добре вере. Као такве, путем Конференције о Југославији, сваки од ових принципа применила је тако да су они отворили пут ка независности сецесионистичких држава и њиховом преурађеном признању, како путем признања од стране држава чланица Европске заједнице, тако и путем стицања чланства у Уједињеним нацијама, док је Србији (СР Југославији) континуитет чланства у Уједињеним нацијама са СФР Југославијом био оспораван. Како је после Европска унија развила своју заједничку спољну и безбедносну политику, развила је и односе са државама западног Балкана. Кроз политику проширења, односно пружања могућности да државе западног Балкана постану чланице Европске уније, она је развила и посебне инструменте у виду споразума о стабилизацији и придруживању, који диктирају степен потребних реформи националних законодавстава држава са аспирацијама за чланство у Европској унији, што чини њихове посебне обавезе. С друге стране, осим опште обавезе да Европска унија препозна испуњавање критеријума од стране тих држава, обавезе Европске уније према државама западног Балкана нису установљење. Такви међународни уговори свакако чине атипичности у међународном праву, јер на основу условљавања, а не реципроцитета утврђују права и обавезе страна потписница уговора.

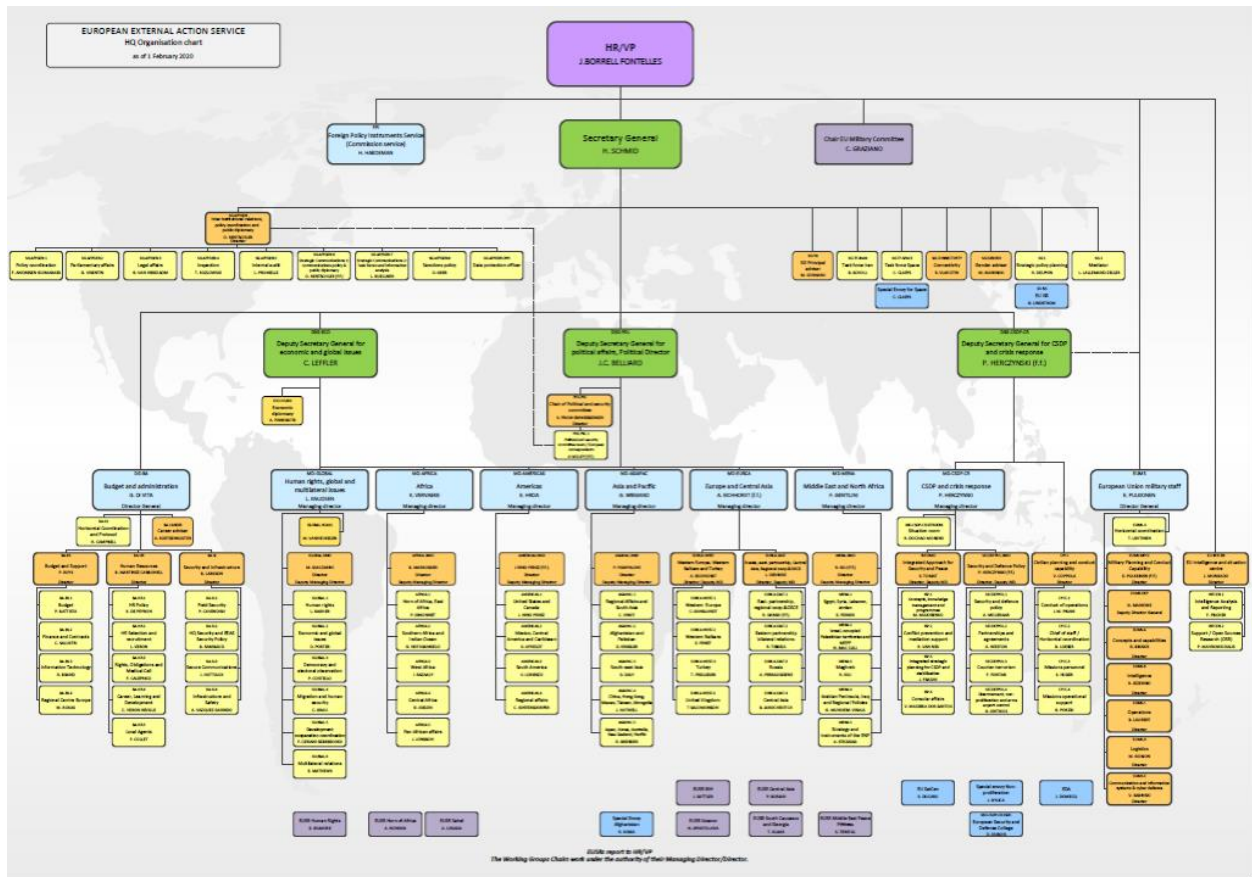
Најзад, кроз анализу Европска уније у односу на западни Балкан још једном се показује склоност ка измишљању основа сарадње у више сегмената односа између учесника регионалних иницијатива на западном Балкану. Прво за западни Балкан не важе исти критеријуми за чланство у Европској унији као за друге државе, додавањем додатних политичких критеријума. Друго, западни Балкан је анимиран регионалном сарадњом путем које би унапредио добросуседске односе, која је у односу на међународно право још девијантнија него начин сарадње између држава чланица у оквиру Европске уније, у погледу јединствености институционалне праксе и правне сигурности, будући да изнедрова

нове начине сарадње и представљања. Ти нови начини нарочито су проблематични због увођења привремених институција самоуправе у Приштини у регионалне процесе сарадње и интеграција, као да Косово и Метохија према Уставу Републике Србије и Резолуцији 1244 (1999) Савета безбедности Уједињених нација нису у саставу Србије односно да њен територијални интегритет није гарантован. Европска унија упркос свим фуснотама на навођење „Косова“ у међународним уговорима, којима подразумева непрејудицирање његовог стауса у складу са поменутом Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација, у суштини подрива основне принципе међународног права о поштовању територијалног интегритета и немешања у унутрашње послове држава. С тим у вези од деведесетих година, активности и однос Европске уније према западном Балкану више доприноси фрагментацији међународног права, него његовом унапређењу у виду доприноса његовом јединству и хармонизацији, а такав став Европске уније заснован је на њеним сопственим интересима, а не на вредностима међународне заједнице отелотвореним у основним принципима међународног права.

ПОГЛАВЉЕ X - ПРИЛОЗИ

Прилог 1

Органограм Европске службе за спољне послове, преузет са званичног сајта Европске службе за спољнополитичке послове на https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2020-01-02-eeas_2.0_orgchart.pdf, 18/02/2020.

Прилог 2

Списак свих регионалних организација и иницијатива у југоисточној Европи, преузет са званичног сајта Регионалног савета за сарадњу на https://www.rcc.int/see_initiatives , 23/02/2020.

The Education Reform Initiative of South Eastern Europe (ERI SEE)

www.erisee.org

[more info](#)

Social Agenda 2020 Regional Working Group (SAWG)

[more info](#)

Central European Free Trade Agreement - CEFTA 2006

www.cefta.int

[more info](#)

Joint Working Group on Mutual Recognition of Professional Qualifications (JWGMRPQ)

www.rcc.int

[more info](#)

Centre of Public Employment Services of Southeast European Countries (CPESSEC)

www.cpessec.org

[more info](#)

Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe (SWG)

www.seerural.org

[more info](#)

South-Eastern Europe Health Network (SEEHN)

www.seehn.org

[more info](#)

South East Europe Transport Observatory (SEETO)

www.seetoint.org

[more info](#)

Energy Community

www.energy-community.org

[more info](#)

Electronic South Eastern Europe Initiative (e-SEE)

www.eseeinitiative.org

[more info](#)

Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe (REC)

www.rec.org

[more info](#)

Global Water Partnership – Mediterranean (GWP – Med)

www.gwp.org/en/GWP-M

[more info](#)

The Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative (MARRI)

marri-rc.org

[more info](#)

South East Europe Investment Committee (SEEIC)

www.seeic.rcc.int

[more info](#)

Western Balkans Research and Innovation Centre (WISE)

[more info](#)

Regional School of Public Administration (ReSPA)

www.respaweb.eu

[more info](#)

U. S. – Adriatic Charter (A-5)

[more info](#)

ПОГЛАВЉЕ XI - ЛИТЕРАТУРА

Уџбеници, монографије, збирке курсева, чланци у зборницима радова и стручним часописима домаћих аутора:

1. Aćimović Lj., „KEBS i jugoslovenska kriza”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 120-164.
2. Андраши Ј., *Међународно право*, Школска књига, Загреб 1971.
3. Bilandžić V., „Ангажовање Европске уније и НАТО-а у решавању југословенске кризе”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 165-207.
4. Bjelajac Ž, Matijašević J., „Otvorena pitanja između država sukcesora SFR Jugoslavije kao deo regionalnih bezbednosnih izazova”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i provredu, Beograd 2013, стр. 585-602.
5. Гајић А., „О фрагментацији међународног права и пролиферацији међународних судова и трибунала”, *Зборник радова - Идентитетски преображај Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2015, стр. 241-265.
6. Gligoriјевић S., „Balkan - Od bureta baruta do evropske budućnosti”, *Balkanija*, Časopis za balkanske studije, Beograd, Prvi semestar 2003, стр. 55-61.
7. Dimitrijević D., „Osvrt na konferenciju o bezbednosti i saradnji u Evropi: 40 godina nakon Helsinkija”, *Međunarodni problemi*, Beograd, Vol. LVII, No. 4, 2015, стр. 365-390.
8. Dimitrijević V., Račić O., Đerić V., Papić T., Petrović V., Obradović S., *Osnovi međunarodnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd 2005.
9. Димитријевић В., Стојановић Р., *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд 1996.
10. Đekić B., „Western Balkans: Geographical Overview”, *Western Balkans. From Stabilization to Integration*, Miroslav Antevski, Dragana Mitrović (Eds.), Institute for International Politics and Economics, Belgrade 2012, стр. 480-493.
11. Ђорђевић С., *Увод у међународно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд 2007.
12. Đukanović D., „Zapadni Balkan: Stalni usud evropske periferije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, No.4, 2015, Beograd, стр. 349-364.
13. Етински Р., *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад 2007.
14. Зечевић С., „Проблематика одређивања надлежности Европске уније”, *Европско законодавство*, Година XIII, бр. 47-48, јануар-јун 2014, стр. 11-29.
15. Јанјевић М., *Reformski ugovor iz Lisabona*, JP Službeni glasnik, Beograd 2008.
16. Јанјевић М., *Spoljna politika Evropske unije*, JP Službeni glasnik, Beograd 2007.

17. Јончић В., *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015.
18. Јовановић М., „Preispitivanje pojma međunarodnog prava - o metodološkim aspektima”, *Revija za ustavno teoriju in filozofiju prava*, 22|2014, стр. 121-144.
19. Јовановић В., „The Status of Federal Republic of Yugoslavia in the United Nations”, *Fordham International Law Review*, Vol. 21, Issue 5, Article 2, 1997, стр. 1719-1736.
20. Јутронић А., „Однос међународног права људских права и међународног хуманитарног права”, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 66, Бр. 33, 2018, стр. 348-367.
21. Јутронић А., Triana Н. В., „Reservations to multilateral treaties in the field of human rights in the perspective of the fragmentation of international public law”, *the Review of International Affairs*, Belgrade Vol. LXIX, No. 1172, October-December 2018, стр. 54-74.
22. Јутронић А., „Utvrđivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi“, *Strani pravni život*, 63(3), 2018, стр. 213-231.
23. Кошутић Б. П., *Основи права Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Београду, Друго измењено и допуњено издање, Београд 2010.
24. Кошутић Б., Ракић Б., Милисављевић Б., *Увод у право европских интеграција*, Правни факултет Универзитета у Београду, Четврто измењено и допуњено издање, Београд 2015.
25. Крећа М., *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Шесто издање, Београд 2012.
26. Кривокапић В., *Међународно јавно право*, Megatrend univerzitet, Beograd 2013.
27. Lopandić D., Kronja J., *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, Друго допуњено издање, Beograd 2010.
28. Лукић М., „Ауторитет Суда ЕУ испред правне сигурности - пресуда Мох”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LXI, 1/2013, стр. 223-248.
29. Магарашевић, А., *Основи међународног права*, Завод за научноистраживачки рад Правног факултета, Београд 1965.
30. Медовић В., *Међународни споразуми у праву Европске уније*, Службени гласник, Београд 2009.
31. Милисављевић Б., Чучковић Б., „Identification of Custom of International Law”, *Annals of the Faculty of Law of Belgrade - Belgrade Law Review*, Year LXII, 2014, No. 3, стр. 31-51.
32. Милисављевић Б., *Rezerve na višestrane normativne ugovore u međunarodnom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010.
33. Миљуш Б., *Савремени проблеми међународног права*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2013.
34. Misita N., *Osnovi prava Evropske unije*, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo 2007.
35. Мишчевић Т., Међународне владине организације – Савремена пракса као израз самосталне воље, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LXIV, 2/2016, стр. 125-146.

36. Mitić M., „International Law and the Status of the FR of Yugoslavia in the United Nations: Seventh Anniversary of a Controversial Decision”, *Federal Republic of Yugoslavia in the United Nations. International Law Perspective*, Miodrag Mitić (Eds.), Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia, Belgrade 1999.
37. Mitić M., *Nemački pogled na jugoslovensku krizu*, Čigoja štampa, Beograd 2005.
38. Новичић Ж., Ђукановић Д., „ЕУЛЕКС: Пун капацитет и даље активности Европске уније на Косову”, *Европско законодавство*, Број 27-28, Год. VIII, 2009, стр. 179-190.
39. Petrović D., „Centralnoevropska inicijativa - Nastanak Pentagonale i Heksagonale”, *Međunarodna politika*, Vol. XLIII, No. 1004, Issue 5, 1992, стр. 19-32.
40. Petrović D., *L'effet direct des accords internationaux de la Communauté européenne : à la recherche d'un concept*, Presses Universitaires de France, Paris 2000.
41. Račić O., „Mirno rešavanje sporova i traženje rešenja za jugoslovensku krizu”, *Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza*, Zbornik radova, Milan Šahović (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1996, стр. 89-119.
42. Račić O., *Ujedinjene nacije između moći i prava*, JP Službeni glasnik, Beograd 2010.
43. Račić O., Dimitrijević V., *Međunarodne organizacije*, Savremena administracija, Četvrto izdanje, Beograd 1988.
44. Radaković M., „Cyprus Question”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXV, No. 1153-1154, January-June 2014, стр. 40-52.
45. Ракић Б. М., *Остваривање мира преко међународног организовања и интегрисања држава*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009.
46. Ракић Б., „Фрагментација међународног права и европско право - на Западу нешто ново”, *Анали Правног факултета у Београду*, Година LVII, 1/2009, стр. 122-147.
47. Ristić K., „Dometi politike uslovljavanja u susedstvu Evropske unije: primer Istočnog partnerstva”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, No.1, 2017, Beograd, стр. 126-149.
48. Slijepčević B., „European Union As a Support to the Strategic Planning for Development of the Republic of Serbia”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXV, No. 1153-1154, January-June 2014, Belgrade, стр. 110-114.
49. Tomić Đ., „EU kao činilac u utvrđivanju granica na Zapadnom Balkanu: Posredni podsticaji regionalne saradnje”, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013, стр. 420-433.
50. Čavoški A., „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona”, *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Duško Dimitrijević, Ivona Lađevac (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2009, стр. 11-23.

Уџбеници, монографије, збирке курсева, чланци у зборницима радова и стручним часописима страних аутора:

1. Abbot K., „Modern International Relations Theory: A Prospectus for International Lawyers”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 14, Issue 2, Article 3, 1989, стр. 335-411.
2. Abi-Saab G., „Conclusion”, *Secession: International Law Perspectives*, Marcelo Kohen (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, стр. 470-476.
3. Abi-Saab G., „Fragmentation or Unification: Some Concluding Remarks”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, стр. 919-993.
4. Aggestam L., *Role identity and the Europeanisation of foreign policy: a political-cultural approach, Rethinking European Union Foreign Policy*, Ben Tonra, Thomas Christiansen (Eds.), Manchester University Press, New York 2004, стр. 81-98.
5. Akzin B., „Les sujets du droit international”, *Revue de droit international*, Pedone, Paris 1929.
6. Alegre S, Leaf M., „Mutual Recognition in European Judicial Cooperation: A Step Too Soon? Case-Study - The European Arrest Warrant”, *European Law Journal*, Vol. 10, Issue 2, 2004, стр. 2000-2014.
7. Almqvist J., „EU and the Recognition of New States”, *Euborders*, Universidad Autónoma de Madrid, Working Paper No. 12, September 2017, стр. 1-19.
8. Altmann F-L., „Kosovo’s Independence: The Consequences for EU Integration Policy”, *Cutting or Tightening the Gordian Knot. The Future of Kosovo and the Peace Process in the Western Balkans after the Decision on Independence, 16th Workshop of the Study Group “Regional Stability in South East Europe*, Ernst M. Felberbauer, Predrag Janković, Frederic Labarre (Eds.), Study Group Information, Vienna 2008, стр. 117-123.
9. Amerisinghe C.F., *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 2005.
10. Andreatta F., „Theory and the European Union’s International Relations”, *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 18-38.
11. Anzilotti D., *Corso di Diritto Internazionale*, Vol 1, CEDAM, Padova 1964.
12. Arian H., „The European Union Policy towards the Balkan States in the Post-Conflict War Era”, *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Special Issue on Balkans, 2007, стр. 15-22.
13. Arnold R., *European Constitutional Law, The Process of Constitutionalisation of the EU and Related Issues*, Europa Law Publishing, Washington 2008.
14. Arnulf A., *The European Union and its Court of Justice*, Oxford University Press, Second edition, Oxford 2006.
15. Barros J. C., *The League of Nations and Disarmament*, Encyclopedia of Arms Control and Disarmament, Richard D. Burns (Eds.), Charles Scribner's Sons, New York 1993.
16. Batistella D., Cornout J., Baranets E., *Théories des relations internationales*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 6ème édition, Paris 2019.

17. Bederman D. J., *International Law in the Ancient World*, Routledge Handbook of International Law, David Armstrong and Jutta Brunnée (Eds.), London 2009.
18. Beach D., „The Facilitator of Efficient Negotiations in the Council: the Impact of the Council Secretariat”, *Unveiling the Council of the European Union – Games Governments Play in Brussels*, Daniel Naurin, Helen Wallace (Eds.), Palgrave MacMillan, London 2008, ctp. 219-237.
19. Benvenisti. E., Downs G. W., „The Empire’s New Clothes: Political Economy and the Fragmentation of International Law”, *Stanford Law Review*, Vol. 60, Issue 2, March 2007, ctp. 595-632.
20. Bassiouni M. C., „A Functional Approach to ‘General Principles of International Law’”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 3, 1990, ctp. 768-818.
21. Berezowsky C., „Les sujets non souverains du droit international”, *Recueil des cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, Tome 65, 1938, ctp. 1-85.
22. Bergé J-S., „L’application du droit de l’Union européenne et du droit international : de l’applicabilité à l’invocabilité”, CEJEC-WP, Nanterre, 2011/2012, ctp. 1-16, na http://cejec.parisnanterre.fr/wp-content/uploads/2011/05/cejec-wp-2011_2-js-berge-interactions-droit-int-euro-application-applicabilite-et-invocabilite.pdf.
23. Besson S., „General Principles and Customary Law in the EU Legal Order”, *General Principles in International Law*, Samantha Besson, Pascal Pichonnaz (Eds.), Hart, Oxford 2017, ctp. 105-129.
24. Best E., Settembri P., „Legislative Output After Enlargement: Similar Number, Shifting Nature”, *Institutions of the Enlarged European Union. Continuity and Change*, Edward Best, Thomas Christiansen and Pierpaolo Settembri (Eds.), Edward Elgar Publishing, 2008.
25. Bethlehem D., „International Law, EC Law, National Law: Three Systems in Search of a Framework”, *International Law Aspects of the European Union*, Martti Koskenniemi (eds.), Kluwer Law International, The Hague 1998, ctp. 169-196.
26. Beurier J-P., „L’influence de l’évolution du droit international sur les sources”. *Revue québécoise de droit international*, Vol. 8, No. 2, 1993.
27. Bindi F., Shapiro J., „EU Foreign Policy: Myth or Reality”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, ctp. 339-348.
28. Blockmans S., Wessel R. A., „The European Union and Peaceful Settlement of Disputes in its Neighborhood: the Emergence of a New Regional Security Actor”, *The European Union and Global Emergencies: A Law and Policy Analysis*, Antonio Antoniadis, Robert Schütze, Eleanor Spaventa (Eds.), Hart, Oxford 2011, ctp. 73-103.
29. Bonfils H., *Manuel de droit international (droit des gens)*, Rousseau, Paris 1984.
30. Borgen C. „Resolving Treaty Conflicts”, *George Washington International Law Review*, Vol. 37, 2005, ctp. 573-648.

31. Bosco G., „New Trends on Peaceful Settlement of Disputes between States”, *North Carolina Journal of International Law And Commercial Regulation*, Vol. 12, No. 2, Article 3, Fall 1991, ctp. 235-254.
32. Brantner F., Gowan G., „Complex engagement – the EU and the UN system”, *The European Union and International Organizations*, Knud Jörgensen (Eds.), Routledge, New York 2009, ctp. 37-60.
33. Brockman-Hawe B. E., „Questioning the UN’s Immunity in the Dutch Courts: Unresolved Issues in the Mothers of Srebrenica Litigations”, *Washington University Review*, Volume 10, Issue 4, 2011, ctp. 727-748.
34. Broude T., „Keep Calm and Carry On: Martti Koskenniemi and the Fragmentation of International Law”, *Temple International & Comparative Law Journal*, Vol. 27, No. 2, 2013 ILF Research Paper No. 10-13, 2013, ctp. 279-292.
35. Brownlie I., *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford 2003.
36. Brownlie I., „Problems Concerning the Unity of International Law”, *Le droit international à l’heure de sa codification: Etudes en honneur de Roberto Ago*, Pierluigi Lamberti Zanardi (Eds.), *Guiffre, Milano* 1987, ctp. 139-151.
37. Brownlie I., „The Rights of Peoples in Modern International Law”, *The Rights of Peoples*, Clarendon Press, Oxford 1998, ctp. 104-119.
38. Brownlie I., *The Rule of Law in International Affairs: International Law at the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, Martinus Nijhoff, London 1998.
39. Brunnée J., Toope S. J., *Legitimacy and Legality in International Law: An Interactional Account*, Cambridge University Press, New York 2010.
40. Buchmann A., Powell R., „Survey Article: Constitutional Democracy and the Rule of International Law: Are They Compatible?”, *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 16, Issue 3, 2008, ctp. 326-349.
41. Buchanan H., Ryngaert C., „Member State responsibility for the acts of international organizations”, *Utrecht Law Review*, Vol. 7, Issue 1, January 2011, ctp. 131-146.
42. Buffard I., „Une relecture de la théorie de sous-systèmes en droit international”, *International Law Between Universalism and Fragmentation. Festschrift in Honour of Gerhard Hafner*, Isabelle Buffard, James Crawford, Alain Pellet, Stephan Wittich (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2008, ctp. 13-40.
43. Busek E., „Responding to crises on our doorstep - The Stability Pact on regional cooperation in SEE: Achievements, shortcomings and lessons for the future”, *From Stabilisation to Integration*, Erhard Busek, Björn Kuhne (Eds.), Bohlau, Wien 2010, ctp. 255-266.
44. Buss D., Ambreena M.S., *International Law: Modern Feminist Approaches*, Hart, Oxford 2005.
45. Byers M., „Conceptualising the Relationship between *Jus Cogens* and *Erga Omnes* Rules”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 66, 1997, ctp. 211-239.
46. Cafruny A., Peters P., *The Union and the World: The Political Economy of a Common European Foreign Policy*, Kluwer Law International, The Hague 1998.

47. Cahier P.; „L'ordre juridique interne des organisations internationales”, *Manuel sur les organisations internationales*, René-Jean Dupuy (Eds.), 2ème Edition, Paris 1998, ctp. 237-257.
48. Cameron F., *The Future of Europe: Integration and Enlargement*, Routledge, New York 2004.
49. Camy O., „Droit naturel ou droit positif?”, *Le Genre humain*, Le Seuil, 2005/n.44, ctp. 261-278.
50. Canal-Forgues E., „Sur l'interprétation dans le droit de l'OMC”, *Revue générale du droit international public*, Vol.105, 2001, ctp. 1-24.
51. Cançado T.rinidade A., *International Law for Humankind Towards a New Jus Gentium*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2010.
52. Caplan R., „Conditional recognition as an instrument of ethnic conflict regulation: the European Community and Yugoslavia”, *Nations and Nationalism*, Vol. 8, Issue 2, 2003, ctp. 157-177.
53. Caplan R., *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
54. Carabot M. B., „Les immunités des Communautés européennes”, *Annuaire français de droit international*, Vol. LIV, Année 2008, ctp. 549-588.
55. Cardwell P. J., „EU External Relations Law and Policy in the Post-Lisbon Era”, *The Legalisation of European Union Foreign Policy and The Use of Sanctions*, Paul James Cardwell (Eds.), T.M.C. Asser Press, The Hague 2012, ctp. 1-14.
56. Cardwell P. J., „The Legalisation of European Union Foreign Policy and The Use of Sanctions”, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, Vol.17, Issue 1, November 2015, ctp. 287-310.
57. Carillo-Salcedo A., *Droit international et souveraineté des Etats. Cours général de droit public*. Recueil des cours, Tome 257, The Hague Academy of International Law, The Hague 1996.
58. Casteleiro A. D., *The International Responsibility of the European Union: From Competence to Normative Control*, Cambridge University Press, Cambridge 2016.
59. Cassese A., *Civil War and International Law*, Oxford University Press, Oxford 2012.
60. Cassese A., *International Law*, Second Edition, Oxford University Press, Second Edition, Oxford 2005.
61. Cassese A., „Remarks on Scelle's Theory of “Role Splitting” (dédoublément fonctionnel) in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol.1, Issue.1, 1990, ctp. 210-231.
62. Cassese A., *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
63. Cassese A., „The Nicaragua and Tadić Test Revisited in Light of ICJ Judgement on Genocide in Bosnia”, *the European Journal of International Law*, Vol. 18, No.4, 2007, ctp. 649-668.

64. Chaltiel F., *La souveraineté de l'Etat et l'Union européenne, l'exemple français*, LGDJ, Paris 2000.
65. Charney J. I., „The Impact on the International Legal System of the Growth of International Courts and Tribunals”, *New York University Journal of International Law & Politics*, Vol. 31, 1999, crp. 697-708.
66. Cheng B., *General Principles of Law as Subject for International Codification*, Cambridge University Press, Cambridge 1953
67. Cheng T-H., *When International Law Work: Realistic Idealism After 11/9 and the Global Recession*, Oxford University Press, Oxford 2012.
68. Churchill R., Scott J., „The MOX Plant Litigation: The First Half- Life“, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 53, Issue 3, 2004, crp. 643–676.
69. Ciceo G., „The Common Foreign and Security Policy and the Inexhaustible Quest for its Institutional Consistency”, *Studia UBB. Europaea*, Vol. LVII, No. 1/2012, crp. 37-54.
70. Colangelo J.A., „A Systems Theory of Fragmentation and Harmonization”, *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 49, Issue 1, 2016 crp. 1-61.
71. Colliard C-A., Dubois L., *Institutions Internationales*, Dalloz, 10ème Edition, Paris 1995
72. Combacau J., Sur, S. *Droit international public*, Montchrestien, 9e édition, Paris 2010.
73. Conforti B., „Unité et fragmentation du droit international: Glissez, mortels, n'appuyez pas!”, *Revue générale de droit international public*, Pedone, Paris 2007, crp. 5-18.
74. Cook S. J., „The Crimean Crisis and International Law: A Realist Perspective”, *University of St. Thomas Journal of Law & Public Policy*, Vol. 10, No.1, 2015, crp. 65-82.
75. Corrias L., *The Passivity of Law – Competence and Constitution in the European Court of Justice*, Springer, Dordrecht 2011.
76. Cosnard M., „Rapport introductif: Le sujet en droit international”, Société française pour le droit international, Colloque du Mans, *Le sujet en droit international*, Pedone, Paris, 2005, crp. 13-54.
77. Cox D., O'neil A., „The unhappy marriage between international relations theory and international law”, *Global Change Peace & Security*, Vol. 20, Issue 2, June 2008, crp. 201-215.
78. Crawen M. C. R., „The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 66, Issue 1, 1995, crp. 333-413.
79. Crawford J., *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 8th Edition, Oxford 2012.
80. Crawford J., „The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect”, *American Journal of International Law*, Vol. 96, 2002, crp. 874-890.
81. Cremona M., „Defining competence in EU external relations: lessons from the Treaty reform process”, *Constitutional and institutional questions*, Alan Dashwood and Marc Marescau (Eds.), Oxford University Press, 2008, crp. 34-69.

82. Cremona M., „Enlargement: A Successful Instrument of Foreign Policy”, *European Union Law for Twenty-First Century*, Takis Tridimas, Paolisa Nebbia (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2004, ctp. 397-413.
83. Daillier P., Forteau M., Pellet A., *Droit international publique*, 8e édition, LGDJ, Paris 2009.
84. Daly J. I., „Is the International Court of Justice Worth the Effort?”, *Akron Law Review*, Vol. 20, Issue 3, 1987, ctp. 391-407.
85. d’Aspremont J., „Uniting Pragmatism and Theory in International Legal Scholarship: Koskenniemi’s From Apology to Utopia Revisited”, *Revue québécoise de droit international*, Vol. 19-1, 2006, ctp. 353-359.
86. David C., „State-building in Bosnia: The limits of “Informal trusteeship”, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 11, Number 1, Spring/Summer 2006, ctp. 17-38.
87. Davis J. W., „The Two Wrongs Do Make a Right: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia was Established Illegally - But it Was the Right Thing to Do...So Who Cares”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, Vol. 28, Number 2, Article 3, 2020, ctp. 396-419.
88. de Frouville O., „Une conception démocratique du droit international“, *Révue européenne des sciences sociales*, XXXIX-120, 2001, ctp. 101-144.
89. Defeis E. F., „The Treaty of Lisbon and Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights”, *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 18, Issue 2, Spring 2012, ctp. 387-394.
90. Dehaussy J., *Propos sur les sources du droit international. L’exercice de la fonction normatrice dans un ordre juridique singulier*, Editions Pedone, Paris 2017.
91. de Hoogh A., „Regionalism and the Unity of International Law from a Positivist Perspective”, *European Society of International Law Conference Paper Series*, Vol. 2, Conference Paper No. 3, 2012, ctp. 1-26.
92. Dedman M., *The Origins and Development of the European Union 1945-2008. A History of European Integration*, Routledge, Second Edition, New York 2010.
93. Demetropoulou L., „Europe and the Balkans: Membership Aspiration, EU Involvement and Europeanization Capacity in South Eastern Europe”, *Southeast European Politics*, Vol. III, No. 2-3, ctp. 87-106.
94. de Neuilly Y. B., „Economic Sanctions Against Serbia : Dissonant Strategies And Autonomous Games of the EU External Relations”, *Paper Presented at the 29th Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research (ECPR)*, Grenoble, avril 2001, ctp. 1-19.
95. de Velasco Vallejo M. D., *Les organisations internationales*, Economica, Paris 2002.
96. de Visscher C., „Coutume et traité en droit international public”, *Revue générale de droit international public*, Troisième série - Tome XXVI, Tome LVIII, Pedone, Paris 1955, ctp. 353 -369.
97. de Visscher P., *Cours général du droit international public*, Recueil des cours de l’Académie de droit international de la Haye, Bruylant, Bruxelles 1972.

98. Dias C., „International Relations and International Law: From Competition to Complementarity”, *International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice*, Thomas Biersteker, Peter Spiro, Chandra Lekha Sriram, and Veronica Raffo (Eds.), Routeledge, London 2007, crp. 278-286.
99. *Dictionnaire du droit international*, Jean Salmon (Eds:), Bruylant/AUF, Bruxelles 2001.
100. Diehl P. F., Ku C. and Zamora D., „The Dynamics of International Law: The Interaction of Normative and Operating Systems”, *International Law and International Organizations*, Cambridge University Press, Vol. 57, No. 1, Winter 2003, crp. 426-453.
101. Dinan D., *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2005.
102. Dinan D., *Menjanje Evrope. Istorija Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd 2004.
103. do Amaral A., „El „Dialogo” de las Fuentes: Fragmentación y Coherencia en el Derecho Internacional Contemporáneo”, *Revista Española de Derecho Internacional*, Vol LXII, I, 2010, crp. 61-88.
104. Doswald-Beck L., „The Right to Life in Armed Conflict: Does International Humanitarian Law Provide All the Answers?”, *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, Number 864, Geneva December 2006, crp. 881-903.
105. Droege C., „The Interplay Between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict”, *Israeli Law Review*, Vol. 40, No.2, 2007, crp. 310-355.
106. Dubouis L., *Institutions Internationales*, Dalloz, 10ème éd., Paris 1995.
107. Dubouis L., „Les rapports du droit régional et du droit universel”, *Régionalisme et universalisme dans le droit international contemporain*, Colloque Bordeaux, Société française pour le droit international, Pedone, Bordeaux 1977.
108. Dubouis L., Blumann C., *Droit matériel de l’Union européenne*, Montchrestien, 4ème édition, Paris 2006.
109. Dupuy P-M., „A Doctrinal Debate in the Globalisation Era: On the “Fragmentation” of International Law”, *European Journal of Legal Studies*, Issue 1, 2007, crp. 1-19.
110. Dupuy P-M., „Fragmentation du droit international ou des perceptions qu’on en a?”, *European University Institute Law Working Papers*, Working Paper No. 14, 2016, crp. 1-12.
111. Dupuy P-M., „L’unité de l’ordre juridique international: cours général de droit international public”, *Recueil de cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, Tome 297, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2003, crp. 9-490.
112. Dupuy P-M., „International Control and State Responsibility”, *Völkerrecht zwischen normativem Anspruch und politischer Realität*, Festschrift für Karl Zemanek, Berlin 1994, crp. 307-318.
113. Dupuy P-M., „International Court of Justice”, *International Law and Politics*, Vol. 31, 1999, crp. 791-807.

114. Dupuy P-M., „Sur le maintien ou la disparition de l’unité de l’ordre juridique international’’, *Harmonie et contradictions en droit international*, Raffa Ben Achour, Slim Laghmani (Eds.), Pedone, Paris 1996, crp. 17-37.
115. Dupuy R-J., *Le droit international*, Presses Universitaires de France, Paris 2001.
116. Eikermann A., *Forests in International Law: Is there Really Need for An International Forest Convention*, Springer International Publishing, New York 2015.
117. El Ouali A., „*Territorial Integrity in a Globalizing World. International Law and States’ Quest for Survival*”, Springer, Berlin 2012.
118. *Encyclopaedia of International Law*, Rudolf Berhardt (Eds.), Amsterdam 1997.
119. *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 5, International Organizations in General, Universal International Organizations and Cooperation, North-Holand, Amsterdam, New York, Oxford 1983.
120. Etienne J., „Loyalty Towards International Law as a Constitutional Principle of EU Law’’, Jean Monnet Working Paper No. 3 2011, crp. 1-42, <http://jeanmonnetprogram.org/wp-content/uploads/2014/12/110301.pdf> .
121. Farrell M., „EU Policy Toward Other Regions: Policy learning in the external promotion of regional integration’’, *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, Issue 8, 2009, crp. 1165-1184.
122. Farrell M., „EU Representation and Coordination within the United Nations”, *The European Union and the United Nations*, Katie V. Laatikainen, Karen E. Smith (Eds.), Palgrave Macmillan, London 2006, crp. 27-46.
123. Farrell M., „From EU Model to External Policy? Promoting Regional Integration in the Rest of the World’’, *Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Sophie Meunier, Kathleen R. McNamara (Eds.) Oxford University Press, Oxford 2007, crp. 299-315.
124. Fassbender B., „The United Nations Charter as Constitution of the International Community’’, *Columbia Journal of International Law*, Vol. 36, No. 3, 1998, crp. 529-619.
125. Finck F., „L’imputabilité dans le droit de la responsabilité internationale. Essai sur la commission d’un fait illicite par un Etat ou une organisation internationale’’, Thèse de doctorat, Université de Strasbourg, 2011.
126. Fischer-Lescano A., Teubner G., „Collisions de régimes: La recherche vaine de l’unité juridique face à la fragmentation du droit mondial’’, *Revue internationale de droit économique*, 2013/1, t. XXVII, crp. 187-228.
127. Foster N. G., *Foster on EU Law*, Oxford University Press, Oxford 2009.
128. Frowein J., „Obligations Erga Omnes’’, *Encyclopaedia of International Law*, Rudolf Berhardt (Eds.), Amsterdam 1997.
129. Fuduli A. V., „Legal Determinants of the EU External Action after Lisbon’’, *International Conference: CKS – Challenges of the Knowledge Society*, Nicolae Titulescu University of Bucharest, Bucharest, 2010, crp. 725-738.
130. Gaurier D., *Histoire du droit international*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes 2004.

131. Gehring T., „Integrating integration theory: Neofunctionalism and International Regimes”, *Global Society*, Vol. 10, No. 3, 1996, ctp. 225-253.
132. Geiger R. H., „Customary International Law in the Jurisprudence of the International Court of Justice: A Critical Appraisal”, Ulrich Fastenrath, Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Andreas Paulus, Sabine Schorlemer; Christoph Vedder (Eds.), *From Bilateralism to Community Interest: Essays in Honour of Judge Bruno Simma*, Oxford University Press, Oxford 2011, ctp. 673-694.
133. Ghica L-A., *Friendship Communities? The Politics on Regional Intergovernmental Cooperation in Central and Eastern Europe 1990-2007*, Central European University, Budapest, 2007.
134. Goldsmith J. L., Posner E. A., *The Limits of International Law*, Oxford University Press, Oxford 2005.
135. Good K., „Institutional Reform Under the Single European Act”, *American University International Law Review*, Vol. 3, Issue 1, Article 8, 1988, ctp. 299-322.
136. Gori L., „The Balkans and the European Union”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Brookings Institution Press, Washington 2010, ctp. 148-154.
137. Gourgourinis A., „General/Particular International Law and Primary/Secondary Rules: Unitary Terminology of a Fragmented System”, *European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 4, 2011, ctp. 993-1026.
138. Green F., „Fragmentation in Two Dimensions: The ICJ's Flawed Approach to Non-State Actors and International Legal Personality”, *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 9, Issue 2, 2008, ctp. 47-77.
139. Grotius H., *Le droit de la guerre et de la paix*, Presses universitaires de France, Paris 1999.
140. Haas E. B., *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford 1964.
141. Habermas J., *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, N.R.F. Collections Essais, Gallimard, Paris 1997.
142. Hafner G., „Pros and Cons Ensuing from Fragmentation of International Law”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 25, Issue 4, 2004, ctp. 849-863.
143. Halpérin J-L., „L'apparition et la portée de la notion d'ordre juridique dans la doctrine internationaliste du XIX siècle”, *Droits*, Vol. 33, 2001, ctp. 41-52.
144. Hanson A., „Croatian Independence from Yugoslavia 1991-1992”, *Words over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Melanie C. Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (Eds.), Rowman&Littlefield, ctp. 76-108.
145. Hart H., „The Concept of Law”, Oxford University Press, Third Edition, Oxford 1994.
146. Hartley T. C., *The Foundations of European Community Law*, Oxford University Press, Sixth Edition, Oxford 2007.
147. Hathaway O. A., Shapiro C. J., *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the World*, Simon&Schuster, New York 2017.

- 148.Hettne B., Söderbaum F., „The UN and Regional Organizations in Global Security: Competing or Complementary Logics?“, *Global Governance*, Vol. 12, Issue 3, 2006, ctp. 227-232.
- 149.Higgins R., „Respecting Sovereign States and Running a Tight Courtroom“, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 50, Issue 1, 2001, ctp.121-132.
- 150.Higgins R., *The development of International Law through the Political Organs of the United Nations*, Oxford University Press, Oxford 1963.
- 151.Higgins R., „The ICJ, the ECJ, and the Integrity of International Law“, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 52, Issue 1, January 2003, ctp. 1-20.
- 152.Hix S., *The Political System of the European Union*, Palgrave MacMillan, Second Edition, New York 2005.
- 153.Hobbes T., *Leviatan*, Sirey, Paris 1971.
- 154.Hoffmeister F., „The European Union and the Peaceful Settlement of International Disputes“, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 11, 2012, ctp. 77-105.
- 155.Hoof G., *Rethinking the Sources of International Law*, Kluwer, Deventer 1983.
- 156.Hoogenboom J., „The EU as a Peacebuilder in Kosovo“, *Civil Society Dialogue Network*, Bucharest 2011, ctp. 1-20.
- 157.Hooghe L., *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*, Oxford University Press, Oxford 1996.
- 158.Hurrell A., „Power, Principles and Prudence: Protecting Human Rights in a Deeply Divided World“, *Human Rights in Global Politics*, Tim Dunne, Nicholas J. Wheeler (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1999, 277-302.
- 159.Hannum H., „Self-Determination and Europe: Old Wine in New Bottles“, *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 3, No. 1, 1997, ctp. 57-69.
- 160.Jacque J. P., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, Dalloz, 5ème édition, Paris 2009.
- 161.Jakubowski A., Wierczyńska K., *Fragmentation vs the Constitutionalisation of International Law: A Practical Inquiry*, Routledge, New York 2016.
- 162.Jenks W., „The Conflict of Law Making Treaties“, *British Yearbook of International Law*, Vol. 30, 1953, ctp. 401-453.
- 163.Jennings R. (Sir), „Universal International Law in a Multicultural World“, *Collected Essays of Sir Robert Jennings*, Kluwer, The Hague 1998.
- 164.Jennings R. (Sir), „The Judiciary, International and National, and the Development of International Law“, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 45, Issue.1, 1996, ctp. 1-12.
- 165.Jennings R. (Sir), „The Proliferation of Adjudicatory Bodies: Dangers and Possible Answers“, *Implications of the Proliferation of International Adjudicatory Bodies for Dispute Resolution*, ASIL Publications, Number 9, 1995.
- 166.Jeutner V., *Irresolvable Norm Conflicts in International Law: The Concept of a Legal Dilemma*, Oxford Monographs in International Law, Oxford University Press, Oxford 2017.

167. Jouannet E., „L'influence des principes généraux face aux phénomènes de fragmentation du droit international contemporain ou l'ambivalence des principes généraux face au caractère étrange et complexe de l'ordre juridique international”, article rédigé dans le cadre de la conférence de la SEDI en 2005, стр. 1-26.
168. Jouannet E., „L'idée de communauté humaine à la croisée de la communauté des Etats et de la communauté mondialisée“, *Archives de philosophie du droit*, Tome 47, 2003, стр. 1-34.
169. Juncos A. E., *EU Foreign And Security Policy in Bosnia: The Politic of Coherence and Effectiveness*, Manchester University Press, Manchester 2013.
170. Juncos A. E., „The EU's post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Intergrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?”, *Southeast European Politics*, Vol. VI, No. 2, November 2005, стр. 88-108.
171. Jütersonke O., „Realist Approaches to International Law”, *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*, June 2016, стр. 327-343.
172. Kant E., *Doctrine du droit. Métaphysique des mœurs*, Editions Flammarion, Paris 2018.
173. Kaul H-P., Chaitidou E., „Balancing Individual and Community Interests: Reflections on the International Criminal Court”, *From Bilateralism to Community Interest. Essays in Honor of Judge Bruno Simma*, Ulrich Fastenrath, Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Andreas Paulus, Sabine von Schorlemer, Christoph Vedder (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2011, стр. 975-1003.
174. Kay S., *NATO and the Future of European Security*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 1998.
175. Kearney R.D., Dalton R.E., „Treaty on the Treaties”, *American Journal of International Law*, Vol.64, Issue 3, 1970, стр. 495-561.
176. Кегли Ч. В., Виткоф Ј. Р., *Светска политика, тренд и трансформација*, CSES/Дипломатска академија, Београд 2006.
177. Kelsen H., „Théorie générale du droit international public. Problèmes choisis”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 42, 1932, стр. 117-352.
178. Kelsen H., „Théorie du droit international coutumier”, *Ecrits français de Droit international*, Charles Leben (Eds.), Presses universitaires de France, Collections: Doctrine juridique, Paris 2001, стр. 61-84.
179. Hans Kelsen, „The Principle of Sovereign Equality of States As A Basis for International Organization”, *The Yale Law Journal*, Vol. 53, No. 2, March 1944, стр. 207-220.
180. Келзен Х., *Општа теорија права и државе*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010.
181. Kelzen H., *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava*, JP Službeni list Srbije i Crne Gore, Beograd 2003.
182. Kelly C. R., „Realist Theory and Real Constraints”, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 2, 2004, стр. 545-636.
183. Kennedy D., „The Last Treatise: Project And Person. (Reflections on Martti Koskenniemi`s *Apology to Utopia*)”, *German Law Journal*, Vol. 7, No. 12, стр. 982-992.

184. Keohane R.O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Washington 1984.
185. Kerbrat Y., *La référence au Chapitre VII de la Charte des Nations Unies dans les résolutions à caractère humanitaire du Conseil de sécurité*, LGDJ, Paris 1998.
186. Khaliq U., *Ethical Dimensions of the Foreign Policy of the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
187. Кисинџер X., *Дипломатија*, Верзал прес, Београд 1999.
188. Klabbers J., „Presumptive Personality: The European Union in International Law”, *International Law Aspects of the European Union*, Martti Koskenniemi (Eds.), Nijhoff, The Hague 1997, стр. 231-254.
189. Klabbers J., „The changing image of international organizations”, *The Legitimacy of International Organizations*, Jean-Marc Coicaud, Veijo Heiskanen (Eds.), United Nations University Press, Tokyo 2001, стр. 221-255.
190. Klabbers J., „The Concept of Legal Personality”, *Jus Gentium*, Vol. 11, University of Baltimore, 2005, стр. 35-66.
191. Klabbers J., „The Constitutionalism Lite”, *International Organizations Law Review*, Vol. 1, Issue 1, 2004, стр. 31-58.
192. Klein P., „Les articles sur la responsabilité des organisations internationales : quel bilan tirer des travaux de la CDI?”, *Annuaire français de droit international* Volume 58, 2012, стр. 1-26.
193. Klemenčić M., „Territorial Proposals for the Settlement of the War in Bosnia-Herzegovina”. *Boundary & Territory Briefings*, Vol. 1, Issue 3, Europe, Martin Pratt, Clive Schofield (Eds.), 1994.
194. Klucka J., Elbert L., *Regionalism and Its Contribution to general International Law*, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Faculty of Law, Institute of European Law and Department of International Law, Košice 2015.
195. Kohen M.G., *Possession contestée et souveraineté territoriale*, Publication de l'Institut universitaire de hautes études internationales - Genève, PUF, Paris 1997.
196. Kolb R., „Observation sur l'évolution de jus cogens”, *Revue générale de droit internationale public*, Vol. 113, 2009, стр. 837-850.
197. Kolb R., *Réflexions de philosophie du droit international. Problèmes fondamentaux du droit international public: Théorie et Philosophie du droit international*, Editions Bruylant, Bruxelles 2003.
198. Korkelia K., „New Challenges to the Regime of Reservations under the International Covenant on Civil and Political Rights”, *The European Journal of International Law*, Vol. 13, 2002, стр. 442-477.
199. Koskenniemi M., *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.

- 200.Koskenniemi M., „Formalism, Fragmentation, Freedom: Kantian Themes in Today's International Law”, *No Foundations: journal of extreme legal positivism*, Issue 4, 2007, strp. 7-28.
- 201.Koskenniemi M., „International Law and Hegemony: A Reconfiguration”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 17, Issue 2, strp. 197-218.
- 202.Koskenniemi M., *International Law Aspects of the European Union*, Martinus Nijhoff Publishers, Kluwer Law International, the Hague 2008.
- 203.Koskenniemi M., *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law, 1870-1960*, Cambridge University Press, New York 2002.
- 204.Koskenniemi M., „The Politics of International Law - 20 Years Later”, *European Journal of International Law*, Vol. 20, Issue 1, 2009, strp. 7-19.
- 205.Koskenniemi M., „The Fate of Public International Law: Between Technique and Politics”, *Modern Law Review*, Vol. 70, No. 1, 2007, strp. 1-30.
- 206.Koskenniemi M., Leino P., „Fragmentation of International Law: Postmodern Anxieties”, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 15, Issue 3, 2002, strp. 553-579.
- 207.Krasner, S. „International Law and International Relations: Together, Apart, Together?”, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 1, Number 1, Article 10, 3-1-2000, strp. 93-99.
- 208.Krasner S., *International Regimes*, Cornell University Press, New York 1983.
- 209.Krueger H., „Implications of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia for International Law, The Conduct of the Community of States in Current Secession Conflicts”, *Caucasian Review of International Affairs*, Vol 3, Issue 2, 2009, strp. 118-123.
- 210.Kuijer M., „The challenging relationship between the European Convention on Human Rights and the EU legal order”, *The International Journal of Human Rights*, November 2018, strp. 1-33.
- 211.Kunič J., „Western Balkans - Challenges for the EU, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i provredu, Beograd 2013, strp. 394-403.
- 212.Kunz J., „Revolutionary creation of norms in International Law”, *American Journal of International Law*, Vol. XLI, No. 1, 1947, strp. 119-126.
- 213.Lamb S., „Legal Limits to United Nations Security Council Powers”, *The Reality of International Law: Essays in Honor of Ian Brownlie*, Guy S. Goodwin-Gill, Stefan Talmon (Eds.), Oxford University Press, Oxford 1999, strp. 361-388.
- 214.Larik J., „EU Foreign Relations Law As a Field of Scholarship”, *American Journal of International Law*, Vol. 111, 2017, strp. 321-325.
- 215.La Torre M., „Legal Pluralism as an Evolutionary Achievement of European Community Law”, *Ratio Juris*, Vol. 12, Issue 2, 2008, strp. 182-195;
- 216.Lauterpacht H., „The Covenant as the Higher Law”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 17, 1936, strp. 54-65.

- 217.Lauterpacht H., *The Function of Law in the International Community*, Clarendon Oxford 1933.
- 218.Le Fur L., *Précis de droit international public*, Dalloz, 2ème édition, Paris 1933.
- 219.Le Fur L., „La Théorie du Droit Naturel depuis le XVII siècle et la doctrine moderne“, *Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye*, Vol 18, Hachette, Paris 1927.
- 220.Le Fur L., „Le développement historique du droit international. De l'anarchie internationale à une communauté organisée“, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 41, 1931, ctp. 501-602.
- 221.Lenaerts K., „Interlocking Legal Orders in the European Union and Comparative Law“, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 52, 2003, 873–880.
- 222.Lewis J., „Strategic Bargaining, Norms and Deliberation“, *Unveiling the Council of the European Union – Games Governments Play in Brussels*, Daniel Naurin, Helen Wallace (Eds.), Palgrave MacMillan, New York 2008, ctp.165-184.
- 223.Libarona I. U., „Territorial Integrity and Self-Determination: The Approach of the International Court of Justice in the Advisory Opinion on Kosovo“, *Revista d'Estudis Autonomics i Federals*, No. 16, October 2012, ctp. 107-140.
- 224.Ličková M., „European Exceptionalism in International Law“, *European Journal of International Law*, Vol. 19, No. 3, 2008, ctp.463-490;
- 225.Lock T., *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford University Press, Oxford 2015.
- 226.Macdonald R., „The Charter of United Nations in Constitutional Perspective“, *Australian Yearbook of International Law*, Vol. 20, 1999, ctp. 205-231.
- 227.Maica Z. G., *Curso: Modelos de Integración. Maestría en Relaciones Políticas Internacionales*, Mención Política. Edición 2009, La Habana 2009.
- 228.Maljean-Dubois S., Pesche D., „Circulation des normes et réseaux d'acteurs. La gouvernance internationale de l'environnement entre fragmentation et défragmentation. Introduction générale“, *Circulation de normes et réseaux d'acteurs dans la gouvernance internationale de l'environnement*, Sandrine Maljean-Dubois (Eds.), UMR Droits International, Comparé et Européen, Aix-en-Provence 2017, ctp. 9-36.
- 229.Manners I., „The Normative Ethics of the European Union“, *International Affairs*, Vol. 84, No. 1, 2008, ctp. 65-80.
- 230.McCormick J., *Understanding the European Union*, Palgrave Macmillan, Third Edition, New York 2005.
- 231.McCray M., „Rapid Reaction Capability of the European Union: Taking that Last Big Step“, *Connections*, Vol. 13, No. 4, Fall 2014, ctp. 1-24.
- 232.McGoldrick D., „The International Legal Personality of the European Community and the European Union“, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, ctp. 181-217.

233. McLachlan C., „After Baghdad: Conflict or Coherence in International Law”, *New Zealand Journal of Public and International Law*, New Zealand Centre for Public Law and contributors, Wellington 2003, crp. 25-53.
234. Megiddo T., „Beyond Fragmentation: On International Law`s Integrationist Forces”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 44, Issue 1, Article 4, 2018, crp. 115-147.
235. Meunier S., McNamara K.R., *The State of the European Union. Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty*, Volume 8, Oxford University Press, Oxford 2007.
236. Miles L., „A Fusing Europe? Insights for EU Governance”, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, crp. 19-42.
237. Moorhead T., *The Legal Order of the European Union. The Institutional Role of the Court of Justice*, Routledge, London and New York 2014.
238. Moravcsik A., „Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community”, *International Organization*, Vol. 45, Issue 1, Winter 1999. crp. 19-56.
239. Morgenthau H.J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York 1948.
240. Muir-Watt H., „Droit naturel et souveraineté de l’Etat dans la doctrine de Vattel“, *Archives de philosophie du droit*, Vol. 32, 1987, crp. 71-85.
241. Murphy A., Friis L., „Negotiating in the time of crisis: the EU Response to the military conflict in Kosovo”, Europe University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Working paper No. 20, 2000, crp. 1-43.
242. Murphy S. D., „Deconstructing Fragmentation: Koskeniemi`s 2006 ILC Project”, *Temple International & Comparative Law Journal*, George Washington University Law School, 2013, crp. 1-18.
243. Murphy T. D., „European Political Cooperation After the Single European Act: The Future of Foreign Affairs in the European Communities”, *Boston College International & Comparative Law Review*, Vol. XII, No. 2, 1989, crp. 335-355.
244. Mus J. B., „Conflicts Between Treaties in International Law”, *Netherlands International Law Review*, Vol. XLV, 1998, crp. 214-217.
245. O’Brien J. C., „The International Tribunal for Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia”, *American Journal of International Law*, Vol. 87, Issue 4, 1993, crp. 639-659.
246. Occhipinti J., *The Politics of EU Police Cooperation: Toward a European FBI?*, Boulder, 2003.
247. Oellers-Frahm K., „Multiplication of International Courts and Tribunals and Conflicting Jurisdiction”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 5, 2001, crp. 67-104.
248. Onuf N., *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*, Routledge, London 2013.

- 249.OSCE Secretariat's Conflict Prevention Centre, *OSCE. Mechanisms and Procedures. Summary/Compendium*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna 2001.
- 250.Oxman B., „The Rule of Law and the United Nations Convention on the Law of the Sea”, *European Journal of International Law*, Vol. 7, Issue 3, 1996, crp. 353-371.
- 251.Owen D., *Balkan Odyssey*, Gollancz, London 1995.
- 252.*Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, 7th Edition, Oxford 2012.
- 253.Palchetti P., „La répartition de la responsabilité pour faits internationalement illicites commis au cours d'opérations multinationales”, *Revue internationale de la Croix-Rouge*, Vol. 95, Sélection française 2013 / 3 et 4, crp. 199-215.
- 254.Palchetti P., „Unique, Special, or Simply Primus Inter Pares? The European Union in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 29, No. 4, 2019, crp. 1409-1426.
- 255.Pauwelyn J., „Bridging Fragmentation and Unity: International Law as a Universe of Inter-Connected Islands”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 25, Issue 4, 2004, crp. 903-916.
- 256.Pellet A., „Histoire du droit international : Irréductible souveraineté ?”, *La vie internationale*, Gilbert Guillaume (Eds), Hermann, Paris 2017, crp. 7-24.
- 257.Pellet A., „International Organizations Are Definitely Not States. Cursory Remarks On The ILC Articles On The Responsibility of International Organizations”, *Responsibility of International Organizations*, Maurizio Ragazzi (Eds.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2013, crp. 41-54.
- 258.Pellet A., „La formation du droit international dans le cadre des Nations Unies”, *European Journal of International Law*, Vol. 6, 1995, crp. 401-416.
- 259.Pellet A., *Le droit international à l'aube du XXIe siècle. La société internationale contemporaine - Permanences et tendances nouvelles*, Editions Pedone, Paris 2014, crp. 19-112.
- 260.Pellet, A., „Les fondements juridiques internationaux du droit communautaire”, *Collected Courses of the Academy of European Law*, Vol. 5, Book 2, 1997, crp. 193-271.
- 261.Pellet A., „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, Vol. 3, Issue 1, 1992, crp. 178-185.
- 262.Peters A., „Reconstruction constitutionnaliste du droit international: argument pour et contre”, *Select Proceedings of the European Society of International Law*, Hélène Ruiz Fabri, Emmanuelle Jouannet, Vincent Tomkiewicz (Eds.), Vol. 1, Hart Publishing, Oxford 2008, crp. 361-375.
- 263.Pomerance M., „The Badinter Commission: The Use and Misuse of the International Court of Justice's Jurisprudence”, *Michigan Journal of International Law*, Vol. 20, Issue 1, 1998, crp. 31-58.
- 264.Portmann R., *Legal Personality in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2010;

265. Prost M., Kingsley Clark P., „Unity, Diversity and the Fragmentation of International Law: How Much Does the Multiplication of International Organisations Really Matter?“, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 5, No. 2, 2006, стр. 341-370.
266. Puentes Y. R., *Derecho internacional Público. Parte General*, Minrex, La Habana 2017.
267. Radan P., „Post-Secession International Borders: Critical Analysis of the Opinions of the Badinter Arbitration Commission“, *Melbourne University Law Review*, Vol. 24, Issue 1, 2000, стр. 50-76.
268. Radan P., *The Break-Up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London 2002.
269. Ragaru N., „L’opération Althea en Bosnie-Herzégovine et la gestion européenne du « post-conflit »“, *Les Etudes du CERJ*, Etude n. 139, 2007, стр. 1-38.
270. Ragazzi M., „Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From Dissolution of Yugoslavia. Introductory Note“, *International Legal Materials*, Vol. 31, Issue 6, November 1992, стр. 1488-1526.
271. Ratner S.R., „Image and Reality in the UN’s Peaceful Settlement of Disputes“, *the European Journal of International Law*, Vol. 6, Issue 3, 1995, стр. 426-444.
272. Roberts A., „NATO’ “Humanitarian War” Over Kosovo“, *Survival*, Vol. 41, No. 3, Autumn 1999, стр. 102-123.
273. Reinalda B., Verbeek B., „The issue of decision making within international organizations“, *Decision Making within International Organizations*, Bob Reinalda, Bertjan Verbeek (Eds.), Routledge, New York 2004, стр. 9-41
274. Reisman W. M., „The Constitutional Crisis in the United Nations“, *American Society of International Law*, Vol. 87, Issue 1, 1993, стр. 82-100.
275. Reiter A., Lukić M., „Customary Norms, Yugoslav Exceptionalism, and the Hazardous Merger of Legal Imperatives with International Politics: Some thoughts on the Solutions Applied to the Break-Up of the SFR Yugoslavia“, *Regulisanje otvorenih pitanja između država sukcesora SFRJ*, Duško Dimitrijević, Žaklina Novičić, Mihajlo Vučić (Eds.), Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013, стр. 125-141.
276. Rich R., „Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union“, *European Journal of International Law*, Vol. 4, Issue 1, 1993, стр. 36-65.
277. Reuter P., „La situation juridique des particuliers“, *Le développement de l’ordre juridique international*, Economica, Paris 1995.
278. Rials S., „La puissance étatique et le Droit dans l’ordre international: éléments d’une critique de la notion de la souveraineté externe“, *Archives de philosophie de droit*, Tome 37, 1987-1932, Dalloz, Paris 1987, стр. 189-208.
279. Rich R., „Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union“, Symposium: Recent Developments in the Practice of State Recognition, *European Journal of International Law*, Vol. 4, Issue 1, 1993, стр. 36-65.
280. Romaniuk S. N., „Civilian or Military Power Europe? The Evolving Nature of European Union Power“, *New Balkans Politics*, Issue 12, 2010, стр. 1-24.

281. Rosas A., „The European Court of Justice and Public International Law”, *The Europeanisation of International Law - the Status of International Law in the EU and its Member States*, Jan Wouters, André Nollkaemper, Erika de Wet (Eds.), Springer, 2008.
282. Rosenne S., *Breach of a Treaty*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
283. Rosenstock R., „The Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations: A Survey”, *American Society of International Law*, Vol. 65, No. 5, October 1971, strp. 713-735.
284. Roth K., „Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?”, *Journal of Military Ethics*, Vol. 7, No. 2, 2006, strp. 84-92.
285. Rousseau C., „De la compatibilité des normes juridiques contradictoires dans l’ordre international”, *Revue Générale de Droit International Public*, Vol. 39, 1932, 133-192.
286. Ruiz Fabri H., Gradoni L., „Emergence et circulation de concepts juridiques en droit international de l’environnement: entre mondialisation et fragmentation. Synthèse”, *Mission de recherche Droit Et Justice*, décembre 2008, strp. 1-14.
287. Runjić Lj., „Međunarodnopravna odgovornost država članica za čine međunarodnih organizacija”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 64, No. 4, 2014, strp. 667-685.
288. Russell R., Muther J. E., *A History of the United Nations Charter. The Role of the United States 1940-1945*, Bookings, Washington 1958.
289. Sadat-Akhavi S. A., *Methods of Resolving Conflicts between Treaties*, Nijhoff, Leiden 2003.
290. Schreur C., „Regionalism v. Universalism”, *European Journal of International Law*, Vol. 6, Issue 3, 1995, strp. 477-499.
291. Schwabach A., „The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia”, *Pace International Law Review*, Vol. 11, Issue 2, Article 6, September 1999, strp. 405-418.
292. Sauron J-L., Barbe E., Huberdeau P., Puisais-Jauvin E., *Comprendre l’Union européenne*, La documentation française, Catégorie A, Paris 2016.
293. Schütze R., „The European Community’s Federal Order of Competences – A Retrospective Analysis”, *50 Years of the European Treaties – looking back and thinking forward*, Michael Dougan, Samantha Currie (Eds.), Hart Publishing, Oxford 2009, strp. 63-92.
294. Scelle G., *Manuel de droit international public*, Montchrestien, Collections: Domat, Paris 1948.
295. Scelle G., *Précis de Droit des Gens*, Dalloz, Vol. I, Paris 1932.
296. Scelle G., „Règles générales du Droit de la paix”, *Recueil du Cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, Vol. 46, 1936, strp. 337-696.
297. Scott S., *International Law in World Politics: An Introduction*, Lynne Rienner Publishers, Third Edition, Boulder Colorado 2017.
298. Scott S., „International Law as Ideology: Theorizing the Relationship between International Law and International Politics”, *European Journal of International Law*, Vol. 5, Issue 3, 1994, strp. 313-325.

299. Shabtai Rosenne, *Breach of a Treaty*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
300. Shahabuddeen M., *Precedent in the World Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
301. Shany Y., *The Competing Jurisdiction of International Courts and Tribunals*, Oxford University Press, 2003.
302. Shany Y., „Toward a General Margin of Appreciation Doctrine in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 16, No.5, стр. 907-940.
303. Shaw M. N., *International Law*, Cambridge University press, 5th Edition, Cambridge 2003.
304. Simma B., „From Bilateralism to Community Interest in International Law”, *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 250, 1994, стр. 217-384.
305. Simma B., „NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *European Journal of International Law*, Vol. 10, Issue 6, 1999, стр. 1-22.
306. Simma B., „The Contribution of Alfred Verdross to the Theory of International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 6, 1995, стр. 33-54.
307. Simma B., „Self-Contained Regimes”, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol. 16, 1985, стр. 112-136.
308. Simma B., *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Vol. 1, Oxford University Press, Second Edition, Oxford 2002.
309. Simma B., Pulkowski D., „Of Planets and the Universe: Self-Contained Regimes in International Law”, *European Journal of International Law*, Vol. 17, No. 3, 2006, стр. 483-529.
310. Simmons B., „International Law”, *Handbook of International Relations*, Sage Publications, 2nd Edition, London 2012, стр. 352-378.
311. Siotto-Pintor M., „Les sujets de droit international autres que les Etats”, *Recueil des cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, Tome 41, 1932, стр. 245-361.
312. Skjelsbæk K., „Peaceful Settlement of Disputes by the United Nations and Other Intergovernmental Bodies”, *Cooperation and Conflict*, Vol. XXI, 1986, стр. 139-154.
313. Smith M., „Implementation: Making the EU's International Relations Work”, *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith, Sophie Vanhoonacker (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 154-175.
314. Smith M., Crowe B., Peterson J., „International Interests – the Common Foreign and Security Policy”, *The Institutions of the European Union*, John Peterson, Michael Shackleton (Eds.), Oxford University Press, Second Edition, Oxford 2006, стр. 252-269;
315. Smouths M-C., Battistella D., Vennesson P., *Dictionnaire des relations internationales*, Dalloz, Paris 2003.
316. Sørensen M., „Le problème dit du droit inter temporel dans l'ordre international”, *Annuaire* Vol. 55, 1973, стр. 1-116.

317. Spillmann K.R., Krause J., *Kosovo: Lessons Learned for International Cooperative Security*, Studien zu Zeitgeschichte und Sicherheitspolitik - Studies in Contemporary History and Security Policy, Peter Lang AG, Berne 2000.
318. Spiermann O., „Twentieth Century Internationalism in Law”, *The European Journal of International Law*, Vol. 18, n. 5, 2008, стр. 785-814.
319. Steinberg R. H., „The Transformation of European Trading States”, *State After Statism*, Jonah Levy (Eds.), Harvard University Press, London 2006, стр. 340-365.
320. Steinberg R. H., Zasloff J. M., „Power and International Law”, UCLA School of Law, *Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, Research Paper No. 6-29, стр. 64-87.
321. Steunenbergh B., Antoaneta D., „Compliance in the EU Enlargement Process: The limits of conditionality”, *European Integration Online Papers*, Vol. 11, No. 5, 2007, на <http://eiop.or.at/eiop/texte/2007-005a.htm> .
322. Stumer A., „Liability of Member States for Acts of International Organizations: Reconsidering the Policy Objections”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 48, No. 2, 2007, стр. 553-580.
323. Talmon S., „Responsibility of International Organizations: Does the European Community Require Special Treatment”, *International Responsibility Today*, Chapter 34, Maurizio Ragazzi (Eds.), Koninklijke Brill, London 2005, стр. 405-421.
324. Tilikainen T., „To Be or Not to Be?: An Analysis of the Legal and Political Elements of Statehood in the EU’s External Identity”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, 2001, стр. 223-241.
325. Timmermans C., „The EU and Public International Law”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 4, 1999, стр. 179-183.
326. Tomuschat C., „Obligations Arising for States Without and Against Their Will”, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Tome 241, 1993, стр. 195-374.
327. Trachtman J., „Fragmentation and Coherence in International Law”, SSRN, 2011, на https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1908862.
328. Treves T., „Advisory Opinions of the International Court of Justice on Questions Raised by Other International Tribunals”, *Max Planck United Nations Yearbook*, Vol. 4 Issue 1, 2000, стр. 215-231.
329. Troebst S., „Conflict in Kosovo: Causes and Cures: An Analytical Documentation”, *The Southeast European Challenge: Ethnic Conflict and the International Response*, Hans-Georg Ehrhart and Albrecht Schnabel (Eds.), Baden Baden 1999, стр. 85-116.
330. Truyol y Serra A., *Théorie du droit international public. Cours général*, Recueil des cours, Tome 173, Brill, Leiden 1981.
331. Ulfstein G., „Do We Need a World Court for Human Rights”, *Law at War - the Law as it was and the Law as it Should Be*, Ola Engdahl and Pål Wrange (Eds.), Leiden/Boston 2008, стр. 261-272.

332. United Nations, *Key Resolutions of the UN General Assembly 1946-1996*, Dietrich Rauschning, Katja Wiesbrock, Martin Leilach (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge 1997.
333. van Ham P., „EU – OSCE relations – Partners or rivals in security”, *The European Union and International Organizations*, Knud Erik Jørgensen (Eds.), Routledge, London 2009, ctp. 131-148.
334. Verdross A., „Règles générales du droit international de la paix”, *Recueil des cours de l’Académie de Droit International de la Haye*, Tome 30, 1929, ctp. 271-518.
335. Verdross A., Simma B., *Universal International Law (Theory and Practice)*, Duncker & Humblot, Berlin 1976.
336. Verola N., „The New EU Foreign Policy under the Treaty of Lisbon”, *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, Federiga Bindi (Eds.), Books Institution Press, Washington 2010, ctp. 41-49.
337. Vespaziani A., „Comparison, Translation and the Making of a Common European Constitutional Culture”, *German Law Journal*, Vol. 9, No. 5, 2008, ctp. 547-574.
338. Vierdag E.W., „The Time of the ‘Conclusion’ of a Multilateral Treaty: Article 20 of the Vienna Convention on the Law of the Treaties and Related Provisions”, *British Yearbook of International Law*, Vol. 59, 1988, ctp. 75-111.
339. Virally M., „La notion de fonction dans la théorie de l’Organisation internationale”, *Le droit international en devenir, les Mélanges offerts à Charles Rousseau : La Communauté internationale*, Pedone, Paris 1974.
340. Virally M., „La valeur juridique des recommandations des organisations internationales”, *Annuaire Français du Droit International*, Vol. 2, 1956, ctp. 66-96.
341. Waldock H., „General Course on Public International Law”, *General Courses of the Hague Academy of International Law*, Tome 106, 1962, ctp. 1-251.
342. Wallace W., *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, Fifth Edition, Oxford 2005.
343. Walz K. N., *Theory of International Politics*, Adisson-Wesley, London 1979.
344. Weatherill S., „Competence and Legitimacy”, *The Outer Limits of European Union Law*, Catherine Barnard, Okeoghene Odudu (Eds.) Hart Publishing, Oxford 2009, ctp. 17-34.
345. Weiler J. H. H., Haltern U. R., „Constitutional or International? The Foundations of the Community Legal Order and the Question of Judicial Kompetenz-Kompetenz”, *European Court and the National Courts - Doctrine and Jurisprudence: Legal Change in Its Social Context*, Anne-Marie Slaughter, Alec Stone Sweet and Joseph H. H. Weiler (Eds.), Oxford University Press, Oxford 1998.
346. Wengler W., „La crise de l’unité de l’ordre juridique international”; *La communauté internationale. Mélanges offerts à Charles Rousseau*, Pedone, Paris 1974, ctp. 329-340.
347. Wessel R. A., „The Dynamics of the European Union Legal Order: An Increasingly Coherent Framework of Action and Interpretation”, *European Constitutional Law Review*, Vol. 5, Issue 1, 2009, ctp. 117-142.

348. Wong R., „The Europeanization of Foreign Policy”, *International Relations and the European Union*, Christopher Hill, Michael Smith (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2005, стр. 134-153.
349. Wright H., „The Montevideo Conference and Organization for Peace”, *World Affairs*, Vol. 97, No.2, Sage Publications, 1934, стр. 100-103.
350. Yasuaki O., „When Was the Law of International Society Born - An Inquiry of the Instory of International Law from an Intercivilizational Perspective”, *Journal of the History of International Law*, Vol 2, No.1, 2000, стр. 1-66.
351. Zeitlin J., „Social Europe and Experimentalist Governance: Towards a New Constitutional Compromise”, *EU Law and the Welfare State*, Gráinne de Búrca (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2012.
352. Županičić R., Pejić N., *Limits to the European Union's Normative Power in a Post-Conflict Society. EULEX and Peacebuilding in Kosovo*, Springer, Cham 2018.

Судска пракса:

1. Пресуда Сталног суда међународне правде „Вимблдон”, *Case Wimbledon, Permanent Court of International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1930), No, 1, 17 August 1923.*
2. Пресуда Сталног суда међународне правде „Вимблдон”, *Case Wimbledon, Permanent Court of International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1930), No, 1, 17 August 1923.*
3. Пресуда Сталног суда међународне правде „Концесија Мавроматиса у Палестини”, *Judgement Mavrommatis Palestine Concessions, Permanent Court of International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1930), No 2, 30 August 1924.*
4. Пресуда Сталног суда међународне правде „Хожув”, *Judgement Chorzów, Permanent Court of International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1939), No. 9, 26 July 1927.*
5. Пресуда Сталног суда међународне правде „Лотус”, *Judgement Lotus, Permanent Court of International Justice, Series A, Collection of Judgements (1923-1930), No. 10, 7 September 1927.*
6. Пресуда Сталног суда међународне правде „Светионици”, *Judgement Lighthouses, Permanent Court of International Justice, Series A/B, Collection of Judgements (from 1931), No. 62, 17 March 1934.*
7. Пресуда Међународног суда правде у спору између Уједињеног Краљевства против Албаније „Крфски канал”, „*The Corfu Channel Case*” (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania*), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 15 December 1949.*

8. Пресуда Међународног суда правде у спору између Колумбије и Перуа „Случај азила“, „*Asylum Case*” (Colombia/Peru), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 20 November 1950, cmp 266.*
9. Пресуда Међународног суда правде у спору између Португала против Индије „Право пролаза прео индијске територије”, „*The Case Concerning Right of Passage Over Indian Territory*” (Portugal v. India), *Report of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 26 November 1957.*
10. Пресуда Међународног суда правде у спору између Камбоџе и Тајланда „Храм Преах Вихеар”, „*Case concerning the Temple of Preah Vihear*” (Cambodia v. Thailand), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 15 June 1962.*
11. Пресуда Међународног суда правде у спору између Белгије и Шпаније „Компанија за осветљење и енергију“, *Case concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company Limited (Belgium v. Spain), Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 26 July 1964.*
12. Пресуда Међународног суда правде у спору између Федеративне Републике Немачке и Данске „Епиконтинентални појас у Северном мору”, „*The North Sea Continental Shelf Cases*” (Federal Republic of Germany/Denmark), *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 20 February 1969.*
13. Пресуда Међународног суда правде у спору између Сједињених Америчких Држава и Ирана „Дипломатско и конзуларно особље Сједињених Америчких Држава у Техерану”, „*Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*” (United States of America v. Iran), *Reports of Judgements, Advisory Opinions, International Court of Justice, Judgement of 24 May 1980.*
14. Пресуда Међународног суда правде између Никарагве и Сједињених Америчких Држава „О војним и паравојним активностима у и против Никарагве”, *Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States), Judgement of 27 June 1986, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, I.C.J. Reports 1986.*
15. Пресуда Међународног суда правде између Буркине Фасо и Републике Мали „О граничном спору”, *Case concerning the frontier dispute (Burkina Fasso v. Republic of Mali), Judgement of 22 December 1986, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, I.C.J. Reports 1986.*
16. Пресуда Међународног суда правде у спору између Ирана и Сједињених Америчких Држава „Нафтне платформе“, *Case concerning Oil Plaftorms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, Judgement of 12 December 1996.*
17. Пресуда Међународног суда правде у случају између Либије и Уједињеног Краљевства „Локерби”, *Case concerning questions of interpretations and Application of*

the 1971 Montreal Convention arising from the aerial incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Judgement of 27 February 1998, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Reports, International Court of Justice, I.C.J. Report 1998.

18. Пресуда Међународног суда правде у случају „Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида”, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgement of February 2007, International Court of Justice Reports 2007.*
19. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о условима пријема државе у чланство Уједињених нација, *Conditions of Admission of a State to Membership in the United Nations (Article 4 of the Charter), Advisory Opinion of 28 May 1948, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports 1948.*
20. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација, *Reparation of Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory opinion of 11 April 1949, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports 1949.*
21. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о Западној Сахари, *Western Sahara, Advisory Opinion of 16 October 1975, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, I.C.J. Reports, 1975.*
22. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности претње или употребе нуклеарног оружја, *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, International Court of Justice, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, 1996.*
23. Саветодавно мишљење Међународног суда правде о легалности једностраног проглашења независности Косова према међународном праву, *Advisory Opinion of the International Court of Justice „Accordance with international Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo”, 22 July 2010, Reports of Judgements, Advisory Opinions and orders, International Court of Justice, 2010.*
24. Арбитражна пресуда „Јужна плаворепа туна”, *Southern Bluefin Tuna Case (New Zealand/Japan, Australia/Japan), Decision of 4 August 2000, Reports on International Arbitral Awards, Volume XXIII, 1-57, United Nations, 2006.*
25. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Нојмајстер против Аустрије”, *Case of Neumeister v. Austria, (Application no. 1936/63), Judgement of 27 June 1968, Court (Chamber), European Court of Human Rights, A8.*
26. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Ирска против Уједињеног Краљевства”, *Case of Ireland v. the United Kingdom, (Application no. 5310/71), Judgement of 18 January 1978, Court (Plenary), European Court of Human Rights, A25.*

27. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Белилос против Швајцарске”, *Case of Belilos v. Switzerland, (Application no. 10328/83), Judgement of 29 April 1988, Court (Plenary), European Court of Human Rights, A132.*
28. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Езелин против Француске”, *Case of Ezelin v. France, (Application no. 11800/85), Judgement of 26 April 1991, Court (Chamber), European Court of Human Rights, A202.*
29. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Лоизиду против Турске”, *Case of Loizidou v. Turkey, (Application no. 15318/89), Judgement of 18 December 1996, Court (Chamber), European Court of Human Rights, Reports of Judgements and Decisions 1996-VI.*
30. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Мекелхини против Ирске”, *Case of McElhinney v Ireland, (Application no. 31253/96), Judgment of 21 November 2001, European Court of Human Rights, Reports of Judgements and Decisions 2001-XI.*
31. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Фогарти против Уједињеног Краљевства”, *Case of Fogarty v. the United Kingdom (Application no. 37112/97), Judgement of 21 November 2001, Court (Grand Chamber), European Court of Human Rights, Reports of Judgements and Decisions, 2001-XI.*
32. Пресуда Европског суда за људска права у случају „Ал-Адсани против Уједињеног Краљевства”, *Case of Al-Adsani v. the United Kingdom, (Application no. 35763/97), Judgement of 21 November 2001, Court (Grand Chamber), European Court of Human Rights, Reports of Judgments and Decisions 2001-XI.*
33. Пресуда Европског суда за људска права „Сливенко против Летоније”, *Slivenko v. Latvia, Judgement of 9 October 2003, European Court of Human Rights 2003-X.*
34. Одлука Европског суда за људска права о допуштености представки „Бехрами и Бехрами против Француске“ и „Сарамати против Француске, Немачке и Норвешке, *Decision as to Admissibility of Application no. 71412/01 by Agim Behrami and Bekir Behrami against France and Application no. 78166/01 by Ruzhdi Saramati against France, Germany and Norway, Grand Chamber, Decision of 2 May 2007, European Court of Human Rights.*
35. Пресуда Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Тужилац против Анте Фурунџије”, *Prosecutor v. Anto Furundžija, Judgement of 10 December 1998, Case No. IT-95-17/1 Trial Chamber II, 121 ILR (2002).*
36. Пресуда Апелационог већа Међународног кривичног трибунала за Југославију у случају „Тужилац против Душка Тадића”, *Prosecutor v. Duško Tadić, Judgement of 15 July 1999, Case No. IT-94-1-A, Appeals Chamber.*
37. Одлука Претресног већа Међународног кривичног суда о усвајању налога тужиоца за хапшење Омара Хасана Ахмада ал Башира, *International Criminal Court, Pre-Trial*

Chamber I, Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan al Bashir, ICC-02/05-01/09, 4 March 2009, cmp. 93.

38. Случај „Ван Ген Ден Лос”, *Van Gen den Loos, Judgment of the Court of 5 February 1963. - NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration. - Reference for a preliminary ruling: Tariefcommissie - Pays-Bas. - Case 26-62.*
39. Случај „Коста против Енел”, *Costa v. Enel, Judgment of the Court of 15 July 1964. - Flaminio Costa v E.N.E.L.. - Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy. - Case 6/64.*
40. Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Град против Финанцанта”, *Franz Grad v Finanzamt Traunstein (1970), Case 9/70, Judgment of the Court of 6 October 1970, European Court reports 1970, cmp. 825.*
41. Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Солаж 1”, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel (1970) “Solange I”, Case 11/70, Judgment of the Court of 17 December 1970, European Court reports 1970, стр. 1125.*
42. Случај „Извршење државних финансија” пред Судом правде Европске уније (Европским судом правде), *Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA (Simmenthal), European Court of Justice 106/77, (1978) ECR 629, (1978) CMLR 263.7, cmp. 190: у Establishing the Supremacy of European Law. The Making of an International Rule of Law in Europe, Karen J. Alter (Eds.), Oxford University Press, Oxford 2001.*
43. Случај „Француска против Европске комисије”, *French Republic v. Commission of the European Communities, Agreement between the Commission and the United States regarding the application of their competition laws, Judgement of the Court of 9 August 1994, Case-327/91, European Court Reports 1994, cmp. I-3666-3680.*
44. Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Тетрапак против Европске комисије”, *Tetra Pak International SA v Commission of the European Communities (1994), Case T-83/91, Judgment of the Court of First Instance (Second Chamber) of 6 October 1994, European Court reports 1994 II, стр. 755.*
45. Пресуда Првостепеног суда Европског суда правде у случају „ЈТ Корпорације против Комисије европских заједница”, *JT's Corporation Ltd v. Commission of the European Communities, Judgment of the Court of First Instance of 12 October 2000, European Court reports 2000 II, cmp. 3292.*
46. Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Мајкрософт против Европске комисије”, *Microsoft Corp. v Commission of the European Communities. (2007), Case T-201/04, Judgment of the Court of First Instance (Grand Chamber) of 17 September 2007, European Court reports 2007 II, cmp. 3601.*

47. Пресуда Суда правде Европске уније (Европског суда правде) у случају „Погон Мокс”, *Mox Plant, Commission of the European Communities v. Ireland (Mox Plant)*, C-459/03, *Grand Chamber*, 2006, *ECR I-4635*.
48. Случајеви Кади и Ал Бакрат Фондација против Савета и Европске комисије, *Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission ECLI:EU:C:2008*.
49. Арбитражна пресуда у спору између ИНА корпорације и Владе Исламске Републике Ирана, *INA Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, Iran-US Claims Tribunal Cases, Case No. 161, Award No. 184-161-1*.
50. Одлука Апелационог тела механизма Светске трговинске организације за решавање спорова у спору „Турска-рестрикције на увоз текстила и одевних производа“, *Turkey — Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, DS: 34, Appellate Body Report of 22 October 1999, WT/DS34/AB/R*.
51. Одлука Апелационог тела механизма Светске трговинске организације за решавање спорова у спору „Мере о хормонима у месо и месним производима“, *European Communities — Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones)*, *DS:26, Appellate Body Report of 16 January 1998, WT/DS26/AB/R*.
52. Извештај Панела Светске трговинске организације „Индонезија – извесне мере које утичу на аутомобилску индустрију“, *Indonesia - Certain Measures Affecting the Automobile Industry, Panel Report of 2 July 1998, WT/DS54/, WT/DS55/R, WT/DS59/R, WT/DS64/R*.
53. Пресуда Врховног суда Холандије у случају „Холандија против Хасана Нухановића“. *Nuhanovic Case (The State of the Netherlands v. Hasan Nuhanović)*, *Case No. 12/03324, Judgement of 5 July 2011, Supreme Court of the Netherlands, Court of Appeal*.
54. Пресуда Федералног врховног суда Швајцарске у случају „Арапска организација за индустријализацију и остали против компаније Вестланд хеликоптери“, *Case Arab Organization for Industrialization and others v. Westland Helicopters Ltd, Swiss Federal Supreme Court, First Civil Court,, Judgement of 19 July 1988, у: International Law Reports, 1989, Vol. 80, сmp. 652*.

Остали извори:

1. Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године, Одлука о проглашењу Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Службени лист СФРЈ, Број 9, Год XXX, четвртак, 21. фебруар 1974, Београд.
2. Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/2006, 30. септембар 2006. године.

3. Пакт Друштва народа, *The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December 1924)*, Yale Law School, Lilian Goldman Law Library, The Avalon Project, Documents in law, History and Diplomacy.
4. Повеља Уједињених нација, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/]DPI/2587, *Charter of the United Nations, UN Public Documentation, San Francisco, 1945.*
5. Статут Међународног суда правде, *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, [ST/]DPI/2587, *Statute of the International Court of Justice, UN Public Documentation, San Francisco, 1945.*
6. Статут Међународног кривичног суда, *Rome Statute of the International Criminal Court, A/CONF.183/9 of 17 July 1998, Adopted by the United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court on 17 July 1998, Rome, Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations, Treaty Series, vol. 2187, No. 38544.*
7. Статут Комисије Уједињених нација за међународно право, *Statute of the International Law Commission, 1947, Adopted by the General Assembly in resolution 174 (II), of 21 November 1947, as amended by resolutions 485 (V) of 12 December 1950, 984 (X) of 3 December 1955, 985 (X) of 3 December 1955 and 36/39 of 18 November 1981, 2005.*
8. Додатни протокол I на Женевске конвенције о заштити жртава у међународним оружаним сукобима, *Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977, International Committee of Red Cross.*
9. Додатни протокол II на Женевске конвенције о заштити жртава у немеђународним оружаним сукобима, *Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), of 8 June 1977, International Committee of Red Cross.*
10. Бечка конвенција о дипломатским односима, *Vienna Convention on Diplomatic Relations, Vienna, 18 April 1961, United Nations, Treaty Series, vol. 500, cmp. 95.*
11. Бечка конвенција о праву уговора, *Vienna Convention on the Law of Treaties, Article 19, United Nations - Treaty Series, Vol. 1155, No. 18232, Vienna, 1980.*
12. Конвенција Уједињених нација о праву мора, *United Nations Convention on the Law of the Sea, of 10 December 1982, Treaty Series A, Volume 1833, Registration Number 31363.*
13. Европска конвенција о људским правима, *European Convention on Human Rights, Rome, 4.XI.1950, As Amended By Protocols Nos. 11 and 14, Supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16.*

14. Европска конвенција о мирном решавању спорова, *European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, ETS No. 02, Strasbourg 29 April 1957.*
15. Нацрт чланова о одговорности међународних организација, *Responsibility of international organizations: Comments and observations received from international organizations (25 June 2004)*”, Doc.A/CN.4/545.
16. Други Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право о одговорности држава (Специјални извештач Роберт Аго), *International Law Commission, "Second report on State responsibility, by Roberto Ago, Special Rapporteur – the origin international responsibility", 1970, II Yearbook of International Law Commission.*
17. Коментари Комисије Уједињених нација за међународно право о Нацрту чланова о одговорности држава за противправне акте у међународном праву, *International Law Commission, Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two.*
18. Извештај Комисије Уједињених нација за међународно право „Фрагментација међународног права: проблеми који проистичу из диверсификације и експанзије међународног права”, *International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law – Report of the Study Group of the International Law Commission, UN Doc. A/CN.4/L.682 (Apr.13, 2006), as corrected UN Doc. A/CN.4/L.682/Corr.1 (Aug. 11, 2006) (Finalized by Martti Koskenniemi).*
19. Уговор о Европској унији, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390.*
20. Уговора о функционисању Европске уније, *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007, Official Journal C 326.*
21. Споразум о стабилизацији и придруживању између Европске уније и ЕУРАТОМ и „Косова”, *Stabilisation and Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Kosovo (*), of the other part, Official Journal of the European Union, L 71/3, 16.3.2016.*
22. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 713 (1991), *Security Council resolution 713 (1991) [on imposing a general and complete embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugoslavia], S/RES/713(1991), Resolution 713 (1991) / adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991.*

23. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 721(1991), *Security Council resolution 721(1991) [on deployment of a United Nations peace-keeping operation in Yugoslavia], S/RES/721(1991), Resolution 721 (1991) / adopted by the Security Council at its 3018th meeting, on 27 November 1991.*
24. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 724(1991), *Security Council resolution 724(1991) [establishing a committee to monitor the embargo on all deliveries of weapons and military equipment to Yugoslavia], S/RES/724(1991), Resolution 724 (1991) / adopted by the Security Council at its 3023th meeting, on 15 December 1991.*
25. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 743(1992), *Security Council resolution 743(1992) [on establishment of the United Nations Protection Force], S/RES/743(1992), Resolution 743 (1992) / adopted by the Security Council at its 3055th meeting, on 21 February 1992.*
26. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 752(1992), *Security Council resolution 752(1992) [on political conditions in Bosnia and Herzegovina], S/RES/752(1992), Resolution 752 (1992) / adopted by the Security Council at its 3075th meeting, on 15 May 1992.*
27. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 776(1992), *Security Council resolution 776(1992) [on enlargement of the mandate of the UN Protection Force], S/RES/776(1992), Resolution 776 (1992) / adopted by the Security Council at its 3114th meeting, on 14 September 1992.*
28. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 827(1993) о оснивању Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешке повреде међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије од 1991. године, *Security Council resolution 827(1993) [on establishment of the International Tribunal for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991], S/RES/827(1993), Resolution 827 (1993) / adopted by the Security Council at its 3217th meeting, on 25 May 1993.*
29. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 955(1994) о оснивању Међународног трибунала за Руанду и усвајању Статута Трибунала, *Security Council resolution 955(1994) [on establishment of an International Tribunal for Rwanda and adoption of the Statute of the Tribunal], S/RES/955(1994), Resolution 955 (1994) / adopted by the Security Council at its 2453th meeting, on 8 November 1994.*
30. Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1031/(1995), *Security Council resolution 1031 (1995) [on implementation of the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina and transfer of authority from the UN Protection Force to the multinational Implementation Force (IFOR)], S/RES/1031(1995), Resolution 1031 (1995) / adopted by the Security Council at its 3607th meeting, on 15 December 1995.*
31. Резолуција 1088 (1996) Савета безбедности УН, *Security Council resolution 1088 (1996) [on authorization of the establishment of a multinational stabilization force (SFOR)]*

and extension of the mandate of the UN Mission in Bosnia and Herzegovina], S/RES/1088(1996), Resolution 1088 (1996) / adopted by the Security Council at its 3723rd meeting, on 12 December 1996.

32. Резолуција 1244 (1999) Савета безбедности Уједињених нација, *Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], S/RES/1244(1999), Resolution 1244 (1999) / adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.*
33. Резолуција 637 Генералне скупштине Уједињених нација о праву народа и нација на самоопредељење, *United Nations Assembly, The Right of Peoples and Nations to Self-Determination, A/RES/637, 16 December 1952, 403rd Plenary Meeting.*
34. Декларација о давању независности колонијалним државама и народима, Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 1514 (XV), *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, General Assembly resolution 1514 (XV), A/RES/1514(XV), 15th Session, adopted by the General Assembly at its 974th Plenary Meeting, 14 December 1960.*
35. Декларација о недопустивости интервенисања у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2131 (XX)), *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs and the Protection of their Independence and Sovereignty, General Assembly resolution 2131 (XX), A/RES/2131(XX), 25th Session, adopted by the General Assembly at its 1408rd Plenary Meeting, 21 December 1965.*
36. Декларација о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу са Повељом УН (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 2625 (XXV)), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly resolution 2625 (XXV), A/RES/2625(XXV), 25th Session, adopted by the General Assembly at its 1883rd Plenary Meeting, 24 October 1970.*
37. Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 37/10), *Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes, General Assembly Resolution 37/10, A/RES/37/590, Agenda Item 122, adopted by the General Assembly at its 68th Plenary Meeting, 15 November 1982.*
38. Декларација о превенцији и отклањању конфликта и ситуација које могу угрозити међународни мир и безбедност и о улози Уједињених нација у овом погледу (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 43/51), *Declaration on the Prevention and Removal of Disputes and Situations Which May Threaten International Peace and Security and on the Role of the United Nations in this Field, General Assembly Resolution 43/51, A/RES/43/52, Agenda Item 135, adopted by the General Assembly at its 68th Plenary Session, 5 December 1988.*

39. Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 3314 (XXIX), Definition of Aggression, General Assembly Resolution 3314 (XXIX), *United Nations Audiovisual Library of International Law, A/RES/3314(XXIX), Agenda Item 86, Meeting Record A/PV.2319, adopted by the General Assembly at its 2319th Plenary Meeting, 14 December 1974.*
40. Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 50/66 о развијању добросуседских односа између балканских држава, *General Assembly Resolution 50/60, A/RES/50/60, Agenda Item 66, adopted by the General Assembly at its 90th Plenary Meeting, 12 December 1995.*
41. Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 64/881, *General Assembly resolution 64/881, A/RES/64/881, Agenda Item 77, adopted by the General Assembly at its 120th Plenary Meeting, 9 September 2010.*
42. Завршни документ Конференције о безбедности и сарадњи у Европи у Хелсинкију из 1975. године, *Conference on Security and Co-operation in Europe, Final Act, Helsinki 1975.*
43. Декларација са специјалног заседања Европског савета у Солуну, 21. јуна 2003. године, *Declaration of the EU-Western-Balkans Summit, Thessaloniki, 21 June 2003, C/03/163,10229/03 (Presse 163).*
44. Анекс 1 Споразума о слободној трговини у централној Европи, *Annex 1 to the Agreement on Amendment of and Accession to the Central European Free Trade Agreement, Consolidated Version of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA 2006).*
45. Заједничка декларација тројке Европске заједнице и страна директно заинтересованих за југословенску кризу (Бријунска декларација), *Joint Declaration of the EC Troika and the Parties directly concerned with the Yugoslav Crisis (Brioni Accord), Skupna deklaracija, 16. avgust 1991. godine, Uradni list Republike Slovenije, Međunarodne pogodbe, Številka 1, Leto 1.*
46. Декларација Савета министара о Југославији од 27. августа 1991. године, *Declaration of the Council on Yugoslavia, Extraordinary Meeting in Brussels, 27 August 1991.*
47. Декларација о смерницама о признавању нових држава у источној Европи и на простору Совјетског савеза, Ванредни састанак савета, 16. децембар 1991. године, *Declaration on the 'Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union', 16 December 1991, у: The European Journal of International Law, Vol. 4, 1993, стр. 72-73.*
48. Мишљена Арбитражне комисије за Југославију у: *Pellet A., „The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for The Self-Determination of Peoples”, European Journal of International Law, Volume 3, Issue 1, 1992, стр. 182-185.*

49. Мишљења Арбитражне комисије Конференције о Југославији, 1991. година, Conference on Yugoslavia, Arbitration Committee, Opinions 1-10, signed by Robert Badinter, Paris, 11 January 1992-4 July 1992, у: Maurizio Ragazzi, „Conference on Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions on Questions Arising From Dissolution of Yugoslavia. Introductory Note”, *International Legal Materials*, Vol. 31, Issue 6, November 1992, стр. 1494-1526.
50. Закључци Европског савета у Колоњу, 3-4. јуна 1999. године, *Cologne European Council, 3 - 4 June 1999, Conclusions of the Presidency*.
51. Заједничка акција Савета 2008/124/CFSP од 4. фебруара 2008. године о Мисији Европске уније за успоставу владавине права на Косову, EULEX KOSOVO, *Council Joint Action 2008/124/CFSP, of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO, 16.2.2008 Official Journal of the European Union, L 42/92*.
52. Заједничка декларација о оснивању Регионалног савета за сарадњу (РСС), у Софији, 28. фебруара 2008. године, *Joint Declaration on the Establishment of the Regional Cooperation Council (RCC), Sofia, 28 February 2008*.
53. Уредба Савета бр. 881/2002 од 27. маја 2002. године о рестриктивним мерама за особе и правна лица повезаних са Осамом бин Ладеном, Ал-Каидом и Талибанима, *Council Regulation (EC) No 881/2002 of 27 May 2002 imposing certain specific restrictive measures directed against certain persons and entities associated with Usama bin Laden, the Al-Qaida network and the Taliban, Official Journal of the European Communities, L 139/9*.
54. Одлука Савета министара 2010/427/EU, *Council Decision of 26 July 2010 2010/427/EU Establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, Official Journal of the European Union, n. L 201/30*.
55. Заједничка акција Савета 2002/210 о успостављању полицијске мисије ЕУ од 11. марта 2002. године, *Council Joint Action 2002/210/CFSP of 11 March 2002 on the European Union Police Mission, Official Journal 2001, L 70/1*.
56. Заједничка акција Савета 2003/92 о успостављању „Операције Concordia” од 27. јануара 2003. године, *Council Joint Action 2003/92/CFSP of 27 January 2003 on the European Union military operation in the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Official Journal 2003, L 34/26*.
57. Заједничка акција Савета 2004/570 о успостављању мисије Althea од 12. јула 2004. године, *Council Joint Action 2004/570/CFSP of 12 July 2004 on the European Union military operation in Bosnia and Herzegovina, Official Journal 2004, L 252/10*.
58. Заједничка акција Савета 2004/789 о проширењу полицијска мисије ЕУ у Бившој Југословенској Републици Македонији од 22. новембра 2004. године *Council Joint Action 2004/789/CFSP of 22 November 2004 on extension of the European Union Police*

Mission in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (EUPOL PROXIMA), Official Journal 2004, L 348/40.

59. Заједничка акција Савета 2005/826 о успостављању саведотавног полицијског тима у Бившој Југословенској Републици Македонији од 24. новембра 2005. године, *Council Joint Action 2005/826/CFSP of 24 November 2005 on establishment of an EU Police Advisory Team (EUPAT) in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM), Official Journal 2005, L 307/61.*
60. Договор о регионалном представљању и сарадњи, Брисел, 24. фебруар 2012. године.
61. „Шуманова декларација“, *Declaration of 9th May 1950 Delivered by Robert Schuman, European Issue, No. 204, 10th May 2011.*
62. *European Commission, Growth, Competitiveness, and Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century, COM (93)700.*
63. *Jacques Delors, Speech to the European Parliament outlining the Commission's Program for 1988, January 20, 1988, Bulletin EC S/1-1988.*
64. *European Commission, Social Europe: First Report on Application of the Social Charter of Fundamental Social Rights for Workers, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 1992.*
65. Francisco Orrego Vicuña, Christofer Pinto, „The Peaceful Settlement of Disputes: Prospects for the Twenty-First Century”. Preliminary Report Prepared for the 1999 Centennial of the First Peace Conference, C.E.Doc. CAHDI (98).
66. Обраћање судије Розалин Хигинс Генералној скупштини УН 26. октобра 2006. године, *Speech by Rosalyn Higgins, President of the International Court of Justice to the General Assembly of the United Nations of 26 October 2006.*
67. Новински чланак „Патен успоставља везе са одбраном ЕУ: Косовом је доказано да је Европи потребно да ефективније улаже у оружане снаге”, „*Patten Urges EU Defence Links: Kosovo Proved Europe Needs More Effective Spending on Armed Forces, Commissioner Tells MEPs*”, *The Guardian*, објављен 17. августа 1999. године, на <https://www.theguardian.com/world/1999/aug/17/richardnortontaylor> .
68. Новински чланак „Како Европска унија издаје Западни Балкан”, „*How the European Union is Betraying the Western Balkans*”, *Washington Post*, 21 May 2019, на <https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/05/21/how-european-union-is-betraying-western-balkans/>.
69. Новински чланак „ЕУ блокира Албанију и Северну Македонију у стицању чланства у ЕУ”, „*EU Blocks Albania and North Macedonia membership bids*”, *BBC News*, 18 October 2019, на <http://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/news/amp/world-europe-50100201> .

Интернет сајтови:

www.un.org

www.robert-schuman.eu

www.avalon.law.yale.edu

www.icj-cij.org

www.coe.int

www.digitallibrary.un.org

www.refworld.org

www.washingtonpost.com

www.treaties.un.org

www.legal.un.org

www.icrc.org

www.papers.ssrn.com

www.icc-cpi.int

www.icty.org

www.doc.rero.ch

www.osce.org

www.outreach.un.org

www.peacemaker.un.org

www.kosovothanksyou.org

www.hudoc.echr.coe.int

www.eur-lex.europa.eu

www.eeas.europa.eu

www.srbija.gov.rs

www.rcc.int

www.theguardian.com

www.bbc.com

www.researchgate.net

www.mfa.rs

www.undocs.org

www.europarl.europa.eu

www.eiop.or.at

www.cefta.int

www.sfu.ca

www.wto.org

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>

www.sedi.fr

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Антониа Јутронић рођена је у Београду, 18. августа 1989. године. Основне студије уписала је 2008/2009. на Институту политичких студија у Паризу. Мастер студије на смеру међународних односа - међународна безбедност уписала је 2011, такође на Институту политичких студија у Паризу. Интегрисане основне и мастер студије по француском систему завршила је у јулу 2013, одбранивши рад на тему: „Да ли тренутни светски поредак тежи ка америчко-кинеском биполарном сучељавању?”. Докторске академске студије права уписала је на Правном факултету Универзитета у Београду школске 2016/2017, на међународноправној ужој научној области.

Током друге године мастер студија била је ангажована као асистент на предмету основних студија Института политичких студија у Паризу „Теорије међународних односа”. Од 2013. запослена је у Министарству спољних послова Републике Србије. Завршила је дипломатско-конзуларну обуку на „Дипломатској академији”, положивши дипломатско-конзуларни испит 2014. Од 2017. До 2018. била је упућена на рад у Сталну мисију Републике Србије при УН и другим међународним организацијама у Женеви, где је пратила област људских права. Од 2018. до 2019. била је упућена на рад у Сталну мисију Републике Србије у Стразбуру. Од децембра 2019. распоређена је у Одељењу за регионалне иницијативе, где прати Регионални савет за сарадњу, Процес сарадње у југоисточној Европи и Регионалну иницијативу за миграције, азил и избеглице, где је и представник Републике Србије у Регионалном комитету. На нивоу Ц1 говори француски, енглески, шпански и италијански језик.

Има објављене следеће научне радове: „Однос међународног права људских права и међународног хуманитарног права”, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 66, Бр. 33, 2018, „Утврђивање одговорности међународних организација у праву и пракси”, *Страни правни живот*, 2018, 63 (3), и “Reservations to multilateral treaties in the field of human rights in the perspective of the fragmentation of international public law”, *the Review of International Affairs, Belgrade* Vol. LXIX, No. 1172, October-December 2018, у коауторству са Харолдом Бертоом Трианом.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора **Антонија Јутронић**

Број индекса **ДС 31/2016**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

**„Фрагментација међународног јавног права са посебним освртом на Европску унију
и њен однос према западном Балкану”**

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 1. јул 2020. године

Антонија Јутронић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора **Антонија Јутронић**

Број индекса **ДС 31/2016**

Студијски програм **Право, Међународноправна ужа научна област**

Наслов рада **„Фрагментација међународног јавног права са посебним освртом на Европску унију и њен однос према западном Балкану”**

Ментор **проф. др Бранко Ракић**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала ради похрањења у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 1. јул 2020. године

Антонија Јутронић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Фрагментација међународног јавног права са посебним освртом на Европску унију и њен однос према западном Балкану“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 1. јул 2020. године

Антонија Јутронић

---

1. **Ауторство** – Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прераде.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прераде.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.